

Statist. O.

997/
64.

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI I. LAJOS

A KERÜLETI ELŐLJÁRÓSÁGOK SZEREPE BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS KÖZIGAZGATÁSÁBAN

ÍRTÁK

DR. FLAXMAYER JÓZSEF és DR. MEDRICZKY ANDOR

64. KÖTET

3. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ara 5 pengő

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

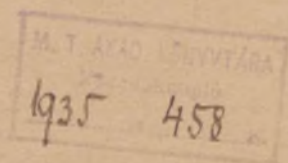
SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

A KERÜLETI ELŐLJÁRÓSÁGOK SZEREPE BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS KÖZIGAZGATÁSÁBAN

ÍRTÁK

DR. FLAXMAYER JÓZSEF és DR. MEDRICZKY ANDOR

300353

Előszó.

A kerületi előljáróságok szerepét Budapest székesfőváros közigazgatásában — akár statisztikai, akár szigorúan vett közigazgatási szempontok szerint, — rendkívül nehéz feladat egyetlen kötetben tömören és összefüggően tárgyalni. Bár a kérdés fontossága megérdemelné, hogy *a legkülönbözőbb oldalokról* világítsuk meg a kerületi előljáróságok megalkotásának indítóokait és azok mellékkörülményeit, a szervezeti kialakulásban megnyilvánuló és kimutatható irányelveket; a kerületi előljáróságok által ellátott közigazgatási feladatok fontosságát, mértékét, jelentőségét; a feladatok lebonyolításának módját; ennek célszerű, vagy célszerűtlen változatait a különböző előljáróságokon stb., stb., — mindezt ezúttal csak szűk kereteken belül voltunk képesek megtenni. Pedig igen bő és elmélyedésre méltó tárgyalási anyagot nyújtanak nekünk pl. az idevonatkozó statisztikai adatok is, mert hiszen a kerületi előljáróságok törvényes megszerzése óta a székesfőváros statisztikai adatszolgáltatása is kifogástalan adathalmazt tár elénk.

Mégis *le kellett mondanunk* az egyes kérdéseknek túlságosan részletekbe menő boncolásáról, főleg azért, mert nem akartunk a részletekbe való elmélyedés által eltérni eredeti célkitűzéseinktől, hogy t. i. a kerületi előljáróságok szervezetének és működésének *a lényegét* tárjuk az olvasó elé. Könyvünk megírásánál tehát a főszempont nem is a minél nagyobb és minél részletesebb idevonatkozó anyag feltárására szorítkozott, hanem sokkal inkább: *a rendelkezésünkre álló anyag tömörítésére, szűkítésére, kiválogatására, megrostálására.* Épen így kénytelenek voltunk mellőzni a statisztikai adatoknak bővebb kommentálását és az egyes szakkérdések tárgyalásánál pl. a külföldi nagyvárosok hasonló közigazgatási feladatainak ismertetését is. Hiszen a kerületi előljáróságok közigazgatásában előforduló minden egyes munkakör külön-külön is kötetekre való anyagot szolgáltat, különösen, ha a munkaköröknek összes vonatkozásait figyelembe vesszük. Kénytelenek voltunk azonban megelégedni ezzel az áttekintés-szerű munkával, hogy így az összes munkakörök *lényegének* és azok *lebonyolítási módjának mozaikjaiból átfogó és könnyen megérthető képét* tárjuk fel a kerületi előljáróságoknak, mint Budapest székesfőváros közigazgatása mai decentralizált szerveinek.

Munkánk tehát nem lesz mentes apróbb fogyatékoktól — és ezt különösen az egyes munkakörök részleteiben kiváló jártassággal bíró szakemberek tudják majd legkönnyebben megállapítani — azonban legyen szabad már most felhívunk bírálóink figyelmét arra, hogy a rendelkezésre álló — és főleg a magunk elé kitűzött feladat nagyságához mérten — igen szűk keretek között az egyes munkakörökön *belül* nem volt könnyű megszerezni azt az egészen alapos elmélyedést és elvégezni a részletkérdéseknek azt az egészen alapos tanulmányozását, amelyeket az egyes részletkérdésekkel foglalkozó szakemberek, esetleg egy emberöltőn át, megszerezni képesek voltak.

Ellenben nem is tartottuk annyira fontosnak az egyes részleteknél való hosszabb időzést akkor, amikor munkánkkal a kerületi előjáróságok közigazgatási ténykedésének az *egészét* akartuk az olvasó elé tárni, hogy ezek, a székesfőváros közigazgatásában olyan rendkívül fontos szerepet vivő, de a közigazgatási szakirodalomban eddig kellően nem méltányolt közigazgatási szervek: *a kerületi előjáróságok, végre-valahára az általuk végzett rendkívül nagyjelentőségű közigazgatási ténykedéshez és fontosságához méltó megítélésben és tárgyilagos méltatásban részesülhessenek.*

Bevezetés.

Budapest székesfőváros 194.49 négyzetkilométernyi területének *közigazgatási kerületekre* való felosztása szükségszerű következménye volt a város gyors ütemű fejlődésének, mert az állandóan és bizonyos időközökben rohamosan gyarapodó lakosság közigazgatását nem lehetett többé csupán centrális szervek útján ellátni. A lakosság száma ugyanis 1720-ban még mindössze 12.200 volt, 1810-ben 60.259, de 1869-ben már 280.349; a XX. század első napján: 733.358, a világháború után, 1920-ban: 928.996 és 1930-ban: 1.006.184.

A kerületi előljárásságok a székesfővárosi közigazgatás decentralizálásának célját szolgálják és a különböző jogszabályokban megállapított kereteken belül az illetékességük alá tartozó területeken nagyjából az elsőfokú hatósági teendőket végzik. Így tehát a lakosság legnagyobb részének közigazgatási ügyeit ők látják el. Ez az elsőfokú hatósági jogkör a kerületi előljárásságokat a fővárosi közigazgatás rendkívül fontos szerveivé teszi. *Már a főváros egyesítéséről szóló 1872. évi XXXVI. tc. alapján kiadott szervezési szabályrendelet osztotta a székesfőváros területét 10 közigazgatási kerületre.*

De a kerületi előljárásságok fontosságát semmi sem bizonyítja jobban, mint az a körülmény, hogy *a törvényhozás negyven évvel ezelőtt külön törvényt is alkotott a kerületi előljárásságokról*, még pedig az 1893. évi XXXIII. tc.-et, amelyik 1894. évi július 1-én lépett életbe és a kerületi előljárásságoknak nagyfokú önállóságot és függetlenséget biztosított.

Az említett mindkét alaptörvényt módosító 1930. évi XVIII. tc. többek között a kerületi felosztást is megváltoztatta és *Budapest közigazgatási kerületeinek számát 14-ben állapította meg.*

Ugyanez a törvény részint már megváltoztatta a kerületi előljárásságok szervezetét is, részint pedig az 53. §-ának (2) bekezdésében arra utasítja a belügyminisztert, hogy *a kerületi előljárók hatáskörének szabályozásáról, a törvény életbeléptetésétől számított három éven belül, törvényjavaslatot terjeszsen elő.*

Ugyanis az 1893. évben alkotott előljárássági törvény életbelépte óta eltelt negyven év alatt a lakosság életkörülményeinek megváltozása, valamint

az azóta adódott új közigazgatási feladatok arról győzték meg a Budapest székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. tc. alkotóit, hogy *nem lehet többé kitérniök a kerületi előljáróságok szervezetének és hatáskörének megfelelő reformja elől sem.*

*

Jelen munkánknak célja semmiesetre sem az, hogy elébevágjon a fenti törvényes rendelkezésben határozottan beigért új előljárósági törvény előkészítői hivatalos állásfoglalásának, hanem, hogy

ráterelje a figyelmet a kerületi előljáróságok problémájának fontosságára, adatokat szolgáltatson az előljáróságok mai munkaköreire vonatkozóan, ismertesse az előljáróságok szerepét a főváros közigazgatásában, párhuzamot vonjon a székesfőváros központi és kerületi igazgatási szerveinek munkakörei között és végül,

hogy rámutasson arra, hogy a negyven év előtt alkotott előljárósági törvény, az 1893. évi XXXIII. tc. megalkotása óta — az élet kényszerítő hatására — milyen változások történtek az egyes munkaterületeken.

*

Ha párhuzamot vonunk a főváros közigazgatását általánosságban szabályozó fővárosi törvények (az 1872: XXXVI., 1930: XVIII., 1934: XII. tc.), valamint az előljárósági törvény (1893: XXXIII. tc.) között, azt hisszük, helyes nyomon járunk, ha ebből azt a következtetést vonjuk le, hogy *amíg a fővárosi közigazgatást általában szabályozó törvények inkább a főváros autonóm igazgatásának az állam gépezetébe való beleilleszkedését vannak hivatva szabályozni, addig az előljárósági törvény feladata az, hogy a főváros közigazgatásának belső életét, az egyes feladatoknak az adminisztráció szervei között való helyes megosztását, a hatáskörök határvonalait, tevékenységük rendszerezését és a tennivalók osztályozását állapítsa meg.* Ennélfogva az előljárósági törvény talán még fontosabb szerepet tölt be a főváros igazgatásának belső életében, mint maguk a fővárosi törvények.

Ezért tehát az új előljárósági törvény megalkotása előtt nem lehet figyelmen kívül hagyni, hanem mérlegelni kell a régi előljárósági törvény megalkotása óta eltelt négy évtized alatt szerzett gyakorlati tapasztalatokat. *Az új előljárósági törvény bizonyára ismét pár évtizedre előre fogja szabályozni a főváros igazgatásának belső életét.* Annak tehát a mult ismeretén, a jelen tapasztalatain és a jövő előrelátható követelményeire való helyes következtetésen kell felépülnie, hogy ilymódon az adminisztrációs szervek hivatását összhangba hozhassa az igazgatott fővárosi lakosság közösségének mai és előre látható jövőbeni érdekeivel.

Az előljáróságok multját és fejlődését kellő tanulmányozás útján bárki megismerheti, de a jövő követelményeire való helyes következtetéshez

már szükséges a gyakorlati közigazgatás mai helyzetének pontos ismerete is, mert csak ez nyújthat felvilágosítást az adminisztrációs szervezet teljesítő-képességéről és a lakosság érdekeinek követelményeiről. Tanulmányunkkal pedig épen ezt kívánjuk elősegíteni.

*

Könnyebb áttekinthetőség végett már most megadjuk munkánk felosztását :

Első rész : *Budapest és a kerületi előjáróságok kialakulása.*

Második rész : *A kerületi előjáróságok közigazgatási tevékenysége.*

Harmadik rész : *A székesfőváros kerületi előjáróságai további kifejlődésének irányító szempontjai és az új előjárósági törvény hivatása.*

ELSŐ RÉSZ.

Budapest és a kerületi elöljáróságok kialakulása.

I.

Történeti visszapillantás.

A székesfőváros kerületi elöljáróságainak kialakulása egybeesik a főváros egyesítésével, miután azokat előszörben, miként azt már említettük, a székesfőváros egyesítéséről szóló 1872 : XXXVI. tc. állította fel. Eddig az időpontig nem is volt még szükség kerületi elöljáróságokra, tehát a nagy közigazgatási szervezet decentralizálására, mert hiszen Budapest 1872. előtt három, egymástól teljesen független, önálló városból: Pestből, Budából és Óbudából állott és így a mai Budapest területén *a közigazgatás tulajdonképpen már 1872 előtt is decentralizáltan történt.*

A közigazgatás decentralizálásának további nyomaít még az egyes különálló városokban is megtaláljuk; így pl. Pest városa a külvárosok számára már 1736-ban külön külvárosi bíróságot szervezett, Buda városában pedig a XVIII. század óta külön-külön »Bezirksvorstand« volt a Víziváros és a Tabán részére. Óbudán a közigazgatás decentralizálására nem volt szükség.

A mai kerületi elöljáróságokra való decentralizálás történelmi multját tehát ennek az 1872. előtt egymástól független három városnak egymástól különálló közigazgatásában kell keresnünk. Épen ezért tanulmányunk teljesen egészé tétele céljából szükségesnek találjuk, hogy a székesfővárosi közigazgatás decentralizálása kifejlődésének aláfestése végett röviden vázoljuk a mai Budapestet alkotó három városnak, de főleg Pestnek és Budának az egyesítés előtti történeti kialakulását.

*

A mai Budapestet alkotó három városrész között a legrégebb városrész: Óbuda, már a rómaiak pannoniai uralma idejében egy *légiónak volt a székhelye* és szerepet vitt még a római világbirodalomban is, amint ezt az aquin-cumi ásatások világosan tanúsítják.

Aquincum és Pannónia védelmére azonban a rómaiak nem tartották kielégítőnek a Dunát, mint természetes határvonalat, hanem szemközt, a Duna balpartján, szintén figyelő erődítményeket, castrumokat létesítettek. Az egyik ilyen figyelőhely a későbbi Pest város szívében volt, *miután ez a hely kínálkozott földrajzilag a legelőnyösebb átkelési pontnak a Dunán és így itt kellett legfőképpen védekezni a barbár betörések ellen.*

Attila ugyancsak emiatt *az előnyös földrajzi helyzet miatt* kelt át a Dunán épen a mai Budapest környékén. Sőt Árpád fejedelem idejében a hódító magyar csapatok *szintén a pestkörnyéki Dunaszakaszon keltek át* a Duna jobbpartjára, még pedig Anonymus krónikája szerint Magyarrévnél, amire a pestkörnyéki Megyer (Békásmegyer és Káposztásmegyer) községek nevei egyébként még ma is emlékeztetnek.

A *»pesti rév«* a későbbi történelem folyamán állandóan igen jelentős szerephez jutott. Szent Gellért püspök 1047-ben Székesfehérvárról a Lengyelország felől érkező Endre király elé menve, *ugyancsak a pesti révnél halt vértanuhalált.*

A *tatárjárás idejében* — Rogerius nagyváradi kanonok krónikája szerint — a pesti rév körül kiépült Pest nagy és gazdag német város volt, amelyet azonban kőfal nem vett körül és így a tatárok könnyen tudták azt bevenni és felégetni. A Domonkos-rendieknek Pesten már 1230 előtt is volt ugyan kőből épült templomuk és kolostoruk, ahová később a lakosság a tatárok elől menekülhetett, de az ellenséges áradattal szemben a kolostor kőfala sem tudott védelmet nyújtani.

IV. Béla király a tatár veszedelem elmulása után Pest városának 1244-ben *szabadalomlevelet* adott és okulva a tatárjárás tapasztalatain, védelmi szempontból a Duna jobbpartján, *a pesti Újhegyen* (a mai Várhegy) egyszerű várat emelt, amely körül, egy egykorú oklevél tanúsága szerint, már 1255-ben népes község alakult ki.

Ez a városrész, amelyet *Pest-újjvárosnak* neveztek, csak *Nagy Lajos* alatt lett önálló várossá, de *csupán 1402-ben kezdik hivatalosan is Budának nevezni.* Buda-város csakhamar jelentős kereskedelmi központtá alakult ki, fontos külkereskedelmi gócpont volt, a középkor vége felé már Buda lett Magyarország legvirágzóbb pénzpiaca, sőt Mátyás király idejében a budaiak árumegállítási jogot is kaptak az arra átvonuló külföldi kereskedelemmel szemben; — míg Pest város ebben az időben inkább a belföldi kereskedelemre támaszkodhatott. — A kis Óbuda viszont a középkor végén valószínűleg tiszta magyar településű mezőváros volt.

A mai Budapest budai részét tehát tulajdonképpen a pestiek alapították. A későbbi királyok azonban mindinkább kiemelték a jobbparti rész jelentőségét és azt fejlesztették is, *sokszor az ősi város, Pest rovására.*

Buda és Pest első lakosai a dunai átkelés előnyét kihasználó hajósok, halászok és kalmárok voltak; a révállomások körül vendégfogadók, szállásadók házai épültek; ezekhez csatlakoztak később újabb kereskedők és iparosok, akik a középkori jogszabályoknak megfelelően, szakmák szerinti céheket alkottak és így vetették meg a két város alapját.

Zsigmond király 1436-ban összeírást készíttetett Buda városáról és ez alkalommal ott 967 házat számoltak össze, amelyből az akkori épületviszonyok figyelembevételével arra lehet következtetni, hogy a város lakosainak száma abban az időben 20.000 körül lehetett.

*

A XVI. században a török háborúk és a másfél évszázados török hódoltság idejében a törökök csak *katonai uralmukat igyekeztek fenntartani*, általában nem nagyon építkeztek, legfeljebb fürdőket, mecseteket emeltek. Így sem Buda, sem Pest nem fejlődhetett különösebben, sőt a folytonos ostromok (Budát a török háborúk alatt kilencszer ostromolták) megakasztották és szűk területre korlátozták a két város gazdasági és társadalmi életét egyaránt.

*

Buda várának 1686. évi *visszafoglalásakor* azonban mind a három város annyira elpusztult, hogy — eltekintve néhány kevés műemléktől és levéltári adattól, — a *mai Budapestet alkotó három városnak tulajdonképpen igen kevés folyamatos kapcsolata van a török hódoltság előtti városokhoz, úgy, hogy 1686. után teljesen új várossalakulással kell számolnunk.*

Buda, sőt Pest is, az 1686. évi ostrom után csak romhalmaz volt. *Tollius* Jakab utrechti egyetemi tanár 1687. évi útleírásából tudjuk, hogy egy évvel az ostrom után Budán még egyetlen ép házat sem talált, míg Pest városa ugyanakkor már életre kapott és szorgalmasan építkezett. Ez teljesen érthető, mert *a sík pesti részen*, a nagy kereskedelmi útvonalak találkozhelyén, könnyebben alakulhatott ki egységes ipari és kereskedelmi város, mint Budának hegyekkel elkülönített, részekre tagolt területén, ahol a város szíve a hegy tetején állott.

1703-ban *I. Lipót király* kiváltságleveleiben visszaállította Buda és Pest városok régi kiváltságait és önkormányzati jogukat. Budát illetve meg ugyan a fővárosi jelleg, azonban, *Gárdonyi* Albert igen helyes megállapítása szerint, »Buda csupán hatalmas *katonai központ* volt, melynek polgársága alárendelt szerepet vitt és épen ezért a város nem is tudott megfelelően fejlődni.«

Körössy József, a fővárosi statisztikai hivatal megszervezője és első vezetője, egyik munkájában Pest város lakosságát 1696-ban, tehát 11 évvel a visszafoglalás után, mindössze 2000 főre becsüli. *Schmall* Lajos kimutatása

szerint ebben az eszetendőben Pestnek összesen még csak 256 polgára és 244 háza volt, tehát a lakosság többi része cselédekből, zsellérekéből és napszámosokból állott. De 1716-ban már 395 ház volt Pesten s a házak túlnyomó része a fallal körülvett mai Belváros területén épült.

Az 1703. évi kiváltságlevél után sem következett be azonnal az erősebb ütemű fellendülés, mert ezt viszont a *Rákóczi-féle szabadságharc* és az azzal kapcsolatos események akadályozták meg.

Buda az 1777-ben tartott népszámlálás adatai szerint, ebben az időben *túlszárnyalta Pestet*, mert 22.019 lakosával szemben Pesten mindössze még csak 13.021 lakost számláltak össze, jóllehet egy 1723-ban hozott országgyűlési határozat alapján Pesten állították fel a Királyi Kúriát is, tehát a legfelsőbb bíróságot, de ez a körülmény nem vitte túlságosan előre a város fejlődését.

*

Pest és Buda kialakulását tehát természetes okok idézték elő, hiszen — többek között — ezen a ponton találkoztak az Északról Dél felé, a Keletről Nyugat felé és ellenkező irányba húzódó kereskedelmi útvonalak.

Hiába pusztította el tehát a tatárjárás Pestet, annak újjáalakulását a természet által nyújtott előnyök újból lehetővé tették. *Salamon Ferenc* szerint »alig van város Európában, amely annyszor és olyan nagy mértékben elpusztult volna és következőleg annyszor kellett volna alapjában újjáépíteni, mint némely magyarországi várost és köztük Budapestet.«

*

Mindkét város közigazgatása is csak lassan alakult ki. Pest városának, jóllehet lakosainak száma ekkor kisebb volt, mint Budáé, igen nagy kiterjedésű *külső határai voltak, úgy, hogy 1736-ban már külön külvárosi bíróságot kellett szervezni*, amely foglalkozott a kisebb peres ügyekkel, a hagyatékok felvételével, gyakorolta a rendbírságolást, felügyelt a rendre és végrehajtotta a tanács utasításait. Kialakultak a Belváros mellett az egyes pesti külvárosok is: a Felső külváros és az Alsó külváros; az előbbi a mai *Terézváros*, az utóbbi a *Józsefváros*. A külvárosok ezeket a neveket a 1777-ben épült templomaik patrónusai — szent Teréz és szent József — után kapták. A város magját alkotó Belvárostól a kecskeméti kapun kívül eső városrész 1792-ben kapta királyi engedéllyel I. Ferenc király nevére a *Ferencváros* nevet, míg a váci-kapun túl fekvő *Lipótvárost*, királyi engedély nélkül ugyan, már 1790-ben is így nevezték. Ezekben az évtizedekben találjuk tehát a pest-városi közigazgatás kerületi decentralizálásának első halvány nyomait.

Buda-város fejlődésének viszont lendületet adott még az 1777. évben Nagyszombatból a budai királyi palotába áthelyezett tudományegyetem, amit 6 évvel később, 1783-ban *Pestre hoztak át*. Ez a tény Pest város fejlődés-

dését már sokkal jobban elősegítette, mint annak idején a Királyi Kúria odahelyezése. De 1787-ben Budának még mindig több (24.873) főnyi lakosa volt, mint Pestnek (22.417). Azonban tizenkét esztendő múlva, 1799-ben Pest város 29.870 főnyi lakosával már túlszárnyalta Budát.

1791-ben — Schmall adatai szerint — Pest városának összesen 189 *közigazgatási alkalmazottja* volt, beleértve az altiszti, poroszlói, hóhéri és egyéb személyzetet is, akiknek javadalmazása évente összesen 26.489 frt 25 kr-t tett ki. (Hóhérra azért volt szükség, mert a városnak akkor még pallosjoga is volt.)

*

Pesten a XVIII. század folyamán igen sok, ma is fennálló középület, különösen templom épült. *1742-ben fejezték be a »barrokk Pest« legnagyobb-szabású világi építményének, az Invalidus-Háznak, a mai Központi Városházának az építését.*

Budának fejlődését viszont megakadályozta az erősen kihangsúlyozott katonai erődítmény-jelleg, amely a vár területén kívül eső városrészek (pl. a későbbi Krisztinaváros) területén csak olyan feltételek mellett engedte meg a polgárságnak a házak építését, ha kötelezték magukat, hogy azokat — akár 24 óra alatt is — *minden kártérítés nélkül lerombolják* és elhagyják a katonai parancsnokság esetleges utasítására. A külvárosok közül csak a *Víziváros* és a *Tabán* fejlődött ebben az időben.

A XIX. sz. elején Pest városa véglegesen átvette a gyors fejlődés ütemét Budától, noha II. József császár 1783-ban az egyetem helyett Pozsonyból a fővárosba, Budára helyezte át a *Helytartó Tanácsot* és a *Királyi Kamarát*. Ezzel szemben Pestnek gazdasági élete, különösen gabona-, állat-, bor-, bőr-, és gyapjúkereskedelme olyan gyors fejlődést biztosított, hogy egy 1809. évi statisztika adatai szerint Pest az *egész magyar kereskedelem központjává* lett és az összes magyar városok fölé emelkedett. *Buda sohasem tudta többé egykori riválisát utólérni.*

Pest-város 1801-ben már *mérnöki állást* is volt kénytelen szervezni — egyelőre csak fölmérés, földkiosztás céljára ugyan — és így közigazgatása már műszaki feladatokkal is kezdett foglalkozni.

Ugyancsak 1801-ben történt első ízben, hogy *József nádor* felterjesztést intézett a királyhoz Pest *szépitése* érdekében. Ezzel kezdődött az igazi céltudatos városfejlesztési és városszépítési munka, amelynek alapjait azonban tulajdonképpen már II. József császár vetette meg, akinek Pest igen sokat köszönhet. József nádor a felterjesztés után, 1805-ben, *igen részletes és konkrét javaslatokat tartalmazó emlékiratot* terjesztett Ferenc király elé és ebben azt javasolta, hogy *»a fővárosi elöljáróságtól független* szépitő bizottságot» kellene alkotni, külön királyi biztos elnöklete alatt. A király a tervet magáévá tette és 1808 évi október hó 25.-én első ülésére összeülhetett a *Királyi Szépitő*

Bizottság, amelynek már működése kezdetén 1,223.061 frt állott rendelkezésre, hogy városszépítési céljait megvalósíthassa.

Pest város *vásárainak* jelentősége szintén évről-évre emelkedett, (a vásártartás ugyanis regálejog volt), úgy, hogy a város csakhamar *kilépett* a Belvárost körülvevő bástyafalon, még pedig elsősorban a vásártereknek mindinkább távolabbi kihelyezése által.

A két, egymástól független és egymással állandóan versenyző város *egyesítésének* határozott tervét 1829-ben első ízben gróf Széchenyi István vetette fel és eleinte »Honderü«-nek akarta elnevezni az egyesített fővárost.¹⁾ Az egyesítést kívánta elősegíteni az ugyancsak általa kezdeményezett *Lánc-híd építése* is, amely az addigi, hajóhidakon lebonyolított és az időjárás szeszélyeitől függő, bizonytalan összeköttetés helyett, *a két város között végre állandó összeköttetést tett lehetővé* és igen nagy lendületet adott mind a két város fejlődésének.²⁾

¹⁾ Gróf Széchenyi István, korának gondolkozásmódjához híven, hajlamos volt ilyen »romantikus« elnevezésekre. Így pl. a Szent Gellért-hegyen létesíteni kívánt nagyszabású közkertet is »Üdvlede« néven óhajtotta elnevezni. A »Honderü« elnevezéssel kapcsolatosan Siklóssy László »Hogyan épült Budapest?« c. művében olvassuk, hogy Széchenyit ettől az elnevezéstől — Pulszky Ferenc: »Életem és korom« c. művének tanúsága szerint — nem a tárgyilagos megfontolások térítették el, hanem báró Eötvös Józsefnek csipkedő ellenvetése, aki arra hivatkozott, hogy a franciák a Honderü hallatára a majdnem azonos kiejtésű »Honte des rues«-re fognak gondolni (»az utcák szégyene«). Pedig a Honderü szót addig olyan erősen propagálták, hogy egy társadalmi és divatlap címéül is választották.

²⁾ A Lánchíd megépítésének jelentőségét — a két város egyesítésének gondolata szempontjából ma már kezdik elfelejteni. Érdemes etekintetben hivatkozni Siklóssy László: »Hogyan épült Budapest?« c. munkája alapján a városegyesítés gondolatának középkori előfutárjaira. »A Budapest-gondolat IV. Bélánál jelenik meg először, aki Pesttel szemben megalapítja Budavárát és betelepíti a Margitszigetet. A kettős város laza összeköttetését szorossá fűző állandó híd gondolata Zsigmond császár- királynál jelenik meg először, majd megismétlődik Mátyás királyunknál, aki nemcsak Budavárát építi újra, hanem Pestet is falakkal látja el és Buda alatt tervszerű, szabályos új városrészt óhajt létesíteni. Mindezek a törekvések egy nagy nemzeti főváros létesítését célozzák, egyszersmind egy gazdaságilag hatalmas Dunavárosét.«

»Mátyás történetírója, Antonio Bonfini (1434—1503) mondja el műve III. Decásának III. könyvében, hogy Zsigmond király (uralkodott 1387—1437 közt) a pesti oldalon várjellegű hídfőt épített, mert az volt a szándéka, hogy mindkét várat állandó hiddal (pons perpetua) kösse össze; amennyiben az írgy halál e művében meg nem gátolja, Zsigmond hídjra Traján hídját is felülmulta volna. Ezt a hídfőt látta az egykori Bertrandon de la Brocquiére, Jó Fülöp burgundi herceg követe. A hídtervet újból megírja a XVI. században Heltai Gáspár s az történelmi tényként érvényesül a későbbi századokban a külföldön is. Így például Brown Eduárdnak (1642—1708) egy világosfejű angol orvosnak, aki 1669-ben beutazta hazánkat, 1673-ban megjelent útleíró könyvében.«

»Zsigmond terveinek Mátyás király volt nagyszabású továbbfejlesztője. Mi volt az ő »Budapest-szabályozási terve? Budavárából a legművészibb királyi székhelyet formálni; a Vár aljában egy szabályos modern városrészt létesíteni; Pest rendezését

Pest városa 1846-ban bekapcsolódott a vasúti forgalomba is, ami hihetetlen ütemű fejlődést idézett elő. Ebben az évben építették a Nyugati Pályaudvart — a váci vasútvonal végállomásaképen — a Gyár-utcánál. Ez akkor még a városon kívül esett, mert hiszen a rendszeresen beépített Pestnek a határa akkor az Újépület, a Terézvárosi templom, a Rókus kórház és a Józsefvárosi templom közötti vonal volt. Ugyanebben az évben építették meg Pest második vasútállomását: a »Központi Vasút« második vonalának (Pest—Cegléd—Szolnok) »Központi Állomását« is.

Az 1848—49. évi szabadságharc eseményei azonban a békés fejlődés menetét ismét megakasztották.

Pest város polgármestere, *Rottenbiller* Lipót, a magyar nemzet kívánságai mellett foglalt állást. A független Magyarország első felelős kormányának belügyminisztere 1849. évi június hó 24.-én a közigazgatási reformok során *jogilag is elrendelte Buda és Pest egyesítését, valamint Óbuda bekebelezését.* Ennek megvalósítása végett elrendelte a belügyminiszter azt is, hogy Buda és Pest város képviselőtestületei a pestmegyei alispán elnöklete alatt *bizottságokat küldjenek ki »a nehézségek, érdekek és jogok kiegyenlítése és a tisztikarok egyesítése«* céljából. Azonban ennek a rendelkezésnek végrehajtását a szabadságharc kedvezőtlen kimenetele és az utána bekövetkezett idők — az abszolutizmus kora — megakadályozták.

Az abszolutisztikus császári kormány *Óbudát* 1849. december 19.-én *közigazgatásilag is Budához csatolta*, sőt 1850-ben egy rendelettel Budát és Pestet szintén egyetlen közigazgatási kerületté tette meg, 1853-ban pedig *a fogyasztási adók szempontjából* egységes eljárást írt elő a két város számára.

Budának fejlődéséhez nagyban hozzájárult *a nagykanizsai vasútvonal* végállomásaképen 1861-ben felépített *Déli Pályaudvar*, de Pest város fejlődésének gyors ütemét Buda városa mégsem tudta többé átvenni.

*

Buda, az ország tulajdonképpeni fővárosa, közigazgatását, miként említettük, már az abszolutizmus évei előtt is decentralizálta. A városi tanács a Várban székelt, de külön-külön *»Bezirksvorstand«* működött a Vízi-

megkezdeni azért, hogy az akkori idők kívánalmainak megfelelően, rendes várfalakkal vétesse körül; a két várost állandó híddal kötni össze.»

»Ez volt Budapest első szabályozási terve. Nem mindegy, hogy ez mese-e, vagy valóság? Budapest egész történelme más képet ölt előttünk és nemzeti önértetünkre más hatást gyakorol, hogyha Budapest történetében annak emlegetése helyett, hogy I. Lipót alatt törmelékfordásért osztogatták az ingyen házhelyeket, Mátyás királyunkban már meg tudjuk állapítani azt a törekvést, — sőt egy már meglévő törekvésnek fejlesztését — hogy egy állandó híddal összekötött Budapest létesüljön.«

»Mi, vagy ki az oka annak, hogy erről a magyar közönség — amely egyébként örömmel sütkérezik a dicső mult verőfényében — nem is tud? Senki más, mint egyébként egészen kiváló történettudásunk, Salamon Ferenc (1825—1892) akit forráskritikai sikerei teljesen tévútra vezettek.«

városban és az eleinte *külön községként* kezelt Tabánban is. Ez Buda város közigazgatásának decentralizált voltát igazolja, tehát a mai székesfőváros kerületi közigazgatásának — a pesti külvárosi bíróság mellett — második határozott történelmi nyomát mutatja.

*

Az ország és az uralkodó között az 1867. évben létrejött kiegyezés után a felelős magyar kormány *ismét a főváros egyesítését tűzte ki céljául.*

Az egyesítés eszméje eleinte nem volt valami népszerű az érdekelt városok vezetői körében. A fővárosi jellegét féltő, de elmaradottabb Buda, az aránytalanul gazdagabb Pest, sőt még a mezővárosi önállóságát és kiváltságait féltő, de teljesen visszamaradt kis Óbuda is, *eleinte tiltakozni kívánt az egyesítés ellen.*

A kormány mégis céltudatosan előkészítette az egyesítés *gyakorlati* megvalósítását, különböző, már ebben a gondolatkörben készült törvényjavaslatok benyújtása és azoknak megszavaztatása által. Így: az 1868. évi XXI. tc. Budán és Pesten az adóbehajtást az állami hivatalok helyett *ráruházta a községi adóbehajtási hivatalokra*, az 1868. évi XXXVIII. tc. pedig Budát és Pestet *külön közös tankerületté tette meg* és egy közös iskolatanácsot állított fel, amely az egységes irányítással tulajdonképpen szintén már a két város egyesítésének eszméjét készítette elő. Az 1870. évi X. tc. pedig felállította a Fővárosi Közmunkák Tanácsát, amelyet a különálló városok fejlesztésének egységes szempontok szerint való irányítása végett *hívtak életre* s amellyel részletesebben később (a 103. oldalon) foglalkozunk.

II.

A főváros egyesítése és a kerületi előljáróságok első szervezése.

A kiegyezés utáni években, de az egyesítés tervétől függetlenül, Pest-város képviselőtestülete a maga részéről is igyekezett közigazgatását fejleszteni és a napról-napra felmerült újabb és újabb igényeket kielégíteni.

Gerlőczy Károly tanácsnokot bízták meg azzal, hogy *a város közigazgatási ügykezelésének célszerűbb rendezéséről* tervezetet készítsen. Az általa elkészült tervezetet a város közgyűlése 1869. évi március hó 27.-én külön bizottság elé utalta. A tervezetre vonatkozó bizottsági jelentést Pest-város közgyűlése 1869. évi október hó 16.-án tárgyalta és a jelentéssel kapcsolatban *Királyi Pál* képviselőtestületi tag indítványozta, hogy a tervezetet a közgyűlés adja vissza ismét a bizottságnak, »hogy közigazgatásunk pontossága és gyorsasága hiányait újabb bírálat alá véve, terjesztené ki figyelmét és adna véleményt:

ha vajjon a cél megközelítésére nem lenne-e sikeres lépés téve azáltal, ha közigazgatásunk eddigi rendszerét részben decentralizálva, a külvárosoknak is adatnék megfelelő hatóság.»

Ennek az indítványnak megtétele idejében, 1869-ben, Pest városában 546 út, utca és tér volt, míg Budán és Óbudán összesen 1009 út, utca és tér. Azonban Pesten, — a dunajobbparti rész 70.000 lakosával szemben — már 200.476 lakost számoltak össze. Amíg a Duna jobbpartján, Budán 4.092 épület állott, addig Pesten, a háromszorannyi lakos számára, mindössze 5.229, tehát alig 1.200-al több. A népsűrűség a budai oldalon hektáronként 7 volt, míg a pesti oldalon 23.1.

Pest városa tehát óriási arányú fejlődést mutatott, jöllehet az itt lakó népesség nagyrésze bizonyos vonatkozásban még csak *ideiglenes jellegűnek* volt tekinthető. Amíg a Duna jobbpartján 1.000 férfire 1.048 nő esett, Pest városában csupán 951. Bizonyítja a pesti lakosság egy részének ideiglenes jellegét az a körülmény is, hogy míg a városépítéssel kapcsolatosan, valamint az ipari fejlődés szempontjából legjobban figyelembe jövő *munkaképes életkorban*, Budapest egész területén *a férfi népesség %-os aránya magasabb volt*, mint a nő-népesség arányszáma, addig a *nem munkaképes korosztályokban* a nő-népesség arányszáma még Pesten is meghaladta a férfi-népesség arányszámát.

*

A lakosság számának gyors megnövekedése miatt tehát már 1869-ben szükség volt az erősen fejlődő Pest városban a közigazgatási hatóságnak bizonyos fokú decentralizálására és ezért Gerlóczy Károly tanácsnok, a beérkezett Királyi Pál-féle indítvány alapján már 1869. október 31.-én benyújtotta átdolgozott új tervezetét, amelyben részletesen foglalkozott a kerületi előljáróságok szervezésével is. Részint intézkedő, részint végrehajtó közegeknek szánta azokat, de egyúttal — különösen a helyhatósági szabályok áthágásánál — büntetőhatósági jogokat is kívánt nekik biztosítani. A kerületi előljáróságok intézkedéseivel szemben pedig a tanácsnak biztosította a »másodfolyamodású« hatósági jogokat.

*

A Gerlóczy-féle tervezet a 38. §-ában a kerületi előljáróságok szervezetéről a következőket mondja :

»A város ügyeinek célszerűbb kezelése végett Pest városa több közigazgatási kerületre osztható fel, melyeknek *területét a képviselői közgyűlés határozza meg*.

Minden kerület élén egy *előljáró* és legalább 12 *választmányi tag* áll.

A kerületi előljáró és a választmányi tagok *az illető kerület választói által* ugyanazon módon és ugyanannyi időre választatnak, mint a városi képviselők.

A kerületi előljáró — működésének idejére — a képviselői közgyűlés által meghatározott, mérsékelt *tiszteletdíjat* élvez ; a választmányi tagok hivatalaikat minden díj nélkül viselik.

A kerületi előljáróságok ügyeinek ellátásához szükséges tisztviselői és szolgai személyzet létszámát és fizetését a képviselői közgyűlés állapítja meg.»

*

A kerületi előljáróságok *hatásköréről* pedig a tervezet az 56—60. §-okban intézkedett az alábbi módon :

»56. §. A kerületi előljáróságok *közvetlen a városi tanács alatt állanak*, a közgyűlés és a városi tanácsnak *végrehajtó közegei* és mint ilyenek, tartoznak a hozzájuk érkező mindennemű utasításoknak pontosan eleget tenni.

Főteendői különösen :

- a) a törvényhatóság rendeleteit közzétenni,
- b) a katonai beszállásoknál közreműködni,
- c) a közsegélyezésre szoruló városi szegényeket, lelenceket és árvákat nyilvánosságban tartani,
- d) a kerületbeli szegénybetegek számára kórházi- és gyógyszerek ingyen kiszolgáltatására szóló utalványt adni,
- e) szegénységi és erkölcsi bizonyítványokat kiállítani,
- f) a kerületben létező községi vagyon felett őrködni,
- g) a népszámlálási, újoncászati és adóügyi munkálatoknál segédkezni,
- h) ügyelni a köztisztaságra, világításra, közegészségügyi, tűzrendőri, építészeti, vásári és egyáltalában a fennálló helyhatósági szabályok megtartására.»

»57 §. A kerületi előljáróságoknak joguk van a kerületet érdeklő ügyekben, a tanácshoz és közgyűléshez indítványokat, kérelmeket és javaslatokat előterjeszteni.»

»58. §. A kerületi előljáróságok a fennálló helyhatósági szabályok elleni kihágások ügyében — amennyiben ezeknek megfenyítésére vonatkozólag más intézkedések nem léteznek — *büntető hatósággal bírnak.*»

»59. §. A kerületi előljáróságok határozatai és intézkedései ellen a fellebbezés a városi tanácshoz történik.»

»60. §. A kerületi előljáróságok ügykezelési rendjét a városi közgyűlés állapítja meg.»

*

Amíg Pest városának gyors fejlődése arra készítette a város vezetését, hogy közigazgatását az akkori idők követelményeinek megfelelően *átszervezze*, azalatt a kormány részéről a főváros *egyesítésére* vonatkozó előzetes munkálatok is megkezdődtek. A belügyminiszter 1870-ben leküldötte hozzászólás végett Pest városának a *»köztörvényhatóságok rendezéséről«* szóló törvényjavaslatát, amelyben a főváros egyesítését és közigazgatási szervezetének szabályozását a többi törvényhatóságokkal együttesen vélte megoldhatónak.

Pest-város képviselőtestülete a törvényjavaslat megvitatására bizottságot küldött ki, amelynek jelentését 1870. évi június hó 2.-án tárgyalta.

Ez a bizottság mindenekelőtt azt javasolta, hogy a képviselőtestület kérje fel a kormányt, hogy »a szab. kir. városokra *külön törvény alkalmaztassék* és ha az országgyűlés a szabad kir. városok iránt e tekintetben kedvezőleg intézkednék, hogy *Buda—Pest, mint az ország fővárosa, országos tekintet alá eső különleges helyzete miatt, külön törvény alapján kormányoztassék.*»

A bizottság azonban nem bízott abban, hogy a törvényhozásnál sikerülni fog »Buda-Pest, mint az ország fővárosa« részére külön törvényt biztosítani, ezért a véleményezés végett leküldött törvényjavaslathoz érdemben is hozzászólt és többek között *kimondani kívánta*, hogy »a több *külvárossal bíró szab. kir. városokban előjáróságok alakíthatók.* A kerületi előjáróságok közvetlen a városi tanács alatt állnak, a közgyűlés és a városi tanácsnak végrehajtó közegei és mint ilyenek, tartoznak a hozzájuk érkező mindennemű utasításoknak pontosan eleget tenni.«

Ezután a bizottsági javaslat részletesen felsorolta a régebbi Gerlóczy-féle javaslat tartalmát és egyben javasolta annak a kimondását is, hogy »a kerületi előjáróságoknak joguk van a kerületet érdeklő ügyekben a tanácshoz és annak útján a közgyűléshez indítványokat előterjeszteni«.

Pest-város közgyűlése 19.009/kgy. sz. alatt 1870. június 8-án ezt a bizottsági javaslatot magáévá tette ugyan, de egyúttal kifejezést adott azon meggyőződésének, hogy »... miszerint Pestvárosa a kormány által egyáltalában figyelembe nem vett s országos tekintetek alá eső különleges helyzeténél, a városi tanács által gyakorolt nagyfontosságú hatáskörnél, rendőri intézményénél és egyéb sajátos viszonyainál fogva ezen kormányi törvényjavaslat szelleme szerint alkotandó törvény által nem lesz kormányozható anélkül, hogy az ország fővárosának adminisztrációja teljesen lehetlenné ne tétessék, vagy legalább is célszerűtlensége miatt a városnak kiszámíthatatlan kárára ne válnék :

ugyanezért a közgyűlés ragaszkodva folyó évi március 17-én kelt 9207-iki sz. azon határozatához, mely szerint egy általa készített törvényjavaslat felterjesztése mellett Pestvárosára nézve az országgyűlés előtt külön törvény alkotását kérelmezte ; jelen bizottmányi munkálatban felhozott indokok élesebb hangsúlyozása mellett felkérendőül határozza az országgyűlést, *miszerint Pestvárosára külön törvény alkotását elhatározni és a m. kir. kormányt utasítani méltóztassék, hogy Pestvárosa törvényhatóságának meghallgatása mellett, minél előbb külön törvényjavaslatot készítsen és a Ház asztalára terjessze.*»

Budaváros ebben az időben még nem foglalt állást amellet, hogy Buda, mint főváros részére külön törvényjavaslat készüljön. Érdekes itt még rámutatni arra, hogy Pestvárosa ebben az időben még hangsúlyozottan csak a saját közigazgatásának szabályozására kívánt külön törvényt, noha felterjesztésében már használta a »Buda-Pest, mint az ország fővárosa« kifejezést.

A köztörvényhatóságokról szóló törvényjavaslat képviselőházi tárgyalásakor, 1870. évi július 16-án, *Wahrmann* Mór országgyűlési képviselő indítványt nyújtott be, amelyben hosszabb indokolás után a következő szakaszt javasolta a törvényjavaslatba felvenni:

»Buda- és Pestvárosok beligazgatási szervezetéről azonban külön törvény rendelkezik.«

Wahrmann beszédének Budapesttel foglalkozó része azért érdekes, mert a főváros fejlődését és jövő hivatását néhány tömör mondatban világos előrelátással tárta fel:

»Pest és Buda minden esetre oda vannak már utalva, hogy ezeknek is, mint a nagyobb külföldi városoknak, külön szabályaik legyenek. Így példának okáért szabályzatok vannak Londonban, Párisban, Berlinben, valamint Genfben és Brüsszelben.

»Én épen a kivételes eljárást nemcsak azért kívánnám, mert Buda-Pest az ország szívét képezi, a kormány széke, a király lakhelye; hanem azért is, mert a népesség tömörülése, az idegeneknek folytonos áramlata a főváros felé, aztán a nagy városokat képező elemek különböző mivolta mindenestre azt igényli és követeli, hogy a fővárosra nézve külön törvény alkotassék. De a főváros érdeke továbbá nemcsak a fővárosé, hanem az egész országé. A törvényhozás ezt be is ismerte már és pedig akkor, amidőn a legközelebbi időben megszavazott kölcsön alkalmával ezen megkülönböztetésnek kifejezést adott és a fővárosnak kivételes állását beismerte, midőn annak működési teréről külön törvényt alkotott. Nézetem szerint a rendőri s itteni egészségi ügy tekintetében is a főváros érdeke nemcsak a fővárosra, hanem az egész országra befolyással bír és azért a kormánynak e részben is nagyobb befolyást kell engedni, mint más városban.«

»Azonban a műveltség nagysága a nagyvárosban némileg ismét azt igényli, hogy az önkormányzatot e nagyvárosnál, mely nagy vagyonnal bír, szélesebb alapokra fektessük, mint más törvényhatóságoknál.«

A képviselőház Wahrmann fenti indítványát, miután Pestvárosa felterjesztésében alapos indokolással szintén kérte azt és miután az a kormány szándékainak egyébként is megfelelt, elfogadta. Ennélfogva a képviselőház arra utasította a belügyminisztert, hogy *Buda és Pest közigazgatási szervezetére vonatkozólag külön törvényjavaslatot dolgozzon ki.*

*

Az országgyűlés utasítása alapján a belügyminiszter szaktanácskozmányt hívott össze, amely a fővárosi törvényjavaslat elkészítésére *albizottságot küldött ki.* Ez az albizottság, 1871. évi április 15-én kelt javaslatában, a kerületi előljáróságokra vonatkozólag a következőket javasolta:

»A város ügyeinek célszerűbb kezelése végett a főváros több, a választókerületek figyelembevételével a közgyűlés által megszabandó közigazgatási

kerületre osztandók fel. A kerületek élén egy *elnök* és megfelelő számú *esküdt* áll. Ezek az *illető kerületbeli választók által* ugyanoly módon és időre választatnak, mint a városi képviselők. Ezen előjáróságok a városi tanács alatt állnak, a városi tanácsnak és ennek folytán a közgyűlésnek végrehajtó közegei és mindennemű utasításait végrehajtani kötelesek. A kerületi előjáróságok közvetlenül csak a tanáccsal érintkezhetnek.»

*

1871. évi november hó 9-én már elkészült a belügyminiszter törvényjavaslata »*Buda és Pest fő- és szab. kir. városok beligazgatási szervezéséről*« címen, amely a 66., 67., 68., 69., 70. és 71. §-aiban foglalkozik a kerületi előjáróságok szervezésével.

Ez a *törvényjavaslat*, az albizottsági javaslattal szemben, a kerület élére már nem *elnököt*, hanem — a Gerlóczy-féle tervezetben foglaltakhoz hasonlóan — *előljárót* és megfelelő számút esküdtet állít, »kik együtt a kerületi előjáróságot képviselik«. A kerületi előljárót a törvényhatósági bizottság *egyete*me, míg az esküdteket, a törvényhatósági bizottság tagjaihoz hasonló módon és ugyanazon időtartamra, a *kerület polgársága* választja. Az előljárók és az esküdtek, működésük idejére, a közgyűlés által meghatározott tiszteletdíjban részesülnek. Egyébként a *hatáskörre vonatkozólag* az eddigi előjárósági tervezetekben és javaslatokban foglalt felfogás változatlan maradt.

A törvényjavaslat indokolása *hangsúlyozottan kívánta biztosítani a székesfőváros közigazgatásának egységét* és azzal indokolta a kerületi előjáróságra vonatkozó rendelkezéseket, hogy »egyrészt az összes végrehajtás körébe eső teendők szabatossága, gyorsasága és ugyanazon időben a város minden részeire kihatása biztosíttassék, másrészt pedig, hogy a főváros különböző részei lakosságának mindennemű közigazgatási ügyekben a hatósági közegekkel való érintkezése megkönnyíttessék«.

»Mint az idézett szakaszokból kitűnik, a kerületi előjáróságok *főképen a végrehajtással* foglalkoznak és mint ilyenek, a tanácsnak vannak alárendelve, különben jogukban áll a kerületet érdeklő ügyekben önálló javaslatokat is terjeszteni elő a tanács útján a közgyűlésnek, miáltal minden városrész jogosult érdekeinek figyelembevétele és előmozdítása várható.«

»A kerületi előjáróságokról szóló 71. §-ban szükséges volt meghatározni, hogy azok a tanácson kívül semmi más hatósággal nem érintkezhetnek, nehogy bármikor és bármely esetben a végrehajtóhatalom kezelésével a törvény által megbízott közeg: a tanács mellőztessék és a törvény által kitűzött hatáskörök szem előtt tévesztése a fővárosi ügykezelésben zavart és bonyodalmakat idézzen elő.«

A törvényjavaslat indokolása éreztetni kívánta azokat a nehézségeket, amelyeket a két szabad királyi városi kiváltságokkal bíró Pest és Buda

városokhoz csatolandó Óbuda mezőváros különleges helyzete idéz elő. Épen ezért ezzel a kérdéssel az indokolás külön is foglalkozik :

»Az utolsó szakaszok egyike (84. §.) a fővároshoz csatolandó Óbuda mezőváros kebelében volt földesúri kötelékből fennmaradt viszonyok rendezéséről szól.«

»Ó-Budának a fővárosokkal célba vett egyesítésének mellőzhetetlen feltétele, hogy annak birtoklási, közös hasznélvezeti s közjavadalmi viszonyai a fővárosnak e nemű viszonyaival előzőleg egyenlőkké tétessenek és az alakítandó fővárosi törvényhatóság mindenképen egyenlően rendezett, vagy minden akadály nélkül rendezhető állapotokkal álljon szemközt. Mivel pedig Ó-Budán az előbbi úrbéri telkek után a közlegelőkből járó rész még kihaló nincsen, hanem ez a község és államkincstár, mint volt földesúr, közös, de meg nem határozott arányú tulajdonát képezi ; mivel továbbá a királyi kisebb hasznvételek Ó-Budán, jelesül az italmérés, vásárjavadalmi és malomjog, jelenleg is az államkincstár, mint volt földesúr tulajdonát képezik : Ó-Budát tehát ily állapotban a fővárosokkal összezsátolni nem lehet anélkül, hogy a törvényhatóság jogai és hatásköre csorbulást ne szenvednének, ez oknál vétetett fel a vegyes intézkedések fejezetébe a 84. §., mely ezen viszonyok rendezését és a fővárosiakkal ugyanazonosítását célozza.«

*

A törvényjavaslatot mind a három érdekelt város képviselőtestülete hozzászólás céljából megkapta és azt először külön-külön tárgyalta, azonban az előljáráóságokra vonatkozó részeket — a jegyzőkönyvek tanúsága szerint — egyik sem kifogásolta.

*

1872. évi április hó 2-án a képviselőházban »az osztályok előadóiól alakult központi bizottság« ugyancsak úgyszólván változatlanul fogadta el a törvényjavaslatnak a kerületi előljáráóságokra vonatkozó részét, csupán egy új 70. §-t iktatott be, még pedig az időközben megszavazott 1872. évi VIII. tc. (régí ipartörvény)-re való tekintettel :

»A kerületi előljáráóságok képezik a fővárosi rendőrségnek ezen törvény II. fejezetének értelmében állami rendőrséggé leendő átalakítása után az elsőfokú iparhatóságot.«

*

A főváros egyesítéséről szóló törvényjavaslatnak képviselőházi vitájában a kerületi előljáráóságokra vonatkozó szakaszok ugyancsak nem szolgáltattak különösebb vita-anyagot, talán csak egyedül Jókai Mór szólalt fel a kerületek érdekében. Beszédének ezt a részét érdemesnek tartjuk megemlíteni, noha Jókai beszédének éle inkább a virilizmus jogainak törvénybeiktatása ellen irányult :

»Évtizedek óta foly a küzdelem a pesti zsentri és a pesti mezitlábosnak csúfolt világ közt. Méltóztassanak elnézni a város két végére, az északi és déli végére. A kövek beszélnek. Minden előny, miben lehetett részesíteni, miben kellett községileg részesíteni a lakosságot, minden előny megadatik az északi résznek, minden hátrány a délinek.«

»A löporos magazinokat, melyek kellemetlenek az északi villák tulajdonosaira nézve, áteszik a Ferencváros határába, hogy az ne épülhessen, sehová se terjedhessen. Midőn elhatároztatott, hogy a vámház a déli részen épüljön, csaknem kihúzták a minisztert a bőréből. Az azonban mégis sikerült a zsentrinek, hogy a vámház átellenében levő híd eszméje elejtetett ¹⁾ és építetik helyette egy másik híd a Margitszigettel átellenben, úgyhogy most az összes kereskedelmi áruknak, elkezdve a vámháztól, a Margitszigeti hídig csaknem egy német mérföldnyi utat kell a városon keresztül tenni. Kiüt a kolera; a miazmákat terjesztő anyagokat elszállítják a Ferencvárosba. Van katonai kórház; el kell küldeni a Ferencvárosba. Mindent, ami árt, mindent, ami szenny, el kell küldeni a nem protegált városrészekbe. Csak mikor haszon van a szennyből, azt meg kell tartani a protezsált zsentri számára.«

»Mindaz, ami nem látszik, de legszükségesebb, így pl. a kanalizáció, el van napolva, mert hiszen az nem drágítja meg az illetők földének értékét, legfőbb egészséget ad az összes lakosságnak és mindaz, ami cifraság, ami látható, az nagy sietve veretik keresztül...«

»Hol van még Buda! Hiszen az 50 mérföldnyire esik tőlünk és 50 évvel van hátrább nálunk! Elhatározták a török árok beboltozását, de még hozzá sem fogtak; Buda számára voltak tervezve kikötők, raktárak stb., de mindezekről most már szó sincs. Eddigelé mesterségesen volt minden oda irányozva, hogy egy Buda-Pesten megalakult üzérkedő zsentri foglalja el javadalmát a községnek; pedig most még csak fél lábbal volt benne ezen zsentri a képviselőtestületben, még csak választás útján jutott bele a java; quid tunc, hogyha egész tömegesen bejut oda?«

*

A törvényhozás a törvényjavaslatot *elfogadta* és azt a király is szentesítette; ily módon az, mint az 1872. évi XXXVI. tc. nyert kihirdetést.

*

A kerületi elöljáróságoknak az 1872. évi XXXVI. tc.-ben foglalt első törvényi szabályozásának előzményeit azért tartottuk tanulságosnak behatóbban ismertetni, mert ebből az ismertetésből kitűnik, hogy általában mindenütt: Buda- és Pestvárosok adminisztrációjának vezetői körében, a városok képviselői körében, sőt az országgyűlésben is, érezték az egyesítés előtt még

¹⁾ A Ferenc József-híd csak egy negyedszázad mulva, 1896-ban készült el.

különálló két nagyváros közigazgatása decentralizálásának szükségességét. *Hidnyoztak azonban azok a gyakorlati tapasztalatok, amelyek a decentralizálás módját és mértékét kellően aldtámasztották volna és így a kerületi előjáróságok szervezése a törvény alapján csupán nagy körvonalakban valósulhatott meg.*

De senki sem ismerte fel még akkor kellő mértékben azt, hogy az újonnan szervezett egyesített főváros közigazgatásának tulajdonképeni alapját mégis csak a lakossággal legközvetlenebb érintkezésben álló kerületi előjáróságok képezik.

Az egyesített főváros közigazgatási szervezetének első megállapítása.

1873. március hó 20-án összeült Buda, Pest és Óbuda együttes képviselőtestülete, hogy az új törvény alapján megkezdje az egyesített főváros szervezeti szabályzatának közös tárgyalását.

A szervezést egy 34 tagból álló küldöttség első albizottsága készítette elő, Havas Ignác elnökle alatt. Az albizottságban helyet foglalt a fővárosi statisztikai hivatal igazgatója, Körössy József is. Ez az albizottság 1873 évi január 24-én készült jegyzőkönyvében a kerületeket a statisztikai adatok figyelembevételével állapította meg, azonban szükségesnek tartotta a következő álláspontnak kifejezésre juttatását is:

»Az albizottság nemcsak arra ügyelt, hogy az egyes kerületekre eső nagy népesség kellően adminisztráltathassék, hanem a 9 közigazgatási kerületek meghatározásánál tekintettel volt a főváros történelmi fejlődésére és a közvélemény követelményeire is, mely az egyes városrészek polgárainál abban nyilvánul, hogy az önkormányzati igazgatás kedvezményében mindegyik városrész egyenlően részesíttessék és közigazgatási érdekei egyaránt előmozdítottassanak.«

»Szóval az albizottság csak a fentebbi beosztás által vélte a jó és gyors adminisztráció és a közvetlen végrehejtás egyik alapfeltételét megteremteni.«

»De amennyire óhajtása az albizottságnak az egyes kerületek közigazgatási igényeit minél fejlettebb adminisztráció által kielégíteni, ép oly élénk kívánsága, hogy *Budapest egységének nagy eszméje nemcsak közigazgatási rendszerének egyesítésében nyerjen kifejezést, hanem mielőbb lakosainak vérébe menjen át és mielőbb azon új korszak alapja vetessék meg, mely közügyekben a partikularizmust véglegesen számúzi és az egyes városrészek esetleges versengését egymással, az egységes és közös fejlődés processusában összpontosítsa.*«

»Ezen szép cél előmozdítására hathatós eszközül kínálkozik az albizottság nézete szerint az: ha Budapest közigazgatási és választási kerületei — miután az albizottság jelen javaslata szerint különben is összeesnek — *a városrészenkénti elnevezés helyett* egyszerűen sorszámokkal jeleztetnének s a városrészenkénti elnevezés csak másodrendű jelzésül szolgálna.«

Az együttes képviselőtestület elé terjesztett szervezési javaslat az az egyesített fővárost *kilenc választói és ugyanannyi közigazgatási kerületre kívánta felosztani*, de ugyanakkor odakerült Kőbánya polgárainak folyamodványa is, amelyben kérték, hogy *Kőbányát külön X. választói és közigazgatási kerületté alakítsák ki.*

A közgyűlés ezt a kérelmet hajlandó is volt teljesíteni, »tekintettel a Kőbányán összpontosult országos sertéskereskedelem érdekeire és arra, hogy az ország minden irányából vezető vaspályák hálózata Kőbányán összpontosul, melyeken érkező nagyszámú idegen kereskedők és utasok a hatósági közegek gyors intézkedését igénybevenni felette gyakran kénytelenítvék, tekintettel továbbá a Kőbányán telepített számos nagyszámú gyártelepek által foglalkoztatott munkások nagy számára s ezzel egyetemben arra, hogy a főváros általános szabályozási tervének megállapításakor Kőbánya és környéke gyárváros területté határozottatott, tekintettel végre azon körülményre, hogy az elsorolt elemek kellő figyelembevételével a hatóságnak gondoskodnia kötelessége arról, hogy a hatósági közegek intézkedése az azt igénybe venni kívánóknak gyorsan és helyben kieszközölhető legyen, mely cél Kőbányának a VIII. kerületet képező Józsefvároshoz leendő csatolása által az érintett elemek nagy hátránya nélkül elérhető alig volna, mindezen tekinteteknél fogva, míg egyrésze kijelenti a közgyűlés, hogy az elsorolt indokokat Kőbányára nézve egy külön választókerület kihasítása iránt elfogadhatónak nem tartja, kijelenti másrésztől azt, hogy Kőbányára nézve ugyanazon indokoknál fogva egy külön közigazgatási kerület felállítását szükségesnek ismeri.«

Ez a határozat annyit jelent, hogy Kőbánya önálló közigazgatási kerület lett, ámbár választókerületi önállóságot akkor még nem kapott.

*

A szervezeti szabályzat letárgyalása után a kerületi előjáróságok tisztviselőinek végleges létszámát, valamint az előjáróságok tagjainak hatáskörét az 1873. évi április 8-án az érdekelt három város képviselőtestületi tagjaiból alakított közös közgyűlés határozta meg.

*

Az elfogadott szervezési szabályzat IV. fejezetének 37. §-a hangsúlyozottan állapítja meg, hogy a kerületi előjáróságok *közvetlenül a városi tanács alatt állanak, semmi más hatósággal közvetlenül nem érintkeznek*, utasításait egyedül a tanácstól veszik, jelentéseiket ahhoz intézik és kötelesek a hozzájuk intézett rendeleteket pontosan teljesíteni. A 38. §. kimondja ugyan, hogy *a kerületi előjáróság az elsőfokú iparhatóság*, — de ezt bővebben nem részletezi. A 39. §. viszont előírja, hogy a kerületi előjáróság feladata *figyelem-*

mel kísérni a kerület állapotát és az azt érdeklő ügyekben a tanácshoz és ennek útján a közgyűléshez előterjesztéseket tenni.

Az 1872. évi XXXVI. tc. 85. §-a felhatalmazása alapján a szervezési szabályrendelet még a következő teendőket ruházta a kerületi előljáróságokra :

»a) elsőfokú fenytő hatáság mindazon rendőrségi természetű ügyekben, amelyek sem a bíróságnak, sem az államrendőrségnek, sem egyéb hatóságoknak fenntartva nincsenek,«

a b) pont különböző gyámügyi teendőket ruházott a kerületi előljáróságokra,

»c) ellenőrködés és felügyelet a város költségén foganatosítandó középítkezések, csatornázások, kövezések, útépitések, javítások, számlafelülvizsgálás stb. felett, de a tanács által kiadott utasítás keretén belül,«

a d) pont a kerületi előljáróságok köteleességévé teszi a kerületbe tartozó jótékony intézetek gyakori meglátogatását, stb.,

»e) jótékony adakozások kezdeményezése és gyűjtése.«

A kerületi előljáró jogaira vonatkozóan megállapítja a szabályrendelet, hogy *mindenkit személyesen maga elé idéztethet*, még pedig büntetés terhe alatt. Az előljáró a kerületi előljáróságra beosztott összes tisztviselőszeméllyel rendelkezik, sőt ugyanazon fegyelmi hatalmat gyakorolja a csekélyebb szolgálati vétségeknél, mint a polgármester.

A kerületi előljáróság *személyzetére* vonatkozólag a szabályrendelet előírja, hogy a kerületi előljáróság áll : egy előljáróból és az esküdtekből, akik *együttvéve alkotják a kerületi előljáróságot*. Minden kerületi előljárósághoz egy *jogvégezti jegyző* és amennyiben szükséges, egy vagy több *tolnok*, továbbá az iktató és mutató-könyv vezetésére és a levéltár rendbentartására egy *kezelő tisztviselő*, az irodai munkára egy, vagy két *írnok*, továbbá egy hivatal-szolga, valamint a szükséges számú kézbesítő személyzet is beosztandó.

A szabályrendelet egyébként megállapította az egyes kerületi előljáróságok alkalmazottainak teljes létszámát is.

*

A csekélyebb szolgálati vétségekre nézve *csak a jegyző nem tartozik a kerületi előljáró fegyelmi hatalma alá*, neki fő-kötelessége »a kerületi előljárónak mindenben kezére járni és őt jogi tanácsokkal ellátni, továbbá gondoskodni arról, hogy az előljárósághoz érkező ügydarabok naponként rendesen beiktattassanak, az írásbeli kiadványokat az előljáró és a jegyző, esetleg az előljáróhelyettes írja alá.«

A szabályrendelet 49. §-a szerint »minden kerületi előljáró a szükséges irodai költségek fedezésére, továbbá a kerületben előforduló rendkívüli, előre nem látható és halasztást nem szenvedő, főleg a városi vagyon érdekében teendő kiadásokra *számadás kötelezettsége mellett 500 forintnyi hivatali átalány-*

nyal láttatik el, amely összegből 50 forintot túl nem haladó kiadásokat minden felsőbb helybenhagyás nélkül tehet.»

A kerületi előljáró *tartozik minden héten legalább egyszer az esküdteket ülésre egybehívni*, de ilyen üléseket bármikor is tarthat, ha azt szükségesnek tartja, vagy azt az előljáróság tagjai közül legalább három tag kívánja.

Egyidejűleg a központban és a kerületekben is felállították az *adószámveteli hivatalokat* és az erről alkotott szabályrendelet 48. §-a szerint minden kerületben meg kell bízni egy-egy adószámveteli, adópénztári és adóbehajtási tisztviselőt »az illető szakma vezetésével.«

Érdemes megemlíteni, hogy 1873 július 3-án a közgyűlés a közigazgatási egészségügyi személyzet létszámát a közigazgatási kerületek számától függetlenül, mindenütt a helyi viszonyoknak megfelelően állapította meg, még pedig a kerületi orvosok számát 13-ban, a kerületi bábák számát 26-ban. A külső Terézváros nyugati és keleti részének, a belső Józsefvárosnak, valamint a Német- és Futó-utcán kívül eső külső Józsefvárosnak külön-külön kerületi orvosi állást szervezett a közgyűlés.

A kerületi állatorvosok számát viszont az egész fővárosra nézve mindössze 7-ben állapította meg, míg a halottkémek számát 14-re emelte, azzal az indokolással, hogy a 13 kerületi orvos mellett az első közigazgatási kerületben 2 halottkémre van szükség.

III.

A kerületi előljáróságok további fejlődése az előljárósági törvény meghozataláig.

Az eddigiekből láttuk, hogy az 1872. évi XXXVI. tc.-ben megállapított előljárósági szervezet még mostohán bánt el a kerületi előljáróságokkal. Ez azonban a törvény életbeléptetése után *egyideig még nem volt annyira érezhető*, főleg azért nem, mert az 1873. évben kezdődött és kb. 1879-ig tartott gazdasági válság elvonta a figyelmet a közigazgatás lényegesebb mértékű decentralizálásának szükségességéről. Amint azonban a válság elmúlása után a főváros lakosságának gazdasági tevékenysége feléledt, *egyre jobban előtérbe toltult a kerületi előljáróságok fontossága is.*

Azonban már 1876. évi május 20-án a főváros közgyűlése javaslatot terjesztett a belügyminiszter elé, amelyben *a kerületi előljáróságok hatásköre bővítésének szükséges voltára mutatott rá* és kérte, hogy a kerületi előljáróság más hatóságokkal, különösen a rendőrséggel közvetlenül is érintkezhessék, a segélyezési eljárást önállóan intézhesse, necsak szegénységi és erkölcsi bizonyítványt, hanem *másféle hatósági bizonyítványt is minden korlátozás nélkül kiadhasson*, az italmérési jogosítvány kiadása az ő hatáskörébe tartozzék, *a kerületi jegyző, az előljáró és helyettesének távolléte esetén, intézkedési jogot kapjon*, végül, hogy a kerületi előljáróság felhatalmazást kapjon arra, hogy *a kövezetjavítási és közcsatornajavítási munkákat a központi mérnöki hivatal mellőzésével, szerződéses vállalkozó által önmaga eszközöltesse.*

A székesfővárosnak erre a felterjesztésére válaszolva, a m. kir. belügy-miniszter már 1876-ban őszintén megállapította, hogy az egyesítésről szóló 1872. évi XXXVI. tc. *»egyáltalában nem jelel meg a gyakorlati követelményeknek, különösen pedig annak a kerületi elöljáróságokra vonatkozó része.«* A kívánságok teljesítését azonban kénytelen volt megtagadni, mert azok az érvényben lévő törvényekkel ellenkeeznek.

A főváros közgyűlésének egyik bizottsága erre a leiratra most már *a fővárosi törvény hiányosságairól készített jelentést*, amelyben a kerületi elöljáróságra vonatkozólag kifejezésre juttatta azt a kívánalmat, hogy *»nemcsak az elöljárókat, hanem az esküdteket is a közgyűlés válassza; a kerületi elöljáróságok, mint önálló közigazgatási hatóságok, a helybeli elsőfokú hatóságokkal közvetlenül érintkezheszenek; bizonyítványt állíthassanak ki minden olyan tényről, amely hivatali hatáskörükben merül fel; valamint, hogy a közgyűlés által kijelölendő egyik elöljáróság képezze az elsőfokú ipari hatóságot.«*

Ezek a kívánságok tulajdonképen nem jelentettek nagy anyagi megtakarítást, sem nagy változást a közigazgatás rendszerében, viszont érdemes rámutatni erre az 1877-ben készült bizottsági javaslatra, amely *már akkor is szükségnek látta a kerületi közigazgatásban egyes egységes elgondolást és egyöntetű eljárást igénylő közigazgatási ügyeknek egy centrális hatáskörrel bíró kerületi elöljáróság által való intézését.* Ezt az indítványt csak az 1930. évi XVIII. tc. 55. §-ának (3) bekezdése valósította meg azáltal, hogy: *»a polgármester, ha az egyöntetű eljárás szempontjából az különösen indokoltnak látszik, egyes ügyek intézését — az érdekelt miniszter előzetes hozzájárulásával — a többi kerületi elöljáró kizárásával, az általa megjelölt egy, vagy több kerületi elöljáró kizárólagos illetékességi körébe utalhatja.«*

*

Mint érdekességet meg kell említenünk, hogy 1879-ben a m. kir. belügy-miniszter megbízott két fővárosi bizottsági tagot: *Steiger* Gyulát és *Busbach* Pétert azzal, hogy adjanak véleményt a fővárosi közigazgatás szervezetének reformjára vonatkozólag. Ezzel kapcsolatban *Steiger* azt javasolta, hogy *»a kerületi elöljáróságok, tanácsnokkal az élükön, kifejlesztendők,«* *Busbach* pedig határozottan állást foglalt — többek között — a *Közmunkák Tanácsa megszüntetése mellett is.*

*

Az 1880-as esztendőök általános gazdasági és nagy ipari fellendülése magával hozta a főváros lakosságának további nagymértékű szaporodását, a gyorsütemű építkezéseket stb. Egyre sürgetőbbé vált tehát *a fővárosi közigazgatás reformja*, amelynek szükségességét 1884-ben a m. kir. belügy-miniszter újból elismerte. Leiratában különösen azt hangsúlyozta, hogy a fővárosi közigazgatásnak sok tekintetben *gyökeres* megváltoztatására van

szükség és megjegyezte, hogy a közigazgatás fő végrehajtó közegeinek, *a kerületi előljáróságoknak gyökeres reformja önmagától előtérbe lépett és mindinkább fokozódó fontosságot nyert. Kijelentette, hogy hajlandó ezirányban módosító törvényjavaslatot terjeszteni a törvényhozás elé.*

*

A kerületi előljáróságok újjászervezését azonban *igen lassan* készítették elő, ezért a főváros *közigazgatási bizottsága* szintén szükségesnek találta a munkálatok sürgetését. A közgyűlés a közigazgatási bizottság előterjesztését azonnal kiadta a tanácsnak, majd 1888. január 21-én megállapította azokat az alapelveket, amelyek szerint az újjászervezés megvalósítását óhajtotta és erről felterjesztést intézett a belügyminiszterhez.

A belügyminiszter 1889. évi április 7-én kelt 8259/1889. számú leiratában arra mutatott rá, hogy *a közgyűlés reformtervezete nem jelent gyökeres javítást, már pedig a főváros életének, fejlődésének, azonkívül az általános közigazgatásnak szempontjából egyaránt nagyfontosságú feladatokat a főváros közigazgatási szervezete csak úgy tudja sikeresen betölteni, ha az újjászervezés egészen alapos volna. Felvetette tehát azt a kérdést is, hogy nem volna-e célszerű az előljárósági reformmal kapcsolatban a főváros egész szervezetét újjáalakítani, kiterjeszteni és azt a kor követelményeinek megfelelőbb, a főváros érdekeivel, valamint a közigazgatás igényeivel sokkal összhangzóbb alapokra fektetni.*

*

A belügyminiszter még ugyanezen évben, 1889. november 3-án *három hónapi határidőt adott a fővárosnak az 1872. évi XXXVI. tc. módosítására vonatkozó javaslatok elkészítésére.*

A polgármester elnöklete alatt a közgyűlés 20 tagú bizottságot küldött ki, amely igen terjedelmes, 28 pontból álló javaslatot készített el és annak bevezetésében hangsúlyozta azt, hogy *a közigazgatás hiányainak csak kis része vezethető vissza a szervezetre, illetőleg az egyesítési törvény által megalkotott fővárosi közigazgatási szervezet hiányaira, »hanem inkább azokra a későbbi törvényekre, amelyek nem számolnak a főváros különleges viszonyaival.«*

Érdekes megemlíteni, hogy ezek között a javaslatok között olvassuk *elsősorban* — a polgármester kivételével — az összes tisztviselők *élethossziglan való megválasztásának óhaját* és még más hasonló olyan javaslatokat is, amelyeket ugyancsak az 1930. évi XVIII. tc. valósított meg. A tanácsi javaslat egyébként a kerületi előljáróságok szervezésére vonatkozó előzetes, régebbi javaslatokat változatlanul fenntartotta.

A közgyűlés a tanácsi javaslatokat csak jelentékeny módosításokkal fogadta el, de *együttal kiegészítette a Közmunka Tanács reformjának kérésével is.*

*

A következő fejezetben részletesebben tárgyalt gyorsütemű és általános fejlődés azonban *egyre sürögsebbé tette a kerületi előljáróságok különálló újjászervezését*, olyannyira, hogy ez még a fővárosi törvény általános revízióját is háttérbe szorította. Épen ezért *Hieronymi Károly*, akkori belügyminiszter, *az előljáróságok kérdését teljesen különválasztotta a fővárosi törvény általános revíziójától* és beterjesztette a kerületi előljáróságokról szóló külön törvényjavaslatát, amelyet, mint az 1893. évi XXXIII. tc.-et, 1893. évi december hó 25-én — karácsony napján — szentesített az uralkodó.

A törvényt azonban csakis az idevonatkozó fővárosi szabályrendelet elkészülte és jóváhagyása, valamint a megfelelő személyzet alkalmazása után léptették életbe, úgy, hogy az új törvény alapján teljesen gyökeresen átalakított kerületi előljáróságok *csak 1894. évi július 1-én kezdhették meg működésüket*.

IV.

A kerületi előljáróságokra vonatkozó alapjogszabályok ismertetése.

A »Budapest székesfőváros kerületi előljáróságairól« szóló 1893: XXXIII. tc. tulajdonképen még ma, immár negyven év után is az alapja a kerületi előljáróságok működésének. Igaz, hogy a kerületi előljáróságok *szervezetét* a székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. tc. már lényegesen módosította, mégis szükségesnek tartjuk a kerületi előljáróságok mai helyzetének és működésének megvilágítása céljából ennek a negyven év előtt alkotott előljárósági alaptörvénynek részletesebb ismertetését.

*

A kerületi előljárósági törvény *két főrésze* osztható, még pedig: az előljáróságok *szervezetét* és az előljáróságok *hatáskörét* megállapító részekre.

Minden kerületben *a közigazgatás közegei* — a törvény 2.§-a értelmében — a kerületi előljáróság és a kerületi választmány.

A kerületi előljáróságot alkotó személyzetet az 1893. évi XXXIII. tc. 4. §-a a következőképen határozza meg:

»A kerületi előljáróságot alkotják:

1. a kerületi előljáró, ki a kerületi előljáróságot a hatóságokkal és a közönséggel szemben képviseli, a kerületi előljáróság hatáskörébe tartozó összes ügyeknek intézője és főnöke a kerületi előljáróság személyzetének;

2. a kerületi előljárósághoz a kerületi előljáró közvetlen rendelkezésére beosztott tisztviselők;

3. a kerületi tiszti orvosok és a szegények gyógykezelésével megbízott kerületi orvosok;

4. a kerületi állatorvos, illetve állatorvosok ;
5. a kerületi mérnök, illetve műszaki tisztviselők ;
6. a kerületi vásárfelügyelő, illetve vásárfelügyelők ;
7. a kerületi városbíró ;
8. a szükséges számú segéd- és kezelő-hivatalnokok.»

Gyökeres változást idézett elő az 1893. évi XXXIII. tc. a kerületi előjárók helyzetében. Addig, amíg az 1872. évi XXXVI. tc. alapján a kerületi előjárót a székesfőváros törvényhatósági bizottsága a laikus polgárság köréből választotta, addig az 1893. évi XXXIII. tc. már csupán a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883. évi I. tc.-ben a közigazgatási szakra megállapított elméleti képzettséggel bíró, tehát jogvégzett, 50 éven aluli egyéneknek a törvényhatósági bizottság által kerületi előjárókul való megválasztását tette lehetővé, mégpedig rendes, nyilvános pályázat alapján, az előjárósági törvény 6. §-ában előírt titkos szavazás útján.

Bár a kerületi előjárókat a törvény alapján *élet hosszigan választották meg* — és állásuk ebben is különbözött a tisztújítás kötelezettsége alá eső polgármester, alpolgármester, valamint az ügyosztályokat vezető tanácsnokok állásaitól — az 1893. évi XXXIII. tc. 7. §-a a polgármesternek adja meg azt a jogot, hogy a kerületi előjárókat ő ossza be az egyes kerületi előjáróságok élére.

Tehát részint azért, mert őket nem az érdekelt kerület polgársága, hanem a törvényhatósági bizottság *közgyűlése*, vagyis a székesfőváros egész lakosságának *egyetemes* képviselőtestülete választotta meg, részint pedig azért, mert a *polgármester osztotta be* és helyezte át őket, ennél fogva a kerületi előjárók és az általuk közigazgatott kerületi polgárság között *a teljes függőségi viszony nem következett be*, ami mindenestre nagy mértékben hozzájárult a kerületi előjárók által irányított közigazgatás *pártatlanságához*.

De ugyancsak a polgármester hatáskörébe utalta az előjárósági törvény a kerületi előjáróságok *tisztviselőinek* és altiszti személyzetének a kerületi előjáróságok szolgálatába való beosztását, azonban *az oda beosztott személyzettel a központi szakhivatalok vezetői* (tisztí főorvos, vásárigazgató stb.) *de még maga a polgármester is, már csupán a kerületi előjáró útján rendelkezhetnek és azok is csak a kerületi előjáró útján tehetik meg jelentéseiket.* Ez a rendelkezés ma is érvényben van.

*

A *kerületi választmánynak*, a kerületi előjáróság másik pillérének, a törvény alapján legfeljebb 24-ben megállapított számú tagjait *az illető kerület választói* a községi választók sorából, titkos szavazás útján választják és a kerületi választmány elnöke a kerületi előjáró. A kerületi választmány *hatáskörét* az 1893. évi XXXIII. tc. 30. §-a a következőkben állapítja meg:

»A kerületi választmány hatásköre a következő :

1. A kerületi előjáró előterjesztése alapján *tárgyalja* a kerületi előjáróság és a kerület szükségleteinek előirányzatát és arról *véleményt ad*.

2. A kerületi előjárónak a törvényhatóság évi költségvetésében a kerület utai, utcái, terei burkolatának fenntartására és kijavítására megállapított összeg felhasználására vonatkozó *előterjesztését tárgyalja és megállapítja* az ezen összeg keretén belül végzendő munkákat.

3. A törvényhatóság által a szegényügyre az évi költségvetésben kerületenkint megállapított összeg keretén belül a kerületben lakó szegényeknek a kerületi előjáróság előterjesztésére a fennálló szabályok értelmében *pénzsegélyt engedélyez ; javaslatot tesz a tanácsnak* szegényeknek az ápoló-intézetekbe való föl vételére nézve ; *intézkedik* a kerületi előjáróság előterjesztésére a közsegélyezésre szorult árvák, lelencek, gondnokoltak és ideiglenes közellátásra szoruló gyermekek elhelyezése és neveltetése iránt és *közreműködik* azok felügyeleténél.

4. A kerületet érdeklő ügyekben a törvényhatósági bizottságnak, a tanácsnak és a polgármesternek *előterjesztéseket és javaslatokat tesz*.

5. *Ellenőrködést és felügyeletet gyakorol* a kerületben foganatosított közmunkák és középítkezések, úgymint a csatornázások, kövezések, útépitések stb. kivitele fölött és *közreműködik ezen munkák műszaki átvételénél*.

6. *Felügyel* a kerületben lévő községi vagyona és a törvényhatósági közjótékonyági intézetekre.

7. *Közreműködik* a kerületi közsegélyben részesülő szegények viszonyainak figyelemmel kísérésénél.«

*

A kerületi előjáróságok fent ismertetett *szervezetét*, miként említettük, a székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930 : XVIII. tc. már megváltoztatta. De az 1893. évi XXXIII. tc.-nek a kerületi előjáróságok, illetve kerületi előjárók *hatásköreire* vonatkozó rendelkezései még ma is fennállanak.

*

Az 1893. évi XXXIII. tc. 3. §-a *tulajdonképen az 1886. évi XXII. tc. (községi törvény) 3. §-ának a meghatározását alkalmazta a székesfőváros kerületi előjáróságaira* akkor, amikor kimondta, hogy

»a kerületi előjáróság a hatásköréhez tartozó ügyekben *a kerület hatósága*, melynek illetékessége, az 1886. évi XXII. tc. 4. §-ában felsorolt kivételekkel, kiterjed a kerületben lakó vagy tartózkodó minden személyre és a kerületben létező minden vagyona.«

Azok a kivételek, amelyeket már ez a §. is megállapít, teljesen azonosak a községi törvény 4. §-ában megállapított kivételekkel és megegyeznek a székesfőváros egyesítéséről szóló 1872. évi XXXVI. tc. 15. §-ában felsorolt kivételekkel is.

Ezek szerint *nem tartoznak a kerületi előjáróság hatáskörébe* :

a) a hadseregnek, haditengerészetnek és honvédségnek tényleges szolgálatban álló tagjai, a katonai szolgálatra vonatkozó és általában az 1867. évi XII. tc. 14. §-a, az 1868. évi XL. tc. 54. §-a és az 1882. évi XXXIX. tc. 13. §-a szerint a katonai bíróság hatásköréhez tartozó ügyekben ;

b) Őfelségének a királynak és udvarának állandó, vagy ideiglenes lakóhelyül szolgáló épületek és azok tartozékai ;

c) kizárólag erődítési és más katonai célokra tényleg használt minden épület vagy helyiség a használat tartama alatt.«

Azonban a törvényhozás már a kerületi előjáróságról szóló 1893. évi XXXIII. tc.-ben *módot kívánt nyújtani* a törvényhatóságnak arra is, hogy a kerületi előjáróság hatósági hatásköre alól egyes »közintézeteket« szabályrendelettel, tehát saját hatáskörében is, kivonhasson, illetve más hatáskörbe utalhasson.

Az előjárósági törvény túlnyomórésztben *taxatív*e sorolja fel a kerületi előjáróságok hatáskörét, azonban — figyelemmel a közigazgatási feladatoknak bekövetkezhető átalakulására és fejlődésére — a 16. §-ban általános felhatalmazást is ad arra, hogy »a kerületi előjáróság, *mint elsőfokú közigazgatási hatóság*, eljár mindazon ügyekben, melyeket a törvények, törvényerejű szabályzatok, miniszteri rendeletek a kerületi előjáró vagy előjáróság hatáskörébe utalnak.«

De az általános elsőfokú hatósági teendőkön kívül a 17. §. értelmében a kerületi előjáróság *a hatósági hatáskör mellett egyúttal végrehajtó közege* is maradt a törvényhatósági bizottságnak, a közigazgatási bizottságnak, a tanácsnak, az árvaszéknek és a polgármesternek.¹⁾

Kimondja továbbá a törvény, hogy »a kerületi előjáróság a hatáskörébe tartozó ügyekben a tanács útján a törvényhatósági bizottságnak *előterjesztéseket és javaslatokat tehet* ; köteles minden évben a kerületi előjáróság a kerület szükségleteiről *költségvetési előirányzatot készíteni* és a kerületi választmány véleményével együtt a tanács elé terjeszteni, mely azt az évi költségvetési előirányzattal a törvényhatósági bizottság elé terjeszti.«

Az 1893. évi XXXIII. tc. 18. §-a és 20. §-a azonban már *taxatív felsorolásban* állapítja meg a kerületi előjáróság hatáskörét, de a 18. §. azt is

¹⁾ Az 1893 : XXXIII. tc. 17. §-a :

»A kerületi előjáróság *végrehajtja* a törvényhatósági bizottság, a közigazgatási bizottság, a tanács, az árvaszék és a polgármester rendeleteit és utasításait.

A tanács, polgármester, tisztí főorvos, főmérnök és vásárigazgató *a kerületi előjáróság összes tisztviselőivel és szakközegeivel a kerületi előjáró útján rendelkeznek* : a kerületi szakközegek az előjáró útján teszik jelentéseiket.«

Ez a § a kerületi előjáróságok közigazgatási ténykedésénél egyik legtöbbet hangoztatott törvényes rendelkezés. Valahányszor a polgármester vagy a közigazgatás központi szerveinek bármelyike, a kerületi előjáróság valamelyik szakközegeivel közvetlenül kívánna rendelkezni, a kerületi előjáró — erre a §-ra való kivatkozással — *vétőt* is emel.

kimondja, hogy a kerületi előjáróság az ott meghatározott ügyekben nem önállóan, hanem csupán »a tanács helyett jár el.«¹⁾

1) Az 1893: XXXIII. tc. 18. §-a:

»A kerületi előjáróság a tanács helyett eljár a következő ügyekben:

1. Az építési engedélyek tárgyalásának és az építési vonal, valamint a lejtőszínvonal kitűzésének kivételével minden magánépítési ügyben, nevezetesen: az építkezések felügyelete, az építési rendtartás végrehajtása, építkezési állványok felállításának engedélyezése, az építési anyaglerakó helyek kijelölése, az ezek használatáért fizetendő díjak megszabása és beszedése; a lakhatási engedélyek; építkezési engedélyt nem igénylő építkezések és átalakítások; nemkülönbén épületek lebontásának bejelentése és az ezzel kapcsolatos intézkedések; kútásások engedélyezése.

2. A kerületi utak, utcák, terek burkolatának, a póce- és egyéb anyagokat levezető közcSATORNÁKNAK fentartása és kijavítása a költségvetés keretén belül; a tanács által engedélyezett házicsatornák, vízvezető csövek stb. építkezésének ellenőrzése; a magánosok által készített járdaburkolatok átvétele; kövezeten vagy járdán magánosok céljaira szükséges ideiglenes használat és változtatások engedélyezése; az önkényesen tett változtatások büntetése; a víz- és gázvezetésekre, úgyszintén a közvilágításra való felügyelet.

Amennyiben a fentebb felsorolt építkezések vállalatba adatnak, a munkát a fennálló szabályok figyelembevételével a kerületi előjáróság adja ki, a műszaki átvételt (collaudirozás) a tanács teljesíti.

Új középítéseknel a kerületi előjáróság és annak műszaki tisztviselői a tanács, illetve a főmérnök utasítása szerint működnek közre.

3. A vásárrendészet és felügyelet gyakorlása piacokon, vásártereken és más elárúsító helyeken; az elárúsító helyek kijelölése és a megszabott díjak beszedése; ideiglenes elárúsító helyek engedélyezése különös alkalmatosságokra: mint vásárok, búcsúk, körmenetek, ünnepélyek stb., a helyek tekintetében a fővárosi rendőrséggel egyetértve; a díjak megállapítása és beszedése; állategészségügyi és származási bizonyítványok kiadása, — mindez a fennálló szabályok értelmében.

4. A tanköteles és kisedővodákba vagy gyermekmenhelyekbe való járásra kötelezett gyermekek összeírása és állandó nyilvántartása; a felügyelet a tanköteles gyermekeknek az iskolákba való beíratására és járására, az iskolát mulasztók szülőinek (gyámok, mesterek, gondviselők) megbüntetése.

5. A kerületben lakó szegénybetegek, lelencek, gyámoltalanok orvosoltatásáról és ápoltatásáról való gondoskodás; a kórházi ápolásra szorult szegénybetegek elszállíttatása; azon halottak eltemetése, kiknek hátramaradtjaik nincsenek, vagy a temetésről vagyontalanságuk következtében gondoskodni képtelenek; mindez a fennálló szabályok értelmében.

6. A közsegélyezésre szorult fővárosi szegények és az elárvult vagyontalan gyermekek nyilvántartása; ezen utóbbiak ápoltatásáról és neveltetéséről való gondoskodás, rögtöni segélyek nyújtása; mindez a fennálló szabályok értelmében.

7. Szegénységi és a kerületben lakók személyi viszonyairól szóló mindennemű bizonyítványok kiállítása.»

Az 1893: XXXIII. tc. 20. §-a:

»A kerületi előjáróságnak, mint elsőfokú közegészségügyi hatóságnak hatásköre az 1876. évi XIV. tc. ide vonatkozó intézkedéseinek hatályon kívül helyezésével a következő:

1. Felügyeletet gyakorol az épületek, udvarok, lakások, szállók, menhelyek, istállók, csatornák, emésztő gödrök és árnyékszékek, kutak, folyó- és állóvizek, ipartelepek, üzletek, raktárak, gyárak, műhelyek egészségügyi viszonyai fölött és gondoskodik, hogy ezek állapota a közegészség követelményeinek megfelelően.

Hogy ez a kifejezés hogyan értelmezendő, arra vonatkozólag a vélemények ma is megoszlanak. Vajjon a kerületi előljáróság ténylegesen csak helyettesíti ebben az ügykörben a tanácsot és ezeket az ügyköröket az 1893. évi XXXIII. tc. is a tanács hatáskörében kívánta továbbra is megőrizni? Illetőleg ezzel az elvi fenntartással kívánta megadni a törvény a tanácsnak a jogot arra, hogy a 18. §-ban felsorolt ügykörök végzését bármikor kivonhassa a kerületi előljáróságok hatásköréből? Vagy pedig a törvény az intézkedésre addig feljogosított tanács helyett *végleges hatáskör-átruházással*

Ezen célból joga van az itt felsorolt helyeken, járványok idején, sürgősség és veszély esetén éjnek idején is szemlét és vizsgálatot tartani; a közegészségellenes vagy a közegészségre veszélyes állapotnak záros határidő alatt való megszüntetését, illetve elhárítását elrendelni és rendeletének nem teljesítése esetén az elrendelt intézkedést a kötelezett terhére végrehajtani és a felmerült költségeket közigazgatási végrehajtás útján beszedni.

2. Felügyel, hogy az élelmi és élvezeti cikkeknek, tápszereknek, italoknak, áruknak előállítására, minőségére és forgalomba hozatalára, a főző- és más edényeknek minőségére vonatkozó törvények, miniszteri rendeletek és törvényhatósági szabályrendeletek a piacon, vásártereken, vásárcsarnokokban, tejcsarnokokban, utakon, utcákon, tereken, mindennemű termelőhelyeken, mindennemű elárusítóhelyeken, vendéglőkben, kocsmákban stb. megtartassanak.

Ezen célból joga van az itt felsorolt helyeken és üzletekben, sürgősség és veszély esetén éjnek idején is, szemlét és vizsgálatot tartani, a szabályok szerint intézkedni és a törvény, miniszteri rendelet vagy törvényhatósági szabályrendelet által megállapított esetekben a fentebb felsorolt cikkeket, árukat és edényeket elkobozni.

3. Végrehajtja a járványos betegségek elfojtása céljából alkotott törvényeket és rendeleteket.

4. Végrehajtja a himlőoltásra vonatkozó törvényeket és rendeleteket.

5. Végrehajtja a halottkémlésre vonatkozó törvényeket és rendeleteket, engedélyezi a hulla kiadását, valamint a hullaszállítást más törvényhatóság területére.

6. Nyilvántartja a kerületben lakó orvosi és egészségügyi személyzetet és felügyel az orvosi, szülésznői, valamint a jogosulatlan gyógyászati gyakorlatra vonatkozó szabályok megtartására.

7. Felügyel a kerületben létező gyógyszerházakra és teljesíti azok hatósági vizsgálatát; végrehajtja a mérgek forgalomba hozatalára, a gyógyszerekkel való kereskedelemre, az ásványvizek töltésére és kezelésére vonatkozó szabályokat; ellenőrzi a fertőtlenítő anyagok gyártását és elárusítását; ellenőrzi a mesterséges ásványvizek készítését.

8. Felügyel a kerületben levő kórházakra, gyógyintézetekre, orvosi rendelőintézetekre, szülőházakra, fürdőkre és gyógyfürdőkre; időszaki vizsgálatot tart azokban és gondoskodik, hogy a fennálló szabályok végrehajtassanak.

9. Felügyel a kerületben létező nyilvános és magán tanintézetekre, óvodákra, gyermekkertekre és gyermekmenhelyekre és teljesíti azokban a hatósági egészségügyi vizsgálatot.

10. Nyilvántartja a kerületben levő lelenceket és dajkaságba adottakat, valamint a nyilvános intézeteken kívül levő elmebetegeket, hülyéket, vakokat, siketnémákat, nyomorékokat és felügyel ezek ápolására.

11. Eljár továbbá mindazon közegészségi ügyekben, melyek valamely törvény vagy miniszteri rendelet által hatáskörébe utaltatnak.

12. Javaslatba hozza a tanács útján a törvényhatósági bizottságnak a tapasztalatai szerint szükséges egészségrendőri szabályrendeletek megalkotását.

bízta-e ezeket a feladatokat a kerületi elöljáróságokra? *Ezt a kérdést tulajdonképpen a törvény szövegéből véglegesen eldönteni nem lehet.* Egyébként a kerületi elöljáróságok hatáskörével az egyes munkakörök egyenkénti tárgyalásánál sokkal bővebben fogunk még foglalkozni.

*

Miként már említettük, még az 1893. évi XXXIII. tc. életbeléptetése előtt alkotta meg a székesfőváros — a törvény rendelkezése alapján — *a 472/1894. kgy. számú szabályrendeletét* »Budapest székesfőváros kerületi elöljáróságairól«, amely a törvény szerkezetét követve és annak szellemében, már *részletesebben* is szabályozta a kerületi közigazgatást.

*

Az elöljárósági törvény 24. §-a arra is utasítja a polgármestert, hogy a tanáccsal egyetértőleg *szolgálati utasítást is adjon ki* a kerületi elöljáróságok számára, amelyben »részletesen megállapítandók a kerületi elöljáróság egyes tisztviselőinek teendői, nevezetesen a kerületi elöljáró, tiszti orvos, szegények gyógykezelésével megbízott kerületi orvos, állatorvos, mérnök, illetve műszaki tisztviselők, vásárfelügyelő hatásköre, kötelessége és felelőssége, valamint a kerületi elöljáróságok ügyvitelének egyöntetűségét biztosító szabályok.«

»A szolgálati utasításban különös figyelem fordítandó arra, hogy a kerületi elöljáróságoknak a közönséggel való érintkezése lehetőleg közvetlen legyen és a felesleges írásbeli teendők mellőztessenek.«

A törvény fenti rendelkezése alapján elkészült *a 43.810/1899. sz. szolgálati utasítás*, amelyet Halmos János polgármester előterjesztésére, 1900. évi január hó 13.-án tartott ülésében fogadott el a székesfőváros tanácsa.

Ez a szolgálati utasítás 564. §-ból áll és a legnagyobb részletességgel írja elő a kerületi elöljáróságok teendőit. *Különösen megemlítésre méltónak tartjuk annak 1. §-át*, amely 171 pontban körülményesen felsorolja a kerületi elöljáróság hatáskörét, még pedig általánosságban, közegészségügyi ügyekben, iparügyekben, betegsegélyzőpénztári és kórházi ápolási díj-ügyekben, árva és gyámügyekben, iskolaügyekben, katonai ügyekben, népességi és népmozgalmi ügyekben, egyesületi ügyekben, vízjogi, halászati, vadászati és erdészeti ügyekben, köz- és mezőgazdasági és mezőrendőri ügyekben, középítési ügyekben, építés és útrendészeti ügyekben, tűzrendészeti ügyekben, gazdasági ügyekben, igazságszolgáltatási ügyekben, valamint adó-, díj- és illetékügyekben.

*

Nem mulaszthatjuk el annak megemlítését, hogy a székesfőváros kerületi közigazgatásának fentemlített *három jogszabálya*: a kerületi előljárósági törvény, a szabályrendelet és a szolgálati utasítás megalkotásában halhatatlan érdemeket szerzett néhai *Hanvai Sándor*, volt VIII. kerületi előljáró.

Meg kell állapítanunk, hogy *mind a három jogszabály* a maga idejében és a főváros életében *korszakalkotó és teljesen időszerű munka volt*, amely teljesen megfelelt az akkori korszakléletnek.

*

Természetesen a részletkérdéseket szabályozó törvények egész sora ugyancsak állandóan újabb és újabb hatásköröket ruházott a kerületi előljáróságokra, még pedig nemcsak az 1893. év óta alkotott törvények, hanem más, az azt megelőző idők törvényei is. A kerületi előljáróságok hatósági jogkörének megállapításánál a kerületi előljárósági törvényjavaslatot kísérő miniszteri indokolás egymásután sorolta fel ezeket az alábbi törvényeket: az iparhatósági hatáskört megállapító 1872. évi VIII. tc.-et, amelynek rendelkezését már az 1872. évi XXXVI. tc. 84. §-a is átvette, amikor az akkori, még teljesen csonka hatáskörű kerületi előljáróság számára *első tényleges hatósági jogkörképen* megállapította az *elsőfokú iparhatósági jogkört*; fellemlítette a közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. tc.-et, amely *közegészségügyi hatósági jogkört* állapít meg a kerületi előljáróság részére; a kerületi előljáróság *vízrendészeti hatóság* is az 1888. évi XIX. tc. értelmében; *elsőfokú állategészségügyi hatóság* az 1888. évi VII. tc. értelmében; valamint *elsőfokú helyi hatóság* az időközben alkotott egyéb törvények (például a kézi-zálogkölcson ügyletről szóló 1881. évi XIV. tc., a részletügyletről szóló 1883. évi XXXI. tc., az ipari és gyári alkalmazottak betegség esetén való segélyezéséről szóló 1891. évi XIV. tc.) értelmében. De azonkívül a teendők hosszú sorát ruházta a kerületi előljáróságokra: a gyámsági és gondnoksági ügyekről szóló 1877. évi XX. tc., a kisebb polgári peres ügyekben való eljárásról szóló 1877. évi XXII. tc., a népiskolai hatóságokról szóló 1876. évi XXVIII. tc., a bíróságok előtt felmerült bűnügyi költségek behajtásáról szóló 1890. évi XLIII. tc., valamint egyéb más törvények és a miniszteri rendeletek hosszú sora.

Az egyes törvényekre vonatkozóan azonban nem mulaszthatjuk el annak a megállapítását, hogy a törvényhozás a múltban és a jelenben is gyakran úgy alkotja meg azokat, hogy *a végrehajtásuk a fővárosban nehézkessé válik*. Sokszor egészen *részletekbemenően* rendelkeznek az ügyeknek a fővárosban való adminisztrációjára vonatkozóan és gyakran ugyanoly aprólékos körülményességgel szabályozzák különösen a főváros kerületi előljáróságainak a végrehajtás körüli teendőit, mint a vidéki kisközségekét. Ez pedig feltétlenül ellenkezik az ésszerűséggel, hiszen a főváros közigazgatásában az egyes munkakörök lebonyolításának *módjánál* alkalmazkodni kell a mindenkori

legcélszerűbb megoldási lehetőségekhez és így nem helyénvaló, hogy sokszor még a lebonyolítás módját is a merev, nehezen megváltoztatható törvény írja elő. Említettük, hogy *már egy 1889. évi tanácsi határozat is utalt arra, hogy a törvényhozás a legtöbb törvény megalkotásánál nem volt kellő figyelemmel a székesfőváros különleges adottságaira és a kerületi előljáráásokat teljesen azonos hatóságoknak vette a községi előljáráásokkal.*

Ez az irányzat a törvényalkotásban *később is* tapasztalható, amire az egyes előljárási munkakörökkel kapcsolatos jogszabályok ismertetésekor többször is ki fogunk terjeszkedni.

A kerületi előljáráások *nem tekinthetők azonos közigazgatási szervezeteknek a vidéki községekkel és nem is végezhetik el a maguk munkáját úgy, mint azt az egymástól területileg is teljesen független községek vagy kisvárosok elvégezhetik.* Hiszen a kerületi előljáráásokat tulajdonképpen elsősorban csupán a főváros nagy területe és lakosainak nagy száma miatt, tehát gyakorlati okokból hívták életre és azok inkább a nagyváros egységes közigazgatásának területi megosztása célját szolgálják, *anélkül, hogy az egyes közigazgatási kerületek ugyanakkor fizikailag zárt és önálló életet élő közigazgatási egységeket alkotnának.*

De nem lehet a kerületi előljáráások adminisztrációját a vidéki községek, sőt még a vidéki városok adminisztrációjához hasonlítani már csak azért sem, mert hiszen Budapest kerületei között *három olyan nagy kerület is van, amelynek lakossága számbelileg jóval túlhaladja még a legnagyobb vidéki törvényhatósági joggal felruházott városnak, Szegednek 135.000-es lélekszámú lakosságát is.*

*

A kerületi előljáráások tehát az 1893. évi XXXIII. tc.-ben rendkívül fontos hatósági hatásköröket kaptak és ezekben a hatáskörökben azóta is úgyszólván teljesen önállóan, egymástól, valamint a központi igazgatástól függetlenül látják el a reájuk bízott teendőket.

V.

A kerületi előljáráások közigazgatási tevékenységének további kifejlődése napjainkig.

A székesfőváros kerületi előljáráási szervezetének első szabályozása, miként láttuk, a székesfőváros egyesítéséről szóló 1872. évi XXXVI. tc., illetőleg annak 82—97. §-áig terjedő része, amelynek megalkotásánál azonban *még semmiféle gyakorlati tapasztalatokra nem támaszkodhatott a törvényhozás, hanem ez a rész mindössze az 1869. évben Pest város képviselőtestületében*

elhangzott és elfogadott *Királyi* Pál-féle indítvány, valamint *Gerlőczy* Károly tanácsnok, a későbbi polgármester által készített *elméleti* tervezet szerint készült el.

Az 1873. utáni közigazgatási *gyakorlati tapasztalatok* érlelték meg a közigazgatott lakosság érdekében a kerületi előljárásságokról szóló 1893. évi XXXIII. törvénycikket, amely *az addig laikus polgárokból álló*, jelentéktelen, hatáskörnélküli kerületi előljárásságok helyett már erőteljes, nagy hatáskörű, szervezett állású közigazgatási és más szakképzettségű hivatásos tisztviselők-ből álló, *független és önálló helyi hatóságokat szervezett* és a laikus kerületi polgárságnak a közügyekbe való beleszólási jogát a kerületen belül csupán a *kerületi választmányok* keretében tette lehetővé.

*

Értekezésünk eddigi részében említettük már, hogy *Budapest egész kialakulása geopolitikai és gazdasági alapokon nyugvó történelmi szükségszerűség következménye volt és fejlődése is mindenkor ennek a szükségszerűségnek felelt meg*. Azonban épen így a *kerületi előljárásságoknak* a székesfővárosi közigazgatás decentralizált hatóságaivá, tehát a központtól és egymástól is teljesen *független és önálló szerveivé való kialakulása ugyancsak teljesen természetes szükségszerűség volt* és az akkori mindennapi élet követelményeinek felelt meg. Ezt világosan bizonyítja az akkori viszonyok figyelembevétele.

*

A XIX. század második harmadától kezdve a székesfőváros rohamos fejlődésen ment át. De közvetlenül az egyesítésről szóló 1872. évi XXXVI. tc. életbeléptetése után, 1873-ban, miként említettük, nagy gazdasági válság rázkódtatta meg a magyar közgazdasági életet. A hitelintézetek és vállalatok sorozatosan összeomlottak, amihez hozzájárult a több évi rossz termés, továbbá a vállalkozói kedvnek és az építési tevékenységnek néhány éven keresztül tartó lanyhulása.

A vasútközlekedési vonalak végállomásainak nem a Citybe, hanem a város külső részeibe való vezetése viszont arra készítette a telek- és építkezési spekulációt, hogy a város alacsony építésű és többnyire kereskedelmi és ipari célokat szolgáló belső részének fejlesztése helyett a *pályaudvarok közelében*, valamint a Budapestet a nagy közlekedési útvonalakkal összekötő *úttestek mentén* építkezzenek. Ezáltal a belső városrészek további fejlesztése *meglehetősen elmaradt* és ezt az elmaradottságot — amely nem tekintendő azonosnak az értékesebb régi, romantikus városrészek műemlékszerű megővésével — még a mai napig is észlelhetjük. Ezzel szemben viszont Budapest 1949 négyyszögkilométernyi területén a *folytonos beözléssel is növekedő lakosság széles kiterjedésben, sugár alakban szóródott szét*. Ez a szét-szóródás az akkori közlekedési viszonyok mellett (lóvasút) a tervszerűtlenül,

ötletszerűen kialakult települési helyeknek a közigazgatás központi szerveivel való közvetlen érintkezését túlságosan megnehezítette.

Ezeknek, a központtól távolabb eső külvárosoknak — különösen a gazdasági helyzetnek az 1879-től ismét bekövetkezett javulása, a pénzbőség és az újból fellendült vállalkozási kedv következtében — bekövetkezett fejlődése egyre inkább szükségessé tette a székesfővárosi közigazgatás erőteljesebb decentralizálását.

Ugyanis ugyanebben az időben tapasztaljuk *a főváros erős ütemű iparosodását, az iparvállalatok szaporodását is*. Az általunk ismert adatok szerint 1869-ben a mai Budapest területén összesen még csak 7096 volt az önálló iparosok száma, ez a főváros egyesítése körüli és utáni válságos években, 1880-ig, mindössze 9284-re emelkedett, ami 30·8%-os emelkedésnek felel meg. *Az 1880-tól 1890-ig terjedő konjunkturális időben azonban a számuk hirtelen felszokott 20.871-re, ami 114·8%-os emelkedésnek felel meg.*

A főváros ipari népessége, tehát beleértve a munkásság számát is, 1869—1880 között csak 12·7%-kal emelkedett, *míg 1880—1890 között az emelkedés már 77·2%*. Az ipari népesség szaporodása különösen az ipari jellegű kerületek lakosságának alakulását befolyásolta, amit az alábbi statisztikai táblázat világosan tár elénk.

1. Az egyes kerületek lakosságának alakulása az 1880—1930. évek között.

É v	1880	1890	1900	1910	1920	1930
I. kerület	26.564	33.770	44.320	71.501	96.609	115.949
II. „	24.018	28.996	34.510	41.429	48.705	52.047
III. „	24.239	28.854	36.707	49.412	51.164	60.465
Jobbpart	74.821	91.620	115.537	162.342	196.478	228.461
IV. „	28.402	27.806	23.168	25.268	28.306	25.172
V. „	32.964	37.730	49.192	63.700	72.149	78.039
VI. „	56.060	87.646	129.948	156.284	160.361	174.040
VII. „	61.351	88.777	155.562	181.863	176.321	186.647
VIII. „	63.468	91.303	132.569	151.845	145.408	141.119
IX. „	29.906	42.071	65.844	88.035	91.128	99.617
X. „	8.710	19.718	31.628	51.034	58.845	73.089
Balpart	280.861	395.051	587.911	718.029	732.518	777.723
Összesen	355.682	486.671	703.448	880.371	928.996	1.006.184

*

A XVIII. század végén a mai Budapest területén a ma is üzemben lévő *gyárak* közül mindössze egy nyomdai vállalat, egy kocsigyár, egy lakatosárugyár és két textilipari kikészítő telep állott. 1800—1850-ig *csak 35 új gyár* létesült, *míg 1850—1900-ig 500 új gyár s ebből is az 1891—1900-ig terjedő évtizedben húszszor annyi, mint amennyi az 1880 és 1890 közötti időben*. A XIX. század utolsó évében létesített gyárak között több vasipari és gépgyár,

bútorgyár, néhány nagy téglagyár, továbbá az élelmezési ipar körébe tartozó gyárak szerepelnek; a három budapesti villamosáramfejlesztő telep is ebben az időben létesült. Ugyancsak az 1880-as években létesült a ruggyantagyár is, azonkívül az 1890-es évekig a ma is létező tíz malom közül kilenc nagy malom már működésben volt.

Ezek az új ipari vállalkozások is *egyre több tennivalót adtak* a közigazgatásnak, tehát annak szervezetét folytonosan és lényegesen bővíteni kellett. Természetes, hogy ezeknek a közigazgatási tennivalóknak az ellátását az érdekelt közvélemény is *az akkor még csak kereteiben kiépített kerületi előljárásságok által kívánta biztosítani*, annál is inkább, mert az érintkezés Buda és Pest között még az 1890-es évek elején is csupán az 1849-ben megnyitott Lánchídon és az 1876-ban megnyitott Margithídon keresztül, tehát rendkívül nehézkesen bonyolódott le. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy a kellően nem irányított települések következtében Budán és Pesten ekkor még szinte önálló, majdnem zárt kisvárosi életet folytattak az egyes települési helyek, illetve városrészek, amelyeket egymástól — különösen a kültelkeken — a még beépítetlen területek úgyszólván teljesen elválasztottak. Éppen ezért érthető, hogy az egyes városrészek régi lokálpatriotizmusa sokáig, sőt bizonyos vonatkozásban máig is fennmaradt.

*

Ez a fejlődés tehát *elkerülhetetlenné tette*, hogy azok, akik a közigazgatás szervezetének megállapítására hivatottak, a távoleső kerületek lakossága részére *ne csak névleges, hanem tényleges hatáskörrel bíró helyi hatóságokat létesítsenek*, de most már nem csupán az 1872: XXXVI. tc.-ben megállapított, igen szűk keretek között mozgó hatáskörrel, hanem *tényleges elsőfokú hatósági jogkörrel és megfelelően kiépített közigazgatási szervezettel*.

Ezeknek gyakorlati megvalósítását a kerületi előljárásságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. tette lehetővé, amely az előbbi részben már ismertetett szervezettel és hatósági hatáskörrel bíró kerületi előljárásságokat hívta életre.

A törvényjavaslat indokolása szerint a belügyminiszter *»a közigazgatás mindazon teendőit, melyeknek természete nem követeli a központban való tárgyalást«, a kerületi előljárásságokra kívánta bízni*, mégpedig azzal a megokolással, hogy *»minél jobban fejlődik a város, minél inkább szaporodik lakossága, minél inkább megerősödik ipara, annál nehezebben tekinthetők át a központból a lakosság szükségletei, annál nehezebben elégítheti ki a közönség folyton növekvő igényeit a központból intézett igazgatás, melynél a részletek elmaradnak és a végrehajtás nehézségeinek ismerete jórészt megszűnik.«*

Abban az időben *teljesen indokolt volt tehát* a 90-es évek törvényhozásának a kerületi előljárásságokról alkotott 1893. évi XXXIII. tc.-ben körvonalazott és az eleinte csupán decentralizált közigazgatási szervekként létesült kerületi előljárásságok számára az egymástól és a központtól független hatás-

kört biztosító elgondolása. De éppen így indokolt volt például az említett előjárásági törvény 14. §-ának az a rendelkezése is, hogy »a kerületi előjáróság összes tisztviselő- és szolgaszemélyzete köteles a kerületben lakni«, (bár méltánylást érdemlő esetekben a polgármester ezen intézkedés alól felmentést adhatott,) — ami pedig a mai gyakorlatban már nem valósítható meg és nem is követelhető meg a tisztviselőktől.

*

Az egyes kerületi előjáróságok, az előjárásági törvény által előírt úton haladva, rövid idő alatt a gyakorlatban — éppen törvényileg biztosított önállóságuk folytán — nemcsak a központtól, hanem egymástól is teljesen független hatóságokká lettek. Tehát az egyes törvényeken vagy rendeleteken alapuló intézkedések magyarázata, illetve az egyes munkakörök elvégzése tekintetében minden kerületi előjáróság, illetve minden kerületi előjáráságnak arra hivatott szakközege, teljesen egyéni elgondolásai szerint járhatott el.

Éppen a kerületi előjárásági törvény életbelépése után következett azonban a főváros fejlődésének egyik legrohamosabb ütemű időszaka. Ezeket az éveket — amelyek közé sorolhatjuk a millenniumi kiállítás évét is — nevezik Budapest fénykorának. Újból teljes erővel megindult az építkezés az egész fővárosban. Az egyes városrészek közötti üres területek lassanként beépültek és benépesedtek. A lakosság száma 1890-ben még csupán 506.384 volt, míg 1900-ban pedig már 733.358-ra emelkedett.

1896-ban az addigi két híd mellett megnyitották a Ferenc József-hidat is, amit 1903-ban követett az Erzsébet-híd megnyitása. Megépültek továbbá az összekötő vasúti hidak is, amelyek a perifériák lakosságának tették lehetővé a Dunán át való gyalogos közlekedését. Az 1889. évben a Stáció-utcában és a Podmaniczky-utcában megindult az évről-évre rohamosan kiépülő Városi Villamos Vasút, valamint az 1896. évben a lóvasút helyett villamosvasutakra áttért a Közúti Vasút is, ami a közlekedést gyorsította, úgyhogy ezáltal fokról-fokra szinte eltűntek az egyes városrészek közötti távolságok.

*

A XX. században a fejlődés minden területen folytatódott. Növekedett a főváros iparosodása, növekedett a kereskedelme, szaporodott a lakossága és egyre javultak a közlekedési viszonyai is. Ma már folyamatban van a Boráros-téri híd építése, sőt elhatározott tény az új óbudai híd felépítése is.

Az egész főváros területén egyesítették és községi kezelésbe vették a közúti közlekedési vállalatokat, sőt kiegészítették az autbuszközlekedés bevezetésével és ebbe az immár egységesen irányított közlekedési politikába bekapcsolták a környéket a fővárossal összekötő helyiérdekű villamosvasutat is.

Ily módon az egyes városrészek különállása fokozatosan eltűnik, ami viszont automatikusan maga után vonja a fővárosi közigazgatás decentralizáltsága bizonyos fokú újabb átalakításának szükségességét is.

Az egyes különálló kerületi városrészeknek az összeépülése és a közlekedés javulása mellett *olyan fontos közintézmények egész sora is létesült a főváros területén*, amelyeknek rendeltetése már *nem az egyes városrészek*, hanem a fővárosi lakosság *egyetemének* érdekeit szolgálják. Ilyenek például: a vásárcsarnokok, a sertés- és marhakozyvágóhidak és vásárterek, a Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet, a közkórházak, a Közegészségügyi és Bakteriológiai Intézet, a Központi Fertőtlenítő Intézet, a fürdők, a Köztisztasági Hivatal, a szociális intézmények, a népegészségügyi intézmények, a hatósági kezelésbe vett közvilágítási üzemek, az egységesen irányított csatornázás, az iskolai és az iskolán kívüli népművelés kifejlesztése stb.

*

Mindezek mellett meg kell még említenünk, hogy a *közigazgatás általános feladatai is átalakultak és ennek következtében átalakult a közigazgatás hivatása is*. A XIX. századnak inkább még csak *rendészeti* közigazgatása átalakult *szociális szemléleten alapuló* közigazgatássá. A világháború és az utána következő események a közigazgatás terén a rendkívüli viszonyok következtében nemcsak erőteljesebb központi irányítás szükségességét domborították ki, hanem *teljesen átalakították a közigazgatott lakosság társadalmi tagoltságát és életének ütemét is*.

Mindezek a változások, amelyek a kerületi előljárásági törvény megalkotása óta elmúlt négy évtized alatt következtek be, *megállították a kerületi előljáróságok önállóságának további fejlődését azon az úton*, amelyet a kerületi előljáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. részükre kijelölt, illetőleg, amit a kerületi előljáróságok a gyakorlatban sokszor még jobban kifejlesztteni igyekeztek.

*

A kerületi előljáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. megalkotása után a város teljes kifejlődésével kapcsolatos körülmények ráterelték a figyelmet arra, hogy *az időközben már egységessé kialakult főváros közigazgatásának önálló, valamint egymástól és a központi igazgatástól is független kerületi előljáróságokra való szétagoltsága sok tekintetben és sok munkaterületen egyáltalában nem vált előnyére sem a közigazgatásnak, sem a főváros lakosságának*. Az előljárásági törvény óta eltelt idő alatt nagyon sokszor előfordult, hogy *egy és ugyanazon konkrét ügyben a különböző előljáróságok különbözőképpen járhattak el*. Vannak bizonyos ügykörök, amelyekben az érdekelt lakosság csakhamar kitapasztalta az egyes kerületi előljáróságok közigazgatási gyakorlatában mutatkozó ellentétes felfogásokat és gyakorlatot, sőt az is elképzelhető, hogy például *lakásváltozások, illetve üzlet-, üzemáthelyezések stb. is történtek egyik kerületből a másikba csak azért, mert az illetékes előljárásági*

szakközeg bizonyos kérdések elbírálásánál kevésbé szigorú gyakorlatot követett, mint a másik kerület azonos hivatású szakközege.

A székesfővárosi közigazgatás *központi szervei pedig*, különösen a későbbi időkben, az egyes közigazgatási feladatok elvégzésénél megkövetelt *egységes célkitűzéseiket, programjaikat nem ritkán azért nem tudták a kellő gyorsasággal és a kellő szakszerűséggel megvalósítani, mert a kerületi előljárásságok illetékes szakközegeivel közvetlenül nem rendelkezhettek.*

*

A kerületi előljárásságokról szóló 1893. XXXIII. tc.-ből is megállapítható, hogy ennek a kiváló közigazgatási törvénynek az alkotói már előre látták, hogy a főváros fejlődése még évtizedekig folytatódni fog és keresték is a módokat, amelyekkel *biztosítani vélték a közigazgatás központi és kerületi szervei között az összhangot.* Épen ezért az előljárássági törvény előírja, hogy *a kerületi tisztí orvosok és állatorvosok havonta értekezletet tartsanak a tisztí főorvos elnökleite alatt; hogy a polgármester elnökleite alatt maguk a kerületi előljárásságok is negyedévenként értekezletet tartsanak,* amelyen a tanács tagjainak és a polgármester által kijelölt tisztviselőknek is részt kell venniük; kötelezte a székesfőváros polgármesterét arra, hogy *negyedévenként minden előljárásságot személyesen vizsgáljon meg.*¹⁾

Azonban a törvény ezen rendelkezésein kívül a főváros közigazgatásának vezetői szükségesnek tartották azt is, hogy *a kerületi előljárásságok ügyvitelének egyöntetűvé tétele és a központi igazgatással összhangba hozása céljából*

¹⁾ Az 1893 : XXXIII. tc. 25. §-a :

»A polgármester köteles évnegyedenként legalább egyszer minden kerületi előljárásság ügyvitelét személyesen megvizsgálni ; akadályoztatása esetén az alpolgármesterek egyike helyettesítheti. Ezen vizsgálatok eredményéről a törvényhatósági bizottságnak évnegyedenként jelentés teendő.

Köteles továbbá a polgármester a kerületi előljárásságokat évnegyedenként legalább egyszer értekezletre összehívni. Ezen értekezleteken, melyeken a tanács összes tagjainak és a polgármester által kijelölt központi tisztviselőknek részt kell venniük, minden kerületi előljárásság jelentést tesz a kerületi előljárásság ügyviteléről, megbeszéltetnek a szerzett tapasztalatok és javaslatba hozatnak az egységes ügyvitel céljából szükséges intézkedések. Ha a polgármester az elnöklésben akadályozva van, az alpolgármesterek egyike helyettesítheti ; az értekezletről felvett jegyzőkönyv azonban a szükséges intézkedések megtétele végett a polgármester elé terjesztendő.

Hasonlóképpen köteles a tisztí főorvos a kerületi előljárásságok orvosait és állatorvosait havonként értekezletre összehívni. Ezen értekezleteken a kerületi orvosok és állatorvosok részletes jelentést tesznek a kerület egészségügyi viszonyairól, megbeszéltetnek a szükséges intézkedések és azok keresztülvitelének módzatai. Az értekezletről felvett jegyzőkönyvek intézkedés végett a polgármester elé terjesztendő, ki kijelöli a tanács azon tagjait és azon központi tisztviselőket, kik ezen értekezleten résztvenni kötelesek.

Ezen határozatok nem érintik a főpolgármester és a közigazgatási bizottság törvényes hatáskörét.»

az előjáróság ugyanazon szakon működő tisztviselőit szintén *rendszeres értekezletekre* hozzák össze, ahol a felmerült kérdéseket megtárgyalhatják és megállapodhatnak az egyöntetű eljárás tekintetében.

Ilymódon alakultak ki például a központi adóhivatali igazgató vezetése mellett *a kerületi adószámviteli osztályok vezetőinek*; a központi vásárigazgató vezetése mellett *a kerületi vásárfelügyelőknek*; azonkívül még például *a kerületi mérnököknek, a kerületi számvevőségi osztályok vezetőinek rendszeres értekezletei is*, sőt egyes munkakörök tisztviselői, például a kerületi rendőri büntetőbírák, a hagyatéki előadók, gyermekvédelmi előadók, népjóléti előadók stb. *néha saját kezdeményezésükre*, szintén gyakrabban tartottak hasonló megbeszéléseket.

*

De a kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. életbelépte után *maguk a kerületi előjárók is szükségesnek tartották*, hogy — függetlenül a polgármester elnöklete alatt elrendelt kötelező negyedévi értekezlettől — bizonyos megbeszélésekre rendszeresen összejöjjenek. Azonban, amint dr. Matolay Viktornak *»A székesfőváros kerületi előjáróságai és a kerületi előjárók értekezlete«* címen a Városi Szemle 1932. évi 2. és következő számaiban közölt tanulmányának II. fejezetében is olvassuk, »miután sem törvényen, sem szabályrendeleten nyugvó *alapja* ezeknek az értekezleteknek nem volt, azokon maguk a kerületi előjárók is *csak akkor jelentek meg, ha épen jónak látták*, vagy ha a tárgyalásra kitűzött ügy fontossága kívánta. Bár ezekről az értekezletekről *készültek jegyzőkönyvek*, azok azonban csak inkább a kerületi előjárók használatára szolgáltak s az értekezlet az üléseiben hozott határozatokat *nem közölte a kerületi tisztviselők egyetemével*. Jóformán csak emlékeztető jellegük volt, figyelmeztetők az ott létesült megállapodásokról, *anélkül, hogy ezeknek a megállapodásoknak bármiféle kötelező jellegük lett volna.*«

Az előjárósági törvény életbelépte után öt esztendővel, miként említettük, 1899-ben készítette el az akkori polgármester a kerületi előjáróságok részére a 43.810/1899—I. számú szolgálati utasítást, amelynek 16. §-a *már tudomásul veszi a kerületi előjárók értekezletét* és a következőképpen rendelkezik: »a szorosabb értelemben vett előjárósági ügymenet egyöntetűvé tétele és egyszerűsítése céljából a kerületi előjárók közös értekezleteket tartanak, melyeknek időpontját és ügyrendjét a kerületi előjárók állapítják meg.«

*A szolgálati utasítás említett 16. §-a tehát már megállapította az előjárói értekezlet pusztá *létezését*, ami arra indította a kerületi előjárókat, hogy az 1900. évi január 14. napján tartott értekezletükön, tehát közvetlenül a szolgálati utasítást elfogadó és életbeléptető tanácsülés utáni napon, *elhatározták az értekezleti jegyzőkönyveknek minden kerületi előjárósági hivatalnok kezéhez való juttatását.*

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az előjárói értekezlet *határozatait semmiféle szankció* soha nem ruházta fel kötelező erővel, sőt még az 1904. évben megállapított előjárói értekezleti ügyrend sem ismer erre vonatkozólag semmiféle intézkedést.

A székesfőváros tanácsa 268.181/1904—I. számú határozatával elrendelte, hogy »mindazok a szabályrendeletek és általános utasítások tervezetei, melyeknek végrehajtása első fokon a kerületi előjáróságok hatáskörébe tartozik, bizottsági tárgyalás előtt a kerületi előjáróknak mindenkor kiadásának, hogy a kerületek előjárói a gyakorlati életből vett tapasztalataikat a szabályrendeletek alkotásánál érvényesíthessék«, — *de a kötelező erőt mindmáig sem ez a határozat, sem más jogszabály nem állapította meg.*

Így tehát a kerületi előjárók értekezlete egyáltalában nem látszik alkalmasnak a kerületi előjáróságok által végzett közigazgatás egyöntetűségének biztosítására, miután az előjárói értekezlet *határozatait* még az értekezleten résztvevő, sőt még a határozat kimondásánál *esetleg a javaslat mellett is szavazó kerületi előjárók sem kötelesek magukra nézve kötelező erejűeknek elismerni.*

*

A kerületi előjáróságok közigazgatási tevékenységét megalapozó jogszabályok tehát *nem tudták biztosítani* sem az egyes kerületi előjáróságok működésében azt az *egyöntetűséget*, sem pedig a központi közigazgatási szervek és kerületi előjáróságok közötti azt az *összhangot*, amely pedig egy egységes terület közigazgatásában igen fontos. Amint már említettük, a kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. törvény és javaslatának indokolása, későbbben a 472/1894. kg. sz. előjárósági szabályrendelet, de főleg az öt évvel későbbben készült 43.810/1899. számú előjárósági szolgálati utasítás is *megkísérelték* ugyan mindezeknek a biztosítását, *azonban akkor még sokkal fontosabbanak tartották a helyi hatósági jelleg erősebb kihangsúlyozását* és változatlan megőrzését, mint — az egyes kerületi előjáróságok önállóságának *esetleg csak árnyalati gyöngyítésével*, — a közigazgatás egyetemes érdekeinek megfelelően, az azok közötti egyöntetűség, valamint a központi szervekkel való összhang teljes biztosítását.

Miután tehát ezeknek az alapjogszabályoknak nem sikerült létesíteni egy olyan szervet, amely ezeket a feladatokat hivatva volna megvalósítani, *a mai egymillió lakosú, teljesen egységes Budapest területét a kerületi előjáróságok tulajdonképpen 11, a közeljövőben pedig 14 városrészre tagolják fel*, épen úgy, mint az 1890-es években, amikor még az egyes kerületek a beépítetlen területek által egymástól szinte *természetes határokkal elhatárolt, önálló kis városoknak* voltak tekinthetők és a közlekedés fejletlensége miatt Budapesten az egyes városrészeknek egymással való érintkezése is nehézkes volt.

*

A »Budapest székesfőváros közigazgatásáról« szóló 1930. XVIII. tc. azonban már keresztültörte a kerületi előljáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. ezirányú merevségét és a polgármesteri hatalom erőteljesebb kiterjesztése mellett előrevetette az árnyékát az új kerületi előljárósági törvény szellemének. Ez a törvény állapította meg Budapestnek az addig tíz kerület helyett tizennégy közigazgatási kerületre való felosztását is. Ennek a felosztásnak megfelelően az egyes kerületek a következő kimutatások szerint alakultak, illetve alakulnak:

2. Budapest székesfőváros területi megoszlása az 1930. évi XVIII. tc. alapján létesített új közigazgatási kerületek szerint, szembeállítva a régi kerületi felosztással.

	Régi terület (hektár)	Új terület (hektár)
I. kerület, jobbspárt	5.864·21	234·51
II. « «	907·23	907·23
III. « «	3.645·47	3.645·47
XI. « «	—	3.018·24
XII. « «	—	2.611·46
IV. kerület, balpárt	95·93	95·93
V. « «	753·18	322·63
VI. « «	1.392·54	289·88
VII. « «	1.163·52	248·37
VIII. « «	333·82	333·82
IX. « «	1.236·85	1.236·85
X. « «	4.051·53	3.576·07
XIII. « «	—	1.049·04
XIV. « «	—	1.874·78

3. Az 1930. évi XVIII. tc. alapján létesített új kerületi felosztás lakosszáma, szembeállítva a régi kerületek népességével. (1930.)

	Régi lakosság	Új lakosság
I. kerület, jobbspárt	115.949	25.339
II. « «	52.047	52.047
III. « «	60.465	60.465
XI. « «	—	48.155
XII. « «	—	42.455
IV. kerület, balpárt	25.172	25.172
V. « «	78.039	66.413
VI. « «	174.040	100.153
VII. « «	186.647	135.675
VIII. « «	141.119	141.119
IX. « «	99.617	99.617
X. « «	73.089	65.756
XIII. « «	—	76.542
XIV. « «	—	67.276

Az 1930. évi XVIII. tc. újból megállapította a kerületi előjárók, illetve előjáróságok *hivatását és szervezetét is*, amennyiben a 6. §. (3) bekezdésében a kerületi előjárót az *önkormányzati közigazgatás kerületi hatóságává teszi*.

Az új fővárosi törvény a szervezet tekintetében a kerületi *előjáróságok* testülete helyébe a kerületi *előjárók* személyes hatáskörét, hatósági jellegét és felelősségét állította, sőt, miként ezt már említettük, felhatalmazta a polgármestert arra is (55. §. (3) bekezdés), hogy ha az egyöntetű eljárás szempontjából az különösen indokoltnak látszik, egyes ügyek intézését — az érdekelt miniszter előzetes hozzájárulásával — *a többi kerületi előjáró kizárásával az általa megjelölt egy vagy több kerületi előjáró kizárólagos illetékességi körébe utalhassa*.

De *megszüntette* ez a törvény az 1893. évi XXXIII. tc. alapján *életfogytiglan megválasztott* és a központi ügyosztályokat vezető tanácsnokokéval egyenlő fizetéssel és lakbérrel javadalmazott *külön kerületi előjárói állást is*, miután az 1930. évi XVIII. tc. 53. §. (1) bekezdése szerint *a polgármester a kerületi előjárót, mint a székesfőváros kerületeiben a közigazgatás vezetőjét, a fogalmazói kar létszámából állíthatja a kerület élére*. Az új törvény értelmében tehát a polgármester *minden megkötöttség és rangra való tekintet nélkül*, azt a fogalmazói karbeli tisztviselőt bízhatja meg a kerületi előjárói teendők végzésével, akit arra a legalkalmasabbnak talál.

*

Nagyon lényeges változást jelent a kerületi előjáróságok szervezetében az 1930. évi XVIII. tc.-nek az a rendelkezése is, hogy *a kerületi választmányt sem tekinti többé a kerületi közigazgatás közegének*, minthogy a kerület hatóságának, miként már említettük, egyedül csupán a kerületi előjárót teszi meg.

A kerületi előjáróságok, illetve a kerületi előjárók *hatáskörének* újabb szabályozására az 1930. évi XVIII. tc. már nem terjeszkedett ki, hanem *egyelőre* fenntartotta a kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. erre vonatkozó rendelkezéseit *mindaddig*, amíg a belügyminiszter — a törvény 53. §. (2) bekezdése értelmében — a kerületi előjárók hatáskörének újabb megállapításáról *törvényjavaslatot terjeszt a törvényhozás elé és az törvényerőre emelkedik*.

MÁSODIK RÉSZ.

A kerületi előljáróságok közigazgatási tevékenysége.

Bevezetés.

Tanulmányunk első részében ismertettük a székesfőváros és a kerületi előljáróságok kialakulását és kifejlődését. Ez azért volt szükséges, hogy a székesfővárosi közigazgatás alappilléreinek, a kerületi előljáróságoknak a közigazgatás gépezetébe való *beleilleszkedésének okait, módját és egyéb körülményeit alaposabban megismerhessük és megérthessük.* Tárgyaltuk továbbá a kerületi előljáróságok szervezetére vonatkozó *jogszabályokat* is, mert csak az *alapvető* jogszabályok ismertetése után térhetünk át a kerületi előljáróságok közigazgatási tevékenységének a *mai tényleges gyakorlat alapján* való részletes feltárására.

Ismételten hangsúlyozzuk, hogy a kerületi előljáróságoknak az 1893. évi XXXIII. tc. alapján történt mai felépítése annakidején *még nem támaszkodhatott kiforrott gyakorlati tapasztalatokra,* mert hiszen a tisztán elméleti elgondolások szerint és a főváros egyesítéséről szóló 1872. évi XXXVI. tc. által létesített, tehát a tényleges szabályozás ideje, az 1894. év *előtt* működött kerületi előljáróság a mai előljárósággal sem szervezet, sem hatáskör tekintetében nem hasonlítható össze. Elméletileg a ma működő kerületi előljárósági szervezet a fővárosi közigazgatás decentralizálásának tulajdonképpen *csupán kísérleti megoldásul tekinthető,* amely a XIX. század utolsó évtizedében, az előbbi fejezetben ismertetett okok alapján, *teljesen indokolt, időszerű és megfelelő volt.*

Az azóta eltelt *négy évtized gyakorlati tapasztalatai* alapján azonban ma már beszélhetünk a kerületi előljáróságokról szóló 1893: XXXIII. tc., illetve az abban foglalt egyes rendelkezések *célszerűségi, vagy célszerűtlenségi mérlegének az elkészítéséről is,* — annál is inkább, miután azóta nemcsak a közigazgatási feladatok, hanem egyidejűleg a közigazgatás alanyainak: a lakosságnak *életkörülményei* és a közigazgatással szemben támasztott *igényei* is nagy átalakuláson mentek keresztül.

Figyelmünknek azonban ki kell terjednie még arra is, hogy a kerületi előljáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. megalkotása óta a főváros köz-

igazgatására sokkal több olyan új feladat is hárult és igen sok olyan új intézményt és szervet is kellett annak szolgálatába állítani, amelyeknek természet-szerűen kapcsolatba kellett kerülniök az egyes kerületi előjárásági munkakörökkel is és ezt a kapcsolatot esetről-esetre kellett rendezni.

Ilymódon tehát az 1930. évi XVIII. tc. rendelkezése alapján most megalkotásra kerülő új előjárásági törvény lehet majd a fővárosnak az első igazi, a gyakorlati követelményeknek is megfelelő, mert négy évtizedes gyakorlati tapasztalatokra alapított előjárásági törvénye.

*

Ugyanekkor nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy a főváros fejlődésének közvetlenül a háború után tapasztalható rohamos üteme előreláthatólag egyelőre lezárult és ezután minden emberi számítás szerint bizonyára olyan időszak következik, amelyben a terület és a lakosság további rohamos növekedésével nem lehet számolnunk. Ilymódon megvan tehát a lehetőség arra, hogy a közigazgatás is a mai területhez és lakossághoz méretezve nyerjen szabályozást, még pedig az eddigi gyakorlati tapasztalatokból kiindulva és azoknak megfelelően.

Éppen ezért tartjuk fontosnak, hogy a kerületi előjáróságok mai munkaköreit egyenként és részletesen ismertessük és mindazt, amit eddig a kerületi előjáróságokról általánosságban mondtunk, most az egyes munkaköröknél részletesen is kifejthessük. Ilymódon kívánjuk szolgálni a kerületi előjáróságok szervezeti felépítésének és hatáskörei megállapításának célját, amely a közeljövőben, a törvényjavaslat benyújtásakor, újra időszerűvé válik.

*

Ismertetni fogjuk az egyes munkakörök kifejlődését, a munkakörökre vonatkozó jogszabályokat (elsősorban az előjárásági törvény, a szabályrendelet és a szolgálati utasítás idevonatkozó részeit, valamint a későbbi törvényeket, miniszteri rendeleteket, fővárosi szabályrendeleteket, tanácsi határozatokat, polgármesteri rendeleteket); érintjük továbbá a munkakörök lebonyolításának az egyes kerületi előjáróságokon szokásos módját, amely — miként az a későbbiekből is megállapítható, — nem minden kerületben egyforma.

*

A kerületi előjáróságok rendkívül széleskörű közigazgatási tevékenységét az alábbi munkakörök szerint csoportosítjuk:

- I. A kerületi előjáróságok közéletmezési munkaköre.
- II. A kerületi előjáróságok állatorvosi munkaköre.
- III. A kerületi előjáróságok közegészségügyi munkaköre.
- IV. A kerületi előjáróságok műszaki vonatkozású munkaköre.

- V. A kerületi előjáróságok *adóügyi* tevékenysége.
- VI. A kerületi előjáróságok *iparügyi* munkaköre.
- VII. *Tanoncszerződések és munkakönyvek kiállítása* a kerületi előjáróságokon.
- VIII. A kerületi előjáróságok tevékenysége *az üzleti zárórameg-hosszabbítások engedélyezésénél.*
- IX. A kerületi előjáróságoknak *a helyhatósági bizonyítványok ki-állításával és a nyomozótisztek tevékenységével* kapcsolatos munkaköre.
- X. A kerületi előjáróságok *gyermekvédelmi* munkaköre.
- XI. *Iskolaköteles gyermekek és tanoncok nyilvántartása* a kerületi előjáróságokon.
- XII. A kerületi előjáróságok szerepe *a levente és hadirokkant-nyilvántartási* ügyek terén.
- XIII. A kerületi előjáróságok *közjótékonyági és népjóléti* munkaköre.
- XIV. A kerületi előjáróságok *anyakönyvvezetői* tevékenysége.
- XV. A kerületi előjáróságok *hagyatékfelvételi* munkaköre.
- XVI. A kerületi előjáróságoknak *az egyesületek ellenőrzésével* kapcsolatos munkaköre.
- XVII. A kerületi előjáróságok *rendőri büntetőbíráskodási* munkaköre.
- XVIII. A kerületi előjáróságoknak *a városi vámügyekkel* kapcsolatos munkaköre.
- XIX. A kerületi előjáróságoknak *a vízbírsággal* kapcsolatos munkaköre.
- XX. A kerületi *városbíró* munkaköre.
- XXI. A kerületi előjáróságok *számvevőségei és pénztárai.*
- XXII. A kerületi előjáróságok *segédhivatalai.*

I.

A kerületi előjáróságok közéletmezési munkaköre.

Milyen szerepe van tulajdonképen a közigazgatásnak a közéletmezés terén?

Az olyan milliós nagyvárosban, mint Budapest, amelynek lakói ma már egyáltalában nem, vagy csak igen kis számban foglalkoznak östermeléssel, a lakosságnak az elsőrendű élelmicikkekkel való ellátása *hatósági irányításra szorul.* A hatóságnak rendkívül fontos feladata gondoskodni arról, hogy a lakosság élelmiszerszükségletének biztosítása mindenkor *állandó* legyen; minden *szükséges élelmicikre kiterjedjen;* az *élelmiszerek minőségileg kifogástalanok* és az egészségre ártalmatlanok legyenek és *a lakosság letelepülésének megfelelő arányos elosztásban* kerüljenek forgalomba. Azonkívül gondoskodnia

kell a hatóságnak arról is, hogy a lakosság *megfelelő árban* juthasson hozzá az élelmiszerekhez.

Ha az élelmiszerekkel való ellátás minden hatósági irányítás nélkül történnék, ennek, különösen rendkívüli időkben, súlyos következményei lehetnek. *A magángazdaság ugyanis mindenkor elsősorban saját üzleti érdekeire van tekintettel* és ennek megfelelően bocsátja forgalomba áruját. Ha a konjunktúra azt mutatja, hogy bizonyos élelmiszereknek a piacról való *elvonása* nagyobb haszonnal jár, mintha azt piacra bocsátanák, akkor a magángazdaság — természeténél fogva — hajlamos az élelmiszereket más felhasználás, vagy esetleges árfelhajtó kísérletek végett visszatartani, illetve elvonni a forgalomtól.

Ha az élelmiszerek *minőségét* viszont nem ellenőriznék, nagyon könnyen kerülhetne forgalomba pl. az emberre nézve is veszedelmes betegségben elhullott állatok húsa, vagy ilyen húsból készült húsáru, vagy romlott liszt, vagy romlott tej, romlott gyümölcs, ártalmas gombaféleség stb.

Ha a hatóság nem irányítaná a közélelmezés céljából felhozott áruknak kereskedelmi forgalomba hozatalát, könnyen előfordulhatna az is, hogy pl. a főváros határához, vagy a pályaudvarokhoz közel lakó lakosság olcsón felvásárolná az élelmiszereket és a város belsőbb területén lakó lakosság vagy már egyáltalán nem, vagy csak drága feláron tudna hozzájutni.

A modern közigazgatással bíró város hatóságának tehát a közélelmezés terén rendkívül nagy feladatai vannak. Ezeknek a feladatoknak *csak úgy tud megfelelni, hogyha tervszerűen kiépített közélelmezési politikát követ*, amely a közélelmezés egész területére vonatkozik, vagyis : az élelmiszerek mennyiségének, minőségének, forgalombahozatalának és áralakulásának szabályozására, illetve — szükség esetén — befolyásolására.

A hatóságnak kötelessége biztosítani az élelmiszereknek megfelelő *mennyiségű behozatalát még olyan időkben is, amikor a szükséges élelmiszer-behozatalt esetleg mesterséges eszközök alkalmazásával kell elősegíteni.*

De feladata továbbá az is, hogy az élelmiszerbehozatalt úgy irányítsa, hogy abból a városnak *lehetőleg minden része egyaránt részesülhessen* és a város különböző pontjain igyekeznie kell olyan *kedvező, egységes áralakulást* előidézni, illetve elősegíteni, ami a főváros lakosságának teherbíróképességét nem haladja túl.

*

Ma Budapesten a nyers élelmicikket a megfelelő iparjogosítvánnyal rendelkező kis- és nagykereskedők, zárt- (vásárcsarnoki) és nyíltpiaci árusok, valamint házaló utcai árusok közvetítik a fogyasztókhoz. Feldolgozva pedig : az élelmicikkek előállításával, átalakításával foglalkozó üzemek, vendéglők, kifőzések, kocsmák stb. A hatóságnak állandóan ellenőriznie kell azt is, hogy az ilyen iparjogosítványok tulajdonosai *nem követnek-e el iparuk*

gyakorlósával, vagy kereskedelmi tevékenységükkel kapcsolatban szabálytalanságokat a lakosság élelmezésének érdekeivel szemben és amennyiben ilyeneket állapítana meg, azonnal folyamatba kell tennie ellenük a szigorú megtorló eljárást.

4. Budapesten az élelmiszergyártó és elárúsító üzletek száma az utolsó években.

Az 1926. évben	7.519	Az 1930. évben	9.385
« 1927. «	7.529	« 1931. «	9.347
« 1928. «	9.643	« 1932. «	9.323
« 1929. «	9.395	« 1933. «	9.776

Budapesten a polgármesteri közéletmelzési (VIII.) ügyosztály feladata az egységes közéletmelzési politika irányelveinek a megállapítása, valamint az alája rendelt központi közéletmelzési szerveknek irányítása. Ilyenek: a vásárcsarnokok és vásárok, amelyeknek központi igazgatóságuk van, a közbúgóhidak és az állatvásárterek, a Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet, a közéletmelzési cikkeket előállító és forgalomba hozó községi üzemek stb.

Ezzel szemben a kerületi előjáróságok hatáskörébe tartozik — a kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. rendelkezése alapján — a közéletmelzés ellenőrzése. A kerületi előjáróságok ezt a hatáskörüket a kerületi vásárfelügyelő, a kerületi állatorvos és a kerületi tiszti orvos útján látják el.

*

Mindezekből az állapítható meg, hogy a fővárosi közéletmelzés köz-igazgatási feladatainak ellátása két, egymástól különállóan végzett nagy csoportra oszlik: a központi szervek munkájára és a kerületi előjáróságok tevékenységére. Ezt a helyzetet a kerületi előjáróságok szervezéséről szóló 1893. évi XXXIII. tc. teremtette meg, amely a közéletmelzési ellenőrzést decentralizáltan a kerületi előjáróságokra bízta és ebben a munkakörben egyúttal nagyfokú önállóságot és függetlenséget biztosított nekik.

Felmerülhet az a kérdés: vajjon egy olyan nagyvárosban, mint Budapest, lehet-e egységesen átgondolt közéletmelzési politikát érvényesíteni anélkül, hogy az erre hivatott központi szervnek egyúttal ne legyen joga az ellenőrzésre hivatott szerveket közvetlenül is irányítani és viszont: az ellenőrző szervek elvégezhetik-e helyesen előírt feladataikat anélkül, hogy ismernék az egységes közéletmelzési politika irányítására hivatott központi szerv általános célkitűzéseit?

Miután a kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. a közéletmelzés központi és kerületi hatósági szerveit élesen különválasztja egymástól, a fenti kérdésre nem lehet válaszolni a kerületi előjáróságok közéletmelzési teendőinek ismerete nélkül.

*

Mielőtt a kerületi előljáróságok közéleti tevékenysége lebonyolításának kérdésével foglalkoznánk, ismertetjük az idevonatkozó jogszabályokat. Ezek főképen a következők:

az 1876. évi XIV. tc. (a közegészségügyi törvény), a mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisításának tilalmazásáról szóló 1895. évi XLVI. tc., az ipartörvény: az 1922. évi XII. tc., a vadásztörvény: az 1883. évi XX. tc., valamint az erre vonatkozó 85.000/925. F. M. és a 18.000/929. F. M. sz. rendeletek; a halászati törvény: az 1925. évi XLIII. tc., a csomagolt áruk forgalombahozatalát szabályozó csomagtörvény: az 1893. évi XXXIV. tc., a kihágási törvény: az 1879. évi XL. tc., a húsvizsgálattal foglalkozó állategészségügyi régi törvény: az 1888. évi VII. tc., illetőleg az 54.300/1906. és az ezt módosító 100.000/1932. F. M. sz. rendeletek; a sütőipari szabályrendelet; a tejforgalmat szabályozó sok miniszteri rendelet; a kereskedelmi törvény: az 1875. évi XXXVII. tc.; a mértékügyi törvény: az 1907. évi V. tc., valamint a súlycsonkításról, árdragításról, üzletek zárásáról szóló törvények, miniszteri rendeletek, közgyűlési határozatok és még ezenkívül igen sok más tárgyú miniszteri rendelet, közgyűlési szabályrendelet, tanácsi határozatok, illetőleg polgármesteri rendeletek. Külön kell azonban kiemelnünk az 1928. évi XIX. törvénycikket, amely az állategészségügy újabb szabályozásáról szól és amelynek szintén van sok közéleti vonatkozása. Ennek a törvénycikknek végrehajtási utasítása a fentebb már említett 100.000/1932. F. M. számú földművelésügyi miniszteri rendelet.

*

A kerületi előljáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. kifejezetten csupán a 18. §. (3) pontjában ruház közéleti teendőket a kerületi előljáróságokra, amikor kimondja, hogy a kerületi előljáróság *a tanács helyett* jár el az alábbi ügyekben:

»a vásárrendészet és felügyelet gyakorlása piacokon, vásártereken és más elárúsító helyeken, az elárúsító helyek kijelölése és a megszabott díjak beszedése, ideiglenes elárúsító helyek engedélyezése különös alkalmatosságra mint: vásárok, búcsúk, körmenetek, ünnepélyek stb., a helyek tekintetében a fővárosi rendőrséggel egyetértve, a díjak megállapítása és beszedése állategészségügyi és származási bizonyítványok kiadása — mindez a fennálló szabályok értelmében«.

Az 1893. évi XXXIII. tc. alapján a kerületi előljáróságokról kiadott 472/1894. évi kgy. sz. székesfővárosi szabályrendelet 9. §-a, a 16. §. (6) bekezdése, a 36—37. §-ai, a 28. §-ának (2) bekezdése, valamint a 43.810/1899. sz. szolgálati utasítás 1. §. 23—41. pontjai, az V. fejezet 87. §-a, valamint a VI. fejezet 124—144. §§.) részletesen felsorolják a kerületi vásárfelügyelők feladatait.

*

Budapest székesfővárosban a hatóságnak, illetve a kerületi előjáróságoknak a közélélmkezés terén végzett működése nem csupán az 1893. évi XXXIII. tc. életbelépte óta áll fenn.

Pest városában az 1857. évi népszámlálás adatai szerint 131.705 lakos volt, 1930-ban pedig: 1,006.184. A rendelkezésre álló statisztika szerint 1860-ban a közfogyasztás céljaira 41.587 db ökröt, 12.228 db tehenet, 10.341 db borjút, 15.146 db birkát, 300 db kecskét, 89.000 db hízott sertést és 5000 db másféléves malacot öltek le, vagy hoztak fel leölt állapotban a pesti piacokra.

Ezt a már akkor is hatalmas mennyiségű árut a József-külvárosban lévő marhavásártéren bocsátották áruba, még pedig hatósági állatorvosi felügyelet alatt. Kőbányán ugyanekkor sertésszállást rendeztek be. Pest városában 1861-ben 113 mészáros és 112 hentes volt, akiknek céhéhez egy-egy tanácsnok volt kirendelve, »a törvények és a hatóság tekintélyének fentartására.« 1861. január 1-én vetették fel először a hatóság által létesítendő *közzvágóhíd eszméjét*, azonban csak az 1867. év végén határozta el a közgyűlés annak felépítését. A munka elhúzódott és csak az 1872. év tavaszán nyert befejezést.

Szükség is volt a közzvágóhídra, mert hiszen az egyesítés után rohamosan növekedett a lakosság száma. Amíg az 1876. évi 48.640 db-al szarvasmarhát öltek le a marhaközzvágóhídon, ez a szám 1900-ban már 101.954 db-ra emelkedett.

Az 1870-es évek elején már tervezték a sertésközzvágóhíd létesítését is, de véglegesen csak 1890-ben határozta el azt a közgyűlés és csupán 1893-ban hagyta jóvá a kormányhatóság a sertésközzvágóhíd felépítésének a programját. Az akkor kiűtött országos jellegű sertésvész azonban megfelelő módosítást követelt a tervezeten, úgy, hogy a sertésközzvágóhíd építéséhez ténylegesen csak 1897-ben fogott hozzá a főváros.

*

Az élelmiszereknek a lakossághoz való juttatása, illetve az elárúsításnak a székesfőváros területén való *területi szabályozása* az előjárósági törvény idejében túlnyomórészen az akkori kb. 20 nyílt piacon történt (1932-ben a nyílt élelmiszerpiacok száma: 18) és vagy 10.000 házaló járkált házról-házra, akik — a húst kivéve — különböző élelmiszereket árusítottak. A piacok negyven év előtt egymástól teljesen el voltak különítve; minden piacon önállóan alakultak az árak, még pedig a véletlenektől is erősen befolyásolt helyi kereslet és kínálat szerint. *Az akkori bizonytalan és szeszélyes árhullámzás híven tükrözte vissza a főváros közélélmzése terén az egyenetlenséget.*

Ezért határozta el a főváros már 1894-ben az *élelmiszerkereskedelem* erélyes szabályozását is és az erélyesebb élelmiszerellenőrzést, valamint ezzel kapcsolatban a vásárcsarnokok felépítését. A Központi Vásárcsarnok, amely eleinte a nagykereskedelem lebonyolítására szolgált, 1897-ben nyílt

meg. Ugyanebben az évben nyitotta meg a főváros a kicsinybeni árusításra épült négy kerületi vásárcsarnokot, amelyeknek a számát 1899., 1902. és 1903. években egy-egy újabb kerületi csarnokkal szaporította.

Már az 1890-es évek jogszabályalkotói is érezték, hogy *a közéletmezés terén nem lehet az egységes központi program megállapítására és a közéletmezéssel kapcsolatos közigazgatási teendők elvégzésének központi irányítására hivatott szervek működését a decentralizálás elvének túlzott érvényesítése által megnehezíteni.* Ezért már a 472/1894. kgy. számú székesfővárosi szabályrendelet, — amelyet pedig még az előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. életbeléptetése előtt alkottak meg, — *a közbáráhidakat és az állatvásártereket máris kivonta a kerületi előjáróságok hatásköréből* és közvetlenül a tanács, illetőleg a polgármester hatáskörébe utalta. Az 1893. évi XXXIII. tc. 20. §-a pedig eredetileg *az akkor még nem is létező,* csak elvben elhatározott vásárcsarnokokat szintén *a kerületi előjáróságok hatáskörébe utalta,* azonban a vásárcsarnokok életbeléptetése, üzeme és szervezete tárgyában kiadott 1595/1896. kgy. számú székesfővárosi szabályrendelet — a törvény 3. §-a (2) bekezdésének felhatalmazása alapján — *ezeket ugyancsak kivonta a kerületi előjáróságok hatásköréből* és a vásárcsarnokok központi igazgatósága alá rendelte, amely ma is közvetlenül a polgármesteri közéletmezési (VIII) ügyosztály alá tartozik.

*

A fentemlített jogszabályoknak — és a mai gyakorlatnak megfelelően — **a kerületi vásárfelügyelőnek, mint a közéletmezési kérdésekben legfontosabb szerepre hivatott kerületi előjárósági szakközegnek,** feladatkörét a következőkben kíséreljük meg pontosabban körvonalazni:

A nyílt élelmiszerpiacokon mindenféle vásárrendészeti ügyben a kerületi vásárfelügyelő az illetékes hatósági közeg. Ő felelős mindenért, ami a piactereken történik. A törvény, a szabályrendelet és a szolgálati utasítás, valamint a mai gyakorlat alapján a kerületi vásárfelügyelőnek tehát igen széles munkaköre van.

Hozzá kerülnek az *áruhelyigénylés céljából benyújtott kérelmek és az előírt feltételek megvizsgálása után ő tesz javaslatot az előjárónak a helyfoglalási engedély kiadása, vagy megtagadása iránt.*

Kijelöli a piacon az árusítóhelyeket, az árusokat szakcsoportonként helyezi el és azokról nyilvántartást vezet.

A nem állandó árusok árusítási *jogosultságát* (östermelők, vidéki, vagy helybeli kereskedők), *naponta,* az áruhely kijelölésével egyidejűleg *elbírálja.* Ellenőrzi a különböző jogosultságú árusok piaci árusításának *korlátolt árusítási idejét* (az östermelők és vidéki kereskedők t. i. délelőtt 11 óráig, az iparcikkesei délután 3 óráig árusíthatnak a piacokon.) Ezirányú tevékenységét mutatja az alábbi statisztikai kimutatás:

5. A kerületi előljáróságok vásárfelügyelőinek piacrendészeti tevékenysége 1925—1933.

Árusítók	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Élelmicikkárusok átlagos száma hetivásárokon	6.015	4.252	4.465	3.140	2.615	3.116	1.699	1.726	1.629
Ugyanaz, más napokon	1.885	2.096	1.544	1.767	1.764	2.167	1.156	1.221	805
Piaci cikkkárosok hetivásáron	2.038	2.175	1.368	1.502	1.516	1.457	800	776	626
Piaci vizsgálatok száma a különböző árusoknál	675.595	888.282	903.712	988.167	783.070	718.348	587.660	534.049	379.688

A kerületi vásárfelügyelő *ellenőrzi az összes piaci árusokat* abból a szempontból, hogy tényleg személyesen árusítanak-e és nem követnek-e el etekintetben visszaéléseket (pl. albérletbeadás, nem engedélyezett társulás stb. által). *Figyeli továbbá üzleti tevékenységüket*, főleg azt, hogy nem folytatnak-e lánckereskedelmet. Az igazolatlanul hosszabb ideig távolmaradó árustól az *áruhelyet is megvonhatja*.

Ellenőrzi, hogy az áru *tényleg olyan minőségű-e, amilyennek az árus jelezte* és ezt esetleg számlák felmutatása útján is igazoltatja. (Pl. »szegedi« paprika, »gyulai« kolbász, »óbudai« paradicsom, soványtúró, juhtúró, teljes tej, tojásos tészta, »japán« selyem, »100%-os gyapjuszövet« stb.)

Naponta jegyzi az élelmiszerek nagybani és kicsinybeni árait, hogy azok alapján a vásárigazgatóság árjegyzéket készíthessen.

Havonta kétszer eszközli a takarmányok és a közszükségleti (háztartási) cikkek árfelvételét, amelyekből a vásárigazgatóság — hasonlóan az élelmiszer-árjegyzékhez — egységes árkimutatást készít és ad ki.

Ellenőrzi a piacokon és az üzletekben az eladásra kerülő áruk árainak kiírását. Az indokolatlanul magas árakat revízió alá veszi és ha a kifogásolt árakon eladás is történt, a vevő panaszára az árdrágítás tényét is megállapíthatja és az árus ellen az eljárást megindíthatja.

A fővárosi őstermelők igazolványait megfelelő ellenőrzés után a vásárfelügyelő állítja ki, azonkívül az őstermelőkről és a vidéki kereskedőkről *naponként kimutatást készít*. A kimutatásban az áru származási helyét és a felhozott különböző élelmiszerek mennyiségét és minőségét is feltünteti. A napijelentések alapján a vásárigazgatóság állítja össze a különböző rendeltetésű kimutatásokban összesített vásárforgalmi adatokat.

Ellenőrzi a piaci, utcai és alkalmi vásárokon a helypénz beszedését. Segítségére van az adóhivataloknak *a különböző adók behajtásánál* a piacterületeken. A helypénzt nem fizető árust a piacról eltávolítja. A helypénz szedését végző Javadalmi Intézettség ezirányú megkeresésére *az előljáró nevében* az állandó árustól még a helyfoglalási engedélyt is *megvonhatja*.

Figyeli a piac *üzleti forgalmát* és megfelelő intézkedésekkel azt elősegíteni tartozik.

Ellenőrzi a piacokon a *tűzbiztonsági* szempontokból előírt szabályok pontos betartását.

Ellenőrzi a *gombaárusítási szabályrendelet végrehajtását*, az árusnál naponta megvizsgálja a gombakészleteket és azokat feljegyzí az e célra szolgáló árusítási lapokra, a gombafajták megnevezésével.

Felügyel a *piaci rendre és a piacot látogató közönség testi épségére*, például fagy és ólmoseső alkalmával a gyalogutak homokolására stb.

Ellenőrzi a *vad- és halárusítást*, a vadászati és halászati törvény rendelkezései szerint.

Az árusok és a vevők közt támadt *nézeteltéréseket tapintatosan igyekszik elsímítani*, a közbotrányt okozókkal szemben pedig eljár. *Sem ügynöki, sem politikai tevékenység kifejtését nem engedélyezi a piacterületeken* és megakadályozza a csoportosulást. Szükség esetén karhatalmat is vehet igénybe.

Piacrendészeti ügyekben a rendőrség csak a vásárfelügyelő felhívására segédkezhet, ebből a célból a vásárfelügyelők polgármesteri igazolvánnyal vannak ellátva.

Felügyel a piacterület *tisztántartására*. A ragályos, vagy undort keltő betegségekben szenvedő árust — az illetékes tisztí orvos közbenjöttével — a piacterületről *eltávolítja, illetve az árusítástól eltiltja*.

Az állandó árustól *áruhelyén* az 1922. évi XII. tc. (ipartörvény) rendelkezéseinek betartását megköveteli.

Ellenőrzi és megakadályozza a piacterületen *eltiltott robbanó és tűzveszélyes anyagok*, valamint *tiltott árucikkek árusítását*.

Ellenőrzi az árusok által használt *kosarak, kannák, tartályok tisztántartását*, valamint az áruk por elleni betakarására vonatkozó rendelkezéseket.

Ellenőrzi az áruk *csomagolásához* használt csomagolópapirokat; a nyomtatványokból és újságpapírból készült zacskókat, valamint az ilyen csomagolópapírost elkobozza.

Az árusok által használt *mérlegeket, súlyokat és űrmértékeket gyakran megvizsgálja*, a hibás mérőeszközöket a piacokon, üzletekben, kocsmákban, vendéglőkben stb. *lefoglalja*, a tulajdonos ellen pedig az eljárást megindítja. Csomagolt árukon a feltüntetett súlyt és minőséget ellenőrzi. Gyanu és panasz esetén próbamérlegeléseket eszközöl és a hiányos mérlegelés megállapítása után súlycsonkítás miatt kihágási feljelentést tesz. Hogy ez aránylag milyen gyakran fordul elő, arról az alábbi statisztikai kimutatás tájékoztat.

6. A kerületi vásárfelügyelők által történt mérleg- és mérték-lefoglalások.

A lefoglalások tárgya	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Mérleg	182	481	197	300	175	69	78	119	116
Mérlegsúly	3.013	2.899	3.996	3.135	1.923	1.500	1.799	2.303	1.693
Űrmérték	429	315	520	558	313	212	243	370	294
Hosszmérték	123	45	87	59	22	21	6	27	41

A közfogyasztásra alkalmatlan (éretlen, szennyezett, rothadt, romlott) árukat a kerületi vásárfelügyelő elkobozza és az árus kívánságára elkobzási igazolványt állít ki, avagy panasz esetében az árus ellen eljárást indít közfogyasztásra alkalmatlan áru forgalombahozatala miatt. Gyanus élelmiszerekből mintát vesz, a mintavételt szabályozó különböző rendeletek szigorú betartása mellett és azt beküldi vizsgálatra a Székesfővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézetnek.

7. A székesfővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet által eszközölt élelmiszer-vizsgálatok száma.

Élelmiszerek megnevezése	1929		1930		1931		1932	
	vizsgálat alá vett áru	kifogásolt áru	vizsgálat alá vett áru	kifogásolt áru	vizsgálat alá vett áru	kifogásolt áru	vizsgálat alá vett áru	kifogásolt áru
Tej	13.844	1.218	14.629	864	13.875	566	10.551	380
Tejföl, tejszín	1.514	282	1.594	229	1.437	175	1.187	201
Vaj	558	83	622	88	625	116	491	95
Túró, sajt	1.538	527	1.791	531	1.743	449	1.275	303
Állati zsírok	513	22	424	15	338	29	406	49
Asztali olaj	26	1	26	—	25	—	23	2
Liszt	76	2	139	16	162	7	203	11
Kenyér	236	20	272	2	273	3	205	6
Tésztaeműek	942	178	786	162	748	142	688	237
Méz	66	—	104	—	133	—	99	1
Paprika	247	13	200	11	186	10	187	10
Tea, kávé	32	2	42	3	95	18	25	2
Cukor	48	—	55	—	79	—	30	1
Cukorka	254	—	326	2	381	5	332	12
Befőttek	396	108	435	88	460	72	140	23
Fűszer	207	29	209	18	196	19	121	6
Bor, must	285	9	380	12	531	4	275	23
Sör	22	1	37	1	29	—	37	—
Egyéb szeszesital	130	22	121	23	132	8	117	18
Vízvezetéki víz	2.351	—	2.529	—	2.714	—	2.486	—
Kútvíz, jég	203	56	239	18	45	12	20	3
Szódavíz	83	7	80	5	130	8	155	13
Ecet	221	37	227	51	187	43	183	38
Kolbászfélék	957	90	1.333	109	1.265	144	1.320	213

A tej- és tejtermékek ellenőrzése és vizsgálata alkalmával a kerületi vásárfelügyelő előzetes szakvizsgálatot eszközöl abból a célból, hogy a Vegyészeti Intézet feleslegesen ne terheltesse, esetleg már az előzetes vizsgálat alkalmával kifogástalanoknak talált minták intézeti vizsgálatával.

Ő ellenőrzi a hús- és hústermékek árusítását tisztasági és közegészségügyi szempontból, azonban a gyanus árut csak kivonja (lefoglalja) a forgalomból, mert azok elkobzására a kerületi állatorvos illetékes.

Olyan üzletekben, ahol kész meleg és hideg ételeket, valamint italokat árusítanak, az ételek és italok elkészítését ellenőrzi köztisztasági és közegészségügyi szempontból. A tisztí orvos által tartott ezirányú vizsgálatok alkalmával segítkezik.

Vizsgálatokat tart az élelmiszereket gyártó üzemek telepein, illetve gyárakban. Ellenőrzi a gyártási folyamatot köztisztasági és közegészségügyi szempontból, az ipartörvény ezirányú rendelkezései értelmében is.

A vasút- és hajóállomásokon, valamint a vámvonalaknál ellenőrző vizsgálat alá veszi az érkező árukat és azokból mintát vesz.

A kerületi vásárfelügyelő tagja az 1100/1922. kgy. sz. székesfővárosi szabályrendelet alapján alakított bizottságnak, amely az utcai árusítóhelyeket jelöli ki. Végzi az utcai árusítással kapcsolatos összes munkálatokat, vagyis évenként az árusok kijelölését, a helyfoglalási engedélyek kiadását és az alkalmi utcai árusok ellenőrzését.

8. Piacon kívüli árusításra szóló engedélyek kiadása.

Az engedélyezett árusítás neve	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Gesztenyesítés	385	427	282	465	348	438	416	409	388
Élelmiszerárusítás	458	693	481	459	500	609	574	626	588
Képeslapárusítás	40	20	26	26	2	187	129	125	192
Hűsítőital árusítás	92	145	57	113	180	31	103	108	36
Húsvéti cikk árusítás ...	228	265	132	198	176	135	249	221	126
Mikuláscikk árusítás ...	134	149	55	67	125	51	38	21	32
Mutatványos engedély ...	46	28	98	113	94	66	98	77	54
Egyéb	35	41	155	134	146	216	217	346	243
Összesen	1.418	1.768	1.286	1.575	1.571	1.733	1.824	1.933	1.659

Országos vásárokon (IX. kerület), búcsúkon, alkalmi vásárokon, (karácsonyi, húsvéti, pünkösdi, mindszentnap stb.) a kerületi vásárfelügyelő osztja ki az árusítóhelyeket és intézi a vásárrendészeti ügyeket.

Ő ellenőrzi a kerületben az élelmiszerekkel és más cikkekkel való tiltott házalást, megakadályozza a zúgvásárok keletkezését és tartását.

Ő ellenőrzi a törvényes munkaszünetnapok betartását és a különböző zárórarendelkezéseket.

Ő láttaozza és ellenőrzi a tüzelőszerszerek árjegyzékét.

A kerületi vásárfelügyelő a vásárrendészeti ügyekben végzett eljárásairól havonként összesített kimutatást készít, az üzletvizsgálatok részletes felsorolásával és azt a statisztikai kimutatások összeállítása céljából mindenkor megküldi a Vásárigazgatóságnak.

*

A fentiekből kitűnik, hogy a kerületi vásárfelügyelők feladata kettős: részint a közéletmezéssel kapcsolatos ellenőrzés, részint a vásárrendészet. A kerü-

leti előljáróságok azonban az 1893. évi XXXIII. tc. rendelkezései értelmében nemcsak a közigazgatás központi szerveitől függetlenek, hanem az egyes kerületek egymástól is teljesen függetlenül és önállóan végzik a köz-élelmezéssel kapcsolatos tevékenységüket.

Ennek következtében pl. a szűk Király-utca VI. kerületi oldalán eljárrni illetékes VI. kerületi vásárfelügyelő tehetetlenül kénytelen elnézni az utca VII. kerületi oldalán elhaladó engedély nélküli tejházalót, avagy a VII. ker. vásárfelügyelő a kerületéhez tartozó Keleti pályaudvaron az egyes vonatokkal egyszerre megérkező 150—200 falusi árus batyúit és kannáit egymaga képtelen megvizsgálni, viszont a szomszédos VIII. és X. kerületi vásárfelügyelők nem illetékesek a Kerepesi-út tulsó oldalán fekvő pályaudvaron eljárni stb. stb.

Bizonyára ezeknek a hiányoknak a felismerése után és a körülmények kényszerítő hatása alatt kísérelte meg a polgármesteri közélelmezési (VIII.) ügyosztály a kerületi előljáróságok közélelmezési ellenőrző eljárását saját eljárásával is kiegészíteni. Ezért bevezette a központi élelmiszerrazziákat, amelyekhez a Vegyészeti Intézet személyzetét vette igénybe és 1929-ben felállította a Központi Húsvizsgáló Állomást is, amelyhez a közbághídi állatorvosokat osztotta be.

Ezek mellett a közélelmezési ellenőrzési ténykedések mellett, de már a kerületi előljáróságok közélelmezési teendőitől függetlenül, a Vásárcsarnokok Igazgatóságának központi kiküldöttei a zárt vásárcsarnokokban is végeznek élelmiszerellenőrzési vizsgálatokat. A megejtett ilyen vizsgálatok alkalmával a kiküldöttek természetesen szintén elkobozzák a kifogásolható élelmiszereket. A zárt vásárcsarnokokban az elkobzások száma az utolsó években a következőképen alakult:

9. Élelmiszerek elkobzása a vásárcsarnokokban 1927—1933.

1927. évben		5.483	esetben
1928. «		3.982	«
1929. «		3.476	«
1930. «		4.080	«
1931. «		4.107	«
1932. «		3.936	«
1933. «		2.969	«

*

Természetes, hogy ennyi különféle és egymástól ennyire független, de végeredményben mégis csak az egységes fővárosi közélelmezési politikát szolgáló szerv működésében a személyzet kellő kihasználása és a racionális

munkabeosztás — a mai rendszer mellett — *alig képzelhető el mindaddig, amíg a kerületi eljáróságokról szóló 1893. XXXIII. tc. ezirányú rendelkezéseit a törvényhozás meg nem változtatja.*

Történtek ugyan kísérletek, amelyek a kerületi eljáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. ezirányú hiányosságát lettek volna hivatva módosítani azáltal, hogy pl. a kerületi vásárfelügyelőket a központi vásárigazgató elnöksége alatt a polgármesteri közvélelmezési (VIII.) ügyosztály *értekezletekre hívta össze az egyöntetű eljárás megállapítása céljából.* Azonban a közvélelmezési ellenőrzés *tényleges* végrehajtásában aligha jelentettek ezek az értekezletek különösebb eredményt, miután az 1893. évi XXXIII. tc. értelmében *a kerületi vásárfelügyelő kizárólag a kerületi előljáró szakközege, akivel közvetlenül csupán a kerületi előljárónak van joga rendelkezni.*

*

Az élelmiszerellenőrzési tevékenység tulajdonképpen két részre bontható. Az egyik : *az ellenőrzés ténye, (ténymegállapítás) a másik pedig : a szabálytalanságok elkövetője elleni megtorló eljárás megindítása.*

Amidőn egyrészt a fent előadottakból önként adódik, hogy a kerületi eljáróságok által decentralizáltan ellátott közvélelmezési ellenőrzési rendszert *szorosabb kapcsolatba kell hozni a közvélelmezési politika irányítására hivatott központi szervekkel, másrészt azonban teljesen kétségtelen az is, hogy a közvélelmezési kihágási eljárás megindítása és lefolytatása feltétlenül csakis a kerületi eljáróságok, mint elsőfokú hatóságok hatáskörébe tartozhatik.*

*

A közvélelmezési ellenőrzés, miként az eddig előadottakból láttuk, részint a piacokon és a vásárcsarnokokban, részint az élelmiszerárusítással, illetve előállítással foglalkozó üzletekben : vendéglőkben, kifőzésekben, műhelyekben, üzemekben, gyárakban bonyolódik le.

A közigazgatásnak ezen a munkaterületén ma részint az 1876. évi XIV. tc. (közegészségügyi törvény), részint a mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisításának tilalmazása ügyében alkotott 1895. évi XLVI. tc., valamint ennek a törvénynek 32.286/1896. F. M. számú végrehajtási utasítása az irányadó. A m. kir. földművelésügyi miniszterium 26.000/1909. F. M. számú rendelete még a *M. kir. Vegyikísérleti Állomás vegyéseit is* a budapesti élelmiszerellenőrzés szolgálatába állította, amennyiben ezeket az állami vegyéseket is feljogosította Budapest területén az ú. n. »mintavételre.«

*

Miután a kerületi előljáráóságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. megalkotásának idejében még csak a fentemlített *közegészségügyi törvény volt életben*, nyilvánvaló, hogy a kerületi előljáráóságokról szóló törvényben a *közélelmezési teendőket a közegészségügyi törvény szellemében állapították meg*. Ilymódon a kerületi előljáráóságokon a közélelmezési ellenőrzés terén *még mindig nagy feladatok hárulnak a kerületi tiszti orvosra is*, amiről a közegészségügyről szóló későbbi fejezetben is lesz szó, a kerületi tiszti orvosok munkakörével kapcsolatosan.

Azonban az kétségtelen, hogy a *közélelmezési ellenőrzés sokkal inkább a mezőgazdasági termények hamisításának tilalmazásáról szóló 1895. évi XLVI. tc. rendelkezései alá tartozik*, mint a közegészségügyről szóló 1876. évi XIV. tc. rendelkezései alá. Ha pedig ez a felfogás a közigazgatási gyakorlatban is érvényesülni fog, akkor a kerületi tiszti orvosnak a közélelmezési ellenőrzéssel kapcsolatban a kerületi előljáráósági törvényben előírt nagyszámú törvényes *kötelezettségei* tulajdonképpen nagymértékben csökkenthetők volnának, ami a közérdek szempontjából nem jelentene veszteséget, miután a közélelmezési ellenőrzési teendőket az ilymódon jobban mentesített tiszti orvosok helyett továbbra is az ugyancsak főiskolai képesítéssel bíró más szakközégek tudják ellátni. A tiszti orvosnak azonban kétségtelenül a *jövőben is megmaradhatna az a törvényben biztosított joga*, hogy szükség esetén, közegészségügyi szempontból, ezen a munkaterületen is eljárjon.

*

Tanulmányunk teljessé tétele céljából meg kell említenünk még azt is, hogy a kerületi előljáráóságokon a vásárfelügyelőn és a tiszti orvoson kívül még a kerületi *állatorvos is végez közélelmezési ellenőrzési teendőket*, még pedig ugyancsak a kerületi előljáráóságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. alapján, a húsneműekkel foglalkozó élelmiszerelőállító, gyártó, vagy forgalombahozó iparosoknál és kereskedőknél, de kifejezetten *csak a húsneműekre vonatkozólag*.

A kerületi állatorvosok ezirányú feladatait az állategészségügyről szóló fejezetben fogjuk bővebben tárgyalni, annál is inkább, mert ez szorosan összefügg az állategészségügyről szóló 1928. évi XIX. tc.-kel, különösen pedig ennek a törvénynek 115. §-ával, *amely a székesfővárosra nézve is kötelezően előírja az állategészségügyi szolgálatnak szabályrendeleti úton való rendezését*, azonban ez a szabályrendelet mindeztideig még nem készült el.¹⁾

Az alábbi statisztikai kimutatásban összefoglaló képét kívánjuk adni a kerületi előljáráóságok különböző szakközégei által végzett üzleti vizsgálatoknak:

¹⁾ V. ö. »A kerületi előljáráóságok állatorvosi munkaköre« c. fejezetnek a 66. oldalon tárgyalt részével.

10. Üzletek vizsgálata a kerületi előljáráóságok szakközegei által.

Üzletnevek	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Mészárosüzlet.....	2.113	2.299	2.387	2.396	2.364	1.896	1.940	1.762	2.088
Hentesüzlet	2.708	2.354	2.333	2.468	2.606	2.314	2.257	2.130	2.090
Szalámigyár	25	32	18	13	3	2	1	—	1
Baromfi- és vadkereskedő	248	355	531	472	781	895	997	988	905
Tejüzlet	5.434	3.862	4.031	3.830	4.079	3.703	3.472	3.584	3.472
Sajtkereskedés	346	309	229	228	421	458	289	268	298
Péküzlet	1.414	1.282	1.320	1.488	2.050	2.175	1.868	1.691	1.686
Lisztkereskedés	615	299	303	306	365	432	274	177	221
Fűszerkereskedés	4.171	2.504	2.949	2.970	3.179	3.141	2.839	2.511	2.591
Vegyeskereskedés	3.432	3.890	3.670	4.859	4.549	4.410	4.216	4.064	4.198
Cukrászda.....	513	608	625	780	882	949	1.084	1.128	1.059
Mézeskalácsos	338	316	487	348	310	319	334	259	186
Csemegeárus.....	753	753	685	842	1.288	1.030	1.072	1.084	1.097
Szálloda	145	98	66	118	65	60	64	67	41
Vendéglő	1.973	2.140	2.270	2.795	2.594	2.050	1.891	1.722	2.011
Bormérés	2.099	1.941	1.967	2.117	2.109	1.577	1.848	1.855	1.935
Kávéház, kávémérés	2.276	1.694	1.735	2.221	2.216	2.002	1.988	1.701	1.659
Szeszmérés	1.419	738	692	787	498	453	364	545	436
Takarmányárus	555	498	489	410	376	396	540	535	468
Szén- és aprófaárus	1.878	2.219	2.339	2.795	3.714	3.502	3.295	3.070	3.143
Fatelep	238	353	338	278	338	181	276	258	302
Vászonkereskedés	318	159	157	198	74	70	75	115	166
Egyéb üzlet	2.949	2.799	2.898	2.149	2.530	2.177	2.109	2.364	1.886
Összesen	35.960	31.502	32.519	34.868	37.391	34.192	33.093	31.878	31.939

*

Rövid pillantást kívánunk még vetni a vásárfelügyelők munkakörével kapcsolatban a közterületeken való helyfoglalás problémájára is, amelyben szintén túlnyomó szerepe van a kerületi vásárfelügyelőnek.

A közterületen való helyfoglalási engedélyek kiadása régóta bonyolult problémája a közigazgatásnak. A mai 11 kerületi előljáráóság, illetve a kerületi vásárfelügyelőkn kívül ugyanis több-kevesebb mértékben foglalkoznak ezzel a kérdéssel: a polgármesteri II., III., IV., V., VIII., IX., X., XI. és XV. ügyosztályok, a Javadalmi Intézőség, az Állatkert, a Fővárosi Kertészeti Igazgatóság, az Erdő és Mezőgazdasági Hivatal, a Gazdasági Hivatal, a bódék építésével kapcsolatban: a Közmunkák Tanácsa, a helyek megállapításával kapcsolatban: a rendőrség, azonkívül bizonyos vonatkozásban: a MÁV igazgatósága és a Nemzeti Múzeum igazgatósága, stb. Az árusokra vonatkozólag pedig javaslattételre van feljogosítva ma a hadigondozottak egyedüli képviselőténak: a Hadirokkantak, Hadiárvák és Hadiözvegyek Országos Nemzeti Szövetségének elnöksége is, *tehát összesen, számításaink szerint, 30 különböző szerv.*

Ez a kérdés tehát a székesfővárosi közigazgatás egyszerűsítése érdekében *szintén sürgős rendezést igényel*, mert a felsorolt szervezetek ezt a tulajdonképpen egységes szempontok szerint kezelendő kérdést, magától értetődően, mind különböző szempontok szerint bírálják el.

*

A Vásárigazgatóság, mint régi központi szerv, ma is szakirányítója és szakellenőrzője a kerületi vásárfelügyelőknek, de csakis a kerületi előljárón keresztül. Emellett azonban a polgármesteri VIII. (közélelmezési) ügyosztálynak, mint másodfokú hatóságnak véleményező szerve is. A vásárigazgatóság dolgozza fel különböző szempontok szerint a kerületi vásárfelügyelők által beküldött vásárforgalmi és áruforgalmi statisztikai adatokat. *Meg kell még említenünk, hogy ma a vásárcsarnokok központi igazgatósága teendőit is a vásárigazgató látja el.*

A kerületi vásárfelügyelők tulajdonképpen két felettes hatósághoz tartoznak: a kerületi előljárához és a vásárigazgatósághoz.

*

Csak mellékesen említjük még meg, hogy ma a piaci árusoktól a helypénzeket a Javadalmi Intézőség, tehát ismét egy másik központi szerv szedi be.

*

Budapest székesfőváros területén ma 17 kerületi vásárfelügyelő teljesít szolgálatot, akik között a főváros területe *körzetekre van felosztva*. A kerületi vásárfelügyelők a közélelmezési státus tagjai, de a kerületi előljáróságok létszámába, valamint a kerületi előljárók fegyelmi hatósága alá tartoznak.

*

Egyrészt a nyílt piacok, másrészt a zárt vásárcsarnokok, illetve bekerített, zárt piacok két különböző fennhatóság alá vonása és ennek a kétfelé tagoltságnak a következményei, tulajdonképpen ma is rendezésre váró égető kérdéssé teszik a székesfőváros közélelmezési közigazgatását, hiszen mindkét, egymástól függetlenül irányított intézmény ugyanazt a célt: Budapest közélelmezését szolgálja. A ma már számbelileg egyre csökkenő *nyílt piacokon* a kerületi vásárfelügyelő az illetékes hatósági szakközeg, aki főleg közélelmezési ellenőrzési, azonkívül vásárrendészeti ügyben a kerületi előljáró szakelőadója és minden intézkedését az előljáró nevében teszi meg. A zárt vásárcsarnokokban viszont a Vásárcsarnokok igazgatósága, illetve a polgármesteri közélelmezési (VIII.) ügyosztály az eljárásra illetékes szerv.

A székesfővárosi közigazgatás közélelmezésének központi irányítói már régen igyekeznek módot találni arra, hogy érvényesíthessék az egységes közélelmezési politika elgondolásait, amit abból is láthatunk, hogy *a nyílt piacokat egyre inkább törekszenek bekeríteni* (így 1929-ben a III., Flórián-téri nyílt piacot Óbudai zárt élelmiszervásárrá, az 1930. évben a Krisztina-téri nyílt piacot Vérmezői zárt élelmiszervásárrá, az 1931. évben a Garay-téri nyílt piacot, valamint a Széna-téri piacot vásárcsarnokká alakították át) és ezáltal azokat kivonják az illetékes kerületi előljáróságok hatásköréből, hogy *saját, egységesen irányított közélelmezési politikájuk közvetlen szolgálatába állíthassák.*

II.

A kerületi előljárásságok állatorvosi munkaköre.

A közélélmezési feladatokkal szorosan összefügg a kerületi előljárásságok állatorvosi munkaköre is, amelynek egyik legfontosabb feladata az, hogy a közélélmezés egyes főtáplálékainak: a húsnak, állati zsírnak, tejnek és tojásnak *a közönség számára ártalmatlan minőségben való biztosításánál közreműködjék*. Ez a közreműködés kiterjed részint a még élő, de közélélmezési célra szánt állatok *tartásának*, részint az állatok *leölésének*, részint a leölt állatokból nyert *termékeknek* közfogyasztás céljára való *forgalomba hozatalának* ellenőrzésére.

Természetesen az állatorvosi munkakör a közélélmezési, legfőbb feladatkörén túl, *felölel még más állategészségügyi teendőket is*: a nem közélélmezési célokra szolgáló állatok ellenőrzésével kapcsolatos teendőket, valamint az egyes, akár az állatállományokra, akár állatokkal kapcsolatban az emberekre nézve veszedelmes *betegségek elleni védekezést*.

A fővárosban az állategészségügyi feladatok — épúgy, mint a közélélmezésiek — ugyancsak kettős irányítás alatt állnak. A polgármester központi irányító szerve ezen a téren a közélélmezési (VIII.) ügyosztály és a közvetlenül alája tartozó központi intézmények (közvägőhidak, vásárterek és azok igazgatóságai stb.). Azonban minden kerületi előljárásságnak van önálló, a többi előljárásságtól és a központtól független állategészségügyi hatásköre és annak ellátására külön kerületi állatorvosszakközege is.

Már a fővárosi autonómia bizottságaiban is *többször hangzottak el olyan bírálatok a székesfőváros mai állategészségügyi szolgálatáról, amelyeknek lényege az volt, hogy a központi és a kerületi állategészségügyi szervek között hiányzik a kellő összhang és az együttműködés, valamint az egyes kerületek állatorvosi teendőinek ellátásában az egyöntetűség.*

*

Az állategészségügyről szóló legújabb törvény, az 1928. évi XIX. tc. 115. §-a a következőket írja elő: »Abban a városban és községben, amelyben *egynél több állatorvos* van alkalmazva, ezek közül a törvényhatósági joggal felruházott városban a törvényhatósági bizottság, rendezett tanácsú városban, valamint községben a képviselőtestület *egy vezető állatorvost jelöl ki*, aki a 114. §-ban megjelölt tennivalók¹⁾ egységes ellátását vezeti és ezért

¹⁾ Az 1928. évi XIX. t.-c. 114. §-a:

»A helyhatósági állatorvos:

1. a helyi állategészségügyi hatóság hatáskörébe utalt ügyekben az előadói teendőket végzi;

2. az állatvásárokra (állatkiállításokra, állatdíjazásokra) felhajtott vagy felszállított állatokat — amennyiben nem a 11. §. harmadik bekezdésében megjelölt eset forog fenn — megvizsgálja (10. §.);

felelős. A vezető, valamint a többi állatorvos tennivalóit és egymáshoz való viszonyát a város, illetőleg a község szabályrendeletben állapítja meg.»

Ez a törvény, amelyet csupán az 1932. évi 100.000. F. M. számú földművelésügyi miniszeri rendelet léptetett életbe, a székesfőváros területén még

3. kirendelés esetében a vasúton vagy hajón szállításra kerülő állatokat megvizsgálja (14. §.);

4. a húsvizsgálatot végzi (22. §.); körállatorvosra ez a rendelkezés az állatorvosi kör székhelyén kívül eső községekben csak a feltétlen állatorvosi képzettséget igénylő húsvizsgálatra áll fenn;

5. az állatkereskedők, állatok hizlalásával iparszerűen foglalkozó vállalatok és egyének, mészárosok és hentesek, ígás állatokkal dolgozó bánya- és hajózási üzemek és vándorigás állatokkal dolgozó egyéb iparüzemek, vándorcigányok, végül a tejgazdaságok birtokában levő állatok egészségi állapotát időszakonként megvizsgálja (39. §. 2., 7., 10. p.);

6. a haszonállatok időszakonkénti vizsgálatát végzi (39. §. 4. p.) és az évenként végzett állatösszeírás helyességét ellenőrzi;

7. a köztenyésztésre engedélyezett apaállatokat állandóan hivatalból ellenőrzi;

8. az állatok megbetegedése vagy elhullása esetében a betegség neve felől véleményt mond; bejelentés kötelezettsége alá tartozó betegség fennforgása esetében javaslatot tesz a helyi állategészségügyi hatóságnak az általa alkalmazható elfojtó rendszabályok fogadtatására iránt; amennyiben azonban a helyi állategészségügyi hatóság nincs a helyszínen, ezeket a rendszabályokat saját hatáskörében elrendeli és erről a helyi állategészségügyi hatóságnak jelentést tesz;

9. hatósági megbízás esetében: a) a betegségre gyanús, vagy fertőzésre gyanús állatokat megfigyeli (44. §. 8. p.); b) teljesíti a hatóság által elrendelt védő- és gyógyító-oltást, valamint a 69. §. esetében a kötelező állatorvosi kezelést, amennyiben az érdekelt fél ezeket saját állatorvosával nem fogadtatja (44. §. 10. p.); c) a hatóság által elrendelt mesterséges befertőzést végzi (44. §. 11. p.);

10. a bejelentés kötelezettsége alá tartozó betegségek esetében elrendelt tisztítási és fertőtlenítési, ennek akadálya esetén pedig az ártalmatlannátételre irányuló egyéb műveleteket vezeti (31. §. és 4. §. 14. és 15. p.);

11. a hatóság megbízása esetében a bejelentés kötelezettsége alá tartozó betegségek felkutatása céljából szűkséges állatvizsgálatokat végzi (44. §. 17. p.);

12. a helyi állategészségügyi hatóságot a bejelentés kötelezettsége alá tartozó állatbetegségek ellen irányuló megelőző és elfojtó rendszabályok végrehajtásában, ellenőrzésében, illetőleg felügyeletében támogatja (106. §.);

13. a beteg állatokat orvosolja (állatorvosi gyakorlatot folytat);

14. az állattenyésztést figyelemmel kíséri és az állategészségügyi bajok elhárítása iránt javaslatot tesz;

15. a járási vagy városi m. kir. állatorvos, vagy ennek hivatali fellebbvalói felhívására az állatorvosi közszolgálatot érintő ügyekben jelentést tesz és ez ügyek ellátására irányuló utasításait követi;

16. teljesíti mindazt, amit a törvény, vagy annak alapján kiadott rendelet reábiz.

Budapest székesfőváros állatorvosai ezeken felül végzik mindazokat a tennivalókat, amelyek a járási (városi) m. kir. állatorvosok hatáskörébe vannak utalva, kivéve a székesfővárosban tartott állatvásárok, állatkiállítások és állatdíjazások állategészségügyi ellenőrzését, melyre vonatkozólag az 1900: XVII. tc. 2. §-ában foglalt rendelkezések az irányadók.

A helyhatósági állatorvosnak a jelen §. 3. és 9. b) pontjában megjelölt tennivalókért járó díjait a földművelésügyi miniszter, míg a 2. és 13. pontjában megjelölt tennivalókért járó díjazását a 97. §. rendelkezése szerint a törvényhatóság állapítja meg.

Nem jár díjazás a helyhatósági állatorvosnak az öt alkalmazó községben (városban) tartott állatvásárok állategészségügyi ellenőrzéséért abban az esetben, ha az állatvásártartás jogát a község (város) gyakorolja, valamint az öt alkalmazó község (város) tulajdonában levő köztenyésztésre engedélyezett apaállatok orvoslásáért.*

nem került végrehajtásra ; a kötelezően előírt szabályrendeletet sem alkoták még meg, hanem *még mindig az előjárósági törvény, az 1893. évi XXXIII. tc. rendelkezései vannak életben*, amelyek szerint a kerületi állatorvosok kizárólag saját kerületi előjáróiknak szaktisztviselői, akikkel közvetlenül csakis az illetékes előjáró rendelkezhetik.

Hogy Budapesten az állatorvosi szolgálatnak mielőbbi rendezésére milyen nagy szükség van, azt világosan látjuk, ha részletesebben foglalkozunk az állategészségügyi szolgálat fővárosi szervezetével.

Már az előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. meghozatala előtt alkotta meg a törvényhozás az 1888. év VII. tc.-t, *amely Budapestre vonatkozóan az elsőfokú állategészségügyi hatósági teendőket a kerületi előjáróságokra ruházta*. Az előjárósági törvény 4. §-a pedig a kerületi előjáróságok szaktisztviselői között sorolja fel a kerületi állatorvosokat, akiket a 12. §-ban eltilt a magán-állatorvosi gyakorlattól is. Egyébként azonban az 1893. évi XXXIII. tc. különösebb részletességgel nem tárgyalja a kerületi állatorvosok munkakörét, csupán a 18. §. (3.) pontja mondja ki, hogy a kerületi előjáróságok, a fenálló szabályok értelmében, *a tanács helyett* kötelesek eljárni az állategészségügyi és származási bizonyítványok tekintetében ; valamint a 20. §. (1.) pontja alapján a kerületi előjáróság, mint elsőfokú közegészségügyi hatóság »felügyeletet gyakorol az istállók egészségügyi viszonyai felett« és gondoskodni tartozik arról, hogy azok állapota a közegészségügy követelményeinek megfelelőjenek.

De szerepet visznek a kerületi állatorvosok az előjárósági törvény 20. §-a (3.) pontja értelmében a járványos betegségek elfojtása tekintetében meghatározott előjárósági munkakörben is, ha a fellépő járványos betegségek *háziállatokkal* vannak vonatkozásban. Egyébként azonban az előjárósági törvény 24. §-a — a többek között — a kerületi állatorvos teendőinek és működésének további szabályozását is *polgármesteri szabályrendeletre, illetve szolgálati utasításra bízza.*¹⁾

¹⁾ Az 1893. évi XXXIII. tc. 24. §-a a következőképen szól :

»E törvény életbeléptével egyidejűleg, a 19. §-ban említett szabályrendelet keretén belül, a polgármester a tanáccsal egyetértőleg szolgálati utasítást ad ki a kerületi előjáróságok számára. E szolgálati utasításban részletesen megállapítandók a kerületi előjáróság egyes tisztviselőinek teendői nevezetesen a kerületi előjáró, tisztí orvos, szegények gyógykezelésével megbízott kerületi orvos, állatorvos, mérnök, illetve műszaki tisztviselők, újárőfelügyelő hatásköre, kötelessége és felelőssége, valamint a kerületi előjáróságok ügyvitelének egyöntetűségét biztosító szabályok.

A szolgálati utasításban különös figyelem fordítandó arra, hogy a kerületi előjáróságoknak a közönséggel való érintkezése lehetőleg közvetlen legyen és a felesleges írásbeli teendők mellőztessenek.«

A kerületi előjáróságokról szóló 472/1894. kgy. számú székesfővárosi szabályrendelet 5. §-a előírja, hogy a kerületi előjáróság, mint elsőfokú közigazgatási hatóság jár el az állategészségügyi ügyekben, azonban csupán a 43.810/1899—I. számú szolgálati utasítás foglalkozik részletesebben a kerületi állatorvosok teendőivel (I. fejezet 42—52. §., II. fejezet 5. §-a, V. fejezet 91. §. f) pontja, V. fejezet 87. §., VIII. fejezet 169—180. §§.).

*

A felsorolt jogszabályok és a mai tényleges gyakorlat szerint a kerületi állatorvosnak a közélélméssel kapcsolatos közegészségügyi teendői a következők:

A kerületi állatorvos a jogszabályok értelmében köteles a *közforgalomba kerülő hús- és húsneműek vizsgálatában résztvenni*. Állandóan ellenőriznie kell ebből a célból a kerületben levő összes üzleteket, piaci bódékat, fűszeresboltokat, csemegeüzleteket, baromfiárusokat stb., ahol akár nyers, akár feldolgozott, illetve megfőtt, megsütött húsneműeket árúsítanak, továbbá minden olyan üzletet, ahol halat, vadat, vagy húskonzervet árúsítanak, valamint a húsfeldolgozó üzemeket, a baromfivágással foglalkozó iparosokat és azokat a helyiségeket, ahol a felsorolt húsneműeket beraktározzák.

A vizsgálatnak a húsneműeknek a közfogyasztásra való *alkalmas voltára, kifogástalan külsejére és minőségére kell kiterjednie*, de kiterjed a hústermékek (füstölthús, kolbászárú stb.) *elkészítéséhez felhasznált egyéb anyagok* (víz, só, belek stb.) vizsgálatára is abból a szempontból, hogy nem használnak-e olyan mellékanyagokat, amelyek az árut étkezésre alkalmatlanná, illetve az emberi szervezetre károsra tehetik. Természetesen kiterjed a vizsgálat az üzlethelyiségek és az üzemek berendezési tárgyainak *tisztaságára* is.

A *hűtőházak és raktárhelyiségek* ellenőrzése elsősorban arra szorítkozik, vajjon a húsok, húsneműek, baromfiak, vadak és halak kifogástalan állapotban kerülnek-e beraktározásra és vajjon a tárolás ideje alatt kifogástalan állapotban marad-e az áru, továbbá, hogy a helyiségek tisztasága nem esik-e kifogás alá.

A kerületi állatorvos feladatai közé tartozik még: *a vendéglők és a kifizetések* vizsgálata is, még pedig ugyancsak a felszolgálásra kerülő hús minősége szempontjából.

*

Ha az állatorvos helyszíni vizsgálata során romlott húst vagy húskészítményt talál, azt azonnal elkobozza. Ha azonban csak gyanúsak találja azt, akkor a további vizsgálat végett lefoglalja az árut, mintát vesz belőle és azt beküldi a közvágóhídon levő Központi Húsvizsgáló Állomásra, amelynek döntésétől teszi függővé a lefoglalás feloldását, vagy az áru végleges elkobzását.

11. A kerületi állatorvosok által elkobzott húsmennyiségek.

Megnevezés	1929	1930	1931	1932	1933
Marhahús kg	278	307.50	628	137.75	96.50
Sertéshús «	206	124.40	145	122.25	44.50
Szalámi és hentesáru «	178	82.90	83	80.10	68.50
Vad «	6	14	10	7	5
Hal «	69	64.75	18.50	45.50	39.25
Baromfi «	159	259	359	252	111
Romlott tojás db	4.357	3.205	2.669	2.108	1.738

Amennyiben a kerületi állatorvos romlott, vagy más okból kifogásolt húst, vagy húskészítményt talál, vagy pedig az előírt tisztaság tekintetében talál kifogásolnivalót, akkor kihágási feljelentést tesz a kerületi előjáróságon az illető kereskedő, vagy iparos ellen.

*

Meg kell említenünk, hogy a kerületi állatorvos ad engedélyt a saját tenyésztésű sertéseknek otthoni levágására is, az úgynevezett *háziölésre*, azonban Budapest területén ugyanaz a tulajdonos évente legfeljebb 3 darab sertés levágására kérhet engedélyt. A házilag leölt sertések husát csak akkor szabad a tulajdonosnak eladnia, ha az állatot élőállapotban és leölés után is megvizsgáltatja a kerületi állatorvossal.

Ugyancsak a kerületi állatorvos ad engedélyt magánfeleknek a vidéki gazdaságukban saját fogyasztás céljára *már leölt sertéseknek a székesfőváros területére való behozatalára is*. Ez aránylag kevés munkát ad az állatorvosoknak, de érdemesnek tartjuk megemlíteni, mert az utolsó években a gazdasági viszonyok romlását ezek a statisztikai adatok is feltűnően mutatják.

*

Zárt intézetek, szegényházak stb. elsőfokon nem a kerületi előjáróságtól, hanem közvetlenül a polgármesteri közéletmezési (VIII.) ügyosztálytól kapnak engedélyt arra, hogy saját telepükön leölésre szánt állatot tarthassanak; ezeknek az állatoknak *nyilvántartása* azonban már a kerületi előjárósághoz tartozik. Ölés előtt az állatokat ezek az intézetek is a kerületi állatorvossal kötelesek megvizsgáltatni és az ölésre ugyancsak a kerületi állatorvostól kötelesek engedélyt kérni. Azonban vannak olyan intézetek is, amelyeknél viszont a háziölésre vonatkozó engedélyt sem a kerületi előjáróság, hanem ugyancsak közvetlenül a polgármesteri közéletmezési (VIII.) ügyosztály ad.

*

A közéletmezéssel kapcsolatos és főntebb ismertett teendőkön kívül a kerületi állatorvosok *állategészségügyi* teendői még a következő feladatokra terjednek ki :

A kerületi állatorvos nyilvántartja a kerületében levő lovakat, szarvasmarhákat, juhokat, kecskéket és sertéseket, az istállók szerint.

A körngetegben élő nagyvárosi ember alig hinné el, hogy Budapesten még ma is aránylag milyen sok szarvasmarha, juh, kecske és sertés stb. van hatósági nyilvántartásba véve. Igaz, hogy ez a szám messze lecsökkent pl. az 1869. évi 54.382 db és különösen a kerületi előljáróságok újjászervezésének évében, 1894-ben nyilvántartott 143.311 db-ot kitevő állatlétszám alá. Az utolsó esztendőknék idevonatkozó részletes statisztikai adatai a következők :

12. A kerületi előljáróságok által nyilvántartott magántulajdonban levő háziállatok.

É v	Ló	Szarvasmarha	Juh	Kecske	Sertés	Összesen
1927	7.045	1.837	167	830	6.154	16.033
1928	6.760	2.137	39	742	4.302	13.980
1929	6.090	1.939	22	652	4.365	13.068
1930	7.283	1.983	117	501	5.171	15.055
1931	7.310	2.100	41	331	19.932	29.714
1932	7.225	2.279	58	458	2.641	12.661
1933	7.144	2.222	12	618	2.451	12.447

Ezzel szemben az állami m. kir. statisztikai hivatal kimutatása a következő adatokat tárja elénk :

13. Budapest területén levő állatállomány áttekintése.
(A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint.)

É v	Szarvasmarha	Ló	Sertés	Juh	Kecske	Őszvér	Szamá	Összesen
1913	2.953	18.132	3.271	33	338	—	—	24.727
1917	2.234	14.187	27.752	110	—	—	—	44.283
1918	1.771	11.887	32.640	60	1.021	14	124	47.517
1920	815	11.928	3.618	274	—	—	—	16.635
1925	1.312	8.480	20.921	61	1.893	66	35	32.768
1926	1.628	8.396	7.545	56	1.533	59	79	19.296
1927	2.780	7.715	9.118	36	1.282	54	52	21.037
1928	2.522	7.248	5.834	112	1.026	57	53	16.852
1929	2.021	6.651	4.301	35	813	47	54	13.922
1930	2.172	6.653	13.789	15	662	32	45	23.368
1931	1.975	7.917	15.876	32	532	26	39	26.397

A kerületi állatorvos feladata a nyilvántartásba vett felsorolt háziállatok megvizsgálása. A kerületi előljáróságok részére készült 43.810/1899. sz. utasítás VIII. fejezet 171. §-a előírja, hogy a kerületi állatorvosnak negyedévenként legalább egyszer meg kell vizsgálnia *minden, a kerületben levő*

istállót, lovat, szarvasmarhát, juhot, kecskét és sertést. Különös gondot kell fordítania a kerületben levő majorosokra, akik tejtermeléssel is foglalkoznak. Ezeknél évente többször is vizsgálatot kellene tartania és ellenőriznie kell az istállók tisztaságát, a tehenek egészségét, a tej minőségét és tisztaságát.

*

Amennyiben a kerületben levő valamely állatnál *ragadósbetegség lép fel*, a jogszabályokban előírt intézkedéseket a kerületi állatorvos teszi meg. A ragadósbetegség fellépését és megszűnését levelezőlapon bejelenti *az előjáró útján* a polgármesternek, a földművelésügyi minisztériumnak és értesíti erről a *szomszédos kerületi előljáráásokat* és községeket, városokat is. A ragadósbetegség ideje alatt a veszélyeztetett istállókra és azok udvarára is *zárlatot* rendel el és az ott levő állatokat többbizben megvizsgálja. A zárlat feloldásakor ugyancsak a kerületi állatorvos gondoskodik a *fertőtlenítésről*.

A kerületi állatorvos *nyilvántartást vezet* a saját kerületében előfordult *ragadósbetegségekről*, valamint azokról, amelyekről a szomszédos kerületek értesítései alapján hivatalos úton tudomást szerez.

*

Ha egy háziállat *elhull*, azt a tulajdonos köteles bejelenteni a kerületi előljárásnak. Sajnos, az állattulajdonosok ezirányban nem járnak el elég gondosan s a bejelentési kötelezettségnek csak ritkán tesznek eleget. Ha azonban az állatorvos akár bejelentés alapján, akár bármilyen más módon tudomást szerez valamely háziállat elhullásáról, akkor az elhullt állatot haladéktalanul kiszállíttatja a Székesfővárosi Állategészségügyi Telepre, ahol ugyancsak az illetékes kerületi állatorvosnak kell a hullát megvizsgálnia, illetve felboncolnia.

*

A kerületi állatorvos állítja ki a lovakról és a szarvasmarhákról a *marhalevelet*, amelyek az állatkereskedelmi forgalomban szükségesek. Ezeknek mennyisége a statisztikai adatok szerint az utolsó esztendőekben csökkenő irányzatot mutat.

A budapesti vasúti és hajóállomásokon át *külföldre szállítandó állatok megvizsgálása* ugyancsak a kerületi állatorvos hatáskörébe tartozik. Nemzetgazdasági szempontból ez igen fontos feladat, azonban az export-lehetőségek csökkenése folytán a kerületi állatorvosok ezirányú munkássága is csökken.

*

Ugyancsak a kerületi állatorvosok feladata *az ebek nyilvántartása*, amit a minden év januárjában elvégzendő eb-összeírás alapján készítenek.

Az állatorvos eb-nyilvántartása: a kerület utcái és házai szerint vezetett könyv. Az ebekről vezetett nyilvántartás pontosabb, mint a többi

állat nyilvántartása. Ennek az az oka, hogy a bejelentés szankció mellett, 4—120 pengőig terjedhető pénzbüntetés terhe alatt kötelező, amihez még külön hozzájárulhat az ebadó tízszerese is, ha beigazolódik, hogy a bejelentés elmulasztása ebadó-eltilkolás céljából történt. Az ebek pontos nyilvántartása a székesfőváros bevételei szempontjából is fontos, amennyiben a tulajdonos a luxus-eb után évi 35 pengő, tenyészb-eb után évi 15 pengő, házőrző eb után pedig évi 2 pengő ebadót köteles fizetni az ebvédjegyek ellenében, amihez még 1—1 pengő egyéb illeték járul.

Sajnos, a székesfőváros területén nyilvántartott ebekre vonatkozó statisztikai adatok ma nem tüntetik még fel a nyilvántartott és a különböző kulcs szerint megadóztatott ebek különböző kategóriáit és így azt sem lehet megállapítani, hogy melyek azok az ebadó-kategóriák, amelyek a gazdasági és egyéb körülmények hatására változtak. A székesfőváros zárószámadataiban sem szerepel ez az elkülönítés, bár igen sok vonatkozásban tanulságos lenne.

Amelyik eb után a tulajdonos nem fizette meg az ebadót, annak *kiirtása iránt* ugyancsak a kerületi állatorvos intéz megkeresést az Állategészségügyi Telephez. Azonban az Állategészségügyi Telep állandó munkatorlódása miatt alig tud eleget tenni az ezirányban hozzáérkező sok bejelentésnek, úgy, hogy ez is egyik oka annak, hogy ma a székesfőváros területén, — szakértők megállapítása szerint, — jóval több az ebek száma, mint amennyit az ebvédjegyek mennyiségét feltüntető statisztikai kimutatás tár elénk.

A kerületi állatorvosoknak tulajdonképpen *minden évben minden ebet meg kellene vizsgálniok* és csak vizsgálat után adhatják ki az ebigazolványokat.

Itt említjük meg, hogy kedvezőbb adózás céljából a legtöbb luxus-eb tulajdonosa igyekszik ebét vagy házőrzőebnek, vagy pedig legalább pedigrés tenyészb-ebnek nyilvánítani. Ebben a munkában a kerületi állatorvosok nemcsak a polgármesteri közéletmezési (VIII.) ügyosztállyal, hanem tulajdonképpen a polgármesteri pénzügyi (VI.) ügyosztállyal is összeköttetésben állanak, mert ez az ügyosztály irányítja — az ebadóbevételek érdekének szempontjából — az ebek nyilvántartását és a különböző ebadó-kategóriák szerint való csoportosítását.

*

Ugyancsak a kerületi állatorvos kötelessége, hogy *ebveszettség esetében intézkedjék*.

Ha valamelyik kerületben ebveszettség fordul elő, akkor a kerületi állatorvos intézkedésére a kerületi elöljáróság *ebzárlatot rendel el az egész közigazgatási kerületre*, ami azt jelenti, hogy az ebet szájkosár és póráz nélkül nem szabad az utcára kivinni. Van olyan közigazgatási kerület, amely *úgyzólván állandóan le van zárva*, noha nem lehet indokolt, hogy pl. a legtávolabbi zuglói tanyán esetleg előfordult ebveszettség esetén az ebzárlatot az egész VII. közigazgatási kerületre, tehát egészen a Károly-körútig terjedő város-

részre kiterjesszék, ami a mai kerületi közigazgatási rendszer mellett szokásos és egészen természetesnek látszik.

Az ebek által megmart egyéneket a Pasteur-intézetbe kell szállítani védőoltás és esetleg gyógykezelés végett. Ezeknek az intézetbe való beszállításáról ugyancsak a kerületi állatorvosok tartoznak gondoskodni. Budapesten az ebek által megmart és a Pasteur-intézetbe szállított egyének száma az utolsó esztendőben a következő volt :

1928. évben	1.922
1929. «	1.492
1930. «	1.421
1931. «	1.248
1932. «	1.168
1933. «	1.529

Ugyancsak a kerületi állatorvosok adnak ma veszettség elleni védőoltásokat is az ebeknek, amelyek — állatorvosi vélemény szerint — legalább egy esztendőre hatásosak.

*

A kerületi állatorvosok feladata még a külföldre szállítandó hústermékek, tehát : baromfik, vadak, húskészítmények és mindennemű állati termékek helyszíni szemle útján való megvizsgálása és arról *származási és egészségügyi bizonyítványok kiállítása*.

A felsorolt teendőkön kívül a kerületi állatorvos vizsgálja meg még a kerületében levő vendégfogadókat és beszállóhelyeket is, vagyis azokat a helyeket, ahol az állatok átmenetileg tartózkodnak, ugyanő ellenőrzi az ezeken a helyeken kötelezően előírt fertőtlenítés végrehajtását is.

*

14. A kerületi állatorvosok egyes ténykedéseinek összefoglaló áttekintése.

M e g n e v e z é s	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Marhalevelek kiállítása	13.846	12.121	9.674	9.310	9.853	9.704	10.568
Egészségi és származási bizonyítványok	4.556	5.101	7.461	8.801	6.598	4.604	4.533
Házi sertésölési engedélyek	1.051	707	791	449	512	1.125	1.386
Leölt sertésbehozatali engedélyek	180	111	92	78	67	74	76
Rakodóállomáson állatvizsgálatok	813	686	692	393	363	743	221
Ebvédjegyek kiadása	18.031	17.005	17.377	17.186	15.757	15.378	16.244

*

A fenti munkakörkimutatás és a statisztikai adatok szemlélésekor elsősorban arra terelődik rá a figyelmünk, hogy a *kerületi állatorvosoknak mai kis létszámuk* (a székesfővárosban 12 kerületi állatorvos működik)

mellett, mily rendkívül nagytömegű feladatot kell ellátniok. Többek között félévenként, esetleg évenként 30.000 állatot vizsgálnak meg ; ragadós betegségeknel minden esetben a helyszínre kimennek és zárlatot rendelnek el ; az elhullott állatokat az Állategészségügyi Telepen személyesen megvizsgálják ; évente 10.000 marhalevelet állítanak ki ; évente 400—750 darab külföldre szállított állatot vizsgálnak meg ; évente 16.000 ebet vizsgálnak meg ; ugyancsak évente 1200 ebvédő oltást adnak ; 7000 származási és egészségügyi bizonyítványt állítanak ki ; 1.100 sertés háziölésére adnak engedélyt ; 10.000 üzetet, iparost, vendéglőt és kifőzést vizsgálnak meg stb.

Ha csak a felsorolt intézkedéseket vesszük tekintetbe, megállapíthatjuk, hogy a kerületi állatorvosoknak *hivatalos helyiségükön kívül* évente 47—48.000 vizsgálatot, hivatalos helyiségükben pedig körülbelül 27—28.000 vizsgálatot kell lefolytatniok és különböző igazolványokat kiállítaniok. Ez összesen 75—76.000 ügy, amelynek legnagyobb része külső eljárást igényel. Ha szembeállítjuk ezzel azt, hogy ma csak 12 állatorvos teljesít a főváros területén szolgálatot, akkor azt látjuk, hogy *egy-egy állatorvosra évente körülbelül 7000 ügy elintézése esik*, azokon a nagytömegű jelentések, kimutatások, nyilvántartások és statisztikai táblázatok elkészítésén kívül, amelyekről nagyjából már fentebb szóltunk. Érdekesség szempontjából azonban itt felsoroljuk összefoglalva a *kerületi állatorvosok által vezetendő különböző nyilvántartásokat és kimutatásokat is.*

A kerületi előjárók *értekezletének megállapítása szerint* a kerületi állatorvosok :

1. állandó nyilvántartásokat vezetnek :

1. a ragadós fertőző állatbetegségekről,
2. a szomszédos kerületekben és a környéki községekben fellépett ragadós állati betegségekről,
3. haszonállatokról,
4. ebekről,
5. apaállatokról,
6. istállótulajdonosokról és istállókról,
7. sertések háziöléséről,
8. vidéki gazdaságokból felhozott levágott sertésekről,
9. a kerületbe élő állapotban behozott sertésekről,
10. a húsiparosok által a budapesti közvágóhídról származó belföldi szállításra kerülő nyershúsról,
11. húsiparosokról,
12. vágottbaromfikereskedőkről,
13. baromfitelepekről,
14. kifőzésekről,
15. a gyakorló állatorvosokról,

16. állatorvosi rendelőkről,
17. állatvédelmi intézményekről,
18. származási és egészségi bizonyítványokról,
19. a külföldre szállított lovakról,
20. a tejigazolványok kiváltásához szükséges tehénlétszám és tej-mennyiség igazolásáról,
21. védőoltásokról,
22. ebmarásokról,
23. az Állatorvosi Főiskolába vagy az Állategészségügyi Telepre 21 napos megfigyelésre beutalt ebekről,
24. vidékről érkezett húsokról.

Vezetik továbbá a kerületi állatorvosok a marhalevelek átruházása alkalmával a tulajdonjog átruházásáról szóló jegyzőkönyvet, az iktatókönyvet és a rakodóállomásokon a rakodójegyzéket stb.

II. Havijelentéseket készítenek miniszteri és polgármesteri rendeletek értelmében :

1. a Fővárosi Statisztikai Közlöny számára minden hó 5-ig,
- a) a marhalevelek forgalmáról és az állatok átruházásáról,
- b) a piaci és üzletvizsgálatokról, feltüntetve az elkobzásokat,
- c) a hivatalból jelentendő fertőző betegségekről és pedig : takonykór, lépfene, rühkór, veszettség, ragadós száj- és körömfájás, sertéspestis, sertés-orbánc,

d) a kerületi állatállományról, úgymint ló, csikó, szamár és öszvér, szarvasmarha, növendékmarha, sertés, süldő és malac, juh és kecske, bárány és gödölye, valamint az ebekről,

2. a ragadós állatbetegségekről minden hó 1-én és 15-én,
3. a kerületbe behozott sertésekről,
4. a veszettségelleni oltásokról,
5. a vasúti állategészségügyi szakértői teendőkről,
6. az elkobzásokról,
7. a haszonállatokról,
8. az ebekről,
9. az apaállatokról.
10. a sertések háziöléséről,
11. a védőoltásokról.

*

Ha ezek után pedig tekintetbe vesszük azt, hogy a kerületi állatorvosok ezen nagytömegű munkáját tulajdonképpen *semmilyen összefogó szerv nem irányítja* s ennek következtében a főváros területén a kerületi állatorvosi munkában *az egyöntetűség sincsen biztosítva*, akkor érthetővé válik, hogy ezt a felsorolt rendkívül sok, igen fontos és főleg sok külső eljárással járó

munkát a kerületi állatorvosok ma nem is végezhetik olyan alaposan, mint ahogyan azt az állategészségügyi munkakörhöz fűződő közérdek szempontjából végezni kellene.

Hiszen *hiányzik még a közvetlen kapcsolat is* a kerületi állatorvosok, a polgármesteri közélélmzési (VIII.) ügyosztály, a Közvágóhidak Igazgatósága, az Állategészségügyi Telep és más külső, sőt *az előjárósági belső szervek között is*. Ezek a székesfővárosi hivatalos szervek *ugyanazon munkakörben egymás mellett, párhuzamosan dolgoznak*, anélkül, hogy munkájukban kidomborodna bizonyos szükséges célszerű munkabeosztás, összeműködés és az egységes célok elérésére való egységes törekvés.

*

Az egységes állategészségügyi politika irányítására hivatott központi szervek és a kerületi előjáróságok állatorvos-szakközegei között az *összeműködés hiányának legkirívóbb példája* a húsárusító üzletekben és üzemekben történő vizsgálattal kapcsolatban adódik. Foglalkozik ezzel a munkakörrel, miként láttuk: a kerületi vásárfelügyelő, a kerületi állatorvos és a kerületi tiszti orvos is, valamint — kiküldött állatorvosai útján — a Központi Húsvizsgáló Állomás. Előfordul, hogy például egy hentesüzletben reggel 9 órakor húst vizsgál a kerületi állatorvos, 10 órakor a kerületi vásárfelügyelő, fél órával később a kerületi tiszti orvos, majd rövid idő múlva megjelennek esetleg a Központi Húsvizsgáló Állomás állatorvos-kiküldöttjei is.

Az ilyen rendszertelenség — el kell ismernünk — feleslegesen zaklatja a kereskedőket vagy iparosokat, de mindenek felett *ellentmond minden észszerűségnek* a fővárosi alkalmazottak munkaerejének kihasználása tekintetében. Sem a kerületi tiszti orvos, sem a kerületi vásárfelügyelő a fennálló rendelkezések értelmében nincsenek feljogosítva a rossz hús elkobzására, legfeljebb felhívják a gyanús húsr a kerületi állatorvos figyelmét. A kerületi tiszti orvos vizsgálata inkább főleg a közegészségügyi szempontokra, a vásárfelügyelő vizsgálata pedig az áru minősége mellett főleg az ipari és részben ugyancsak a közegészségügyi szempontokra terjed ki. A tényleges szakellenőrzés tehát az állatorvosra hárul.

*

Az említett anomáliát részint arra vezethetjük vissza, hogy a kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. a kerületi állatorvosok munkájának a központi szervek által való közvetlen irányítását *meggátolja*, részint arra, hogy miként már említettük, a közélélmzéssel kapcsolatban még mindig elsősorban a közegészségügyi törvény, az 1876. évi XIV. tc. az irányadó, mert — a régi állategészségügyi törvényen kívül — a kerületi előjárósági törvény megalkotásakor még csak ez a törvény tartalmazott a közélélmzési cikkek ellenőrzésére vonatkozó rendelkezéseket.

Pedig ezen a téren a kerületi állatorvosi hatáskör kiterjesztése elől — *ha észszerű munkabeosztást akarunk elérni* — a törvényhozás sem térhet ki és előbb-utóbb kénytelen lesz megfelelően megváltoztatni, módosítani az idevonatkozó törvényeket.

*

A polgármesteri közélélmzési (VIII.) ügyosztálynak sincs a kerületi állatorvos munkájában semmiféle irányítása, így tehát egységes állategészségügyi és közélélmzési politikáját nem tudja eléggé kidomborítani a fővárosban. Hogy ezt legalább részben érvényesíteni tudja, kénytelen volt 1929. évi október havában a közvágóhíd igazgatóságánál a Központi Húsvizsgáló Állomást felállítani, ahová öt állatorvost osztott be. Ennek a Központi Húsvizsgáló Állomásnak a feladata a húsvizsgálatok terén megegyezik a kerületi állatorvosokéval. A központi állatorvosok azonban nem egyedül, hanem kettesével járják be az egész város területét — még pedig az előljáróságok területének figyelembevétele nélkül — és az összes húszüzemekben, húsfeldolgozó üzemekben, húsraktárakban, valamint a vendéglőkben és kifőzésekben önállóan is vizsgálatot tartanak.

A Központi Húsvizsgáló Állomás hatásköre kiterjed még a vásárcsarnokokba felhozott húsneműek vizsgálatára is, — tekintettel arra, hogy a vásárcsarnokok ki vannak véve a kerületi előljáróságok vásárfelügyelői és állatorvosi ellenőrzése alól, miként azt már tanulmányunknak a közélélmzéssel foglalkozó részében is említettük.

A Központi Húsvizsgáló Állomás minden húsrúkereskedőről, üzletről, üzembről, halkereskedésről, halkonzervgyárról, kifőzésről és vendéglőről kartotéknyilvántartást vezet. Ezen kartotékok alapján a központi állatorvosok naponta kapják meg az ellenőrzés és vizsgálat alá kerülő iparosok és kereskedők jegyzékét. Vizsgálatuk eredményét közvetlenül jelentik a közvágóhidak igazgatóságának, amely szükség esetén a kihágási feljelentést az illetékes kerületi előljáróságnál teszi meg. Az ide beosztott állatorvosok, — a kerületi állatorvosoktól függetlenül, — az 1932. év folyamán a nyílt és zárt piacokon 688 alkalommal tartottak külön vizsgálatot, a húsipari telepeken, üzemekben műhelyekben és üzlethelyiségekben pedig, — kivéve a vásárcsarnokokat és piacokat — 4545 esetben, a halkonzervgyárakban 16 esetben, a kifőzőkben 747 esetben, vagyis összesen 5985 esetben külön húsvizsgálatot tartottak. Sőt a maguk részéről az 1932. évben szintén elkoboztak 1511 kg romlott húst, húskészítményt, valamint halkonzervet a húsiparosoknál és a halkonzervgyárosoknál, míg a nyílt piacokon és a vásárcsarnokokban 228 kg romlott húst, 68 libát, 34 kacsát, 30 pulykát, 6 tyúkot és 77 csirkét koboztak el.

A budapesti vámokon vagy vasuton behozott húsneműek vizsgálatát a kerületi állatorvosok helyett ma már ugyancsak a Központi Húsvizsgáló Állomásnak éjjel-nappal permanens szolgálatot teljesítő állatorvosai látják el.

*

A kerületi állatorvosok között az *egyöntetű eljárást és a központi irányításra hivatott szervekkel való összeműködést* a kerületi előljárásságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. azzal vélte biztosíthatónak, hogy a 25. §-ában a kerületi tiszti orvosok és állatorvosok részére a tiszti főorvos elnöklete alatt havonta megtartandó *értekezlet* összehívását írja elő.

A kerületi állatorvosok azonban, ezektől az értekezletektől függetlenül, 1912. óta *külön* értekezletet is szoktak tartani, amelyen megbeszélnek és megvitatnak egyes *rendeleteket*, határozatokat, továbbá javaslatokat tesznek a polgármesterhez az *állategészségügyre vonatkozólag* részükről szükségesnek tartott intézkedések megtételére. Ezeket az állatorvosi értekezleteket ugyancsak havonta szokták megtartani, de sürgős megbeszélés szüksége esetén gyakrabban is. Így az 1932. évben (az említett 100.000/1932. F. M. számú végrehajtási rendelettel kapcsolatban szükséges megbeszélések végett) 31, az 1933. évben pedig 14 ilyen állatorvosi értekezlet volt.

Ezek az értekezletek *teljesen helyénvalók*, azonban mindaz, amit a kerületi előljárók értekezletére vonatkozólag már említettünk, még inkább vonatkozik az állatorvosi értekezletekre is: az *állatorvosok külön értekezletei sem alapulnak szankcióval ellátott tételes jogszabályokon*; az értekezleteken való részvétel az állatorvosokra nézve nem kötelező; a hozott »határozatoknak« vagyis inkább »megállapodásoknak« ugyancsak *nincsen kötelező erejük még magukra az állatorvosokra nézve sem*, annál kevésbbé a kerületi előljárókra nézve, akik — az 1893. évi XXXIII. tc. értelmében — a kerület független, önálló hatóságai és akik szakközegeikkel, — így tehát az állatorvosokkal is — saját belátásuk szerint, függetlenül rendelkeznek.

*

Azonban a székesfőváros állategészségügyi szervezete és a kerületi előljárásságok állatorvosainak mai helyzete nem tekinthető véglegesnek. Itt ismét utalnunk kell arra, hogy az *egységes székesfőváros területén feltétlenül egységes állategészségügyi politikát kell folytatni*. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha az irányításra hivatott szerv: a polgármesteri közlélemezési (VIII.) ügyosztály ezirányú munkája közben nem ütközik állandóan a kerületi előljáróknak a kerületi előljárásságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc.-ben is erősen kihangsúlyozott *önállósítási törekvéseibe*. Az *állategészségügyi politikát csakis fizikailag, tehát területileg tökéletesen elkülöníthető területekre vonatkoztatva lehet decentralizálni*. Ezt pedig a székesfőváros közigazgatási kerületi felosztásáról nem mondhatjuk el. Sőt még az *egész Budapestet sem* vehetjük állategészségügyi szempontból zárt, egységes területnek, legalább is a környező községek bevonása nélkül.

Hiszen még az állategészségügyi *országos* jellegű intézkedések sem lehetnek önállóak, mert még az államok is *nemzetközi egyezményeket* kötnek egymás között, hogy bizonyos állategészségügyi kérdésekben egyöntetűen járjanak el és egységes politikát folytassanak.

*

A székesfővárosi állategészségügyi szervezet hiányosságainak kiküszöbölésére vonatkozólag nem lehet célunk javaslatot tenni. *De érdemes volt ezt a kérdést ilyen részletesen feltárni* épen most, az új kerületi előljárósági törvény megalkotása előtt, hogy ezzel is rámutassunk a hatásköri részében ma még érvényben levő régi kerületi előljárósági törvénynek erre az anakronizmusára is.

III.

A kerületi előljáróságok közegészségügyi tevékenysége.

Ahhoz, hogy a kerületi előljáróságok közegészségügyi teendőit megérthessük, mielőtt a munkakör mai lebonyolítása módjainak ismertetésére rátérnénk, szükséges, hogy *megállapítsuk a közigazgatási hatóságok közegészségügyi feladatait általában.*

A közegészségügy a közigazgatásnak rendkívül drága beruházásokat igénylő munkaköre. A középkort és még a legújabb kor is, egészen a XIX. század közepéig, szinte jellemezték azok a nagy járványos betegségek, amelyek úgyszólván akadály nélkül terjedhettek el és tizedelhették meg a lakosságot. Pestisjárvány, himlőjárvány, tifuszjárvány, kolerajárvány bőven akadt a régi Buda és Pest történetében.

A mai kor embere *annyira természetesnek találja* a mai közegészségügyi állapotokat és a mai közegészségügyi közigazgatás eredményeit, hogy alig részesíti azokat kellő megbecsülésben. Érdemes azonban visszapillantani Pest és Buda régi korbeli, sőt a közelmúlt időkbeli történetére, hogy *annál szembeötlőbbek legyenek a mai közegészségügyi állapotok.*

A középkorban állandó járványok voltak: *a lepra- és pestisjárványok*, amelyek irtózatossá mértékben pusztítottak. Történeti adataink szerint *pestisjárvány* pusztított a következő esztendőkből: 1006., 1010., 1062., 1065., 1100., 1117., 1119., 1147., 1187., 1193., 1194., 1224., 1239., 1242., 1270., 1271., 1282. — *Az éhínség* járványszerűen pusztított: 1007—1010-ig, az 1015., 1051., 1062., 1065., 1117., 1143., 1193., 1217., 1242., 1263., 1264., 1270. években. *Budán pedig a pestisjárvány* 1305., 1311., 1317., 1337., 1342., 1343., 1345., 1347—1348., 1351., 1365., 1370—1371., 1382., 1410., 1435., 1441., 1444., 1456., 1479., 1480., 1495., 1508., 1509., 1511. években.

1439-ben *vérhasjárvány* pusztított, amelynek *Albert király is áldozatul esett.* A lepra a XV. század végéig állandóan fellelhető betegség. A renaissance korában, 1439 körül megjelent *járványszerűen a vérhaj* is.

A török hódoltság ideje is tele van járványokkal: 1527-ben *vérhasjárvány* volt, amely 1541-ben és 1542-ben újra visszatért, *pestissel* súlyosbítva. *Pestisjárvány* volt még az 1552., 1553., 1562., 1563., 1571., 1572., 1575., 1576., 1578., 1585., 1586., 1621., 1622., 1644., 1654., 1678., 1679. években.

1566-ban lépett fel a *hagymáz*, amelyet »*morbus hungaricus*«-nak neveztek el, 1574-ben egy veszélyes lázbetegség, 1603-ban pedig az *éhtífusz* pusztított.

A török hódoltság utáni időkben Pest és Buda közegészségügyi viszonyai ugyancsak borzalmasak voltak, azonban a hatóságok már közigazgatási intézkedésekkel kísérelték meg a közegészségügyi állapotok megjavítását. A pesti városi tanács pl. 1692-ben megtiltotta a házi szemétnek az utcára való kihordását és azt a Hatvani kapu előtt (a mai Kossuth Lajos-utca és Rákóczi-út keresztezésénél) halmozták fel egészen 1731-ig. Pesten csatornázásról ebben az időben még nem is volt szó.

Buda hegyes vidéke közegészségügyi szempontból valamivel szerencsésebb helyzetben volt, mint a lapályos Pest. A budai tanács 1731-ben figyelmeztette a lakosságot, hogy az utcák és a telkek tisztaságára vigyázzon, mert a bűz okozó szemét, különösen a nyári hónapokban, veszedelmes bajokat terjeszthet. Ugyanekkor megtiltották, hogy a budai mészárosok a városon belül öljék le a marhákat.

Budának már 1718-ban ólomcsöveken vezetett vize volt a svábhegyi Orvoskútból, azonkívül a Dunából is szivattyúztak vizet a Várba.

Azonban ez a korszak sem volt még mentes a *pestisjárványoktól*. Az Országos Levéltár »*Acta pestilentia*« néven külön gyűjteményben őrzi a járványvédekezési okmányokat.

Egy 1690-ben kiadott rendelkezés szerint mindazok, akik Magyarországnak Budától távolabb eső részéből, vagy magából Budából szándékoztak Ausztriába utazni, Pesten négy heti vesztegzár alatt voltak kötelesek maradni. A következő évben, 1691-ben Budavarába újra behurcolták a *pestist* a Belgrádból és Nisből visszatérő sebesült katonák. Kollonich bíboros 1692-ben hosszabb rendeletet adott ki a *pestis elleni védekezésről*, amelyben azt is elrendelte, hogy figyelni kell a város felelküdt orvosait, borbélyait és fürdőseit, hogy járvány esetén ne meneküljenek el a városból. Ebben a rendeletben külön intézkedések vannak már az élelmiszerkereskedőkről, a mészárosokról és a pékekről. A *pestisjárvány* azonban 1709-ben újra visszatért, 1711-ben pedig Pest város tanácsa szerződést kötött egy sebésszel, hogy a Kerepesi úton járványkórházban ápolja a betegeket. Ez a sebészorvos is áldozata lett a járváynak. Budán 1738-ban újra *pestisjárvány* volt, amely rövid megszakítással 1741-ig tartott, azonban Pesten még két esztendővel tovább, 1743-ig.

1738-ban Országos Egészségügyi Bizottságot alakítottak, Budára pedig 1739-ben külön bizottságot küldtek. Sok rendeletet adtak ki a vesztegzárakról és más egészségügyi óvintézkedésekről. Hatóságilag betiltották pl. a vásárokat és az összejöveleteket is. »*Lazaretumokat*« állítottak fel, a fertőzött ruhákat és bútorokat pedig a Dunaparton elégették, a városi hivatalokban dolgozó embereket ismételten megvizsgálták. A járvánnyal fertőzött Pestet Budától elzárták és a Margitszigeten külön veszteglőt létesítettek. Az orvosok, sebészek és papok,

akik a pestises betegekkel hivatásuk teljesítése közben érintkezésben voltak, mellükön vörös posztókeresztet voltak kötelesek viselni, ugyanígy a hullaszolgák is megkülönböztető jelt tartoztak viselni.

Az 1739. évi pestisjárvány alatt a járványorvosoknak naponta kellett jelentést tenniük a városi tanácshoz.

A pestisjárványok idején a lakosság tehetetlenségében nem talált más vigasztalást, mint hogy vallásos körmenetekkel és fogadalmakkal igyekezett elhárítani feje felől a csapást. Ilyen *fogadalmi emlék* még ma is sok van Budán és Pesten: az 1691—92. évi pestisjárvány idejéből a Várban lévő Szent Háromság-szobor, az 1711. évi pestisjárvány emléke a Szent Rókus-kápolna; az óbudai Szent Háromság-oszlop is ilyen idők emlékét őrzi.

Ebben az időben már ismeretesek voltak a városi és megyei tisztí orvosok, akiket fizikusoknak neveztek. Pestváros tanácsa 1724-ben határozta el először a városi fizikus alkalmazását. Ezeknek a munkakörük azonban a szegényeknek való ingyen betegrendelésen kívül csak a gyógyszerárak váratlan látogatására terjedt ki.

Pesten a közegészségügy állapotában az első nagy változást okozta az egyetemnek 1783-ban oda való áthelyezése.

A járványos betegségek azonban tovább folytatódtak. 1783-ban súlyos *vörhenyjárvány* volt, ami 1789. és 1790-ben Pesten és Budán is sok áldozatot követelt. Ekkor a szegénysorsú betegek a városi házipénztár terhére már ingyen gyógyszer is kaptak. 1809-ben súlyos *tífuszjárvány* lépett fel, 1811-ben pedig *himlőjárvány* pusztított. 1822-ben és 1825-ben *kiütéses tifuszjárvány* volt, az 1830-as éveket pedig az Oroszország felől jövő *kolerajárvány* jellemzi. Pesten 3700 kolerabeteg közül 1911, Budán 2400 kolerabeteg közül 1240 meghalt. A vörheny, a himlő, a *difteritisz* és a tifusz állandóan pusztítottak, 1846-ban és 1847-ben soha nem tapasztalt mértékben lépett fel a *hasitífusz*, a szabadságharc alatt pedig a *kolera*, amely a Bach-korszak alatt ismét megjelent és ekkor a betegek 52%-a halt meg. Pesten 1838-ban a polgári orvosok száma mindössze 100, Budán pedig 20 volt. Egy 1853-ból készült orvostörténeti munka tanúsága szerint a szegényrendelést a tisztí orvoson kívül már 6 kerületi *tisztí orvos látta el*, egyenként évi 500 forint fizetésért. A 60-as években himlő-, kanyaró- és tifuszjárvány következtek. 1866-ban *újabb kolerajárvány*, a 70-es években *himlőjárvány*, 1872-ben pedig *ismét kolerajárvány* lépett fel.

Az elmebetegek ápolásáról is meg kell még jegyeznünk azt, hogy a XVIII. században Budán a városi kórházban a *házmester felügyelete alatt* őriztek néhány elmebeteget, azonkívül Pesten a Rókus-kórház udvarán *ajtókkal elzárt sötét ketrecekben tartották az őrjengőket*.

A régi kórházi állapotokra jellemző, hogy csupán 1789-ben, a Helytartó Tanács által elrendelt kórházi vizsgálati célból tett látogatás alkalmával

parancsolták meg, hogy a különböző betegeket: *vérhajos asszonyokat és férjüket, a terhes anyákat és a fertőző betegeket sürgősen különítsék el egymástól.*

Pest városában már közvetlenül az egyesítés előtt is működött egy hatósági főorvos, 8 kerületi orvos, 8 halottkém és 8 bába.¹⁾

*

Az elmúlt évszázadbéli borzalmas közegészségügyi állapotoknak a felidézése tudja csak igazi értékében feltárni előttünk a mai közegészségügyi közigazgatás hasznosságát.

Az egyesítés óta, különösen a statisztikai adatszolgáltatás megkezdésétől fogva, már pontosan tudjuk követni a kiépülő közegészségügyi közigazgatási tevékenység eredményeit.

Azonban tévednek azok, akik azt hiszik, hogy a hetedik évtizede egyesült Budapest polgársága mindig mentes volt ezektől a csapásoktól. Bár az állapotok lényegesen javultak, mégis azt látjuk, hogy a székesfőváros egyesítése után csak lassan szűntek meg a veszedelmes járványok.

Az egyesítés után *kolerajárványok* voltak pl. a következő esztendőkből: 1872—73, (a székesfőváros egyesítésének az idejében, 2558 halálessel), 1886-ban (520 halálessel), 1892—93-ban (636 halálessel). Ennek az utolsó kolerajárványnak a hatása alatt építették ki a *modern vízműveket*, amelynek megépítése után a kolera tényleg megszűnt és csupán a világháború idején volt 1914-ben 110 és 1915-ben 52 kolera-halálesset.

Járványos betegség volt még a *himlő*, amely 1874-ben 945 halálessel végződött, 1879—1882-ig kisebb mértékben állandóan tartott, 1886—1887-ben újból megerősödött és ekkor 1936 halálesset is volt. A *kiütéses tifusz* 1908-ban 53 és 1919-ben 119 halálessetet követelt. A *hastífusz* járványszerűen fellépett 1877-ben, 1881-ben és 1889-ben, de azóta járványszerűen már nem jelentkezett. A *diftéria* járványszerűen lépett fel: 1877—1878-ban, azután 1890—1892-között (ezekben az években évenként 900-nál több diftéria-halálesset történt), továbbá kisebb mértékben 1903-ban és 1904-ben. A *vörheny* járványos fellépését 1882-ben és 1886-ban figyelték meg, amikor 2000-en felül betegedtek meg ebben a betegségben. Itt kell megemlítenünk az 1918. évi *influenzájárványt*, amikor 4105 halálesset fordult elő s amely 1920-ban visszatért, ekkor 1459 halálos fordult elő.

*

¹⁾ Bár a forrásmunkák külön megemlítésére a tárgyalt közigazgatási kérdéseknél nem helyeztünk súlyt, ezúttal kötelességünknek tartjuk, hogy megemlítsük az 1872. év előtti járványos betegségek adatainak forrásául dr. Engländerné Brüll Klára érdekes helytörténeti munkáját: *Orvosok és kórházak Pest-Budán*, Budapest, 1930.

Alább közöljük a fertőző megbetegedések számának alakulását az 1896—1933. évek között; az 1896—1925. évek közötti időszakra vonatkozólag azonban csupán *ötévenkénti* átlagos számokban:

15. Fertőző megbetegedések számának áttekintése Budapesten.

É v	Fertőző megbetegedések száma
1896—1900. év átlagosan	12.651
1901—1905. « «	14.339
1906—1910. « «	14.494
1911—1915. « «	18.538
1916—1920. « «	23.800
1921—1925. « «	13.265
1923. év átlagosan	12.252
1924. « «	12.068
1925. « «	14.714
1926. « «	14.787
1927. « «	19.812
1928. « «	18.730
1929. « «	18.399
1930. « «	21.001
1931. « «	19.635
1932. « «	24.213
1933. « «	18.608

A főváros egyesítése óta, miként már a fentiekből is kitűnik, mégis nagymértékben javultak Budapesten a közegészségügyi állapotok, amit minden más adatnál világosabban tár elénk a *halandóság alakulása*. Ez a halálozási arányszám 1874-ben még 4·3% volt, attól kezdve 1900-ig — az egyes késői járványok különösen magas és hullámszerűen változó halálozási arányszámainak leszámításával — már *lecsökken 2·06%-ra*, 1910-ben — ismét egy hullámvonalszerű emelkedést leszámítva, 1·85%-ra, a háború és a háború utáni időknek, továbbá például az 1918. évi spanyolnáthajárványnak egészen rendkívüli (3·08%) halálozási arányszámának figyelmen kívül hagyásával — 1930-ban *egészen 1·53%-ra csökkent*. Ez a szám azonban *1932-ben ismét felfszökött 1·71%-ra*, ami bizonyára nem annyira a szorosan vett közegészségügyi szolgálat hiányosságában, hanem sokkal inkább a *gazdasági helyzet leromlásában és a szociális népbetegségek terjedésében* találja magyarázatát.

Némi javulást jelent az 1933. évi halálozási arányszám, amely még az 1930. évi arányszámnál is jobbnak látszik: 1·52%.

De meg kell jegyeznünk, hogy a halálozási arányszám alakulását *igen befolyásolja a budapesti kórházak ingyen-betegeinek a halálózása is*, mert hiszen 1932-ben 100 halott közül 22·4 nem volt budapesti, hanem »idegen« halott. Ezeknek számbavétele figyelemreméltóan módosítja a székesfővárosnak pl. 1932. évi 1·71% halálozási arányszámát: 1·32-re. Tudnunk

kell ugyanis, hogy pl. 1890-ben, amikor még a székesfővárosi kórházak és klinikák nem voltak annyira kifejlődve, 100 budapesti halott közül csupán 4-6 volt az »idegen« halott.

*

A nagyváros közegészségügyi viszonyainak aránylag rövid időn belül bekövetkezett nagymértékű javulását részben a szorosan vett közegészségügyi hatósági tevékenység, részben azonban egyéb olyan közigazgatási ténykedések idézték elő, amelyek közegészségügyi hatásukat csak közvetve éreztetik. Ez utóbbiak között sorolhatjuk fel: a közéletmezés fokozottabb ellenőrzését, a csatornahálózat kiépítését, a nagyváros lakosságának egészséges ivóvízzel való ellátását, a helyes lakáspolitikát, valamint a lakásegészségügyi szempontok fontosságának egyre fokozottabb kidomborítását, a népjóléti intézményeknek, az anya- és csecsemővédelem szervezetének, a gyermekvédelmi és az iskolaegészségügyi berendezkedéseknek céltudatos kiépítését stb.

*

A főváros közigazgatásának szorosan vett közegészségügyi feladatait pedig az alábbi három nagy csoportra lehet felosztani:

1. a gyógykezelésre szoruló betegek kórházi ápolása,
2. a betegségek megelőzésére, vagy a népbetegségek leküzdésére szolgáló, részint inkább szociális, mint közegészségügyi intézmények (anya- és csecsemővédelem, tüdőbetegség és nemibetegségek elleni küzdelem, iskolaegészségügy stb.), részint kifejezetten közegészségügyi intézetek (bakteriológiai, fertőtlenítő intézet, stb. stb. létesítése,
3. a lakosság közegészségügyének általános és állandó figyelemmel kísérése, a szükséges intézkedések megtétele, valamint a szegénybetegek ingyenes orvosi kezelése és gyógyszerrel, gyógyászati segédeszközökkel való ingyenes ellátása, stb.

A felsoroltak közül különösen a 3. csoportba sorolt feladatok elvégzésében vesznek részt a kerületi előljáróságok, míg az első két csoportba sorozott feladatokat túlnyomórészen a központi polgármesteri ügyosztályok közvetlenül látják el.

*

Ma a székesfőváros legfőbb központi egészségügyi szakközege a tisztii főorvos, aki orvosi és közegészségügyi ügyekben a polgármester szakelőadója és egyben a közigazgatási orvosi személyzet szakfőnöke. A kerületi előljáróságokon viszont a kerületi tisztii orvosok, valamint a szegénybetegek gyógykezelésére hivatott kerületi orvosok végzik el a közegészségügyi segédszeméllyel (kerületi szülésznők és egészségőrök) a közegészségügyi feladatokat.

*

A kerületi előljáróságok hatósági közegészségügyi személyzete volt az 1933. évben: 30 tisztiorvos, 3 ideiglenes tisztiorvos, 21 kerületi orvos, 7 ideiglenes kerületi orvos, 19 kerületi szülésznő és 27 egészségőr-altiszt.

*

A kerületi előljáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. — részint a közegészségügyről szóló 1876. évi XIV. tc. egyes rendelkezéseinek módosításával, részint pedig az 1890-es évek elején már tapasztalható szociálisabb gondolkodás hatása alatt — a kerületi előljáróságokat mondotta ki elsőfokú közegészségügyi hatóságoknak. A törvény 4. §-a a kerületi előljáróságot alkotó szaktisztviselők között sorolja fel a *kerületi tisztí orvosokat* és a szegények gyógykezelésével megbízott *kerületi orvosokat*. Ezeknek munkáját kiegészítik a már a főváros egyesítése előtt is rendszeres alkalmazásban volt *kerületi szülésznők*, valamint az 1898. évi 510 kgy. számú szabályrendelettel szervezett *egészségőrök* tevékenysége.

Az 1893. évi XXXIII. tc. 8—9. §-ai a tisztí orvos és a kerületi orvos választásával és beosztásával foglalkozik, míg a 12. §. *a tisztí orvosoknak megtiltja az orvosi magángyakorlatot, de a kerületi orvosoknak továbbra is megengedi azt.*

A kerületi előljáróságok közegészségügyi tennivalói közé tartoznak: a 18. §. (5) és (6) pontja alapján a kerületi előljáróságokra *a tanács helyett* ráruházott közegészségügyi feladatok, amelyeket a törvény taxative sorol fel.

Ugyancsak taxativ felsorolásban állapítja meg az előljárósági törvény 20 §-a a kerületi előljáróságnak, mint *kifejezetten elsőfokú közegészségügyi hatóságnak* a hatáskörét, az 1876. évi XIV. tc. idevonatkozó intézkedéseinek egyidejű hatálytalanítása mellett.

Az egyes kerületi előljáróságok közegészségügyi tevékenységének egyöntetűségét és a központi közigazgatással való összhangját az 1893. évi XXXIII. tc. oly módon kívánta biztosítani, hogy a 25. §-ban *kötelezte* a székesfőváros tisztí főorvosát a kerületi előljáróságok *orvosainak és állatorvosainak havonként értekezletre való összehívására*. Ezeken az értekezleteken a kerületi orvosok és állatorvosok *részletes jelentést kötelesek tenni* a kerületi közegészségügyi viszonyairól, a jelentések alapján pedig »megbeszéltetnek a szükséges intézkedések és azok keresztülvitelének módzatai. Az értekezletekről felvett *jegyzőkönyvek* intézkedés végett a *polgármester elé terjesztendők*, ki kijelöli a tanács azon tagjait és azon központi tisztviselőket, kik ezen értekezleten résztvenni kötelesek.«

Az előljárósági törvény alapján kiadott 472/1894. kgy. számú székesfővárosi szabályrendelet 4. §-ának (c) és (g) pontjai *a kerületi tisztí orvosok hatásköre alól már kivesznek egyes fővárosi hatósági közegészségügyi intézményeket*, pl. a kórházakat, és azokat a tanács, illetőleg a polgármester

közvetlen illetékessége alá helyezi. A szabályrendelet 5. §-ának (a) pontja pedig kimondja, hogy a kerületi előljáróság a »közegészségügyi ügyekben a közegészség rendezéséről szóló 1876. évi XIV. tc., a szemcsés köthártyalob (trachoma) terjedésének meggátolásáról szóló 1886. évi V. tc., a védhimlőoltásról szóló 1887. évi XXII. tc. és az előljáróságokról szóló 1893. évi XXXIII tc. 20. és 21. §-ai és az ezek kiegészítő részét képező miniszteri rendeletek és szabályrendeletek alapján« jár el. A szabályrendelet 37. §-a szerint *a kerületi tisztí orvosok nemcsak szakközegei az előljáróságnak, hanem a nekik elintézés végett kiosztott ügyek előadói is* és így a hatáskörükhöz tartozó ügyekben kötelesek elkészíteni a határozatokat és kiadmánytervezeteket is.

A 472/1894. kgy. sz. szabályrendelet 38. §-a a következőképen szól:
»A tisztí orvos és kerületi orvos között az előljáróságok hatásköréből folyó közegészségi, illetőleg orvosi teendők a következőleg osztatnak meg:

- a) a kerületi orvos kizárólag a szegénybetegek gyógyítását látja el;*
- b) a tisztí orvos pedig a szolgálati utasításban részletezendő egyéb közegészségi, illetőleg orvosi teendőket végzi.«*

A kerületi előljáróságok részére készült 43.810/1899. számú szolgálati utasítás 1. §-ának 6—9, valamint 11—21., továbbá 31. pontjai, valamint a 82., 89., 150. és 168. pontjai felsorolják azokat az előljárósági feladatokat, amelyek a *kerületi tisztí orvos* munkakörébe tartoznak, vagy azt érintik; 5., 11., 16., 18. és 20. §§-ai a tisztí orvossal, illetőleg munkakörével foglalkoznak, V. fejezete (86—101. §§. és 103—123. §§.) a tisztí orvos munkaköre elvégzésének módját szabályozza, a 213. §. p) pontja, illetve a 252—3. §§. pedig az ingyentemetésekkel kapcsolatban intézkednek.

A 43.810/1899. sz. szolgálati utasítás 1. §-ának 10. és 78—80. pontjai a *kerületi orvos* munkakörét sorolják fel; a 16., 18., 20., 102. és 213. §§-ai foglalkoznak még a kerületi orvossal, a 229—233., valamint 236—240., úgyszintén 247—251. §§. pedig a kerületi orvos munkaköre elvégzésének módját szabályozzák.

A *kerületi szülésznő* munkakörét és annak elvégzését a 43.810/1899. számú szolgálati utasítás 1. §-ának 81. pontja, 18. §-ának g) pontja, a 20. §. és a 241—246. §§. tárgyalják és állapítják meg.

Az *egészségőrök* szervezéséről az 510/1898. kgy. számú szabályrendelet szól, amelynek megalkotását már előírta ugyan a 472/1894. kgy. számú szabályrendelet 32. §-a is; az egészségőr munkakörét pedig részletesen felsorolja a 43.810/1899. számú szolgálati utasításnak VII. fejezete, a 145—168. §§.

*

Már a fenti jogszabályok is igen nagy jelentőségű feladatokat rónak a kerületi előljáróságokra, mint elsőfokú közegészségügyi hatóságokra. A kerületi előljáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. meghozatalának ide-

jében ez a törvény kétségtelenül nagy haladást jelentett közegészségügyi szempontból. Azonban kétségtelen az is, hogy *szinte semmilyen más közigazgatási munkaterületen nem tapasztalhatjuk olyan nagy mértékben a 40 év előtti szemlélet változását, mint épen a közegészségügy terén.*

*

A közegészségüggyel kapcsolatos törvényeknek és miniszteri rendeleteknek tanulmányozása során azonnal a szemlélődő elé tárul az, hogy *a feladatok és a munkaprogram bennük ugyanúgy vannak szabályozva a fővárosra vonatkozólag, mint a teljesen ellentétes összetételű és berendezésű vidéki falvakra és a kisebb-nagyobb vidéki városokra nézve. Pedig épen a közegészségügyi munka területén vannak egészen más tennivalók a milliós városokban, mint a vidéken.*

Egy jövőben megalkotásra kerülő közegészségügyi törvényben célszerű lesz feltétlenül külön-külön szabályozni a székesfővárosi, a vármegyei, valamint a kisvárosi és a falusi közegészségügyi feladatok elvégzésének módját, mert hiszen ezt a különböző adottságok követelik így. Amennyire helytálló esetleg akár a vármegyékben, akár pedig a kisebb városokban, hogy az egészségügyi törvény *részletesen* előírja és felsorolja a közegészségügyi teendők lebonyolításának különböző módjait és az egyes közegészségügyi szervek ezirányú kötelességeit, épen úgy célszerűtlen, sőt helytelen, ha a törvény a fővárosra nézve is ugyanilyen rendszert követ. Hiszen nemcsak a gyakorlat hanem már az elméleti meggondolás is mutatja, hogy sokkal helyesebb, ha a törvény, amely természeténél fogva a legmerevebb jogszabály, Budapestre vonatkozólag csak a munkaprogram *körvonala*it adja meg, a végrehajtást pedig a helyi viszonyoknak megfelelően készült *szolgálati utasításra* bízza, amelyet a helyi közigazgatás legfőbb irányításáért felelős tényezők az idők változásainak megfelelően mindenkor könnyen meg tudnak változtatni. Ezt igazolja az a tény is, hogy már a kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. is kénytelen volt a fővárosra nézve *módosítani*, illetve hatályon kívül helyezni a közegészségüggyről szóló 1876. évi XIV. tc. egyes rendelkezéseit. Véleményünk szerint a készülő új előjárósági törvény megalkotásánál pedig még sokkal messzebb lehetne haladni ezen a téren és az új előjárósági törvény közegészségügyi rendelkezéseit *a főváros mai nívójának megfelelően lehetne elkészíteni.*

*

Ha csak átolvassuk a kerületi előjárósági törvényt, valamint az ennek alapján alkotott szabályrendeletet és szolgálati utasítást, meg kell állapítanunk, hogy ezeknek a jogszabályoknak *főleg közegészségügyi rendelkezései* azok, amelyek már igen nagy mértékben elavultak, ami érthető is, ha tekin-

tetbe vesszük, hogy ezeket a jogszabályokat 40 évvel ezelőtt, tehát még akkor alkották, amikor az általános közegészségügyi követelmények természet-szerűen sokkal kezdetlegesebbek voltak.

Bizonyítja az akkori felfogást az 1893. évi XXXIII. tc. alapján kiadott 43.810/1899. sz. szolgálati utasítás, amelynek pl. 101. §-a *a borbélyok ellen-örzését főleg azért utalja a tiszti orvos hatáskörébe, miután az érvágás, a köpü-lyőzés és nadályozás akkor még a borbélyok feladata volt.* A tiszti orvosoknak ez a munkaköre természetesen a mai napig megmaradt, ennél fogva ezzel a munkakörrel, a törvény hatásköri részének érvénybenléte miatt, még a mai napig is foglalkozniuk kell, noha a borbélyok már régen nem vágnak eret, nem köpülyöznek, nem nadályoznak és nem vezetnek »vérbocsátási napló«-t sem.

Ugyancsak fel kell említenünk a szolgálati utasítás 116. §-át, amely a következőképpen szól: *»Ha valamely terhes nő meghal és a tiszti orvos azt találja, vagy a vizsgálat alkalmával azt gyanítja, hogy a magzat még életben van, haladéktalanul tartozik a császármetszést végezni, vagy végeztetni.«*

Ennek a még ma is szintén érvényben levő rendelkezésnek bővebb kommentálása talán nem is szükséges.

*

A kerületi tiszti orvosok mai *munkaköreit* a fenti jogszabályok és a gyakorlat alapján a következőkben sorolhatjuk fel:

1. A kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. 20. §-ának (2.) pontja érdekében a kerületi tiszti orvos tartozik *vizsgálni* a nyílt és fedett piacokat, az éttermeket, a kávéházakat, a kávéméréseket, a kifőzéseket, a kocsmákat, a hús- és sütőüzemeket és általában a kerületében levő *összes élelmiszerárúszító üzleteket*, valamint *az élelmiszerek előállításával foglalkozó üzemeket*, azonkívül az ásványvíztöltő- és szikvízüzemeket, a tejüzemeket, a tejtelepeket, a tejfeldolgozó üzemeket és a tejelárusító üzleteket.

A kerületi előjáróságok munkaköreinek a jogszabályok alapján való vizsgálata során megállapítható, hogy ez a munkakör *nagyon sok vonatkozásban érinti a kerületi vásárfelügyelőket és a kerületi állatorvosok munkakörét is*, mert ugyanezek a hatósági személyek részben ugyanezekkel a feladatokkal is foglalkoznak. Különösen kirívó, hogy a kerületi tiszti orvos köteles *vizsgálni még a kerületében levő istállókat is*, noha ugyanebben a munkakörben a kerületi állatorvos is eljár, aki pedig ezirányú különleges szakképzettsége folytán sokkal *hivatottabb is ennek a közigazgatási feladatnak egyedüli ellátására.*

2. A kerületi tiszti orvos résztvesz abban a bizottságban, amely *a lakhatási engedélyeket adja ki*, azonkívül köteles megvizsgálni — évente többször — a kerületében levő kollégiumokat, intézeteket, laktanyákat és

szállodákat stb., vagy pedig panasz esetén és fertőzőbetegséggel kapcsolatban bármelyik fővárosi lakást, úgyszintén panasz esetén a közegészségellenesen zsúfolt pince-, vagy szükséglakásokat is. *Köteles vizsgálni a kerületekben levő árnyékszékeket, pöcegödöröket, csatornákat, valamint tisztaság szempontjából még az utakat, utcákat és tereket is.*

3. Az iparhatósági ügykörrel kapcsolatban vizsgálatokat tart a kerületi tisztí orvos *az ipartelepengedélyezések* alkalmával, azonkívül *állandóan vizsgálja* a gyárakat, műhelyeket, a körzetében levő drogériákat, fogtechnikusok műhelyeit, a kozmetikai műhelyeket és a fodrázműhelyeket. Évente köteles többször vizsgálni a körzetében levő gyógyintézeteket, magánkórházakat és szanatóriumokat, a nyilvános rendelőintézeteket, az Országos Stefánia Szövetség és más társadalmi intézmények védőintézeteit, vagy tanácsadó helyeit, a strandfürdőket, uszodákat, a nyilvános iskolákat és intézeteket, a kisdudóvodákat, a mozgóképszínházakat és színházakat, az imaházakat, a bölcsődéket, a napközi otthonokat, a gyermekmenhelyeket, a hajléktalanok menhelyeit stb.

4. A kerületi tisztí orvos köteles vizsgálni *a gyógyszerárakat és gyógyszerüzemeket*, nemcsak tisztasági, hanem abból a szempontból is, hogy a gyógyszerészek a receptre kiadandó gyógyszereket *tényleg raktáron tartják-e* és az előállított gyógyszerekben az előírt alkatrészek *tényleg a megfelelő arányban*, illetve mennyiségben találhatók-e.

5. Fertőző betegség esetén a tisztí orvosnak *minden fertőző beteghez ki kell mennie*, megállapítani a betegséget és intézkedni a betegek kórházba szállítása iránt, vagy, ha a lakás megfelelően elkülöníthető, engedélyt adhat a fertőző beteg otthoni kezelésére is. A lakásban, az iskolákban, valamint a családtagok munkahelyén köteles szükség esetén *a fertőtlenítést elrendelni*. Fertőző betegség esetén kitiltja a gyermeket az iskolából és a hozzátartozókat a munkahelyről. *Ha valamelyik iskolában a tanulók 10%-a fertőző betegségben megbetegszik, a kerületi tisztí orvosnak joga van még az iskolátis bezáratni a járvány tartamára.* A fertőző betegség letelte után a tisztí orvos ad engedélyt a gyermeknek a további iskolalátogatásra. A fertőtlenítés szükségességét egyébként a magánkezelő orvos, vagy a hozzátartozók is kötelesek minden esetben jelenteni a tisztí orvosnak.

Minden fertőző megbetegedésről a kerületi tisztí orvos a tisztí főorvoshoz tesz jelentést.

6. A halálesetek vizsgálata, az úgynevezett *halottkémlés*, szintén a tisztí orvos feladata. Minden elhalálozást, akár a családfő, akár a családtag, akár a háztulajdonos, akár a kezelőorvos, vagy bárki, aki arról tudomást szerez, köteles a kerületi előljáráson bejelenteni. A tisztí orvos kötelessége *általában minden halálesethez személyesen kimenni*, kivéve, ha már előre nyilvánvaló, hogy a haláleset *nem természetes úton*, hanem öngyilkosság, bűntény vagy szerencsétlenség következtében állott be, mert ilyen esetben

a halottkémlést a rendőrorvos végzi el. A tiszti orvos halottvizsgálatának arra kell kiterjednie, hogy a halál tényleg bekövetkezett-e, nem forog-e fenn erőszakos haláleset gyanúja és vajjon a halál oka nem volt-e valamilyen fertőző betegség.

Ha semmilyen további intézkedés szüksége nem forog fenn, akkor *a tiszti orvos ad engedélyt a halott eltemetésére*, a halálozásról jelentést tesz az előjáróságon, értesíti az anyakönyvi hivatalt és a statisztikai hivatalt. Ha azonban gyanús eseményt észlel, akkor a rendőrhatalóságot keresi meg további eljárás céljából. A holttestek elszállítására, vagy a már eltemetett hullák kiásására ugyancsak a kerületi tiszti orvos ad engedélyt.

7. Ha egy halottnak a hozzátartozói nem találhatók fel, vagy pedig képtelenek annak eltemetéséről gondoskodni, akkor az illetékes kerületi előjáróságon *a tiszti orvos ad engedélyt az ingyenes temetésre*. A közkórházakban, vagy szegényházakban meghalt egyének ingyenes temetkezési költségeit a Községi Temetkezési Intézet *számlázza* a közkórháznak, illetve szegényháznak, amely a felmerült költséget az ápolási költségekhez hozzászámítva számolja el. A magánházakban, vagy magángyógyintézetekben elhalt és ingyenes temetésre jogosult halottak temetkezési költségeit azonban a Községi Temetkezési Intézet *saját számlája terhére* számolja el. Ilyen, a Községi Temetkezési Intézetet terhelő ingyenes temetések száma az 1932. évben 989 volt, míg a közkórházak, vagy a szegényházak ápolási költségeihez felszámítható ingyenes temetések száma: 1254.

8. Az új iparügyi törvény (1922. évi XII. tc.) 93. §-ának (2) bekezdése alapján kiadott 130.300/1928. számú miniszteri rendelet értelmében a kerületi tiszti orvos *köteles megvizsgálni a tanóncszerződések megkötése alkalmával az iparostanoncokat abból a szempontból*, hogy az általuk választott iparra testileg alkalmasak-e és hogy újraoltásuk igazolva van-e. Ugyancsak a tiszti orvos köteles megvizsgálni a *leventéket* a leventeszolgálat alóli részleges vagy teljes felmentés esetén, valamint abban az esetben, ha a levente — betegségére hivatkozva — elmulasztja a leventeoktatáson való részvételt. Bizonyos versenyek előtt is a kerületi tiszti orvosnak kell megvizsgálnia a leventéket a versenyen való részvétel szempontjából.

9. A kerületi tiszti orvos köteles évente legalább négyszer megvizsgálni *a gyakorló szülésznőket* és felszerelésüket is. A szülésznők minden szülés után 10 napon belül kötelesek bemutatni a bábanaplót, de a halvaszületéseket és abortuszokat *azonnal kötelesek jelenteni* a tiszti orvosnak.

10. Az elmeógyógyintézetek *csakis tiszti orvosi, vagy pedig rendőrorvosi* bizonyítvány alapján vesznek fel elmebetegeket. Budapesten a tiszti orvosnak az elmebetegek elhelyezésére elsősorban az Új Szent János-kórház megfigyelő osztálya áll rendelkezésre, mert az idevaló beutalás, amennyiben férőhely van, kizárólag a tiszti orvos hatáskörébe tartozik. A Lipótmezői vagy az Angyalföldi állami tébolydába való beutaláshoz tulajdonképpen

belügyminiszteri jóváhagyásra van szükség. Az összes elmeógyógyintézetek túlsúlyfolttsága következtében még az ön- és közveszélyes elmebetegek elhelyezése is igen súlyos probléma a tiszti orvos számára. Az elmebeteg lakására még telefonhívásra is azonnal köteles kimenni a kerületi tiszti orvos, azonkívül a házikezelésben levő elmebetegeket ugyancsak ő köteles negyedévenként ellenőrizni. Csak némileg enyhült a kerületi tiszti orvosoknak ezirányú munkaköre a VII., Rózsák-terén, valamint a IX., Ráday-utcában levő székesfővárosi ideggondozó ambulanciák létesítése által.

11. Igen fontos munkaköre a kerületi tiszti orvosnak a *hatósági tiszti orvosi bizonyítványok kiállítása*, amelyekre a legkülönbözőbb esetekben van szükség, pl. házasság esetén, válás esetén, külföldi üdülés szüksége esetén, segély- és gyógydíj ügyben, állásra való pályázatok esetén, időelőtti iskolai felvételnél, állami hivatalnokok nyugdíjazásánál, magántanulóknál stb.

Az alábbi táblázat szemléltetően mutatja a kerületi tiszti orvosok működését:

16. A kerületi tiszti orvosok működése az 1919—1933. években.

A működés megnevezése	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	
Tiszti orvosi bizonyítvány	29.983	24.072	23.206	19.732	25.981	22.366	21.724	
Elmebetegvizsgálat	525	516	630	736	644	836	805	
Tébolydába való elhelyezés ...	163	155	197	222	139	208	172	
Hullaszállítási engedély	378	407	551	850	845	811	760	
Hullakísátsási engedély	145	270	270	1.277	1.942	1.346	1.103	
Egészségügyi helyszíni vizsgálatok	16.256	10.247	12.873	13.844	15.772	14.088	15.274	
A működés megnevezése	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Tiszti orvosi bizonyítvány	24.128	27.883	23.858	23.107	22.500	13.096	14.790	16.719
Elmebetegvizsgálat	750	793	918	1.057	1.367	3.363	3.691	4.746
Tébolydába való elhelyezés	192	229	265	376	608	701	893	784
Hullaszállítási engedély	860	968	1.078	1.350	1.073	1.105	1.022	1.209
Hullakísátsási engedély	1.791	1.759	1.275	1.800	1.169	1.702	1.313	1.226
Egészségügyi helyszíni vizsgálatok	20.717	16.480	18.444	11.704	17.546	11.973	10.327	17.653

*

A *szegények orvosai*, a kerületi orvosok munkaköre viszont ma a következő:

1. *Ingyenes orvosi rendelés a kerület szegénybetegei számára*, amit a kerületi előljárásságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc., a kerületi előljárásságokról szóló 472/1894. kgy. számú székesfővárosi szabályrendelet és a 43.810. 1899—I. számú szolgálati utasítás egyaránt a kerületi előljárásságok kötelességévé tesz.

Azok a budapesti lakosok, akik képtelenek a magánorvost megfizetni, a lakásuk szerint illetékes kerületi előljárásságon beszerzik a *szegénységi*

bizonyítványt és annak birtokában jelentkeznek a kerületi orvosnál, aki a szolgálati utasítás 236. §-a értelmében a kerületi előljáróságokon, valamint a lakásán is köteles rendelni mindennap délelőtt és délután, még vasárnap és ünnepnapokon is a kerületi szegénybetegeknek.

A kialakult gyakorlat szerint azonban a kerületi orvosok *ma már lakásukon nem rendelnek* a kerületi szegénybetegek részére, csakis a kerületi előljáróságokon. Így tehát *gyakran naponta 150—200 ingyenes rendelésre váró, különböző betegségben szenvedő szegénybeteg is sorakozik fel a népesebb kerületi előljáróságokon.*

A szolgálati utasítás 238—249. §-ai értelmében a kerületi orvosok sürgősség esetén olyan szegénybetegeket is kötelesek megvizsgálni, *akik szegénységi bizonyítványt nem tudnak felmutatni, sőt a szegénybetegeket lakásukon is kötelesek felkeresni, ha azok az előljárósági rendelésre képtelenek bejönni.*

17. A kerületi orvosok által kezelt szegénybetegek száma.

É v	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	Összesen
1928.	3.037	344	651	724	818	2.506	4.864	3.826	2.909	2.223	21.902
1929.	3.485	718	781	891	1.230	2.775	5.908	4.155	3.463	2.118	25.524
1930.	2.128	700	851	676	1.360	3.163	7.851	3.799	3.399	2.170	26.097
1931.	3.691	922	1.384	920	2.908	3.366	7.082	3.309	6.203	2.028	31.813
1932.	5.204	1.881	2.399	1.143	6.251	5.373	9.318	9.123	15.829	5.521	62.042
1933.	6.880	3.235	4.075	1.240	5.288	7.081	11.247	5.871	12.213	6.630	63.760

Kénytelenek vagyunk felhívni a figyelmet a fenti statisztikai kimutatásnál arra a megdöbbentő emelkedésre, amelyet a betegek száma az utolsó évtizedekben mutat!

*

2. A kerületi orvosok a szegénybetegek részére szükség esetén *ingyen gyógyszerrel rendelnek*. Cukorbetegnek számára *insulint*, vérbajosok számára *salvarsant*, illetve újabban a magyar gyártmányú *Revival* nevű készítményt *engedélyeznek*. Egyes, előre szabályozott esetekben *gyógyászati segédeszközöket* is rendelhetnek, vagy pedig a szegénybetegeket *kórházba utalhatják*. Amennyiben a kerületi orvos azt tapasztalja, hogy az ingyenes gyógyszerekkel bármilyen visszaélés történik a szegénybetegek részéről, köteles azt a kerületi előljárónak további eljárás végett tudomására hozni.

Azoknak a gyógyszereknek a jegyzékét, amelyeket a kerületi orvosok a szegénybetegek számára rendelhetnek, *mindenkor a népjóléti minisztérium, illetve annak megszűnése óta a m. kir. belügyminisztérium állapítja meg.*

*

A kerületi orvosok által kiállított ingyenes recepteket *bármelyik gyógyszerár*, a kerületi illetékességre való tekintet nélkül *beválthatja* és azokat összegyűjtve, havonként egyszer, számla kíséretében bemutatja a kerületi előljárásának. A kerületi előljárásagon *nyomozótisztai igazolást vezetnek rá a receptekre*, ezután azokat a kerületi tisztí orvos vizsgálja felül abból a szempontból, vajjon a kerületi orvos nem rendelt-e olyan gyógyszert, amelyet vagy egyáltalában nem, vagy pedig csupán a megrendelt dózisonál kisebb mértékben szabad a szegénybetegek számára rendelni.

A kerületi előljárások a recepteket a gyógyszerész számlájával együtt *a polgármesteri IX. (közjótékonsági és szociálpolitikai) ügyosztálynak küldik meg*, amely a tisztí főorvosi hivatalhoz *újabb szakszerű revízió végett* küldi át. Ilymódon a tisztí főorvosi hivatal évenként, becslésünk szerint kb. 300.000 darab, a kerületi tisztí orvos által egyszer már revideált, ingyenes gyógyszerrendelésre vonatkozó receptet köteles újból revideálni és a revízió után a polgármesteri IX. ügyosztálynak kiutalás végett visszaküldeni. A polgármesteri IX. ügyosztály erre átteszi a számlákat, illetve a recepteket a polgármesteri X. (közegészségügyi) ügyosztályhoz is, hogy az oda beosztott *gyógyszerészek a gyógyszerészeti számítás helyességét ellenőrizzék* (retaxálás). Csak az ilyen *többszöri revízió* után kerülnek a gyógyszereszámlák kifizetésre ; a szabálytalan recepteket pedig kifizetetlenül visszaküldik a gyógyszerésznek.

*

Az *insulin* nevű, cukorbetegnek részére szolgáló gyógyszer, valamint a vérbaesok gyógyítására szolgáló Revival nevű gyógyszer is, drágaságuk miatt, *még különösebb eljárás után kerülnek kiutalásra*. Ugyancsak különösebb eljárást igényel a *gyógyászati segédeszközök* kiutalása (ludtalpbetét, sérvkötő, művégtag, szemüveg, gyógyfűző, ortopédcipő stb.). A gyógyászati segédeszközt szegénységi bizonyítvány csatolása mellett *csakis valamelyik kórház receptjével lehet a kerületi orvostól kérni*, aki javaslatát döntés végett a polgármesteri IX. ügyosztályhoz terjeszti fel. Az ügyosztály a tisztí főorvostól is bekért vélemény után kér csak ajánlatot a gyógyászati segédeszköz szállítójától és azt *a rendelkezésre álló hitelkereten belül engedélyezi*.

*

3. A *kórházbautalás* szükségességének fennforgása esetén a kerületi orvos állítja ki az erre vonatkozó *utalványt* is, amely azonban a kórházak mai túlsúlyfoltása mellett — sajnos — még nem jelent feltétlenül azonnali felvételt.

*

4. A kerületi orvosok kötelessége *szegényházi felvételeknél* és a *havisegélyek kiutalásánál* megállapítani a felvételt kérelmező szegénynek munkaképtelenségét is.

*

5. A kerületi orvoshoz tartozik *a dajkaságba adott gyermekek ellenőrzése*. A dajkasági szerződés megkötése előtt a kerületi orvos tartozik megvizsgálni azt a dajkát, aki a gyermeket elvállalja és köteles a családot, valamint a dajkaságba adott gyermeket állandó ellenőrzés alatt tartani. A mai fejlett anya- és csecsemővédelmi szervezet mellett azonban *a dajkaságba adott gyermekek száma már igen kevés*. Az 1931. évben például egész Budapesten összesen csak 331 gyermeket adtak dajkaságba. Rendkívül érdekes körülmény, hogy a IV. kerületen kívül a VII. és VIII. kerületi előljáráságon *egyetlenegy ilyen dajkaságbaadást nem tartottak nyilván*, a IX. kerületi előljáráságon csupán 5 gyermeket, a X. kerületi előljáráságon mindössze 30 gyermeket, *ellenben egyedül a VI. kerületi előljáráságon 208 gyermeket*. Ennek a szembe-ötlő körülménynek oknyomozó vizsgálata, bár sok vonatkozásban érdekes volna, meghaladná tanulmányunknak szűkre szabott kereteit.

*

6. A kerületi orvos hatáskörébe tartozik *a himlőoltás is*. Minden kerületben minden esztendőben megalakítják a himlőoltási bizottságot, amelynek elnöke az előjáró helyettese, jegyzője egy előjárásági tisztviselő és orvosa a kerületi orvos. Kötelező *az első oltás és az újraoltás*. A tudnivalókat a minisztérium által meghatározott időpontban a kerületi előljáróság hirdetmény útján kellő időben hozza az érdekeltek tudomására. Egyidejűleg *az anyakönyvi hivatalok évenként jegyzékbe foglalják az oltásra köteles gyermekeket*, akiket az oltóbizottság megidéz, vagy hatósági beoltás céljából, vagy pedig a szülők tartoznak igazolni, hogy gyermeküket magánorvos útján már beoltatták.

Az újraoltás az iskolákban történik, ugyancsak a kerületi orvosok útján.

A himlőoltásokkal kapcsolatos kimutatásokat a kerületi számvevőség, a központi számvevőség és a tisztí főorvosi hivatal vizsgálják felül, azután a polgármesteri X. (közegészségügyi) ügyosztály felterjeszti a minisztériumba.

*

Az 1927/28. évtől kezdve a kerületi orvosok ezirányú működését a következő statisztikai adatok szemléltetően állítják elénk:

az 1927—28. évben *elsőoltásra* kötelezettek száma: 13.329 volt. Ezek közül beoltatott az oltóbizottság által 9.271, magánorvos által 509, összesen 9.780. (Az oltásra meg nem jelenteket a következő esztendőben természetesen újra berendelik.)

Az 1928/29. évben *elsőoltásra* kötelezettek száma: 15.578 volt, ezek közül beoltatott az oltóbizottság által 10.013, magánorvos által 519, összesen 10.532.

Az 1929/30. évben *elsőoltásra* kötelezettek száma: 15.452 volt, ezek közül beoltatott az oltóbizottság által 13.274, magánorvos által 742, összesen 14.016.

Az 1930/31. évben elsőoltásra kötelezettek száma: 9.542 volt, ezek közül beoltatott az oltóbizottság által 7.222, magánorvos által 958, összesen 8.180.

Az 1931/32. évben az elsőoltásra kötelezettek száma: 10.822 volt, ezek közül beoltatott az oltóbizottság által: 8.352, magánorvos által 781, összesen 9.133.

Az 1932/33. évben az elsőoltásra kötelezettek száma: 9.871 volt, ezek közül beoltatott az oltóbizottság által: 7.485, magánorvos által 1.155, összesen 8.640.

Az *újraoltások* száma sokkal kedvezőbb, amennyiben az újraoltásokat az iskolaköteles korban az iskolákban végeztetik el.

Az újraoltásra kötelezettek száma az 1927/28. évben 19.106 volt, akik közül ténylegesen újraoltatott 18.955,

az 1928/29. évben 22.312, akik közül ténylegesen újraoltatott 22.158,

az 1929/30. évben 20.745 volt, akik közül ténylegesen újraoltatott 20.602,

az 1930/31. évben 21.085, akik közül ténylegesen újraoltatott 20.869,

az 1931/32. évben 19.719, akik közül ténylegesen újraoltatott összesen: 19.522,

az 1932/33. évben 19.232, akik közül ténylegesen újraoltatott összesen: 19.035.

*

7. A kerületi orvosok további feladata a *fővárosi alkalmazottaknak* betegség esetén való felülvizsgálata és a betegszabadságra vonatkozó javaslattevés is, bizonyos korlátozásokkal. Erre a kérdésre azonban ebben a tanulmányban nem térünk ki, jóllehet a fővárosi alkalmazottak nagy számára és különösen a sokkal gyakrabban megbetegedő női alkalmazottak (oktatószemélyzet) miatt a kislétszámú kerületi orvosokra nézve ez is jelentős munkát jelent.

*

Ezekben vázoltuk a kerületi előljáróságoknak, mint közegészségügyi hatóságoknak, a kerületi előljárósági orvosi személyzet által elvégzett *munkakörét*.

*

Mint *közigazgatási érdekességet* kell még megemlítenünk, hogy a kerületi tisztí orvosnak kötelessége a következő *nyilvántartásokat is állandóan vezetni* :

1. a kerületben lévő házakról,
2. a hevenyfertőző betegekről,
3. a trachomásokról,
4. a tüdőbetegekről,
5. a tüdőbeteg gondozó-intézetekről,

6. az elmebetegekről,
7. a gyakorló orvosokról,
8. a rendelőintézetekről,
9. a szülésznőkről,
10. a fogművesekről,
11. a gyógyszerértárakról,
12. a gyógyszerészsegédekéről,
13. az engedélyezett gyógyszerkülönlegességekről,
14. a drogériákról,
15. a magánkórházakról, gyógyintézetekről, szülőotthonokról, fürdők-
ről, gyógyfürdőkről,
16. a méregárusító üzletekről,
17. a kötszerárusító üzletekről,
18. a méregbeszerzési engedéllyel bírókról,
19. a pincelakásokról,
20. az éjjeli szállóhelyekről,
21. a zsúfolt lakásokról,
22. a betiltott lakásokról,
23. a borbélyokról,
24. a pékekről,
25. a vendéglőkről, korcsmákról,
26. az italmérésekről,
27. az összes ételmiszerüzletekről,
28. a gyárakról,
29. a szikvízgyárakról,
30. a kutakról,
31. a halálesetekről,
32. az ingyen temetésekről,
33. az óvodákról és magántanintézetekről.

*

A kerületi előjáróságok közegészségügyi feladataival kapcsolatban meg kell említenünk a *kerületi szülésznők* feladatkörét is. Ma a székesfőváros területén 19 szülésznő teljesít szolgálatot, akik az 1931. évben, *mind a tíz kerületi előjáróság területén*, összesen 141, az 1932. évben 205 esetben vezettek le szülést, tehát a statisztikai adatok szerint egy kerületi szülésznőre évente átlag 7—10·7 szülés levezetése esik, ami azt jelenti, hogy a szülésznők által levezetett minden szülés a székesfővárosnak kb. 4—500 pengőjébe kerül. A lakáson szülő nők száma ugyanis állandóan csökken, hiszen pl. az 1932. évben a szülőnőknek már a 90—93%-a *kórházakban, klinikákon vagy szülőotthonokban szült*. Épen ezért a kerületi szülésznők működésének jelentősége is megfelelően lecsökkent és a székesfőváros vezetősége bizonyára csakhamar meg fogja találni a módot ennek a kérdésnek a rendezésére is.

18. A kerületi szülésznők tevékenysége.
(Általuk levezetett szülések száma egy esztendőben.)

É v	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	Összesen
1928.	40	29	9	3	25	72	22	27	45	38	310
1929.	30	25	2	3	20	43	15	23	30	23	214
1930.	26	26	10	3	19	28	5	18	28	24	187
1931.	16	20	8	1	16	15	11	15	27	12	141
1932.	25	22	11	4	17	43	13	17	36	17	205
1933.	24	14	16	5	13	29	7	24	16	7	155

*

A kerületi elöljáróságot szabályozó és ma életben lévő 1893. évi XXXIII. tc., az ennek alapján kiadott 472/1894. kgy. sz. székesfővárosi szabályrendelet, valamint a székesfővárosi 43.810/1899. sz. szolgálati utasítás — miként láttuk — a kerületi tisztí orvosokra olyan hatalmas tömegű munkát ró, amely mellett *átfogó közegészségügyi hivatásuk szinte kényszerűségből háttérbe szorul.*

Véleményünk szerint a közegészségügyi célok elérhetése érdekében mielőbb mentesíteni kellene a kerületi tisztí orvosokat például az élelmiszer-készítő üzemek és élelmiszerelárusító üzletek *kötelező vizsgálata alól*, miután ezt a munkakört *más előjárósági szakközegek* (állatorvos, vásárfelügyelő) kellő szakértelemmel amúgyis elvégzik. A kerületi tisztí orvosoknak *csak akkor volna szerepük* ebben a munkakörben, ha a többi szakközegek olyan szabálytalanságokat észlelnének, *amelyek már kifejezetten a tisztí orvos beavatkozását teszik szükségessé.*

Az állategészségügy körébe tartozó eljárásoknál (például sertések háziölésének engedélyezése) a tisztí orvost a szakszerűen képzett kerületi állatorvos sokkal inkább tudja pótolni. Például *a tisztí orvos ad még ma is engedélyt sertések tartására és ellenőrzi az istállókat is*, jöllehet ennek a feladatnak az ellátására teljes mértékben az állatorvos volna hivatva.

Véleményünk szerint *a tisztí orvosok nagytömegű, fontos és valóban közegészségügyi feladatukat csak akkor végezhetnék el alaposan, ha megszabadítják őket azoktól a teendőktől, amelyeket a más szakképesítésű előjárósági tisztviselők is legalább olyan jól elvégezhetnek, mint ahogy azt ma ténylegesen el is végzik*, — azonban anélkül, hogy ezáltal a tisztí orvos munkáját fölöslegessé tennék s így őt tehermentesítsék, — *és amelyeknél a munka természete a tisztí orvos különleges szaktudását tulajdonképpen nem is, vagy legalább nem minden esetben kívánja meg.*

*

A kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. megalkotása óta a fővárosban teljesen kiépült például az *iskolaorvosi szolgálat* is. Ezért az iskolaépületek, kisdedővők, napközi otthonok stb. közegészségügyi

rendbentartásáért való felelősséget *a tiszti orvostól át kellene hárítani az iskola-orvosra*, aki naponta az iskolában tartózkodik, naponta érintkezik az iskola igazgatójával és így a legalkalmasabb volna a közegészségügyi szempontokra a felsőbb iskolaügyi hatóságok figyelmét felhívni, illetőleg őket ebben a tekintetben tájékoztatni. A kerületi tiszti orvos szerepét pedig az iskola-orvosok ezirányú tevékenységének *ellenőrzésében* kellene megállapítani. Módot kell még adni a kerületi tiszti orvosnak arra is, hogy a kerületében lévő anya- és csecsemővédőintézetek, tüdőbeteg-, venereásbeteg és idegbeteg-diszpanzerek, vagy más hasonló egészségügyi intézményekkel *szorosabb kapcsolatot vehessen fel*.

*

A kerületi tiszti orvos hivatása az, hogy elsősorban a kerület közegészségügyének igazi őre legyen és figyelme kiterjedjen a kerületet érdeklő minden vonatkozású közegészségügyi kérdésre. Ezt a feladatát azonban csak úgy képes elvégezni, ha a központi szervek egészségügypolitikai elgondolásairól állandóan és közvetlenül tájékozódhatik, tehát a központi szakszervekkel *közvetlen kapcsolatban áll*.

Hiszen már említettük, hogy a kerületi előjáróságoknak a felsorolt közegészségügyi szakközegei által ellátott elsőfokú közegészségügyi hatósági feladatain kívül a főváros központi szervei is *foglalkoznak közegészségügyi teendőkkel.* Ezeknek a központi szerveknek a feladata a közegészségügyi politika irányelveinek a megállapítása, amelynek az egész székesfőváros területére vonatkozólag *egységesnek és átfogónak kell lennie.*

*

Legelsősorban *a fővárosi tiszti főorvost* kell megemlítenünk, akinek jogállását a székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. tc. 50. §-a már pontosan szabályozza. Hatáskörét, az ügyköre ellátásához szükséges személyzet létszámát és szolgálati viszonyát a törvény ugyanazon §-ának (3) bekezdése értelmében *a törvényhatósági bizottság szabályrendelettel köteles megállapítani*, tudtunkkal azonban ilyen szabályrendelet még nem készült el.¹⁾

*

A polgármester az egyes központi polgármesteri ügyosztályok útján ugyan-csak közvetlenül is végez bizonyos közegészségügyi feladatokat. A polgármesteri X. (közegészségügyi) ügyosztály a polgármester legfontosabb szerve a

¹⁾ Az 1930. évi XVIII. tc. 50. §-ának (2) bekezdése: »A székesfőváros egészségügyi szakközege a tiszti főorvos, aki mint ilyen, orvosi és közegészségügyi ügyekben a polgármester szakelőadója és a közigazgatási orvosi személyzet szakfőnöke.« Ugyanazon §. (3) bekezdése pedig így szól: »A tiszti főorvos és a tiszti főorvos hatáskörét, az ügykörük ellátásához szükséges személyzet létszámát és szolgálati viszonyait a törvényhatósági bizottság szabályrendelettel állapítja meg.«

közegészségügyi politika terén. Azonban a negyven év előtt, tehát a kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. megalkotása idején, még a közegészségügyi kérdések közé sorozott egyes problémák közül azóta már differenciálódtak pl. a sokkal inkább szociálpolitikai jellegű problémák, amelyeket ma a *polgármesteri IX. (közjótékonyági és szociálpolitikai) ügyosztály* intéz. Ilyenek: az anya- és csecsemővédelem, az iskolai gyermeknyaraltatás, a szociális lakáspolitiká, az ingyenes fürdők stb. De a közegészségügyi kérdések területéről kivált az *iskolásgyermekek egészségügyi és szociális védelme* is, ami viszont ma a *polgármesteri VII. (tanügyi) ügyosztály* hatáskörébe tartozik.

A nagyvárosi közéletelmzési kérdések fontosságának állandó előtérbe nyomulásával egyre átalakult, szorosabbá vált a *polgármesteri VIII. (közéletelmzési) ügyosztály* kapcsolata is a közegészségügyi feladatkörrel.

De bizonyos vonatkozásban majdnem minden más polgármesteri ügyosztálynak is vannak kapcsolatai a közegészségüggyel, illetve a közegészségügyi hatósági személyzet munkájával. Így: a *polgármesteri I. (elnöki) ügyosztály* a fővárosi alkalmazottaknak orvosi vizsgálatával, a *polgármesteri II. (út- és csatornaépítési) ügyosztály* a csatornázásnak a közegészségügyre való hatásával, a *polgármesteri III. (városépítési) ügyosztály* az egészségre ártalmas lakások lakhatási engedélyeinek a megtagadása tekintetében, a *polgármesteri V. (közlekedési) ügyosztály* egyes járványos időkben a közlekedési eszközök fertőtlenítése, vagy szükség esetén a közlekedés korlátozása terén megteendő intézkedéseivel stb., stb.

*

Azonban a főváros közegészségügyének intézésére hivatott *központi szervek* és az elsőfokú végrehajtásra hivatott *kerületi előjáróságok közegészségügyi szakközegeinek* működése között a teljes összhang kialakulását a mai napig megnehezítette a kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc., amely a kilencvenes évek szemszögéből nézve modern, sőt előrelátó, kiváló jogszabály volt ugyan, mégis a közegészségügyi feladatoknak rohamos fejlődése és komplikálódása miatt *ma már nem alkalmas az említett egyes közegészségügyi szervek közötti összhang biztosítására.*

A hivatkozott törvénycikk 17. §-a ugyanis kimondja, hogy a kerületi előjáróság összes tisztviselőivel és szakközegeivel a központi szervek — *tehát még a polgármester és a tiszti főorvos is* — csakis a kerületi előjáró útján rendelkezhetnek, viszont a kerületi szakközegek — *tehát a közegészségügyiek is* — csakis az előjáró útján tehetik meg jelentéseiket. A kerületi előjáró pedig még az 1930. XVIII. tc. alapján is *független, önálló hatóság*, aki tulajdonképen csupán a törvényeket és a törvényerejű szabályzatokat köteles figyelembe venni.

Ez a helyzet tehát semmiképen sem alkalmas arra, hogy az *egységes főváros területén a közegészségügyi kérdésekben az egységes elgondolás akadálytalanul érvényesülhessen*. Pedig a modern nagyváros életében és a modern szociálhigiénia alapelveinek érvényesítésénél csakis *előre átgondolt, megtervezett és egységesen keresztülvitt* olyan közegészségügyi politikának kell érvényesülnie, amely számol az *embervédelemnek* mindinkább fokozódó jelentőségével és annak célkitűzéseivel is.

Ma azonban a fővárosban a kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. ennek az egységes közegészségügyi politikának a keresztülvitelét nem segíti elő. Nemcsak, hogy nincs meg *a kellő összhang* a közegészségügy központi irányítói és a kerületi végrehajtó szakközegek között, de nincs meg *az egyöntetű végrehajtás sem* a főváros egyes kerületeiben. Sőt, mivel az *ugyanazon kerületi előjáróság keretén belül* is különböző szakközegek munkássága van kapcsolatban a közegészségügyi kérdésekkel (tisztí orvos, kerületi orvos, állatorvos, vásárfelügyelő stb.) *igen fontos volna még ezek között is rendezni a helyes munkafelosztás kérdését*.

Pedig főleg a szegények körében egyre terjedő népbetegségek miatt is fontosnak és sürgősnek találjuk az egységes közegészségügyi politika érvényesítésének lehetősége szempontjából *a központi szakirányítás befolyásának erősítését a kerületi orvosok szolgálatára is*. Sőt még a kerületi orvosok kizárólag gyógyító tevékenysége sem nélkülözheti a szakszerű irányítást és ellenőrzést a tisztí főorvos részéről, ami a székesfőváros mai költségvetési helyzetének figyelembevételénél annál fontosabb, mert pontos adatokat lehetne felsorolni arra vonatkozólag, hogy a *kellő szakszerű irányítás és ellenőrzés* — többek között — minden valószínűség szerint *jelentős pénzügyi megtakarítást is jelentene a székesfőváros számára*. (Például az ingyenyógyszerek kiutalásának újabb szabályozása, rendezése stb.)

*

A közegészségügy kifejlődését az embernek az élet és az egészség után való ősi vágya szinte megkövetelte. A XIX. század elejéig, amint láttuk, a hatóságok csak kevésbé foglalkoztak egészségügyi kérdésekkel, legfeljebb rendészeti szempontból foganatosítottak a járványos betegségek hatása alatt bizonyos intézkedéseket. *Az angol közegészségügyi irodalom az 1848. évtől kezdve számítja a modern közegészségügyi munka kezdetét*, mert ebben az évben ismerte el Anglia kormánya azt, hogy a népek egészségére való felügyelet és gondoskodás *fontos közigazgatási feladat*.

A XIX. századot az egészségügyi *rendészet* szelleme jellemezte és a budapesti kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. még szintén ebben a szellemben készült. A XX. század beköszöntésével azonban a *hatósági egészségügyi politika gerince már a szociális higiénia lett*. Még ma is ez a szellem az uralkodó, noha már a betegségek gyógyításán és a betegségek

megelőzésén túlmenő, bizonyos vonatkozásban egészen modern társadalom-egészségügyi törekvések felbukkanását is tapasztaljuk.

A világháború után eltelt időszak alatt érte el nálunk a közegészségügyi munka eddigi fénykorát, azonban a mostani gazdasági viszonyok megállást parancsoltak. A legkiválóbb közegészségügyi szakírók a közegészségügynek egészen centrális, egyenesen állami irányítás alá való helyezése mellett foglaltak állást. Akkor, amikor ilyen törekvésekkel is számolnunk kell, ma már egyáltalában nem látszik időszerűnek, hogy az egységes Budapest területén a közegészségügyi munkának lebonyolítását még mindig a negyven év előtti szemlélethez híven, ma 11, a közeljövőben pedig 14 kerületi előljáráson, teljesen önállóan, a központtól és egymástól is függetlenül intézzék. Hiszen a székesfőváros lakosságát az 1934. évi költségvetés szerint fejenként négy pengő közteher terheli a közegészségügy, anya- és csecsemővédelem, iskolaegészségügy és tuberkulózis elleni védekezés hatásági tevékenysége fejében.

A székesfőváros közigazgatása tehát aránytalanul modernebb és fejlettebb közegészségügyi szolgáltatást nyújt polgárainak, mint Magyarország többi része, mert hiszen a magyar falusi közegészségügy terheinek fejkvótája mindössze évi 65 fillér.

*

Budapest székesfőváros közegészségügyi törekvéseinek további érvényesítése elől tehát célszerű volna minél előbb elhárítani azokat a törvény által létesített akadályokat, amelyek az egységes célkitűzést, az egységes közegészségügyi politika érvényesítését megnehezítik, sőt néha szinte lehetetlenné teszik.

A jövő fejlődés iránya kétségtelenül az, hogy a kerületi tisztí orvosok és a kerületi orvosok továbbra is a székesfővárosi közigazgatás decentralizált szerveinél, a kerületi előljáráson teljesítsenek szolgálatot, mint a kerületi előljárók közegészségügyi szakközegei. Azonban kétségtelen az is, hogy jövőben a kerületi tisztí orvos közegészségügyi közigazgatási feladatainak csak úgy tud fokozottabb mértékben megfelelni, ha figyelme nemcsak saját kerületének helyi közegészségügyi viszonyaira és érdekeire terjed ki, hanem közvetlenül is állandóan szakszerű tájékoztatást, irányítást és útbaigazítást kap a főváros igazgatásában egységes megoldást kívánó központi elgondolásokról és programokról a közegészségügyi politika terén. Épen ezért lehetőséget kellene biztosítani a székesfőváros legfőbb közegészségügyi szakközegének, a tisztí főorvosnak arra, hogy az egyes kerületekben a közegészségügy, a szociális higiénia és a prevenció embervédelmi orvosi szakmunkáját közvetlenül is irányítsa, — de meg kell adni a lehetőséget a kerületi tisztí orvosnak is arra, hogy elgondolásairól és a kerület közegészségügyi szükségleteiről a tisztí főorvost közvetlenül is, tehát a nem orvosi szakképesítéssel bíró kerületi előljáró közbeeső irányítása nélkül is, tájékoztathassa.

IV.

A kerületi elöljáróságok műszaki vonatkozású közigazgatási teendői.

Pest-város 1801-ben alkalmazott először mérnököt, illetőleg földmérőt, eleinte kizárólag a város tulajdonát képező telkek felmérésére. Ezt az időpontot kell tehát tekintenünk a székesfővárosi közigazgatás műszaki ágazata kezdő időpontjául.

1801 óta azonban a város fejlődésével, a köz- és magánépítkezésekkel, útépitésekkel, a közművek létesítésével kapcsolatban megfelelően *fejlődött* a székesfőváros közigazgatásának *műszaki feladatköre* is.

Az 1838. évi árvíz hatására, az úgynevezett Királyi Szépítő Bizottság, 1839-ben *építésügyi szabályzatot dolgozott ki*. A kiegyezés utáni törvényhozás pedig — már Buda és Pest egyesítésének előkészítésére és a két város fejlesztésének közös alapelvek szerint való biztosítására — megalkotta az 1870. évi X. tc.-et, amely *»a Duna folyamnak a főváros mellett szabályozásáról és a forgalom és közlekedés érdekében Buda-Pesten létesítendő egyéb közmunkák költségeinek fedezéséről és e közmunkák végrehajtási közegeiről«* szól. Az ezzel a törvénycikkkel létesített Fővárosi Közmunkák Tanácsába *»a rendes tagok közül hatot szab. kir. Pest városa, hármat Buda városa képviselői választanak közgyűlésükön, kilenc tagot pedig a minisztérium nevez ki. Elnököt és ha szükségesnek mutatkoznék, az alelnököt szintén a minisztérium nevezi ki. Tagjai lennének továbbá ezen tanácsnak, de csupán tanulmányozási joggal, Buda és Pest városainak egy-egy tanácsosa, a két város középítési bizottságainak két-két képviselője, a két város főmérnökei és azon szakértők, akiket a Fővárosi Közmunkák Tanácsa meghívandónak vél.«*

Minthogya a Fővárosi Közmunkák Tanácsa ma is fontos szerepet visz a székesfőváros életében, ezért érdemesnek tartjuk, hogy feladatkörét bővebben ismertessük.

Ennek a szervnek a törvény alapján a Duna-szabályozáson kívül további feladata a következő:

»a) a közlekedés könnyítése végett az ország két részét egybekötő lánchíd megváltása;

b) a forgalomnak és a közlekedésnek, épen a kereskedés központján fennakadás ellen biztosítása végett egy, vagy szükség esetén két új álló-híd építése;

c) a Duna folyamnak a főváros határai között olymódon szabályozása, mely amidőn a fővárost az árvíz ellen biztosítja s a hajózás akadályait a kereskedés központján elhárítja, a hajózásnak és a kereskedésnek tágas kikötőket és új rakpartokat nyit, tekintettel a közraktárakra (docks, entrepôts) is;

d) a fővárosban, az ipar és kereskedelem központján, az áruforgalom könnyítése s a máris gyakori közlekedési zavarok elhárítása végett, de közegészségi tekintetből is *kellő szélességű közlekedési fővonalaknak — mintegy állam-utaknak a községi utak nagy hálózatában — nyitása;*

e) s az ezekre szükséges *helyszíni és magasságrajzi felvételek, tervek, kisajátítások és más előmunkálatok költsége.*»

A törvény 16. §-a kimondja még a következőket: »E közvetlen teendőin kívül *felügyeletet és felelősséget gyakorol a Fővárosi Közmunkák Tanácsa a két város területén általában minden építési és építészeti rendőri ügyben, valamint a két városi hatóság, úgy az egyes lakosok felett.*»

A 17. §. műszaki teendőkben széles hatáskört ad a Fővárosi Közmunkák Tanácsának és ez a hatáskör van hivatva biztosítani azt, hogy a két város egyesítése egyuttal *fejldésüket is maga után fogja vonni.*

A Fővárosi Közmunkák Tanácsának ezt a hatáskörét az 1870. évi X. tc. 22. §-a azonban *bizonyos meghatározott munka elvégzésének idejére biztosította csupán,* amennyiben kimondja, hogy *»míg a főváros szabályozási terve végleg meg nem állapíttatik s az építkezés ügye törvény által nem szabályoztatik:* a két város középítési bizottságai kötelesek mindenben szem előtt tartani azon szabályozási terveket, elveket és utasításokat, amelyeket a Fővárosi Közmunkák Tanácsa általában megállapított.»

Végül meg kell említenünk a törvény ismertetésekor, hogy a 23. §. szerint a magánépítkezési engedélyek kiadása is *csak addig tartozik a Fővárosi Közmunkák Tanácsának hatáskörébe, amíg az építkezési ügy törvényes szabályozást nem fog nyerni.*

*

A székesfőváros egyesítésének idején, 1873-ban, csupán két műszaki közigazgatási ügyosztályt szerveztek. Ezeknek feladatkörét és szervezetét az 1873. évi szervezési szabályrendelet állapította meg.

A II. ügyosztály akkor a *»középítési ügyosztály«* volt, amelynek feladatai a következők voltak:

- a) városi közművek emelése, építése,
- b) utak és hidak építése, fenntartása,
- c) utak, utcák, terek burkolása, kövezése, csatornázása, tisztítása, locsoltatása, kivilágítása,
- d) nyilvános parkok, faültetvények, sétányok, közmulatóhelyek, népkertek,
- e) vízvezetékek építése, kezelése.

A III. ügyosztály volt a *»magánépítési, felmérési és szabályozási ügyosztály«*, amelyhez tartoztak:

- a) közúti, vaspálya és egyéb vasúti ügyek,

- b) fölmérési ügyek,
- c) telekrészletezés és felosztás,
- d) magánépítési ügyek, építési, házlakhatósági engedélyek,
- e) építkezési vitás ügyek magánfelek közt,
- f) építésrendőri ügyek,
- g) építési törvények és szabályok áthágásai.

A két ügyosztály személyzetét azonban akkoriban nem *műszaki képe-*
sítésű tisztviselők alkották, hanem csupán 1—1 tanácsnok, 1—1 jegyző, 1—1
tollnok stb. *A műszaki jellegű ügyek intézése a külön mérnöki hivatal hatás-*
körébe tartozott.

Az 1873. évi szervezés idején a mérnöki hivatal vezetője *a III. fizetési*
osztályba besorozott főmérnök volt, aki épügy 2500 frt. fizetést és 800 frt. évi
lakáspénzt kapott, mint *a tanácsnok, a tiszti főügyész, tiszti főorvos, vagy*
a statisztikai hivatali igazgató, akik ugyanebbe a fizetési osztályba voltak
sorozva. A mérnöki hivatalhoz *3 szakosztályvezető mérnök* is tartozott,
akik az V. fizetési osztályba sorozva, az »alszámvevővel« voltak egyenlő
rangban, valamint 7 elsőosztályú mérnök és 6 másodosztályú mérnök, 24
»mérnöksegéd« és 2 mérnökhivatalnok.

A mérnöki hivatal személyzetét az egyre szaporodó műszaki feladatok
miatt állandóan növelni kellett, — amit az akkori közgyűlési határozat
(806/1876. kgy. sz.) azzal is indokolt, hogy *a mérnöki hivatal a főváros egész*
költségvetésének $\frac{1}{4}$ része fölött rendelkezik. Többszöri átszervezés után 1885-ben
a közgyűlés azt is elhatározta, hogy *a főmérnököt többé nem választás, hanem*
meghívás útján kívánja a főváros szolgálatába állítani, még pedig szerződéses
alapon, hogy ezáltal »a hivatal élén olyan szakférfiú álljon, aki *a törvényben*
megszabott minősítésen felül kiváló elméleti és gyakorlati ismeretekkel és bőséges
tapasztalatokkal rendelkezik« s a címe ezentúl »főmérnök és középítési igazgató«
legyen. A 698/1889. kgy. sz. határozat pedig a mérnöki hivatalt mint »a
törvényhatóság műszaki szakközegét« jellemzi.

*

Az 1894. évben, a kerületi előljáróságokról szóló 1893. évi XXXIII.
tc. életbeléptetésekor megszervezett kerületi előljáróságok közül eleinte
csak az V., VI., VII. és VIII. kerületi előljáróságok kaptak 1—1 osztály-
mérnököt, a többi nem. Az 1900. évben azonban már 7 főmérnök, 5 első-
osztályú, 5 másodosztályú mérnök, 3 elsőosztályú és 3 másodosztályú segéd-
mérnök, valamint 5 műszaki napidíjas állott a kerületi előljáróságok szol-
gálatában.

*

A kerületi előljáróságok szervezéséről alkotott 1893. évi XXXIII. tc.,
valamint az ennek alapján kiadott székesfővárosi szabályrendelet és szol-
gálati utasítás *sokféle fontos műszaki teendő elvégzését* bízta a mérnökökkel

kibővített kerületi előljárásságokra. A hivatkozott törvény 4. §-a a kerületi mérnököt a kerületi előljárásságot alkotó tisztviselők közé sorolja, akivel a polgármester, illetőleg a polgármesteri ügyosztályok *csupán a kerületi előljáráson keresztül rendelkezhetnek* és a kerületi mérnökök jelentéseiket *ugyancsak a kerületi előljáráson keresztül tehetik meg a polgármesternek*, illetve az ügyosztályoknak.

A kerületi előljárásságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. 18. §-a 1. és 2. pontjai sorolják fel részletesen a kerületi előljárásságoknak azokat a műszaki teendőit, amelyeket az előljárásságok *»a tanács helyett«* önállóan, saját hatáskörükben és saját költségvetési hitelük keretében kötelesek elvégezni.

A kerületi előljárásságokról szóló 472/1894. kgy. sz. székesfővárosi szabályrendelet a 7. és 8. §§-ban intézkedik a kerületi előljárásságok műszaki vonatkozású teendőiről, azonkívül a 12. §. 2., 3. és 4. bekezdéseiben, továbbá a köztisztaságra vonatkozó 13., 14. és 15. §§-ban jelöl meg olyan műszaki teendőket, amelyeknek elvégzése a kerületi előljárásságok hatáskörébe tartozik.

A kerületi előljárásságok részére készült 43.810/ 1899. számú *szolgálati utasítás* a törvény életbelépte óta addig eltelt 5 esztendő alatt beállott változások figyelembevételével *még részletesebben* sorolja fel a kerületi előljárásságok műszaki teendőit. Az 1. §-a 132. pontjától 161-ig, továbbá a szolgálati utasítás különös részének XXI. fejezete *a középítési ügyekben követendő eljárásról* szóló utasításokat tartalmazza kellő részletességgel, a XXII. fejezet pedig *az építési és úrendészeti ügyekben* követendő eljárást tárgyalja, a XXIII. fejezet *a tűzrendészeti szolgálat*, a XXIV. fejezet pedig *a gazdasági ügyekben* követendő eljárással kapcsolatos műszaki teendőket állapítja meg.

*

Azonban az említett három jogszabály megalkotása óta a kerületi előljárásságok műszaki teendői is jórészen megváltoztak. A jogszabályoknak *adminisztratív* rendelkezései közül több rendelkezés egyáltalában nem vált be a gyakorlatban, azonkívül egyes műszaki vezetést igénylő *nagyüzemeknek* időközben történt kialakulása és a főváros tulajdonába való átvétele, valamint egyes újabb műszaki intézményeknek felállítása és kifejlődése miatt *a kerületi előljárásságok műszaki feladatai közül egyesek már teljesen a központi közigazgatás ügyintézésé alá kerültek*. Különösen nagyobb erővel folytatódott a kerületi előljárásságok műszaki teendőinek az egyes polgármesteri műszaki ügyosztályok által való centralizálása *a háború után eltelt idő alatt*.

*

Hogy a kerületi előljárásságok mai műszaki feladatairól fogalmat alkothassunk, előbb ismertetni kell azokat *a munkaköröket*, amelyekben a kerületi előljárásságok műszaki adminisztrációjának szerepe van.

A kerületi előjáróságoknak az említett jogszabályokban megszabott műszaki teendőit a következőképpen csoportosíthatjuk :

1. az utakkal és a közterületfoglalással,
2. a csatornákkal, a víz- és gázvezetékek felügyeletével, valamint a közvilágítással, továbbá a tűzrendészettel,
3. a középítkezésekkel,
4. a magánépítkezésekkel kapcsolatos teendőkre.

*

Mielőtt a kerületi előjáróságoknak az utakkal kapcsolatos mai munkakörére rátérnénk, meg kell jegyeznünk, hogy a fentemlített előjárósági törvény a 18. §-ban még az előjáróságok hatáskörébe utalta *a víz- és gázvezetékekre*, úgyszintén *a közvilágításra* való felügyeletet is.

A közvilágításra vonatkozólag tudnunk kell, hogy Pest, Buda és Óbuda egyesítésének idejében már *gázzal világították* mind a három várost. Pesten 1856. december hónapja óta a Trieszti Általános Osztrák Gáz Társaság vállalta a közvilágítást, illetve a magánosok részére való gázszolgáltatást is, Budán 1866 óta használták a Társaság által szolgáltatott gázt, Óbuda pedig 1870-ben kötötte meg ugyanezzel a Társasággal a szerződést.

A fokozott igénybevétel következtében a Gáz Társaság állandóan rohamosan fejlődött ; 1883-ban, addig az új vásártéren (mai Tisza Kálmántéren) lévő egyetlen pesti gázgyáron kívül, meg kellett építenie a ferencvárosi gázgyárat, később az V. kerületi gázgyárat, Budán pedig, az akkori országúton (most Margit-körút) épült gázgyáron kívül, Kelenföldön is gáztartókat kellett építenie.

Az egyesített főváros 1879-ben és 1891-ben kötött szerződést a Gáz Társasággal oly módon, hogy a szerződés lejártával, 1910. évi december 31-én *a gázszolgáltatás a székesfőváros házikézelésébe megy át.*

Azóta a székesfővárosi Gázművek látják el a gázvezetékek felügyeletét is és így ebben a tekintetben a kerületi előjáróságoknak ma *már semmi tennivalójuk nincs.*

*

A székesfőváros 1912-ben megkezdte az elektromos áram szolgáltatását is, egyelőre a Phöbus Villamos Vállalat Rt-től és a Városi Villamos Vasút Rt-től vett árammal. Ma már a Székesfővárosi Elektromos Művek *az egyik leghatalmasabb közüzemmé fejlődött* és így szintén önmaga láthatja el a villamosvezetékekre való felügyeletet.

*

Pest, Buda és Óbuda egyesítésekor csupán a Margithíd pesti oldalán volt egy kis *ideiglenes vízmű*, egyébként a lakosság részint a házi kutak útján látta el magát vízzel, részint pedig a Dunából puttanyon szállították a szükséges vizet.

A Dunának természetes elválasztó szerepére való tekintettel a budai és a pesti városrészek modern vízszolgáltatását *egymástól teljesen függetlenül* szervezték meg.

Az óbudai részen, az újlaki Dunaparton, 1881—1882-ben épült ki a vízmű, amely biztosította az egész budai rész vízzel való ellátását.

A pesti oldalon azonban csupán csak az 1867-évben *egy angol szakértő által épített* és meglehetősen kisarányú vízmű bővítésén kívül, valamint a Népliget körül fekvő részek vízellátására épült *kis vízműtelepen* kívül a vízellátásról a rohamosan növekvő szükségletnek megfelelő gondoskodás sokáig nem történt. A szükséges nagyszabású vízmű készítése évről-évre kitolódott és *csak az 1892—1893. évi kolerajárvány hatása alatt határozta el a főváros a végleges modern vízmű építését Káposztásmegyeren.*

Ennek a vízműnek a kivitelezéséhez 1894-ben fogtak hozzá, 1907-ben pedig új vízszolgáltatási szabályrendeletet alkotott a főváros törvényhatósági bizottsága, amelynek értelmében *mindenki köteles a főváros által termelt vizet használni, ha az általa lakott telek mentén vízcső és csatorna van lefektetve.* Egyébként azonban a vízpazarlást vízmérők kötelező felállítása útján kívánták megakadályozni.

A székesfővárosi Vízművek azóta kifejlődött és így ma szintén önmaga láthatja el *saját szervei által* a vízvezetékekre való felügyeletet.

A fentiekből látható, hogy a gáz-, villamos- és vízellátás mai alakban való biztosítása a kerületi előljárásságokról szóló 1893. XXXIII. tc. életbe lépte óta alakult ki, önálló közüzemek útján, így tehát *nyilvánvaló, hogy a kerületi előljárásságoknak a vezetékek felügyeletére vonatkozólag a fenti törvényben előírt ezirányú hatásköre ma már idejét múlta.*

A kerületi előljárásságok munkaköre az utakkal és a közterület-foglalással kapcsolatosan.

ad 1. A kerületi előljárásságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. 18. §-ának 2. pontja szerint a kerületi előljárásság hatáskörébe tartozik: »a kerületi utak, utcák, terek, burkolatainak... fenntartása és kijavítása a költségvetés keretén belül;... a magánosok által készített járdaburkolatok átvétele, kövezeten, vagy járdán magánosok céljaira szükséges ideiglenes használat és változtatások engedélyezése, az önkényesen tett változtatások büntetése«.

A törvény fenti rendelkezései szerint tehát a kerületi előljárásságoknak az utakkal kapcsolatos munkakörét három *alcsoportra* oszthatjuk: a) az utak *fenntartásával, javításával* kapcsolatos teendőkre, b) az *útrendészeti hatósági* teendőkre és c) a *közterület-foglalási* ügyekre.

ad a) Budapest székesfővárosban az új utak építése *mindenkor polgármesteri hatáskörbe tartozott.* Azonban az illetékes kerületi előljárásságok a kerületükben levő utak fenntartását és javítását a kerületi előljárásságok

szervezéséről szóló 1893. évi XXXIII. tc. megalkotása után, egészen az 1930. év végéig, teljesen önállóan végezték, a költségvetéseikben biztosított hitel keretén belül. A központ legfeljebb csak ellenőrizte ez irányú munkájukat.

Ma azonban a kerületi előljáróságoknak az utak fenntartása és javítása tekintetében is már csak igen kevés önálló hatáskörük maradt, mert *majdnem teljes mértékben a polgármesteri út- és csatornaépítési (II.) ügyosztály végrehajtó szerveivé lettek*. Az 1931. évben ugyanis az útfenntartásokat és a nagyobb méretű javításokat a polgármester már *központi irányítás alá vonta*.

A kerületi előljáróságok *útépítési* munkakörével kapcsolatos *feladatokat*, könnyebb áttekinthetőség végett, ismét az alábbi részekre bontjuk:

- az utak karbantartása *saját hitelből*, féligmeddig önálló hatáskörben;
- az utak karbantartása, vagy esetleg új utak építése *a polgármesteri út- és csatornaépítési (II.) ügyosztály* által az előljáróság rendelkezésére bocsátott hitelből, az ügyosztály által kijelölt vállalkozóval, az ügyosztály irányítása mellett;
- az utak tisztántartása.

*

Minthogy a kerületi előljáróságok *útügyi* műszaki teendőinek megértéséhez szükséges az egyes útburkolatok minőségének és mennyiségének ismerete, azért az alábbi statisztikai táblázatban ismertetjük a székesfőváros területén levő utcaburkolatokat:

19. A budapesti utcaburkolatok áttekintése négyzetméterekben (gyalogjárók és szegélykövek nélkül).

Utcaburkolatok minősége	1929	1930	1931	1932	1933
Kőburkolat	2,715.151	2,780.025	2,825.792	2,857.522	2,923.849
Keramit	448.777	456.235	490.585	502.919	516.023
Fakocka	14.500	14.500	14.500	14.500	14.500
Aszfalt	778.227	781.850	799.432	820.257	853.988
Makadám (vizes)	2,062.508	2,084.511	2,072.957	2,057.758	2,012.742
Makadám (kátrányos)	580.414	654.576	721.592	754.701	762.861
Bitümenes téglá	?	9.326	9.686	10.392	10.392
<i>Összesen</i>	6,599.577	6,781.023	6,934.544	7,018.049	¹⁾ 7,094.355

A kerületi előljáróságoknak a saját hitelből és félig-meddig önálló hatáskörben végzett útépítési munkakörébe a *vizes makadámutak* karbantartása, valamint a kövezett utaknak *kisebb méretű* legsürgősebb javítása tartozik.

A makadámutak kétfélék: az ú. n. vizes és kátrányos makadámutak; ez utóbbiak az összes makadámutaknak ma kb. 30%-át teszik ki. A vizes makadámutakat kb. felerészben a kerületi előljáróságok, felerészben a *központi útépítési ügyosztály* készítette el, azonban a *vizes makadámutak* kijavítása

¹⁾ Ezenkívül 60.869 m² betonburkolat.

ma már a kerületi előjáróságok hatáskörébe tartozik, tekintet nélkül arra, hogy az utakat melyik szerv építette. A kátrányos makadámutak fenntartása azonban nem a kerületi előjáróságok hatáskörébe tartozik, hanem azt a polgármesteri útépitési ügyosztályhoz tartozó Útügyi Intézet, illetve annak egyik része: a volt Kátrányozó és Bitumenező Telep végzi el.

Azonban még a vizes makadámutak karbantartása és javítása terén *síncs meg már a kerületi előjáróságoknak a teljesen önálló hatáskörük, mert a polgármesteri útépitési ügyosztályhoz minden kerületi előjáróság az év elején köteles bejelenteni, hogy milyen makadámutakat akar kijavítani és hogy ehhez mennyi kőanyagra van szüksége. A polgármesteri útépitési ügyosztály felülvizsgálja a kerületi előjáróságok jelentését, részint a munkaterv, részint az igényelt kőmennyiség szempontjából.*

Az útjavításhoz szükséges kőanyagot az 1931. év óta ugyanis többé nem minden egyes kerületi előjáróság külön-külön szerzi be, hanem a polgármesteri útépitési ügyosztály központilag, saját költségvetési hitele terhére, együttesen biztosítja azt és ebből elégíti ki a kerületi előjáróságoknak az év elején bejelentett kőmennyiségigényléseit.

Ugyancsak az ügyosztály rendelkezik az úthengerek felett, azonkívül az útjavításhoz szükséges szerszámokat is az ügyosztálytól kell igényelniük az egyes kerületeknek. Épen ezért a makadámutak javításának időpontjait, egységes munkabeosztás szerint, az ügyosztály állapítja meg minden egyes kerületre vonatkozólag.

Az ügyosztály által engedélyezett makadám útjavításokhoz a kerületi előjáróság alkalmazza a munkásokat és ő fogadja fel a fuvarosokat is, akik a kiszabott munkát a kerületi mérnök vezetése mellett végzik és munkabérlüket a kerületi előjáróság saját költségvetési hiteléből fedezi.

Minden kerületi előjáróságnak van azonban kisebb méretű saját kőraktára is, amelynek készletéből a kövezett, tehát végleges burkolattal ellátott utak kisebb beszakadása, süllyedése esetén a javításhoz szükséges kőanyagot felhasználja. Ezeknek a munkáknak a költségeit szintén saját költségvetési hiteléből fedezi.

*

De a kerületi előjáróságok minden év elején javaslatot tesznek a polgármesteri útépitési (II.) ügyosztálynak arra nézve is, hogy milyen végleges burkolatú (tehát kövezett, keramitos stb.) utak karbantartására és átépítésére, vagy pedig mely makadámutaknak valamilyen végleges burkolatra való átburkolására van szükség. Ezeket a javaslatokat a polgármesteri útépitési ügyosztály kiegészíti a maga megfigyeléseivel is. Az erre a munkaterületre vonatkozó évi programot az ügyosztály közös értekezleten állapítja meg, amelyen résztvesznek a kerületi mérnökök is és a megállapított munkaterv természetesen igazodik a polgármesteri II. ügyosztály költségvetési hiteléhez.

Ennek a munkatervnek az elvégzésére a polgármesteri útépitési ügyosztály *versenytárgyalás* alapján szerzi be az anyagot és jelöli ki az egyes munkák elvégzésére a vállalkozókat, valamint megállapítja az utak karbantartásának, illetőleg átépítésének *sorrendjét*.

A központilag megrendelt kőanyagot az ügyosztály *átadja a munka felosztásának megfelelő arányban a kerületi előljáróságnak*, azonkívül kiállítja a vállalkozó részére szóló megrendelőlevelet és azt is a kerületi előljáróság útján továbbítja a vállalkozóhoz.

Ezeket a munkálatokat *a kerületi előljáróság végzi ugyan*, azonban, amint láttuk, *a polgármesteri útépitési ügyosztály költségvetési hiteléből, ügyosztályi irányítás mellett és az ügyosztály által kijelölt vállalkozó útján*.

A vállalkozó munkáját *a kerületi mérnök köteles ellenőrizni, ő a munka építésvezetője*, azonban a polgármesteri útépitési ügyosztály is állandóan ellenőrizteti ezt a munkát és így *a központi mérnök a munka ellenőrének tekinthető*. Az elvégzett munkát a kerületi mérnök csak ideiglenesen veszi át, de a vállalkozó számláját ő köteles ellenőrizni, záradékolni és beküldeni felülvizsgálat, valamint kiutalás céljából a polgármesteri útépitési ügyosztálynak.

*

Az utak *tisztántartásával* kapcsolatban meg kell említenünk, hogy — a Köztisztasági Hivatal általános munkája mellett — *egyes bizonyos utaknak tisztántartása, fagy-veszély esetén való felszórása, a felgyülemlett sár és hó eltakarítása, sőt még egyes bizonyos utcáknak az öntözése, még ma is a kerületi előljáróságok hatáskörébe tartozik*, noha a székesfővárosnak erre a célra külön Köztisztasági Hivatala van. Ez a hivatal 2—3 évenként tartott rendes megbeszélések útján osztja fel az utak tisztántartási munkáját részint saját közegei, részint pedig a kerületi előljáróságok között.

*

Amint a fentiekből láttuk, a mai gyakorlat szerint a kerületi előljáróságok *ma már az utak karbantartása és átépítése tekintetében tulajdonképpen a polgármesteri útépitési ügyosztály kirendeltségei*, akik kötelesek végrehajtani az ügyosztály utasításait, valamint *javaslatot tesznek az ügyosztálynak az utak karbantartásának és átépítésének szükségességére vonatkozóan*.

A mai gyakorlat tehát *lényegesen megváltoztatta a kerületi előljáróságok szervezéséről* szóló 1893. évi XXXIII. tc.-nek idevonatkozó rendelkezéseit, *sőt azt a rendelkezését is, hogy a kerületi mérnök csak a kerületi előljárón keresztül érintkezhetik a polgármesteri útépitési ügyosztállyal és viszont: hogy az ügyosztály is csak az előljárón keresztül érintkezhetik a kerületi mérnökkel*. Hiszen az utak karbantartásának és átépítésének programját az ügyosztály ma már a

kerületi mérnökökkel tartott közös értekezleten állapítja meg, sőt az ügyosztály megbízásából teljesített útjavítási munkálatoknál a kerületi mérnök *közvetlenül* alá van rendelve az ügyosztály által kirendelt ellenőrnek.

*

A polgármesteri útépitési ügyosztály különböző okokból tartotta szükségesnek saját hatáskörébe vonni a kerületi előjáróságoknak az útügyekkel kapcsolatos feladatait. Szükség volt erre részint azért, mert *az útépités technikája folytonosan fejlődik* és a különböző útburkolatokkal állandó kísérleteket kell folytatni, a haladást figyelemmel kell kísérni, amire az egyes önálló kerületi előjáróságok nem képesek. Szükségessé tette továbbá az a körülmény, hogy a székesfővárosban *egységes elgondolásokon alapuló útügyi politika érvényesüljön* és egységesen lehessen megállapítani a székesfőváros útügyi programját. Végül szükséges volt azért is, mert az útépitésnél használt anyagok és eszközök *központilag olcsóbban szerezhetők be* és nagyobb tömegű munkának egyszerre és *központilag történő vállalatbaadása* következtében a vállalkozókat olcsóbb ajánlattételre lehet szorítani.

*

ad b) *Azonban teljesen a kerületi előjáróságok hatáskörében maradt az útrendészeti hatósági jogkör.*

Ha valaki, akár magánfél, akár testület, vagy közüzem a székesfőváros területén az úttestet igénybe akarja venni lerakodás céljára, vagy fel akarja szedetni az útburkolatot, köteles azt az előjáróságoknak bejelenteni és erre *engedélyt kérni*. A kerületi előjáróság köteles azonban az útburkolatok helyreállítását *ellenőrizni* és a hiányok megállapítása esetén az engedélyeseket *utasítani a pótlások elvégzésére*.

Ha valaki a közutakat engedély nélkül elvonja eredeti rendeltetésüktől, vagy pedig az útburkolatot engedély nélkül felbontja, az ellen a kerületi előjáróság, mint útrendészeti hatóság, *kihágási eljárást tesz folyamatba*.

*

Ma tehát a kerületi előjáróságok útügyi munkaköre — ellentétben a kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. rendelkezéseivel — a tényleges gyakorlatban három főrésztre osztható:

1. *mint úrendészeti hatóság, önállóan jár el,*
2. *az utak karbantartásánál és átépítésénél a kerületi előjáróság tulajdonképpen a polgármesteri II. ügyosztály utasításait köteles végrehajtani és mint az ügyosztály kirendeltsége jár el,*

3. *a kerületi előjáróság tesz javaslatot a polgármesteri II. ügyosztályhoz az utak karbantartására és átépítésére vonatkozóan.*

*

Ad. c) Meg kell még említeni, hogy a kerületi előljárásságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. a kerületi előljárásságok hatáskörébe utalta a *járda-foglalási engedélyek kiadását*.

Ma a kávéházak vendéglők stb. járda foglалására 3 méteren belül a kerületi előljárásságok adnak engedélyt, míg 3 méteren felüli járda foglалás-hoz már a polgármesteri közlekedési (V.) ügyosztály engedélye szükséges.

A közterület foglалás kérdése, miként azt a kerületi vásárfelügyelők munkakörénél is megemlítettük, ma a székesfőváros közigazgatásában egységes rendezésre váró feladat.

A kerületi előljárásságok munkaköre a csatornákkal és vízjogi ügyekkel kapcsolatban.

Ad. 2. A kerületi előljárásságok, műszaki feladatkörükben, az útügyeken kívül, a kerületi előljárásságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. 18. §-ának 2. pontja értelmében *a saját költségvetési keretükön belül kötelesek foglалkozni a póce és egyéb anyagokat levezető közcsatornáknak fenntartásával és kijavításával, valamint a házicsatornák és vízvezetékcsövek építésének ellenőrzésével.*

Ez a munkakör is változott a gyakorlatban az előljárásságokról szóló törvény megalkotása óta eltelt 40 esztendő alatt.

A csatornák építésével, fenntartásával és javításával ma már teljes mértékben a polgármesteri II. ügyosztály foglалkozik.

Pest városában 1869-ben a teljes csatornahálózat hossza még csak 63 kilométer volt. Ezek azonban *nem voltak modern értelemben vett csatornák*, csupán a Duna-menti rész víztelenítését látták el. Budán ellenben a lakott részeken mindenütt régi csatornamaradványokra lehet akadni, így pl. a II., Donáti-utcai csatorna, amely még ma is üzemben van, egyike Budapest legrégibb csatornáinak.

A csatornaépítés nagyobb lendülettel csak az 1892. év óta kezdődött s amíg ebben az évben még csak 219.8 kilométer volt a csatornák hossza, addig *jelenleg már 687.5 kilométer csatornát találunk Budapesten*, ami azt jelenti, hogy *Budapest egy lakosára 0.68 méter csatornahossz jut*. Ez aránylag elég kedvező, ha figyelembe vesszük, hogy Hamburg (0.66 m), Kopenhága (0.59 m), Madrid (0.56 m), München (0.64 m) és Róma (0.58 m), ebben a tekintetben Budapest mögött maradnak.

20. A budapesti csatornahálózat fejlődése.

	Csatornák hossza méterekben		Csatornák hossza méterekben
1919. év	446.131	1927. év	450.559
1920. «	440.510	1928. «	466.938
1921. «	440.510	1929. «	485.759
1922. «	442.701	1930. «	504.456
1923. «	442.701	1931. «	615.695
1924. «	.	1932. «	636.324
1925. «	.	1933. «	653.890
1926. «	.		

*

A fővárosban *háromféle közcsatornát* különböztetünk meg: *főgyűjtő-, gyűjtő- és mellékgyűjtő-csatornákat*. Ezeken kívül vannak még *magáncsatornák* is, amelyeket csak hatósági engedéllyel lehet építeni. Az ügynevezett *házi-csatornák* az előbb említett közcsatornába torkollanak.

*

A *kerületi előljáróságok* ma már csakis a *házi-csatornáknak* a *mellék-csatornába való bekötésére adhatnak engedélyt*. A kerületi előljáróságok kötelessége még ellenőrizni azt, hogy a *házi-csatornák bekötése megfelelően történik-e* és amennyiben megállapítja, hogy pl. valamely házi-csatorna eltört és az úttestet alámosta, akkor *köteles a háztulajdonost utasítani a hiba kijavítására*, mert ellenkező esetben a szükséges munkálatokat a háztulajdonos költségére a csatornafenntartási kirendeltség útján végezteti el.

Valamely házi-csatornának vagy magáncsatornának a *gyűjtő-csatornába és a főgyűjtő-csatornába* való bekötésére viszont már csakis a polgármesteri út- és csatornaépítési (II.) ügyosztály adja meg az engedélyt, mert ezek a csatornák sokkal kényesebbek, nagyobb költséggel épültek, mint a mellék-csatornák, tehát fokozottabb mértékben kell ügyelni az azokba való bekötésekre. Ezért az ilyen munkálathoz a polgármesteri II. ügyosztály rendeli ki a *szakértő ellenőrző közeget*, akinek különösen arra kell ügyelnie, hogy a magáncsatorna bekötése ne történjék rossz helyen, pl. a főgyűjtő-csatorna *tetején*, amire a vállalkozók hajlamosak szoktak lenni.

*

Itt kell megemlíteni, hogy *vízjogi ügyekben Budapesten a polgármester az elsőfokú hatóság*; a kerületi előljáróság pedig csupán a polgármester felhívása alapján végez ebben a tekintetben *bizonyos előkészítő munkákat*. Ugyancsak a polgármester által *átruházott hatáskörben* végzi a kerületi előljáróság a nyílt víziárkok tisztítását és egyéb vízügyi teendőket.

Mindezekből kitűnik, hogy a *kerületi előljáróság csatornázási ügyekben* ma már nem önálló hatáskörben, hanem csupán a *polgármester megbízása és utasítása alapján jár el*.

*

A kerületi előljáróság műszaki tevékenységéhez kell sorolnunk az *elsőfokú tűzrendészeti hatósági tevékenységet* is, amelyet az alábbi statisztikai adatok világosan tárnak elénk.

21. A kerületi előljáróságok tűzrendészeti tevékenysége.

Nyilvántartott gyárak, épületek és tűzveszélyes üzletek	1927.	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.
Tűzrendőri szemlék	3.874	4.008	4.134	4.377	2.886	1.965
Tűzesetek utáni szemlék	170	218	210	175	385	339

Meg kell jegyeznünk, hogy tűzrendészeti ügyekben ma a másodfokú hatóság a *polgármester*, aki ezt az ügykört a *polgármesteri közművelődési (XIV.) ügyosztály útján intézi*. Minthogy azonban a tűzrendészeti eljárás legtöbbször műszaki vonatkozású, ennél fogva a polgármesteri XIV. ügyosztály a legtöbb esetben *kénytelen a polgármesteri III. (városépítési és magánépítési) ügyosztály véleményét is kikérni*, amelyhez a tűzoltóság ügye és a másodfokú tűzrendészeti hatósági ügyek azelőtt tartoztak.

A kerületi előjáróságok szerepe a középítkezések terén.

Ad 3. A középítkezésekre vonatkozólag a kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. 18. §-a 2. bekezdésének utolsó pontjában a következőket olvassuk: »Új középítkezéseknél a kerületi előjáróság és annak műszaki tisztviselői a tanács, illetve a főmérnök utasítása szerint működnek közre.«

Valamikor a kerületi előjáróságok erre a célra nagyobb költségvetési hitelösszegek felett rendelkeztek, amelyekből teljesen önálló hatáskörben elvégezték a főváros tulajdonában levő épületeknek a karbantartását.

Ma azonban a kerületi előjáróságok — 1933. óta — erre a célra már nem kaptak költségvetési hitelkeretet, mert a polgármesteri középítési (XIII.) ügyosztály a fővárosi épületeket, elsősorban a székesfővárosi iskolákat, központilag tartja jókarban és csak olyan karbantartási munkákat bíz a kerületi előjáróságokra, esetről-esetre engedélyezett költségvetési hitel terhére, amelyeknek elvégzése a decentralizált közigazgatás keretében célszerűbbnek mutatkozik. Erről a munkakörrel egyébként ezúttal szükségtelennek tartjuk a bővebb ismertetést, csupán az alábbi adatokat tartjuk érdemesnek közölni:

22. A kerületi előjáróságok kezelésében álló középületek és ezek fenntartási költségei 1927—1933.

É v	Közigazg. épület	Iskola	Plébánia- hivatalok	Egyéb középület	Fővárosi bérház	Fenntartási költség	Telkek és szántó- földök
1927.	11	252	20	3	608	1,116.260	343
1928.	11	274	21	13	612	979.101	689
1929.	17	278	20	145	328	1,140.183.68	807
1930.	17	286	21	21	324	894.108.12	528
1931.	19	252	22	10	314	768.246.50	1.472
1932.	16	—	—	15	336	248.960.34	1.420
1933.	14	45	—	3	19	80.170.89	—

A kerületi előljárásságok munkaköre a magánépítkezésekkel kapcsolatban.

Ad 4. A kerületi előljárásságok műszaki tevékenysége köréből utolsónak ismertetjük *a magánépítési engedélyek kiadása, valamint az építésrendészeti hatósági munkakörök tennivalóit*, jóllehet a közönség, ha az előljárásságok műszaki tevékenységéről hall, elsősorban erre a munkakörre gondol, mert ez van leginkább kapcsolatban a magánfelekkel, a közönséggel.

Ma a fővárosban a magánépítkezésekkel kapcsolatban kétféle hatósági tevékenységet különböztetünk meg: a) *építéshatósági és b) építésrendészeti tevékenységet.*

Az elsőfokú építéshatósági jogkör *megoszlik a polgármester és a kerületi előljárásságok között.* A két szervezet ezirányú hatáskörei között a határvonalat a Fővárosi Közmunkák Tanácsa által kiadott építésügyi szabályzat 19. §-a állapítja meg, amely szerint a kisebb jelentőségű, az úgynevezett *szerkezetet nem érintő építési engedélyek kiadása elsőfokon a kerületi előljárásságok hatáskörébe tartozik*, míg az összes többi építési engedélyeket elsőfokon a polgármester adja ki.

Ezek szerint *a kisebb jelentőségű építkezések, vagy átalakítások engedélyezése még ma is a kerületi előljárásságok hatáskörébe tartozik*, ami célszerű is, mert jobban megfelel a decentralizálás elvének.

A magánépítéssel kapcsolatos közigazgatási tevékenységnél azonban *a kerületi előljárásságok másodfokú építési hatósága már nem a polgármester, hanem a Fővárosi Közmunkák Tanácsa.* Olyan esetekben pedig, amikor a polgármester adja ki elsőfokon az építési engedélyt, *ugyancsak a Fővárosi Közmunkák Tanácsa a másodfokú hatóság.* Igen sok esetben még a polgármester is csak akkor járhat el elsőfokú építéshatósági jogkörében, ha előzőleg kikérte a Fővárosi Közmunkák Tanácsának a véleményét. A ma érvényben levő építésügyi szabályzat ugyanis elrendeli, hogy mindazokban az esetekben, amelyeket a szabályzat felsorol, vagy pedig amelyekben az építési engedélyek iránti kérelem eltér a szabályoktól, az elsőfokú hatóságnak előzetesen ki kell kérnie a Fővárosi Közmunkák Tanácsának hozzájárulását is.

*

Az építési engedély kiadása után veszi kezdetét *az építésrendészeti hatósági jogkör gyakorlása.* Ez a jogkör *elsőfokon a kerületi előljárásságok hatáskörébe tartozik.* Ők kötelesek ellenőrizni azt, hogy az építkező az engedélyben előírt módon bonyolítja-e le az építkezést. Amennyiben az előljárásság az építkezés folyamán szabálytalanságot állapít meg, akkor elsőfokú építésrendészeti hatósági jogkörében megindítja az *építésrendészeti mulasztási eljárást.* Erről azonban a mai gyakorlat szerint a polgármesteri III. ügyosztály még akkor sem kap értesítést, ha az építési engedélyt ő állította ki.

A kerületi előljárásságok elsőfokú építésrendészeti hatósági tevékenységével kapcsolatban ugyanis *a másodfokú építésrendészeti hatósági teendőket szintén nem a polgármester, hanem ismét a Fővárosi Közmunkák Tanácsa látja el.* Ilyen módon tehát a polgármesternek még az általa kiadott építési engedélyek ügyében sincsen *semmilyen irányító vagy ellenőrző jogköre* a kerületi előljárásságokkal szemben, mert ma az érvényben levő jogszabályok alapján ezt a jogkört és az ezzel kapcsolatos tevékenységet — *a fővárostól teljesen távolálló állami hatóság, tehát egy idegen szerv látja el.*

Ily módon a Fővárosi Közmunkák Tanácsa ma az építési engedélyek kiadásánál *kettéválasztja a kerületi előljárásság és a polgármester ezirányú hatáskörét* annyira, hogy az egyik szerv egyáltalában nincs tájékozódva a másik által elvégzett munkákról. A fővárosi építésrendészeti és építésrendészeti munkakörben tehát ma az a helyzet, mintha például a kerületi vásárfelügyelőket, a kerületi tisztiorvosokat, vagy pedig a kerületi előljárásságok elsőfokú iparhatósági tevékenységét kivonnák a polgármester másodfokú hatásköréből és a felügyeleti és irányító jogkört valamilyen teljesen különálló állami szervre bíznák.

*

A kerületi előljárásságoknak az építésrendészettel és az építésrendészeti jogkörével kapcsolatos tevékenységére vonatkozólag a túlrészletezett statisztikai adatok helyett világosabb képet nyújt a Budapesten kiadott építési engedélyek számát, valamint a folyamatba tett építkezéseket ismertető alábbi két táblázat:

23. Kiadott építési engedélyek száma Budapesten 1928—1932.

	Új építkezések lakóházak	Egyéb épület	Átalakítások	Régi engedélyek módosítása
1928. évben	1.259	156	3.247	508
1929. „	1.046	198	3.219	522
1930. „	907	225	2.879	431
1931. „	1.182	237	2.983	423
1932. „	1.249	185	3.163	574
1933. „	1.207	163	3.561	593

24. Építkezések Budapesten 1927—1933.

L a k ó h á z a k							
	Új építkezés	Toldalék	Ráépítés	Átalakítás	Együtt	Egyéb épületek	Összesen
1927. évben	677	309	117	262	1.365	305	1.670
1928. „	1.039	456	123	365	1.983	431	2.414
1929. „	969	499	105	389	1.962	425	2.387
1930. „	817	426	62	384	1.689	411	2.100
1932. „	952	374	34	439	1.799	369	2.168
1933. „	1.169	403	35	417	2.024	280	2.304

*

A kerületi előjáróságok műszaki teendőinek vizsgálatánál világosan megállapítható, hogy a kerületi előjáróságokra vonatkozó *jogszabályok megalkotása óta* a gyakorlati élet követelményeinek hatása alatt *milyen nagy eltolódások következtek be abban az irányban, hogy az ugyanolyan feladatokra vonatkozó műszaki munkaterületek egységes, központi irányítás alá kerülhessenek.*

A kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. megalkotása óta központi, *egységes irányítás* alá vonták az *utakkal* kapcsolatos ügyek elvégzését. A kerületi előjáróságok ezirányú hatáskörében pedig csupán az *útrendészeti elsőfokú hatósági teendők* ellátása maradt meg, valamint az a hivatás, hogy állandóan felügyeljen az utak állapotára és arról a központi ügyosztályt tájékoztassa. A kerületi előjáróságoknak az utak építésénél való szerepe ma már majdnem teljesen a *központ által irányított tevékenység.*

A kerületi előjáróságoknak a *csatornákkal* kapcsolatos munkaköre ma már inkább csak az útrendészeti hatósági jogkörrel áll vonatkozásban.

A kerületi előjáróságoknak *építhetőségi és építésrendészeti* tevékenysége pedig, véleményünk szerint, teljesen új rendezésre szorul, miután ez a munkaterület — a jogkörnek a Fővárosi Közmunkák Tanácsa, a polgármester és a kerületi előjáróságok között való megoszlása miatt — ma már annyira bonyolult, hogy *annak a mai rendszerben való további fenntartása sem a közérdek, sem pedig a polgárság jogos magánérdekei szempontjából nem nevezhető célszerűnek.*

A Fővárosi Közmunkák Tanácsa mindazokat a feladatokat, amelyek annak megszervezését annakidején teljesen indokolttá tették és amelyeket jelen fejezetünk elején ismertettünk, véleményünk szerint már teljes mértékben elvégezte. Ma már ugyanis a *székesfővárosi közigazgatás műszaki szervezete teljesen fejlett és így mindazokat a feladatokat, amelyeket az 1870. évi X. tc. megalkotásakor — főleg az egyesítés hiánya miatt — az egyes alkotó városok külön-különálló közigazgatása még nem tudott elvégezni, — a több mint hatvan év óta egyesített Budapest székesfőváros műszaki igazgatása ma már teljes mértékben és sokkal racionálisabban tudná önállóan is ellátni a maga szakképzett és hivatása magaslatán álló műszaki személyzetével.*

V.

A kerületi előjáróságok adóügyi tevékenysége.

Értekezésünk bevezető részében említettük, hogy Pest és Buda közigazgatását a törvényhozás már az egyesítés előtt is igyekezett megkülönböztetni a többi törvényhatóságok közigazgatásától. Az *egyesítés irányában haladó fejlődés legelső jele* már a *tényleges egyesítés bekövetkezése előtt, 1868-ban*

mutatkozott, amennyiben a törvényhozás az 1868. évi XXI. tc.-ben az adóbehajtást *Buddn és Pesten az állami adóhivatalok helyett ráruházta a községi adóbehajtási hivatalokra.*

*

A mai adózási rendszerrel igen nagy *szakirodalom* foglalkozik és így erre a kérdésre nem kívánunk részletesebben rátérni.

Budapesten a székesfővárosi adóügyi szolgálat szoros összefüggésben van az állam adószedési tevékenységével. Az adóügyi igazgatásban 1868. óta fennmaradt az a rendszer, amely szerint az adószedés legalsó végrehajtó szerve Budapesten ugyan az autonómia, de mellette, illetőleg felette *állami szervezet* is működik. Ezt a fővárosban főleg a *m. kir. adófelügyelőség* képviseli, amely munkáját a főváros adószámviteli osztályaival párhuzamosan végzi. Az *írányító szerv pedig: a budapesti m. kir. pénzügyigazgatóság.*

*

A kerületi adóügyi igazgatást már a kerületi előljáráóságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. szabályozta, amely a 23. §-ában kimondotta:

»Minden kerületi előljáráósággal kapcsolatban a városi adóhivatalnak egy, az illető kerületre kiterjedő osztálya szervezendő, mely a kerületben lakó adózók és a kerületben levő adótárgyak adóját a fennálló szabályok értelmében előírja és beszedi és egyúttal a kerületi előljáráóság ügyköréből folyó közigazgatási végrehajtás teendőit végzi.«

A kerületi előljáráóságok szervezetéről szóló 472/1894. kgy. számú székesfővárosi *szabályrendelet* VI. fejezete, a 39—42. §-ig terjedő részében még részletesebben foglalkozik a kerületi adószámviteli osztályokkal, azonban már most megállapíthatjuk, hogy az előljáráósági törvény, szabályrendelet, valamint a 43.810/1899. számú *szolgálati utasításnak* életbelépte óta a kerületi adószámviteli osztályok szervezete és hatásköre *többször lényeges változáson ment keresztül.*

A tárgyilagos szemlélő mindenekelőtt saját maga is megállapíthatja, hogy az adószámviteli osztályok működésével kapcsolatban a kerületi előljáró személyes felügyelete és irányítása — az adóügyi tevékenységnek egyre szövevényesebb bonyolódottságára való tekintettel — fokról-fokra *mindinkább összezsugorodott.* Ezzel szemben viszont fokozatosan növekedett a kerületi adószámviteli osztályok felett a központi adóhivatal irányítói és felügyeleti hatásköre annyira, hogy ma a központi adóhivatal már közvetlenül rendelkezik a kerületi adószámviteli hivatalokkal, azoknak teljes munkájával és személyzetével is.

*

A főváros jelenleg 18 adókerületre van felosztva és minden egyes kerületben külön adószámviteli osztály látja el az adóügyi igazgatást.

*

Ezek a kerületi adószámviteli osztályok két főcsoportra oszlanak :

I. a tulajdonképeni adószámviteli osztály, amelyikhez tartozik: az egyenesadók és a fogyasztási adók kezelése, valamint az adóhátralékok és a közadók módjára történő követelések behajtása,

II. az egyesített forgalmi- és keresetiadó-osztály.

Az 1927. év előtt az adótartozások és az összes, úgynevezett »közadók módjára« behajtandó követelések behajtását különböző hatóságok végezték. Az adóügyi igazgatásról szóló 1927. évi V. tc. alapján kiadott 600/1927. számú pénzügyminiszteri rendelet 43. és 44. §-ai azonban az összes »közadók módjára« behajtandó követelések behajtását összpontosította a kerületi adószámviteli hivataloknál. Tehát bármilyen budapesti, vagy vidéki hatóság, illetőleg követeléseinak közadók módjára történő behajtásának jogával felruházott testület akarja követeléseit valamely budapesti lakoson közigazgatási úton behajtani, köteles a hátralékos lakása szerint illetékes kerületi adószámviteli hivatalt megkeresni a behajtás eszközlése céljából. A pénzügyminisztérium ezzel a rendelkezésével ki akarta küszöbölni azt a helyzetet, amely a centralizált rendszer előtt fennállott, hogy ugyanazt az adósfelet két-három végrehajtó is felkeresse különféle közkövetelések behajtása végett.

*

A következőkben soroljuk fel azokat a *hatóságokat, hivatalokat, testületeket stb., amelyeknek követelései ma közadók módjára hajtandók be* és amelyek jogosultak ilyen irányú megkereséseiket a kerületi adószámviteli osztályokhoz megküldeni :

- a m. kir. minisztériumok,
- a m. kir. pénzügyigazgatóság,
- a m. kir. adóhivatalok,
- a m. kir. adófelügyelőségek,
- a m. kir. központi vámigazgatóság,
- a m. kir. fővámhivatal,
- a m. kir. központi díj- és illetékkiszabási hivatal,
- a m. kir. postahivatalok,
- a m. kir. katonai hatóságok,
- a m. kir. tud. egyetemek gazdasági hivatalai,
- a m. kir. központi statisztikai hivatal,
- a m. kir. felülvizsgáló és kiegyenlítő hivatal,
- a m. kir. bányakapitányságok,
- a m. kir. távíró- és távbeszélőigazgatóság,
- a m. kir. államrendőrség.

Budapesten :

a székesfővárosi központi számvevőség,
 a kerületi számvevőségek,
 a kerületi adószámviteli osztályok,
 a kerületi városbíróságok
 az árvaszékek (vidékiek is)
 a Fővárosi Közmunkák Tanácsa,
 a Székesfővárosi Hirdető Vállalat,
 a Székesfővárosi Fertőtlenítő Intézet,
 a róm. kat. és gör. kat. egyházközségek,
 az ág. ev. és ref. egyházközségek,
 az izr. hitközségek,
 a m. kir. bíróságok,
 az ipartestületek,
 a forgalmiadóközösségek,
 a m. kir. révkapitányság,
 a Székesfővárosi Javadalmi Intézőség,
 az Országos Társadalombiztosító Intézet,
 a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete,
 a magyar hajózási betegségi biztosító intézet,
 az Országos Gazdasági Munkáspénztár,
 a városok és községek (adó-, illetékhátralékok és egyéb tartozások
 miatt),
 a főszolgabírói hivatalok,
 a kir. közjegyzőségek,
 a közkórházak stb., valamint
 a magánfelek is, a községi (város-) bíraskodással kapcsolatosan meg-
 ítélt 100 pengőn aluli, valamint a kir. bíróságok által megítélt 25 pengőn
 aluli magánköveteléseikkel.

Véleményünk szerint azonban ez a felsorolás nem lehet teljesen pontos és bizonyára vannak még ezenkívül más olyan szervezetek is, amelyek követeléseiket közzadók módjára hajtathatják be. *Érthető tehát, hogy a kerületi adószámviteli osztályokhoz rendkívül nagy számban érkeznek behajtás iránti megkeresések.*

A fővárosra az ilyen követeléseknek behajtása ma már rendkívül nagy terhet jelent és a megkeresések elintézése, a sürgetésekre való válaszol-
 gatás a székesfőváros kerületi adószámviteli osztályainak működésére rend-

kívül nagy súllyal nehezedik. A főváros kerületi adószámviteli hivatalai például az 1932. évben összesen 658.620 darab »idegen követelések« behajtása iránti megkeresést kaptak, amelyek közül 500.967 darabot adtak ki zálogolásra.

*

Minden ilyen, közzadók módjára behajtható követelésről az adószámviteli osztály előbb zálogolási jegyzőkönyvet tölt ki és utána »felintí« a hátralékos felet a követelésnek 8 nap alatt kötelező befizetésére ; ugyanezen a nyomtatványon értesíti egyúttal arról is, hogy *nemfizetés esetén megindítja a végrehajtási eljárást.*

Ha a fél a felintés 8 napi határideje alatt nem fizet, akkor a behajtási megkeresések végrehajtás alá kerülnek. Ez annyit jelent, hogy az adószámviteli osztályokhoz beosztott végrehajtók naponta megkapják a zálogolási jegyzőkönyveket, amelyekkel a fél lakására mennek ki, megmondják a félnek, hogy milyen hátralékokról van szó és felszólítják a fizetésre. Ha a fél kifizeti tartozását, ezt a végrehajtó a zálogolási jegyzőkönyvre rávezeti, a felvett pénzről nyugtát ad és az átvett összeget még aznap köteles vagy csekklaapon, vagy postautalványon feladni a behajtást kérő hatóságnak. A postautalvány költségeit a féltől hajtja be. Ha a fél a zálogolás alkalmával kifizeti tartozását, akkor végrehajtási költséggel nem terhelik meg, ha azonban azonnal nem fizeti ki, úgy még 3% végrehajtási díj is terheli a felet akkor, hogyha ténylegesen megtörténik a lefoglalt ingóságok transzferálása.

Ha egy félre vonatkozólag csak egy behajtási megkeresés van és a fél akár a megkereső hatóságnak, akár a végrehajtónak, akár pedig a kerületi adószámviteli osztálynak vagy részletet fizet, vagy a teljes összeget kifizeti, akkor a kerületi adószámviteli osztály a hozzá beérkezett összeget a megkereső hatóságnak megküldi. Ha azonban egy fél ellen több megkeresés alapján jár el az adószámviteli osztály és a fél vagy részletösszeget fizet, vagy a teljes összeget kifizeti, akkor az adószámviteli osztály, illetve a végrehajtó a megkeresések időrendjében igyekszik a megkereső hatóságokat kielégíteni.

Ha viszont a fél a megjelenő végrehajtónak nem fizeti ki tartozását, akkor a végrehajtó elvégzi a »zálogolást«, vagyis a foglalatást, még pedig vagy a fél, vagy 14 éven felüli hozzátartozója, vagy alkalmazottja jelenlétében. Az 1927. évi 600. számú pénzügyminiszteri rendelet 55. §-a felsorolja azokat a tárgyakat, amelyeket a végrehajtónak nem szabad lefoglalnia.

A végrehajtó a lefoglalt tárgyakat felsorolja a zálogolási jegyzőkönyvben is, a zálogolási jegyzőkönyvet pedig a féllel aláíratja. A végrehajtó az adós félnek a fizetését is lefoglalhatja, amely eljárásnak módját az 1927. évi 600. számú miniszteri rendelet szabályozza. Zálogolási eljárást vezethetnek még az adószámviteli osztályok az adós követeléseire, értékpapírjaira, bankbetétjeire, safe-jeire ; ha az adós fél háztulajdonos, akkor pl. a házbérekre, valamint telekkönyvi bekebelezés útján a fél ingatlanára is.

*

A zálogolási jegyzőkönyv 15 nap alatt emelkedik jogerőre és ez alatt az idő alatt a félnek jogában áll panasszal fordulni vagy a m. kir. adófelügyelőséghez, vagy bizonyos esetekben előterjesztéssel, illetve igénykeresettel élni a m. kir. pénzügyigazgatósághoz. Hogy mikor és mely esetekben kell a félnek az adófelügyelőséghez, illetve a pénzügyigazgatósághoz fordulnia, azt az 1927. évi 600. számú pénzügyminiszteri rendelet 3., 4., 5. §-ai határozzák meg.

Ha a zálogolási jegyzőkönyv jogerőre emelkedett, az adószámviteli hivatalnak jogában áll a lefoglalt tárgyakat elárverezni. A gyakorlatban azonban ezt megelőzőleg több ízben »szorgolják«, sürgetik a felet, vagyis írásbeli felhívással, vagy a végrehajtó személyes megjelenése útján, esetleg olyan módon is, hogy a végrehajtó kocsival jelenik meg a félnél a lefoglalt tárgyak »transzferálása« céljából. Ilyenkor rendszerint a felek résztörlesztést eszközölnek, amely a lefoglalt ingóságok elszállítását elhalasztja.

*

Ha azonban a fél semmit nem fizet, akkor lefoglalt ingóságait a végrehajtó valóban transzferálja a IX., Gyáli-út 3. sz. alatt levő központi raktárba, ahol központilag történik az áruknak elárverezése.

Az árverésen befolyt összeget a központi raktár (árverési csarnok), illetőleg az ott működő állandó végrehajtó, köteles a kerületi adószámviteli osztályoknak azonnal megküldeni. Ha az egyedüli követelő maga az adószámviteli osztály és a fél részéről házbértartozás sem áll fenn, akkor az összeget azonnal saját követelésének kiegyenlítésére fordítja, ha azonban házbértartozás, vagy egyéb más elsőbbségi követelések is vannak, akkor az adószámviteli osztály a zálogolási jegyzőkönyv másolatával együtt az egész ügyet a kir. bíróságnak küldi meg sorrendi tárgyalás végett és a bíróság határoz a kielégítési sorrend tekintetében. Amennyiben az adószámviteli osztályhoz befolyt összeg a teljes követelés kiegyenlítésére nem elegendő, akkor az adószámviteli osztály tovább kutat más lefoglalható értékek után.

*

Ha a végrehajtó nem találja meg a felet, mert pl. a jelzett címen ismeretlen, vagy elköltözött, vagy lefoglalható ingósága nincsen, ebben az esetben nemleges zálogolási jegyzőkönyvet vesz fel. A nemleges zálogolási jegyzőkönyvet az adószámviteli osztály kiadja a forgalmiadó osztálynak, amelyik köteles az abban foglalt adatokat ellenőreivel újból megvizsgáltatni és megerősíteni. Ha a helytelen címezés után végzett kutatások alkalmával a fél új címét megtalálják, az iratokat elküldik az illetékes kerületi adószámviteli osztálynak és erről értesítik a megkereső hatóságot is. Ha az »idegen követelés« behajtására vonatkozó ügy adóköveteléssel kapcsolatos, akkor az adó-

számviteli osztály a megkeresést a nemleges zálogolási jegyzőkönyvvvel együtt visszaküldi a megkereső hatóságnak és a maga részéről ezzel az elintézésel fejezi be az ügyet.

*

A kerületi adószámveteli osztályok vetik ki a *föld- és házadót*, a járulékokkal együtt, a minden év novemberében szétküldött összeíró-ívek és adóvallomási ívek alapján. Ezekről adólajstromot készítenek, azokat összeítik, majd érvényesíttetik a m. kir. adófelügyelőséggel. Ezután az adószámveteli osztályok *fizetési meghagyásokat* küldenek ki minden ingatlantulajdonosnak, végül: a kivetett adókat elkönyvelik az adózók *főkönyvi számlájára* és gondoskodnak a behajtásról. A házbéradó és földadó kivetése elleni fellebbezések másodfokon a m. kir. pénzügyigazgatósághoz, harmadfokon (mint panasz) a közigazgatási bizottsághoz tartoznak.

A kereseti- és jövedelmiadókat az állami adófelügyelőség veti ki, a minden adózó által februárban beadott adóvallomások alapján. Az adóvallomások beadását minden év november hónapjában a *forgalmi adóellenőrök által összeszedett adóösszeírási ívek útján leellenőrzik*. Az adóvallomásokat a felek a kerületi adószámveteli osztályoknál kötelesek beadni, amelyek minden ellenőrzés, vagy átnézés nélkül továbbítják a vallomásokat az illetékes állami adófelügyelőséghez.

*

A kivetés megtörténte után az állami adófelügyelőség *részletes lajstromokat készít* és azokat megküldi az illetékes fővárosi kerületi adószámveteli osztálynak a *pótlékok kivetése* és egyúttal *könyvelés* céljából. Az adófelügyelőség is vezet külön könyveket, amelyekben azonban csak a lajstromok végösszegeit tartja nyilván.

A lajstromokat a fővárosi adószámveteli osztály elsősorban újra *összegezi* és az abban előforduló hibákat az állami adófelügyelőséggel folytatott levelezés útján küszöböli ki.

Ezután a lajstromok alapján a kerületi adószámveteli osztály kivetí a *pótadókat és a járulékokat*. Ezt a munkát a fővárosi központi adóhivatal a helyszínen ellenőrzi. Még az ellenőrzés előtt, a lajstromok alapján, a fővárosi adószámveteli osztály *elkönyveli főkönyvében a kivetett összegeket az egyének számláján*, valamint a lajstromok végösszegét a *sommás nyilvántartókban*.

Az állami adófelügyelőség a *fizetési meghagyásokat* már készen megküldi a fővárosi adószámveteli osztálynak, amely azokat kikézbcsíti és a kézbcsítőíveket visszaküldi az adófelügyelőségnek, amellet, hogy a kézbcsítés megtörténtét az egyéni főkönyvben is feljegyzi.

Az egyéni számlák főkönyvének elkészülte után a fővárosi adószámveteli osztály kibocsátja az *adólveket*, amelyek mindegyikén fel vannak

sorolva az egy-egy adózó félre vonatkozó összes adatok. Az adózó fél adó-befizetéseit ezzel az adóívvvel kapcsolatban teljesíti. Az adóíven a fővárosi adószámviteli osztály *minden változást feltüntet*, amely esetleg fellebbezés útján áll elő, vagy későbbi kivetés útján következik be.

*

Amennyiben a fél a kereseti és jövedelmi adókivetés ellen fellebbezni óhajt, fellebbezését az adófelszólamlási bizottsághoz intézi és a m. kir. adófelügyelőségnél adja be. A felszólamlási bizottság *másodfokon határoz*, ez ellen a határozat ellen a fél panasszal élhet a m. kir. közigazgatási bírósághoz.

*

A részvénytársaságok és szövetkezetek közgyűlésük után 30 nappal adóvallomást tartoznak beadni az állami adófelügyelőséghez *a társulati adó kivethetése céljából*.

*

Az eladott szeszesitalok után fizetik a kereskedők és vendéglősök *az italmérési illetéket*, amelyet a pénzügyigazgatóság a pénzügyőrök jelentése alapján vet ki. Ezeket a fizetési meghagyásokat *a m. kir. pénzügyigazgatóság küldi szét*, a fővárosi adószámviteli osztályokat pedig csak értesíti a kivetett illetékekről, amelyeket viszont már ez az utóbbi könyvel el és hajt be a lajstromok alapján.

*

Az adók befizetése mindenkor a naptári évnegyedek szerint esedékes. A főváros elsősorban *hirdetményeken* hívja fel a közönséget az esedékes adó megfizetésére és 8 napos határidőt ad erre. Ha ez alatt az idő alatt nem fizet az adóköteles fél, figyelmeztetőt kap, ha pedig további 15 nap alatt sem fizet, akkor felveszik *a zálogolási jegyzőkönyvet* és a hátrálék behajtásra kerül. A hátralékos kamatot az adószámviteli osztály az adófizetés alkalmával számítja ki és a befizetett összeget *elsősorban mindig a kamattörlesztés számlája javára írja*, ha pedig a zálogolási jegyzőkönyvet is felvették, akkor a befizetett összeg után *3% végrehajtási díjat is felszámít*.

*

A befizetések történhetnek vagy személyesen, a kerületi adószámviteli osztályok pénztárainál, vagy csekkapon (minden hivatalnak külön folyószámlája van), vagy pedig postatakarékpénztári befizetőlapon.

*

Amint már fentebb említettük, az adózó fél összes adótartozása végösszegben is nyilván van tartva az egyéni számláján. A fél által teljesített befizetések esetén az adószámviteli osztály a befizetett összeget három részre oszthatja fel:

- a) a tőke törlesztésére,
- b) az esetleges kamatra és
- c) az esetleges végrehajtási díjra.

Ezen hármass felosztás szerint történik meg a számfejtés, úgyszintén ezen az alapon naplóz a pénztár. A napi pénzbevétel elszámolása alkalmából a végrehajtási díj teljesen a várost illeti, a befolyt kamatot és tőkét pedig a számítási-kulcs arányában az államnak, a főváros központi pénztárának, az egyházközségeknek stb. stb. javára számítják fel és fizetik be.

*

A *fogyasztási adó* szedését a budapesti pénzügyigazgatóság végezte 1923. október 1-ig. Ekkor a *fogyasztási adó bevételeit az állam a fővárosnak engedte át* és természetesen a fővárosra hárult a fogyasztási adó beszedésének és ellenőrzésének feladata is. A főváros 1923. október 1-én felállította a fogyasztási adóhivatalt. Ez eleinte a mai központi és kerületi adóhivataloktól teljesen különállóan végezte a maga munkáját oly módon, hogy a fogyasztási adó számviteli munkálatai a központi számvevőség feladatkörébe tartoztak.

1929. év január 1-én azonban a *fogyasztási adóhivatal különállóságát a főváros megszüntette* és az egész adókezelést beolvasztotta a központi adóhivatalba, amely viszont ezt a munkát a kerületi adószámviteli osztályok között decentralizálta. Így tehát *ma minden kerületi adószámviteli osztály maga látja el a körzetébe tartozó fogyasztási adókirendeltségek irányítását, ellenőrzését és adminisztrációs munkáját.*

*

A fogyasztási adónak a főváros által való átvétele alkalmából azonban olyan személyzetről is kellett gondoskodni, amelyik a m. kir. pénzügyőrök helyett a vámszolgálatot elvégzik. *Ezért állították fel 1924. április 1-én a fővárosi javadalmi őrséget*, amely főparancsnokság alá tartozik, viszont a főparancsnokság a központi adóhivatalnak van alárendelve.

A fogyasztási adó munkájával tehát két szervezet foglalkozik, még pedig:

a) az egyes kerületi adószámviteli osztályok, amelyeknek mindegyikéhez a területén lévő fogyasztási adókirendeltségek tartoznak és amelyeket munkájukban a központi adóhivatal irányít. Az egyes fogyasztási adókirendeltségek tisztviselői személyzetét a kerületi adószámviteli osztályok rendelik ki a saját tisztviselőik közül;

b) az ú. n. javadalmi őrség, amely a fogyasztási adókirendeltséghez szükséges altiszti és tiszti személyzetet bocsátja rendelkezésre.

*

A fogyasztási adóval kapcsolatos munkakör főbb vonásokban a következő: a fogyasztási adókirendeltségek *beszedik* az egyes *vámvonalakhoz* érkező fogyasztási adó-, illetve városi vámköteles cikkek után a fogyasztási adót, a városi vámot, a vágó- és vásárdíjat, a közlekedési adót. A beszedett összegeket naponként postatakarékpénztár útján az illetékes kerületi adószámviteli osztályhoz szolgáltatják be.

A kerületi adószámviteli osztályok *felülvizsgálják* és nyilvántartják a fogyasztási adókirendeltségek által beszolgáltatott bevételeket, továbbá *beszedik és nyilvántartják* a termelők és a feltételes adómentesség kedvezményével bíró raktárak fogyasztási adóját. Ezenfelül *beszedik azokat a városi vámváltmányokat*, amelyeket az idevonatkozó engedélyek hatáskörükbe utalnak. Végül: *elvégzik az ú. n. háziszemléket*, valamint havonként egyszer a feltételes adómentesség kedvezményével bíró raktárak helyszíni ellenőrzését.

*

A székesfővárost övező vámvonal 23 különböző nagyságú vámszakaszra van *felosztva* és minden egyes vámszakasz központja az egyik fogyasztási adókirendeltség hivatali épülete. A vámszakaszhoz tartoznak az esetleges *bárcázó állomások, őrházak és leshelyek*. A vámvonal annyi vámkerületre oszlik, ahány vámkerületi javadalmi őrségi parancsnok áll rendelkezésre. A vámkerület vezetője a vámkerületi parancsnok, aki csakis javadalmi őrségi tiszt lehet. Az egyes vámszakaszokhoz tartoznak a körzetükbe eső *pályaudvarok, hajóállomások*, valamint a *vásártelep és a közvágóhidak*. Minden vámszakaszhoz két-két szakasz őrségi személyzet osztandó be, akik 24 óránként váltják egymást.

Minden fogyasztási adókirendeltséghez, amint már fentebb is említettük, a kerületi adószámviteli osztályok egy-egy tisztviselője és a »megfelelő számú javadalmi örök vannak beosztva. Ez utóbbiaknak egy-egy javadalmi őrmester, vagy javadalmi szakaszvezető a vezetőjük. A kirendelt tisztviselőket a központi adóhivatal előterjesztésére a polgármester osztja be, a javadalmi őrség beosztását pedig a javadalmi őrség főparancsnoka állapítja meg és a szolgálat érdekében gyakran változtatja is.

A javadalmi őrség feladata: az úttesten vámszolgálatot teljesíteni és ha nagyobb árutömeg érkezik, akkor a felet a kirendeltség tisztviselőjéhez irányítani, aki a fogyasztási adót, illetve városi vámot beszedi és arról nyugtát ad. A nyugtaszelvényt a javadalmi őr letépi és megállapítja, hogy az azon feltüntetett mennyiség megfelel-e a ténylegesen behozott áru mennyiségének. A szelvényeket ezután a javadalmi őr összegyűjti.

*

A javadalmi őrség ezen a szolgálatán kívül még az egész vámvonalon *cirkáló-szolgálatot* is tart fenn. További feladata az, hogy kíséretet adjon az olyan áruszállítmányokhoz, amelyek nem maradnak a főváros területén, hanem azokat egy másik fogyasztási adókirendeltség vámvonalán át vámmentesen azonnal kiszállítják. Ilyen esetben annak a fogyasztási adókirendeltségnek tisztviselője, ahol az áru a főváros területére belép, »utalást« ad a szállító fél kezébe, ahhoz a fővárosi adókirendeltséghez intézve, ahol az árut a főváros határán túlra kiszállítják.

*

A feltételesen adómentes gyárak és szabadraktárak helyszíni ellenőrzése általában minden hónapban történik. Ezt a helyszíni ellenőrzést a kerületi adószámviteli osztályok fogatosítják olymódon, hogy havonként egyszer a központi adóhivatal tisztviselőjével együtt *készletfelvétellel kapcsolatos váratlan helyszíni vizsgálatot tartanak.*

*

Minden egyes kerületi adószámviteli osztály mellett, azonban külön főnök vezetés alatt, működik az *egyesített forgalmi-, fényüzési és alkalmazottak kereseti adó osztálya*, amelynek tevékenységét — az egyes adónemenként külön tárgyalva, — alább ismertetjük.

A) Ez az osztály végzi elsősorban a *forgalmiadóval* kapcsolatos teendőket, ami a következőkből áll:

a) a forgalmiadónak a felek által való lerovása történhetik *naponta bélyegeken, a tényleges bevétel után.* Minden egyes adózóról törzslapot vesznek fel, amelyet a forgalmiadóhivatalban őriznek. A forgalmiadó-ellenőrök *havonta többször a helyszínen ellenőrzik a könyveket*, megállapítják azt, hogy felragasztották-e a forgalmiadó-bélyegeket és a magukkal vitt törzslapba beírják az adóalapot, valamint az ezután lerótt adóbélyegek összegét. Másnap az ellenőr a törzslapot visszaadja az osztálynak, ahol az adatokat *kartonra vezetik át*, amelynek adatai megegyeznek a törzslap adataival.

b) A forgalmiadó lerovása történhetik *átalányozás útján is.* Az átalányozást *kérvényben* kell kérni a félnek a forgalmiadó-hivaltól. Az ellenőr *adatfelvételt* készít a fél üzletében, majd pedig bizottság dönt az átalány mértékéről. Ebben a bizottságban résztvesz az *állami adófelügyelőség megbízottja*, a fővárosi forgalmiadó-hivatal vezetője és az ellenőrök vezetője. A bizottság határozata ellen fellebezés adható be a m. kir. pénzügyigazgatósághoz. Aki a forgalmiadónak átalányösszegben való fizetésére kap engedélyt, az havi 340 pengő forgalmiadóig bélyegeken köteles az adót leróni, azon felüli összeg esetében pedig készpénzben köteles befizetni a forgalmiadóosztály pénztárába.

c) A forgalmiadót *készpénzben* fizethetik ki azok a vállalatok, amelyek a kereskedelmi törvény értelmében pontos kereskedelmi könyvek vezetésére vannak kötelezve.

Az ilyen vállalatok *kérvényt* adnak be a *m. kir. adófelügyelőség*hez, amelyben a készpénzfizetés engedélyezését kérik. Onnan előbb könyvszakértő megy ki a vállalathoz a könyvek megvizsgálására és az ő jelentése alapján az adófelügyelőség dönt a forgalmiadónak készpénzben való fizetésének engedélyezéséről.

A befizetés olyképen történik, hogy a fél havonta *adóvallomást* ad és az adóvallomás alapján köteles forgalmiadóját a fővárosi forgalmiadó osztálynál a következő hó 15-ig befizetni. Ha a hónap 15-ig a fél nem fizet, akkor felszólítják, hogy 8 napon belül fizessen és egyúttal meg *is bírságolják*. Késedelmes fizetés esetén havi 1% késedelmi kamatot is kell fizetnie. A havi adóvallomásokat az adófelügyelőség és a pénzügyigazgatóság ellenőrzi a vállalat színhelyén.

d) *Fázisrendszerű forgalmiadó* fizetését a pénzügyminisztérium engedélyezi bizonyos árucikkek után, pl. textil-árak, üvegárak, tüzelőanyagok stb. Az adónak ilyen módon való lerovásánál az alapelv az, hogy bizonyos árunem után az adó a termelés, vagy előállítás *helyén* rovassék le és *ily módon az áru a további forgalmiadó fizetése alól mentesítve legyen*. Természetesen ez a fázisrendszerű forgalmiadó az általános 3%-nál magasabb kulcsban van megállapítva, még pedig az egyes árucikkekre külön-külön. A fázisrendszerű forgalmiadó lerovása ott történik, ahol a gyárnak vagy a vállalatnak igazgatósága van, *tehát ahol az üzleti könyvek is megtekinthetők*. A vállalat köteles havonta adóvallomást adni és az ennek alapján kirótt adót a következő hó 15-ig a fővárosi forgalmiadó-osztálynál befizetni. Az adóvallomások valódiságát a m. kir. pénzügyigazgatóság ellenőrzi a vállalatok székhelyén.

e) *Orvosok és ügyvédek forgalmiadóját* illetékes kamarájuk, illetve testületük veti ki, még pedig olyképen, hogy a pénzügyigazgatóság az illetékes kamarára, illetve testületre a megállapodás szerinti összeget kivetí, amelyet azok tagjaik között különböző arányokban osztanak fel. Az egyes orvosok és ügyvédek forgalmiadójukat ezen kivetés alapján a fővárosi forgalmiadóosztálynál fizetik be.

f) *Adóközösség* alapján is történik a forgalmiadó lerovása, amikor pl. a kávésok vagy vendéglősök adóközösségbe lépnek. Ez azt jelenti, hogy a m. kir. pénzügyigazgatóság az adóközösségbe tömörült iparosokra, vagy kereskedőkre meghatározott összegű forgalmiadót vet ki és ezt az adóközösségbe tartozó tagoktól az adóközösség saját maga szedi be. Az adóközösségek rendszerint az egyes *ipartestületek*. A kivetett összeget az adóközösség havonta a fővárosi forgalmiadó-osztálynál fizeti be. *Ebbe az adóközösségbe*

nem köteles belépni pl. minden kávé, vagy vendéglős, de ha belépett, akkor az adóközösségre kirótt teljes forgalmiadóért egyetemlegesen felelősséget is vállal.

Jelenleg már több áru teljesen mentes a forgalmiadó fizetése alól, főleg a kenyér, zöldség, egyes más élelmiszerárak stb.

*

A kerületi forgalmiadó-osztályok *könyvelését*, ha az adólerovás bélyegeken történik, fentebb már ismertettük. Azok számára, akik a forgalmiadót *készpénzben* róják le, a könyvekben főszámlát nyítnak, ahol nyilván tartják az előre meghatározott kivétést, az adóvallomás adatait és számfejtik a tényleges befizetéseket.

*

Minden egyes egyesített forgalmi-, fényüzési- és keresetiadó osztály területe *teljesen azonos az ugyanazon kerületi adószámviteli osztály területével*, de forgalmiadó szempontjából ez a terület különálló körzetekre van felosztva, azonkívül minden körzet még csoportokra is oszlik. A törzslapokat csoportok szerint kezelik, viszont minden csoportról a hivatal naplót is vezet, amelybe az ellenőrzések napjait írják be. Minden egyes forgalmiadó-ellenőr 2—3 csoportban látja el az ellenőrzési szolgálatot, de egy-egy csoportban egy ellenőr csak 2—3 hónapig működhet, azután szolgálati érdekből más csoportokhoz osztják. *Ha ugyanazon forgalmiadó-osztályon belül ezeket a cseréléseket már nem tudják elvégezni, akkor az ellenőrök más forgalmiadó-osztályba kerülnek át.*

*

B) *Fényüzési adó* a miniszteri rendeletekben meghatározott cikkek után fizetendő, mégpedig az áru értékének 5—20%-áig terjedő mértékig. Minden kereskedő, aki fényüzési adó alá tartozó cikket tart, köteles ezekről *külön leltárt* vezetni és az eladás után a leltárban az áruk kiadását elkönyvelni. A fényüzési adó alá eső cikkek eladásával foglalkozó kereskedők a kerületi forgalmiadóhivaltól *lapszámozott bárcafüzetet* kapnak, amelynek egy-egy lapját kötelesek az áru eladásakor másolattal kitölteni és egy példányát a vevőnek kiadni. A kereskedő a fényüzési adó alá tartozó cikkeiről *havonta vallomást* ad és az adót a következő hónap 15-ig köteles az adóhivatalhoz befizetni. Mulatók, fényüzési adó fizetése alá tartozó kávéházak stb. *pénztárlivet kötelesek vezetni* a kiszolgáltatót árukról és a fényüzési adó lerovása is ennek alapján történik.

A magánforgalomban is van fényüzési adó-lerovás, mégpedig az *autó és motorkerékpár* után. A rendőrség ezeknek a közlekedési eszközöknek átírását csak abban az esetben intézi el, ha a fényüzési adót a tulajdonos az illetékes kerületi forgalmiadóhivatalban már leróta és azt kellőképpen igazolni is tudja.

A fényüzési adó könyvelése épen úgy történik, mint a forgalmi adóé, tehát az adózó feleknek — a külön fényüzési adókönyvben — főszámlájuk van.

*

C) Az alkalmazottak, ha jövedelmük a havi 80 pengőt meghaladja, kereseti adót, valamint rokkantadót kötelesek fizetni, havi 120 pengőn felüli keresetnél pedig még különadót is. A magánháztartások egy háztartási alkalmazott után adót nem fizetnek, ha ellenben több alkalmazott van, akkor már valamennyi után kötelesek adózni.

Az alkalmazottak kereseti adója progresszív : havi 80 pengős fizetésnél a kereseti adó havi 40 fillér, a rokkantsági adó pedig 10 fillér. Ezek az adók a törvény értelmében az alkalmazottra átháríthatók, ezt azonban az alkalmazók nem igen szokták megtenni.

Minden munkaadó nyilvántartást köteles vezetni alkalmazottairól, még pedig vagy az adóhivatalban vásárolt nyomtatványon, vagy pedig saját nyomtatványán, amelynek a hivatalosan előírt rovatokat kell tartalmaznia.

Ha egy vállalatnak 250-nél kevesebb alkalmazottja van, úgy a m. kir. pénzügyigazgatóság, de ha több, úgy a pénzügyminiszter adhat engedélyt az adónak negyedévenkénti fizetésére (pénzügyigazgatóság) félévenként, vagy pedig évenkénti fizetésére (pénzügyminisztérium).

Az a kereskedő vagy kisiparos, aki 5 alkalmazottnál kevesebbet tart, valamint pl. a pincér, a házmester, a fodrász stb., tehát akinek borraavalójövedelme is van, ilyen jövedelme után havonta, átalányozás útján fizetheti az alkalmazottak kereseti adóját.

A kereseti adó ellenőrzését az alkalmazás helyén ugyancsak a kerületi adószámviteli hivatalnak egyesített forgalmi, fényüzési és alkalmazottak kereseti adóosztálya látja el.

A főváros adókezelési szervezete.

Mindezek után áttérünk a főváros adókezelési szervezetének általános rövid ismertetésére.

A főváros említett 18 adókerülete a közigazgatási kerületek figyelembevételével a következőképen oszlik meg :

az	I. kerületben van		1	adószámviteli kerület
a	II.	«	1	«
a	III.	«	1	«
a	IV.	«	1	«
az	V.	«	2	«
a	VI.	«	3	«
a	VII.	«	3	«
a	VIII.	«	2	«
a	IX.	«	2	«
a	X.	«	1	«
a	XI.	«	1	«

Ezeknek az adószámviteli, valamint a különálló kereseti és forgalmi adóosztályoknak egy része a kerületi előljáróságok épületében van elhelyezve, egy másik részük azonban a saját körzetükben bérelt külön helyiségekben. Ez a megoszlás is egyik oka annak, hogy az adószámviteli osztályok egyre inkább kikerültek a kerületi előljárók tényleges irányítása alól.

A kerületi adószámviteli osztályok teljes irányítása, ellenőrzése és felügyelete ma már, miként említettük, közvetlenül a polgármesteri VI. (pénzügyi) ügyosztály alá tartozó központi adóhivatal hatáskörébe tartozik. A személyzetnek beosztásával, áthelyezésével ma már teljes mértékben a központi adóhivatal rendelkezik, tehát a kerületi előljáróknak a kerületi adószámviteli osztályokra vonatkozó felügyeleti hatásköre lassanként szinte teljesen átszállott a központi adóhivatalra.

*

A kerületi adószámviteli osztályok munkásságának jellemzéseül közöljük az alábbi statisztikai adatokat:

25. A Budapesten kivetett egyenesadók áttekintése 1925—1933. években.

É v	Állami adók	Községi adók	Más hatóságokat illető adók és díjak
1925. (ar. kor.)	67,068.115	25,953.854	—
1926. (ar. kor.)	59,473.906	27,171.059	—
1927. (P)	83,654.635	31,113.011	—
1928.	112,087.816	41,595.611	—
1929.	117,353.295	69,340.994	3,010.128
1930.	113,190.698	79,605.363	3,070.548
1931.	132,349.967	69,895.284	2,539.697
1932.	151,685.650	61,157.209	2,402.400
1933.	135,237.741	63,368.249	2,125.434

Az 1932. évben általános forgalmiadó címén az egyes adókerületek a következő összegeket vetették ki:

I/a	815.205-26	VI/c	1,670.912-71
I/b	340.892-74	VII/a	1,788.449-47
II.	349.205-32	VII/b	1,437.122-61
III.	793.261-21	VII/c	1,182.203-89
IV.	3,358.635-50	VIII/a	1,161.914-33
V/a	10,088.234—	VIII/b	1,258.992-26
V/b	2,536.528-46	IX/a	689.924-10
VI/a	3,076.993-95	IX/b	1,432.679-68
VI/b	1,463.057-65	X.	2,183.401-98
		Összesen ..	35,627.615-12

Fényűzési forgalmiadó címén ugyanebben az évben (1932.) összesen 1,649.053-50 pengő folyt be.

VI.

A kerületi előljáróságok iparügyi tevékenysége.

Budapesten a gyáriparnak a XIX. században bekövetkezett rohamos fejlődése ennek az addig még inkább kereskedelmi jellegű városnak *ipari jellegét* a vidékkel szemben erősen kidomborította. Az ipar fejlődése egyúttal *tömeges munkaerő-szükségletet jelentett* és nagyban hozzájárult a székesfőváros lakossága számának emelkedéséhez is. Igen sokáig *Budapesten koncentrált a magyar gyáripar*, mert a helybeli fogyasztóközönség egyúttal nagy felvevő piacot is biztosított. A gyáriparnak csak azok az ágai kerültek vidékre, amelyek a nyersanyag lelőhelyének közelsége miatt nem tudták az egyre fejlődő Budapest különböző előnyeit a saját számukra kihasználni.

Az iparügy közigazgatása az iparosodás rohamos fejlődésével *a kerületi előljáróságok legfontosabb, legnagyobb elágazású, tehát legnehezebb munkakörévé* nőtt.

Legfontosabb azért, mert a főváros lakosságának *a fele* iparral és kereskedelemmel foglalkozik és minden iparos vagy kereskedő tevékenységében előbb-utóbb bekövetkeznek olyan események, amelyek miatt a fennálló jogszabályok rendelkezései értelmében a hatósághoz kell fordulnia.

Ez az a munkaterület, amelyben a székesfőváros hatóságának leginkább módjában áll a székesfőváros kenyérkereső polgársága túlnyomó részének *existenciális kérdéseiben támogató, elősegítő és bizonyos mértékben irányító szerepet vinnie*. Fontos munkaköre ez az előljáróságoknak azért is, mert az iparúzókkal kapcsolatban mindig a *kellő megfontoltsággal* kell eljárniok. Csak alapos indokolással szabad egy iparjogosítvány kiadását megtagadni, vagy visszavonását elrendelni, de másrészt *óvatosan kell eljárni* az iparjogosítványok kiadásánál is, hogy jogosulatlanok azokhoz ne juthassanak, nehogy a hatóság intézkedései következményeképen az egyesek, vagy az ugyanazon iparúzók összessége, károsodjanak.

De egyúttal *a legnehezebb munkakör*, mert az iparügyet *rendkívül sok törvény és különféle rendeletek szabályozzák*, amelyeket az előljáróságok iparügyi előadóinak úgyszólván mind ismerniök és alkalmazniok kell tudni. Nehézzé teszi ezt a munkakört *a mai gazdasági helyzet is*, mert az iparosok és a kereskedők jórésze a gazdasági válság elmélyülésével kapkodó, ideges, tapogatózó és próbálkozó lesz. Ha pl. egy iparág, vagy kereskedelmi foglalkozás már nem jövedelmező, akkor az iparúzó más iparral próbálkozik. Régi iparjogosítványát visszaadja és mást kér. *Konjunkturális iparok és kereskedelmek is bukkannak fel* máról-holnapra és emiatt a kerületi előljáróságoknak *sokszor olyan iparügyekben is kell határozniok, amelyek szabályozva még nincsenek*.

Legnagyobb kiágazású munkaköre az előljáróságnak az iparügy azért, mert sok esetben különböző más előljárósági munkakörbe is bekapcsolódik.

Szükség lehet az iparügyi esetek elintézésénél esetleg a kerületi mérnökre, a tiszti orvosra, a nyomozótisztre ; kapcsolatban van az iparügy az előljárósági rendőri büntetőbíráskodással iparügyi kihágások esetében ; ellenőrzi az iparost és kereskedőt a kerületi vásárfelügyelő, sőt bizonyos iparágaknál a kerületi állatorvos is stb. stb.

*

Amint már említettük, *a kerületi előljáróságoknak elsőfokú iparhatósági jogkörét* még a régi ipartörvény, az 1872. évi VIII. tc. alapján, első ízben a főváros egyesítéséről szóló 1872. évi XXXVI. tc. 84. §-a állapította meg.

Budapesten a XIX. század utolsó negyedében fejlődött a legrohamosabban az ipari tevékenység, ezért az 1872. évi első ipartörvényt csakhamar felváltotta az 1884. évi XVII. tc., amely a kerületi előljáróságok elsőfokú iparhatósági tennivalóit is kiterjesztette.

A kerületi előljáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. nem említi kifejezetten a kerületi előljáróságok iparhatósági teendőit, hanem erre vonatkozólag csupán az általános felhatalmazást tartalmazó 16. §. rendelkezései az irányadók, amely §. a kerületi előljáróságot általában elsőfokú közigazgatási hatóságnak teszi meg, »mindazon ügyekben, amelyeket a törvények, törvényerejű szabályzatok, vagy miniszteri rendeletek a kerületi előljáró vagy előljáróság hatáskörébe utalnak.«

A kerületi előljáróságok számára készült 43.810/1899. számú *szolgálati utasítás* IX. fejezetének 151—206. §-ai azonban már részletesen felsorolják a kerületi előljáróságok teendőit az iparügyekkel kapcsolatban, még pedig az 1884. évi XVII. tc. rendelkezései alapján.

A szolgálati utasítás írja elő az iparigazolvány vagy iparendély iránt benyújtott *kérvények kellékeit*, az úgynevezett szabadiparokra vonatkozó eljárás, a helyszíni szemlék, a telepengedélyezés, az iparlajstrom vezetésének, a foglalkozást közvetítő és cselédszerző üzletek negyedévi kötelező vizsgálatának, az üzletáthelyezés, megszüntetés stb. körüli eljárásnak, a végeladások engedélyezésének, az iparostanoncok szerződéskötésének és iskoláztatásának, a tanoncok felszabadításának, a munkakönyvek kiállításának, az ipartársulatok ügyei elintézésének, a gyárak kötelező megtekintésének, az ipari és gyári alkalmazottak baleset elleni védelmének, a házalás szabályozásának, az iparfejlesztés állami kedvezményei körüli eljárás szabályozásának, a zálogüzletek és a részletüzletek engedélyezésének, az áruforgalmi statisztikával és az iparügyi kihágással kapcsolatos eljárásoknak a módját.

Ezeket az eljárási módokat azonban *a későbbi jogszabályok nagymértékben megváltoztatták.*

Ma az iparügyek intézését az 1884. XVII. tc.-et, a régi ipartörvényt kiegészítő 1922. évi XII. tc. (az új ipartörvény), valamint ennek végrehaj-

tási utasítása szabályozza. Ezeken a törvényeken kívül azonban még számtalan miniszteri rendelet is szabályozza, módosítja a folytonosan változó gazdasági helyzethez mérten az iparügyi rendelkezéseket. Mindezeken kívül az ipartörvény felhatalmazza, sőt némely esetben kötelezi is a törvényhatóságokat arra, hogy *az engedélyhez kötött iparok gyakorlásáról szabályrendeleteket alkossanak.*

De az iparügyi munkakör intézőinek a felemlítetteken kívül még számtalan más, különösen az egyes konkrét esetekre vonatkozólag megállapított analóg-jogszabályt is kell ismerniök.

Ezeknek a jogszabályoknak alapos ismerete nemcsak *mennyiségük* miatt rendkívül nehéz, hanem azért is, mert bizony elég nagy a rendszertelenség az iparügyre vonatkozó jogszabályok *tartalmában* is. Törvények szabályoznak egészen kisjelentőségű adminisztrációs kérdéseket. Napról-napra újabb miniszteri rendeletek jelennek meg, amelyek az iparüzést és a kereskedelmi tevékenységet *egyszer szigorúbb, máskor könnyebb hatósági eljáráshoz kötik.* Egyszer szaporítják, máskor viszont csökkentik a szakképzettséghez kötött iparok és kereskedelmi foglalkozások számát. Ha valamely — nem törvényben lefektetett — jogszabály *tegnap még életben volt, lehet, hogy ma egy újabb rendelkezés megváltoztatja azt,* mert esetleg sérti egyik-másik ipari, vagy kereskedelmi csoportnak megváltozott érdekeit, vagy magát a közérdeket. Az iparügyi jogszabálytermelésnek mai rendszerében sokszor előfordul, hogy *egy-egy konkrét esetre vonatkozólag alig lehet megállapítani az érvényben levő helyes jogszabályt.*

A fővárosnak is sok iparügyi szabályrendelete van és bizonyos, hogy időközben ezek legnagyobbrészt ma már *szintén megváltoztatásra szorulnak,* tekintettel az életbeléptetésük óta alkotott újabb törvényekre és miniszteri rendeletekre.

Egyébként nem lehet a főváros iparügyi munkakörét semmiféle más vidéki városéhoz hasonlítani. *Hiszen itt összpontosul az ország ipardnak és kereskedelmének túlnyomó többsége.* Itt bukkannak fel az új iparok és az új kereskedelmi tevékenységek, még ha vidéken születtek is meg a gondolatok. Itt áll legerősebben a harc az iparosok és a kereskedők között a megélhetésért. *Tehát itt adódik elő a legtöbb vitás eset, amelyben a hatóságnak kell döntenie.*

*

A székesfőváros kerületi előjáróságainak iparügyi tevékenysége tulajdonképpen *hármias feladatot* lát el :

1. a szükséges *felvilágosítások* megadása,
2. az *iparjogosítványok kiadása,* az ezzel bármilyen vonatkozásban álló különböző bejelentések elintézése,
3. az iparüzők *nyilvántartása,* vagyis : az iparlajstrom vezetése.

*

Mielőtt valaki iparüzéshez vagy kereskedelmi tevékenységhez fogna, a jogszabályok bonyolultsága miatt szükséges, hogy előzetesen *kellően tájékozódjék* a kerületi előljáráson aziránt, hogy kérvényéhez milyen okmányokat kell csatolnia.

Az iparügyi beadványok egy része olyan természetű, hogy azt az előljárásság egyszerűen és gyorsan önmaga is elintézheti, azonban vannak olyan ügyek, amelyekhez a döntés meghozatala előtt a jogszabályok kutatásán kívül még valamely más hivatal vagy érdekképviselő megkérdezése szükséges.

Az 1922. évi XII. tc. (az új ipartörvény) 41. §-a ugyanis előírja, hogy például a képesítéshez kötött iparjogosítványok kiadása előtt a kerületi előljárásság *köteles meghallgatni az illetékes ipartestületet*. A mai gyakorlat szerint a kerületi előljárásságokon az ügymenet egyszerűsítése céljából a kérvényt már csak abban az esetben fogadják el, ha a fél szakképzettségét a kérvényen *már előzőleg igazolta az ipartestület útján*.

Bizonyos esetekben az iparjogosítványok kiadása előtt a kerületi előljárásságoknak *helyszíni vizsgálatot kell tartaniok*, amelyeket vagy a nyomozótiszt, vagy a kerületi mérnök, vagy a tiszti orvos, vagy esetleg mind a hárman végeznek.

Az ipar vagy kereskedelem üzésében bekövetkező *változások*, például az üzlet áthelyezése, üzletvezető alkalmazása stb. esetén a félnek ezt is be kell jelentenie a kerületi előljárásságon.

*

Rendkívül sok elfoglaltságot ad az előljárásságoknak az *ipari kontárkodás elleni küzdelem*. Az iparüzők érdekképviselői, az ipartestületek, természetesen állandóan erős harcot folytatnak a kontárkodók ellen. A kontárkodás lényege legtöbbször az, hogy valaki *vagy iparjogosítvány nélkül*, vagy pedig *az előírt szakképzettség nélkül* folytat valamilyen ipart. Ezeket az eseteket rendszerint az ipartestületek jelentik fel az előljárásságnál, még pedig írásban és tanuk megnevezése mellett. A kontárkodás ma *kihágási eljárás tárgya*, ezért az előljárásság a feljelentést — kivizsgálás céljából — előbb a *nyomozótisztnek* adja ki.

A *nyomozótiszt* ezirányú munkája rendkívül nagy körültekintést igényel, mert hiszen a kontárkodás tényének megállapítása sokszor egészen különleges szakképzettséget igényel. Például a kalapipar és a női divatkalapokat készítő ipar közötti határvonalat tulajdonképpen *csupán a hideg és meleg úton való kikészítés adja meg*.

Ezek a tapasztalatok vezették a székesfőváros vezetőségét arra az intézkedésre, hogy a kontárkodás ügyében megindított kihágási eljárásokat *ne hagyja meg* az összes kerületi előljárásság kezében, hanem *bizonyos mértékű*

centralizálás útján hozzájáruljon annak célszerűbb és főleg szakszerűbb intézéséhez, amihez a polgármesternek a székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. tc. 55. §-ának (3) bekezdése adja meg a felhatalmazást.

*

Az iparral és kereskedelemmel foglalkozók *nyilvántartása* ma a következőképpen történik:

1. az 1884. évi XVII. tc. 178. §-a, a 78.000/1923. sz. rendelet 107. §-a alapján vezetett *iparlajstromban*,
2. külön kartotékon nyilvántartják a *telepengedélyeket*,
3. külön kartotékon nyilvántartják a kiadott *bankárengedélyeket*,
4. nyilvántartják a *házaló iparjogosítványokat* és
5. külön nyilvántartják a *tejüzemengedélyeket*.

*

Az *iparlajstrom* ismét öt különböző lajstromból áll. Még pedig:

- az A) lajstrom a képesítéshez kötött iparok számára,
- a B) lajstrom az engedélyhez kötött iparok számára,
- a C) lajstrom a gyárak számára,
- a D) lajstrom a kereskedők számára,
- az E) lajstrom az ügynökök, a bizományosok és a szabadipart űzők számára.

A nyilvántartás, 1873-tól kezdődően, a bejelentés sorrendjében történik. Az *iparlajstromban* feljegyzik az iparúzó nevét, az ügyirat előljárási iktatószámát, az iparúzás, vagy kereskedés helyét s az esetlegesen beálló változásokat.

Az öt *iparlajstromról közös mutatót* vezetnek. A mutató *abc*-rendszerben vezetett könyv, amelybe az iparúzókat és kereskedőket nevüknek kezdőbetűi szerint bejegyzik és melléje írják az *iparlajstrom* betűjét és lapszámát. Az *iparlajstrom* évről-évre *ugyanabban a könyvben folytatódik*, azonban minden esztendőben új mutatókönyvet fektetnek fel. Emiatt az *iparlajstromban* való kutatás és az adatok megtalálása sokszor nagy nehézséggel jár. Épen ezért a legutóbbi időkben már *felmerült az a terv is, hogy az iparlajstromokat a jövőben kartotékon fogják továbbvezetni.*

*

Az iparjogosítványok kiadásáért a félnek *nemcsak a megfelelő bélyegköltséget kell megfizetnie, hanem a miniszeri rendelettel megállapított bizonyos ipardíjat is.*

*

Az új ipartörvény (az 1922. évi XII. tc.) 40. §-a bizonyos iparjogosítványok kiadását kiveszi az elsőfokú iparhatóság, tehát Budapesten a kerületi előljáróságok hatásköréből és azt vagy a székesfőváros törvényhatóságának, illetve a székesfőváros polgármesterének, vagy valamelyik minisztériumnak tartja fenn.

Így például a polgármester a közlekedési (V.) ügyosztály útján adja ki az autotaxi, a bérautófuvarozás és a teherautóiparjogosítványokat. Az említett polgármesteri V. ügyosztály a fenti iparokról maga vezeti a külön iparlajstromot, ott kell bejelenteni az iparüzésben beálló változásokat és az iparüzés megszüntetését is. Az ügyosztály az ipardíjakat is maga számolja el és ő értesíti a kiadott iparjogosítványokról az előljáróságokat.

A polgármesteri közéleti (VIII.) ügyosztály a tejüzemek iparengedélyével foglalkozik. Ilyen kérelmek benyújtása esetén az egész ügyet előkészíti, vezeti a tárgyalásokat és mérlegeli, hogy vajjon az iparjogosítvány egyáltalában kiadható-e. Amikor már minden kérdést tisztázott, átadja az ügyet az illetékes kerületi előljárásnak, amely a polgármesteri VIII. ügyosztály előzetes hozzájárulása alapján adja ki az iparjogosítványt.

A polgármesteri közegészségügyi (X.) ügyosztálynak iparügyekben teljesen átmeneti szerepe van, amennyiben a minisztériumok által kiadandó bizonyos iparjogosítványok (például államilag vizsgázott fogtechnikusok, kötszergyárak, gyógyszerkülönlegességek, ópiumengedélyek, drogériaengedélyek) kiadása előtt véleményt ad. Ezt a véleményt azonban csak úgy tudja megadni, hogy előbb az illetékes kerületi előljáróságot hívja fel a helyszíni vizsgálatok megtartására és javaslatlételre. Az ügyosztály az előljáróság jelentését a tisztí főorvosnak is megküldi, aki szakvéleményt ad és azután az ügyosztály mindkét véleményt felterjeszti döntés végett a minisztériumhoz. A miniszter az iparjogosítványt mindig a polgármesternek küldi le, hogy azt az illetékes kerületi előljárósághoz továbbítsa, ahol az ipardíjat beszedik és az iparjogosítvány kiadását bevezetik az iparlajstromba. A polgármesteri X. ügyosztály nyilvántartást vezet az államilag vizsgázott fogtechnikusokról és a főváros területén levő kötszergyárakról.

*

Az említett ügyosztályokon kívül azonban sokkal nagyobb és fontosabb hatásköre van iparügyekben a polgármesteri iparügyi és közgazdasági (XV.) ügyosztálynak, amely a polgármester megbízásából a másodfokú iparhatóság szerepét tölti be. A polgármesteri XV. ügyosztálynak a feladata még a kerületi előljáróságok iparügyi előadóinak állandó tájékoztatása is, rendszeres megbeszélések útján, hogy az egyöntetűséget az egyes kerületek iparügyi eljárása között a lehetőség szerint biztosítsa.

*

Amint az eddig előadottakból kitűnik, Budapest székesfővárosban a *kerületi előjáróság* a legtöbb vonatkozásban az *elsőfokú iparhatóság*. A másodfokú iparhatóság a *polgármester*, aki ezt a jogkörét az iparügyi és közgazdasági (XV.) ügyosztály útján látja el. A harmadfokú iparhatósági teendők a kereskedelemügyi m. kir. miniszter hatáskörébe tartoznak.

A közigazgatás egyszerűsítéséről szóló 1929. évi XXX. tc. még fenn tartotta a három fellebbezési fokozatot, azonban ennek a törvénynek módosításáról szóló 1933. évi XVI. tc. *iparhatósági ügyekben már csak két fokozatot állapít meg*, még pedig Budapestre vonatkozólag elsőfokon a kerületi előjárót, másodfokon pedig a polgármestert.

Ez a törvény azonban *ezidőszereint még nincsen teljesen életbeléptetve* és így Budapesten ma még az iparhatósági ügyekben az elsőfokú iparhatósági véghatározat ellen további két fokozatú fellebbezésnek van helye.

*

A székesfőváros kerületi előjáróságainak iparügyi tevékenységét az utolsó években az alább következő statisztikai adatok alapján ismertetjük:

26. Iparosok és kereskedők száma Budapesten 1924—1933.

	Iparosok	Kereskedők	Összesen
1924. évben	58.966		58.966
1925. «	62.231		62.231
1926. «	72.710	53.995	126.705
1927. «	66.989	54.809	121.798
1928. «	69.634	49.785	119.419
1929. «	72.146	44.817	116.963
1930. «	72.738	44.825	117.563
1931. «	69.104	47.220	116.324
1932. «	67.737	48.305	116.042
1933. «	71.450	49.810	121.260

27. A kerületi előjáróságok iparügyi tevékenysége 1924—1933.

	Ipar- igazolványok	Ipar- engedélyek	Telep- engedélyek	Befolyt ipardíjak pengő
1924. évben	11.689	1.511	100	182.382—
1925. «	11.751	1.588	71	215.001—
1926. «	11.066	1.757	60	103.237—
1927. «	9.227	1.411	60	161.999—
1928. «	9.333	1.313	85	165.945—
1929. «	8.879	1.559	90	133.907.14
1930. «	8.394	1.373	71	149.053.37
1931. «	8.478	1.308	81	129.424.73
1932. «	8.498	1.419	123	142.713.65
1933. «	7.880	1.291	114	144.079.06

**28. Az egyes kerületi előljáráóságokon kiadott és visszaadott iparjogosítványok száma
1924—1933.**

Kiadott és visszaadott iparjogosítványok száma, — év	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	Összesen
	k e r ü l e t										Budapest
1924. { kiadva ... visszaadva	567 163	297 161	335 179	774 388	1.293 919	1.618 938	2.457 1.295	559 459	1.241 775	321 208	9.462 5.485
1925. { kiadva ... visszaadva	655 250	401 140	400 156	737 366	1.070 740	1.339 874	2.811 1.344	1.243 824	1.125 574	455 188	10.236 5.456
1926. { kiadva ... visszaadva	675 218	427 176	365 181	616 368	1.225 773	1.150 916	2.639 1.320	1.846 1.347	1.232 776	366 240	10.541 6.315
1927. { kiadva ... visszaadva	643 246	382 195	372 177	630 362	1.174 706	810 842	2.548 1.461	1.677 1.036	1.035 614	332 196	9.603 5.835
1928. { kiadva ... visszaadva	625 245	358 209	413 204	579 355	1.183 651	1.411 1.065	2.354 1.337	1.602 1.038	1.067 561	361 235	9.953 5.900
1929. { kiadva ... visszaadva	649 336	376 195	448 236	549 329	1.112 800	1.605 1.242	2.478 1.450	2.032 1.321	1.098 674	440 253	10.787 6.836
1930. { kiadva ... visszaadva	679 327	362 184	388 228	632 318	1.077 643	1.629 1.031	2.367 1.160	1.723 1.054	1.070 553	347 185	10.274 5.683
1931. { kiadva ... visszaadva	698 311	361 211	433 197	524 309	1.070 623	1.677 1.027	2.431 1.323	1.634 1.065	933 530	377 224	10.138 5.820
1932. { kiadva ... visszaadva	709 450	402 220	440 227	492 343	1.129 605	1.701 1.051	2.491 1.430	1.781 1.088	1.008 662	418 302	10.571 6.378
1933. { kiadva ... visszaadva	699 407	352 205	376 249	550 301	980 555	1.635 1.075	2.276 1.476	1.637 963	935 653	367 288	9.807 6.172

29. Üzletáthelyezési bejelentések az egyes kerületekben.

É v	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	Összesen
	k e r ü l e t										Budapest
1924.	49	44	18	114	162	257	287	196	134	35	1.296
1925.	70	54	15	138	150	298	336	238	151	31	1.481
1926.	67	40	20	124	162	273	397	242	126	45	1.496
1927.	67	43	23	143	216	276	418	276	151	37	1.650
1928.	86	60	22	139	211	295	457	268	127	33	1.698
1929.	60	62	38	114	244	288	451	281	142	42	1.722
1930.	78	39	25	98	173	276	365	203	138	35	1.430
1931.	65	48	25	87	159	249	379	216	148	28	1.404
1932.	81	52	47	82	171	310	405	263	157	53	1.621
1933.	98	60	57	92	145	311	400	264	142	54	1.623

VII.

Tanoncszerződések kötése és munkakönyvek kiállítása a kerületi előljáróságokon.

A kerületi előljáróságok szervezéséről szóló 1893. évi XXXIII. tc. és az ennek alapján kiadott 43.810/1899. számú szolgálati utasítás 1. §-ának 61. pontja a kerületi előljáróságok hatáskörébe utalja *a tanoncszerződések ellenőrzését, azoknak lajstromozását és a »tanviszony« befejezése után a tanonc felszabadítását.* A szolgálati utasítás 191., 192. és 193. §-ai szintén foglalkoznak az iparostanoncok ügyével.

A régi ipartörvény, az 1884. évi XVII. tc., valamint az új ipartörvény : az 1922. évi XII. tc. részletesebben szabályozzák a kerületi előljáróságoknak az iparostanoncokkal kapcsolatos teendőit.

A kerületi előljáróságok azonban *csak olyan iparostanoncok szerződésénél működnek közre, akik gyárakban, vagy pedig képesítéshez nem kötött szabad iparokban, továbbá, mint kereskedőtanoncok kívánnak leszerződni.* Azokat a tanoncokat viszont, akik valamely ipartestületbe tartozó szakiparosnál akarnak leszerződni, az iparosok, akiket közigazgatási nyelven »gazdáknak« neveznek, az illető ipartestület útján szerződtetik.

*

Ha a szerződtetés a kerületi előljáróságoknál történik, akkor az az iparos, vagy kereskedő, aki tanoncot vesz fel, köteles azt *három napon belül bejelenteni* az előljáráságnak, még pedig oly módon, hogy a gazda, illetve a szerződtető és a tanonc, illetőleg szülője, vagy gyámja, az illetékes kerületi előljáróságon személyesen megjelennek és megkötik a tanoncszerződést.

Az új ipartörvény, az 1922. évi XII. tc. 7. §-a előírja, hogy a tanoncot a szerződés megkötése előtt *hatósági (tisztí) orvosnak kell megvizsgálnia.* Erről a vizsgálatról egyébként már szoltunk a kerületi előljáróságok közegészségügyi munkakörével kapcsolatban. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy mivel a hatósági orvosi vizsgálat a tanonc *képességeinek* megvizsgálására terjed ki, felmerül az a gondolat : nem volna-e sokkal helyénvalóbb, ha ezt a vizsgálatot a kerületi tisztiorvosok helyett például az Országos Társadalombiztosító Intézet *sokkal modernebbül és szakszerűbben* felszerelt képességvizsgáló intézete végezné?

*

A tanoncszerződéseket a kerületi előljáróság *nyilvántartókönyvbe* jegyzi és állandóan nyilvántartja.

*

A kerületi előjáróságok közbenjöttével megkötött tanoncszerződésekben meghatározott idő letelte után a kerületi előjáróság azoknak a tanoncoknak, akik *nem képesítéshez kötött iparban működnek*, hanem az úgynevezett szabad iparokban, azonnal kiadja a *munkakönyvet*. Azokat az iparostanoncokat pedig, akik képesítéshez kötött iparhoz tartoznak, *segédvizsgára küldik az illetékes ipartestülethez*. A segédvizsga eredményes letétele után pedig az illető szakipartestület vizsgabizonyítványa alapján kiállítja a segédlevelet.

Csak mellékesen említjük meg, hogy az olyan tanoncok felszabadítását, illetőleg segédvizsgára bocsátását, akiknek tanoncszerződéseit *nem* a kerületi előjáróság, hanem az ipartestület közbejöttével kötötték meg, *maga az ipartestület intézi és ugyancsak ő adja ki a segédlevelet*.

*

A *munkakönyvek* kiállítása ma szintén két szervezethez tartozik: a *kerületi előjárósághoz és az ipartestülethez*. Az ipartestületek a régi ipartörvény, az 1884. évi XVII. tc. 127. §-a által rájuk ruházott jogkörből kifolyólag *önállóan állítanak ki munkakönyvet* az ipartestületekbe tömörült szakmai tagok igazolt szakmunkásai részére.

A kerületi előjáróságok ezzel szemben a következő csoportokhoz tartozó munkások számára állítanak ki munkakönyveket:

1. a gyári iparjogosítvánnyal rendelkező gyárak igazolt szakmunkásai részére és

2. minden segédmunkás részére, tekintet nélkül arra, hogy az illető milyen iparban dolgozik.

Ennek a megkülönböztetésnek *gyakorlati megvilágítása végett* említjük meg, hogy a képesítéshez kötött iparok szakmunkásai munkakönyvüket azért kapják meg az ipartestületeknél, mert ott szakképzettségüket szakszerűbben tudják elbírálni, míg az előjáróság csak azon *gyárak* szakmunkásainak adnak ki munkakönyvet, amely gyárak tulajdonosai ipartestülethez nem tartoznak. Ha egy gyáros egyúttal tagja is valamely ipartestületnek (tudniillik a gyárosok nincsenek kötelezve erre), akkor az ő gyárának szakmunkásai részére az ipartestület és az előjáróság *egyforma jogkörrel adhat ki munkakönyvet*.

A munkakönyv elsősorban *személyazonosság* igazolására szolgál, a szakmunkásoknál azonban még a segédként eltöltött idő igazolására is, ami *önállósítás* esetében nagy fontossággal bír.

A kerületi előjáróságok a munkakönyvet a fent ismertetett keretek között a születési anyakönyvi kivonat, vagy házasságlevél és a munkaadó igazolványa alapján állítják ki. A kiadott munkakönyvekről az előjáróság *kettős nyilvántartást* vezet, még pedig az egyiket könyvben, a másikat törzslapokon.

*

A kerületi előljárásságok ezirányú tevékenységére vonatkozólag az alábbi statisztikai adatok nyújtanak felvilágosítást :

30. A kerületi előljárásságok tanoncszerződéskötési és nyilvántartási, valamint munkakönyvkiállítási tevékenysége 1924—1933.

	Tanoncszerződések száma	Nyilvántartott tanoncok száma	Kiállított munkakönyvek száma
1924. évben	3.163	5.741	18.162
1925. «	2.851	5.949	12.946
1926. «	2.287	3.653	12.149
1927. «	2.722	3.844	15.435
1928. «	2.674	5.261	15.905
1929. «	2.630	5.081	16.203
1930. «	1.960	3.871	9.983
1931. «	1.605	3.331	9.011
1932. «	1.306	1.837	6.588
1933. «	1.343	2.184	7.714

VIII.

A kerületi előljárásságok tevékenysége az üzleti zárórameghosszabbítások engedélyezésénél.

Az üzleti záróráról szóló 1913. évi XXXVI. tc. alapján kiadott 6550/1913. K. M. számú miniszteri rendelet, illetve végrehajtási utasítás értelmében *a kerületi előljárásság, mint elsőjokú iparhatóság ad engedélyt arra, hogy valamely kereskedő üzletét leltározás, üzlet-, vagy kirakatrendezés céljából a megállapított üzleti záróra-idő eltelte után is nyitvatarthassa.* Az említett törvéncikket az 1921. évi XXXVII. tc. kiegészítette.

Egyébként rengeteg más jogszabály is szabályozza még ezt a kérdést, így pl. az 56.316/1922. K. M., illetőleg a 93.293/1925. K. M., a 97.309/1925. K. M., az 56.400/1924. P. M. számú rendeletek (ez utóbbi a dohánytőzsdékre vonatkozik) stb. stb.

Ezekben a jogszabályokban az üzletek zárórájának szabályozása elsősorban az alkalmazottak érdekeire, tehát szociális szempontokra való tekintettel történt, mégpedig az alkalmazottak munkaereje túlzott kihasználásának meggátlása, tehát az alkalmazottak szociális védelme szempontjából. Épen ezért a kereskedő és iparos, bármilyen címen, évenként csakis *bizonyos meghatározott számú napra kaphat zárórameghosszabbítást.* A budapesti kereskedelmi és iparkamara véleményével megegyezően azonban a mai súlyos gazdasági viszonyok között az erre vonatkozó kéréseket a kerületi előljárásságok igyekeznek mindenkor *méltányosan elbírálni.*

Ha egy kereskedő vagy iparos zárórameghosszabbítási engedélyt kér, akkor az üzletének, vagy műhelyének helye szerint illetékes kerületi előljáráson kell bélyegmentes kérvényt benyújtania. Az előljárásság, ha a kérelem elutasítására valamilyen különös oka nincs, az indokolás alapján azonnal kiállítja a vonatkozó engedélyt, amit azzal az utasítással nyújt át a kérelmezőnek, hogy mutassa be az illetékes kerületi rendőrkapitányságnál is.

Az előljárásságok az ilyen engedélyek kiadásáról külön nyilvántartó könyvet vezetnek és ennél a munkakörnél *a lehetőségig leegyszerűsítik az ügyiratkezelést.*

A kereskedő vagy iparos az előljárásság által kiadott zárórameghosszabbítási engedélyt még bemutatja az illetékes kerületi rendőrkapitányságon is, ahol azt láttamozzák és az engedély kiadásáról az illetékes rendőrőrszobát telefonon értesítik.

Az üzleti zárórák betartását a rendőr-őrszemek ellenőrzik. Ha tehát valamelyik üzlet, vagy üzem az általános zárórán túl is nyitva tart, a rendőr-őrszem kéri a zárórameghosszabbítási engedély felmutatását. Ilyen engedély nélkül való záróra-túllépés kihágási eljárást von maga után.

IX.

A kerületi előljárásságoknak a helyhatósági bizonyítványok kiállításával és a nyomozótisztek tevékenységével kapcsolatos munkaköre.

A Budapest székesfőváros egyesítéséről szóló 1872. évi XXXVI. tc., miként azt már több ízben kifejtettük, még igen *korlátozott hatáskört* biztosított a kerületi előljárásságok részére. A kerületi előljárásságok és a rendőrség közötti hatáskör akkor még nem volt teljesen elválasztva, ezért a kerületi előljárásságok — többi hatáskörük mellett — eleinte csupán a szegénységi és erkölcsi bizonyítványok kiállítására voltak feljogosítva.

A törvény életbeléptetése után azonban már 1876. évi május 20-án foglalkozott a főváros törvényhatósági bizottságának közgyűlése ezzel a kérdéssel és tárgyalta azt a javaslatot, hogy *a kerületi előljárásságok ne csak szegénységi és erkölcsi bizonyítványt adhassanak ki, hanem általában hatósági bizonyítványokat, minden korlátozás nélkül.*

Egy későbbi, még ugyancsak 1876-ban tárgyalás alá került szervezési javaslat már részletesebben írja körül azt az óhajtatást, hogy *a kerületi előljárásságok bizonyítványt állíthassanak ki minden olyan tényről, amely hivatali hatáskörükben merül fel.*

Ezek a javaslatok azonban megvalósításra nem kerültek mindaddig, amíg a kerületi előljárásságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. a kerületi előljárásságok hatáskörét és szervezetét nem szabályozta.

A székesfőváros kerületi előjáráságairól alkotott 1893. évi XXXIII. tc. 3. §-a a következőket mondja : »A kerületi előjáráság a hatásköréhez tartozó ügyekben a kerület hatósága, melynek illetékessége, az 1886. évi XXII. tc. 4. §-ában felsorolt kivételekkel, kiterjed a kerületben lakó, vagy tartózkodó minden személyre és a kerületben létező minden vagyponra.«

A törvényhatóság egyes »közintézeteket« szabályrendelettel kivehet a kerületi előjáráság illetékessége alól. De azt előírja, hogy az ilyen szabályrendeletben »megjelölendő azon hatóság, melynek illetékessége alá ezen közintézetek tartoznak.«

Az 1886. évi XXII. tc. 4. §-a alapján a kerületi előjáráság hatósága és illetékessége alól csak a hadseregnek tagjai, a királyi udvar és az ehhez tartozó épületek, valamint a kizárólag erődítés és katonai célokra használt épületek és helyiségek vétetnek ki. A kerületi előjáráságokról szóló 472/1894. kgy. számú székesfővárosi szabályrendelet 4. §-a pedig felsorolja azokat a székesfővárosi intézményeket, amelyek szintén ki vannak véve a kerületi előjáráság hatásköri illetékessége alól. *A kerületi előjáráságok hatásköre és illetékessége tehát ezektől a kivételektől eltekintve, a kerületben lakó, vagy tartózkodó minden személyre és a kerületben létező minden vagyponra kiterjed.*

Amennyiben tehát a kerületi előjáráság részéről bármilyen adat megállapítására van szükség a kerületben lakó személyek, vagy az ott található vagyonokkal kapcsolatban, ezeket az adatokat megfelelő előzetes érdeklődés, kutatás, vagy nyomozás útján módjában áll megszerezni.

Ennek a *nyomozási munkának* elvégzésére az említett 472/1894. kgy. számú székesfővárosi szabályrendelet 31. §-a értelmében *kezelőtisztek alkalmazandók.*

A kerületi előjáráságok részére kiadott 43.810/1899. számú *szolgálati utasítás* XX. fejezete (304—310. §§.) részletesen felsorolja a külső szolgálatra beosztott kezelőtisztek tennivalóit. Ennek a taxatív felsorolásnak alapos megvizsgálásakor megállapítható, hogy *a nyomozótisztek munkája kapcsolatban áll a kerületi előjáráságok majdnem minden egyes munkakörével*, olymódon, hogy mindazokat a tényeket, amelyeket ügyiratokból megállapítani nem lehet, a nyomozótisztek *helyszíni eljárás* útján állapítják meg. De kapcsolatos olymódon is, hogy *a nyomozótiszt köteles figyelemmel kísérni, megállapítani és a kerületi előjáráság tudomására hozni mindazokat az eseményeket, cselekményeket is, amelyeknek megakadályozása, vagy a kapcsolatos intézkedések megtétele a kerületi előjáráság hatáskörébe tartozik.*

A nyomozótiszt tehát vagy a kerületi előjáráság *utasítására* megállapít a kerületben történt bizonyos eseményeket, cselekményeket, vagy helyzeteket, vagy pedig *saját maga* észlel ilyeneket és ezekről jelentést tesz a kerületi előjáráságnak.

Mindezek szerint tehát a nyomozótisztek, feladatkörükből kifolyólag, *a kerületi előjáráságok detektívjeinek is tekinthetők*, akik egyrészt öröködnék

a kerületi előjáróságok közigazgatási tevékenykedése során kiadott rendelkezések végrehajtásának betartásán, másrészt a kerületi előjáróságok tudomására hozzák a közigazgatási rendelkezések szempontjából szabálytalan cselekményeket és eseményeket. De ezenkívül kötelesek elvégezni azokat a ténymegállapításokat is, amelyekkel őket az előjáróság megbízza, akár helyhatósági bizonyítványok kiadhatása céljából, akár pedig más célból.

*

A szegénységi bizonyítványok kiadását általánosságban szabályozza a 72.500/1914. sz. igazságügyminiszteri rendelet, amelyet az igazságügyminiszter és a pénzügyminiszter egyetértőleg adtak ki. Ugyancsak a hatósági bizonyítványok kiállítására vonatkozik a belügyminiszter 4961/1927. B. M. eln. számú körrendelete is, amelynek I. fejezete a hatósági vagyoni bizonyítványok kiállítására vonatkozik. A hatósági bizonyítványok kiállítása körüli eljárás fokozott ellenőrzéséről pedig az 1221/1928. B. M. számú belügyminiszteri rendelet is intézkedik.

Az egyetemi hallgatók részére kiadandó szegénységi, illetőleg vagyontalansági bizonyítványok kiadását szabályozza a 26.234/1905. számú belügyminiszteri rendelet, az egyetemi hallgatók tandíjmentességéhez és egyéb kedvezményeik igénybevételéhez szükséges szegénységi bizonyítványok kiállításával pedig a 121.316/1930. számú belügyminiszteri rendelet is foglalkozik.

A peres ügyekben kiállítandó szegénységi bizonyítványok ügyét szabályozza az 1914. évi XL. tc., amely a törvénykezési illetékekről szól és amelynek X. fejezete (75—78. §§.) foglalkozik ezzel a kérdéssel. Ugyancsak a peres ügyekben kiállított szegénységi bizonyítványok kérdésével foglalkozik a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. tc. V. fejezete (112—123. §§.).

A volt székesfővárosi tanács szintén több határozatában foglalkozott a szegénységi bizonyítványok kiállításának kérdésével, így többek között a 100.697/1928. IV. számú, valamint a 180.811/1929. IV. számú tanácsi határozatokban.

De a jogszabályok közé kell sorolnunk még a közigazgatási bíróság egynéhány elvi jelentőségű döntését, valamint a m. kir. belügyminiszternek és a m. kir. igazságügyminiszternek több más rendelkezését is.

*

A jogszabályok fenti felsorolásából kitűnik, hogy az említett törvények idevonatkozó rendelkezései főleg csak a szegénységi és vagyoni bizonyítványokkal foglalkoznak. A hivatkozott miniszteri rendeletek is túlnyomórészt csak a szegénységi és vagyoni bizonyítványok elvi jelentőségű kérdéseit szabályozzák, az adatok felsorolására és helyességére vonatkozólag, de nem rendelkeznek arról, hogy a nyomozótisztek miképen végezzék el munkájukat.

A főváros megszűnt tanácsának említett határozatai szintén *főleg* csak a szegénységi és vagyoni bizonyítványok kiállításának alakiságára vonatkozó utasításokat tartalmazzák, azonban a nyomozótisztek munkájával alig foglalkoznak.

Egyedül tehát csak a kerületi elöljáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. alapján kiadott 43.810/1899. sz. *szolgálati utasítás* írja elő részletesen a nyomozótisztek feladatát és szolgálatát. Azonban a szolgálati utasítás idevonatkozó részének átolvasásakor első pillanatra megállapítható, hogy a szolgálati utasításnak ez a része nagyrészt már *elavult*, mert hiszen olyan feladatokat is felsorol, amelyeket *már régen nem a nyomozótisztek végeznek*, vagy pedig olyan egészen általános meghatározásokat tartalmaz, amelyekből az eljárások *módját* megállapítani nem lehet.

*

Ha a nyomozótisztek feladatait pontosan akarjuk megállapítani, akkor elsősorban a fentebb már említett szolgálati utasítás XX. fejezet 305. §-át kell figyelembe venni, amely *a következőképpen állapítja meg a nyomozótisztek általános feladatát* :

»A külső szolgálatra beosztott kezelőtisztnak eljárása közben figyelmét mindenre — kivéve a közegészségi, állategészségi, vásárrendészeti, köz- és magánépítési és tűzrendőri ügyeket — ki kell terjesztenie. Figyelmének különösen az ipari, közjótékonyági, árva, gazdasági stb. ügyekre kell irányulnia, s ha bármely törvény-, vagy rendellenes, vagy oly dolgot lát, mely az elöljáróság beavatkozását teszi szükségessé, *köteles arról hivatalból azonnal jelentést tenni*. Sőt ha eljárás közben nagyobb közegészségi ártalmat okozó állategészségi, vásáriügyi, középítési, építési és tűzrendőri intézkedés késik, *köteles erre a kerületi elöljáró figyelmét szóval haladéktalanul felhívni.*«

*

Az elöljárósági szolgálati utasítás 306. §-a pedig részletesen felsorolja a külső szolgálatra beosztott kezelőtisztek *különös* tennivalóit, amelyek a következők :

- a) eszközli az iparengedélyek kiadását megelőző vizsgálatot;
- b) ellenőrzi a végeladásokat és árveréseket;
- c) ellenőrzi a foglalkozást közvetítő és cselédszerző üzleteket;
- d) megvizsgálja az üzletmegszüntetések és áthelyezéseket;
- e) felügyel a jogosulatlan iparűzésre és az ipartörvény 58. §-ának megtartására;
- f) ellenőrzi a gyárakban a láttamozott munkarend kifüggesztve tartását és felügyel a tanoncokra, segédekre és gyárimunkásokra vonatkozó rendeletek megtartására;

- g) ellenőrzi a kézizálogkölcson-üzleteket;
- h) kinyomozza a 7 éven alul lévő, továbbá az egyéb közsegélyre szorultak és hozzátartozóik egyéni és vagyoni viszonyait;
- i) kinyomozza a hatósági engedély nélkül dajkaságban tartott gyermekeket;
- k) gondoskodik a hátramaradottak nélkül elhaltak eltemetéséről;
- l) felveszi a haláleseteket;
- m) gondoskodik a hagyatékok biztosításáról és leltároz;
- n) hagyatékokat árverez;
- o) eljár a kiskorú anyák törvénytelen gyermekei ügyében;
- p) megvizsgálja a katonai ügyekben bizonyítani kért ténykörülményeket;
- q) megvizsgálja a személyi viszonyokról, vagy egyéb ténykörülményekről és állapotokról kért bizonyítvány, vagy igazolás, (szegénységi, erkölcsi, együttélési stb.) adatait;
- r) nyilvántartja a nyugdíjas tisztviselőket, ezek özvegyeit és kiskorú gyermekeit és igazolja nyugtáikon az életbenlétet, özvegyi és ellátatlan állapotot;
- s) nyomozza a büntetőbírószágok részére az erkölcsi és vagyoni, továbbá az adófelügyelő, pénzügyigazgatóság és illetékkiszabási hivatal részére a vagyoni adatokat;
- t) ellenőrzi az országos és székesfővárosi címer használatát;
- u) nyomozza, esetleg megerősíti adóügyekben a nemleges zálogolási jegyzőkönyveket és az ismeretlen tartózkodást;
- v) nyomozza kihágási ügyekben a hivatalból megállapítandó ténykörülményeket;
- x) felveszi a betegekkel, ezek lakásán, vagy a kórházban a netán szükséges jegyzőkönyveket, illetőségi, vagy egyéb ügyekben;
- y) felügyel minden székesfővárosi vagyonra és kezeli a székesfővárosi épületeket;
- z) végül eljár a kerületi előljáró által adott bizalmas és egyéb utasítások végrehajtásában.«

*

Ha a 306. §-ban felsorolt feladatokat megvizsgáljuk, azt állapíthatjuk meg, hogy ezek közül több feladat elvégzése ma már nem a nyomozótiszt munkakörébe tartozik, míg a még ma is fennmaradó feladatok főleg az *iparüggyel, a kihágási munkakörrel és a hatósági bizonyítványokkal kapcsolatosak.*

A nyomozótisztnek kell ugyanis bizonyos körülményeket az iparjogosítvány kiadása előtt, vagy az üzlet, üzem megszüntetése, illetőleg áthelyezése esetén *megállapítani*, valamint a nyomozótiszt feladata a *jogosulatlan ipar-üzés és a kontárkodás megállapítása* is.

Ez utóbbiak közül a legkényesebb és a legtöbb munkát a *kontárkodás* megállapítása adja, amelynek lényege az, hogy valaki vagy iparjogosítvány nélkül, vagy pedig az előírt szakképesítés nélkül folytat valamilyen ipart. Azt könnyen tudja megállapítani a nyomozótiszt, hogy valaki *iparjogosítvány nélkül* foglalkozik-e valamilyen iparral, vagy kereskedéssel, azonban már nagy nehézséggel jár annak megállapítása, hogy valaki az előírt *szakképesítés nélkül* űzi-e iparát. A jogos iparúzés és a kontárkodás határának pontos megállapításához — miként azt az iparüggyel foglalkozó részben ismertettük, — sokszor egészen különleges szakismeret szükséges.

*

Az iparügyi és kihágási feladatokkal kapcsolatos tevékenységen kívül a nyomozótisztek munkája főleg arra vonatkozik, hogy vagy *hatósági megkeresés alapján*, vagy *egyes személyek kérelmére*, bizonyos tényeket, körülményeket kinyomozzanak és igazoljanak. Ezek a tények, vagy körülmények lehetnek akár *személyi*, akár *pedig vagyoni vonatkozásúak*. A nyomozótisztek megállapításait hatósági bizonyítványokba foglalva igazolják.

Ma a kerületi előljáróságoknak *rendkívül sokféle ügyben kell helyhatósági bizonyítványt kiállítaniok*. A kerületi előljáróságok által kiadott helyhatósági bizonyítványok a statisztikai adatok szerint a következők:

Az 1928. évben.

Szegénységi bizonyítványok száma.....	121.656	darab
Vagyontalansági bizonyítványok száma	3.409	«
Erkölcsei bizonyítványok száma.....	181	«
Orvosi bizonyítványok száma	8.887	«
Pereskedési ügyben illetékmentességi bizonyítványok száma	27.111	«
Egyéb bizonyítványok száma	23.705	«
Összesen	184.949	darab

Az 1929. évben.

Szegénységi bizonyítványok száma.....	121.301	darab
Vagyontalansági bizonyítványok száma	3.638	«
Erkölcsei bizonyítványok száma.....	—	«
Orvosi bizonyítványok száma	8.751	«
Pereskedési ügyben illetékmentességi bizonyítványok száma	28.557	«
Egyéb bizonyítványok száma	22.203	«
Összesen	184.450	darab

Az 1930. évben.

Szegénységi bizonyítványok száma.....	133.719	darab
Vagyontalansági bizonyítványok száma	4.262	«
Erkölcsei bizonyítványok száma.....	—	«
Orvosi bizonyítványok száma	11.074	«
Pereskedési ügyben illetékmentességi bizonyítványok száma	30.680	«
Egyéb bizonyítványok száma	28.740	«
Összesen	208.475	darab

Az 1931. évben.

Szegénységi bizonyítványok száma.....	136.675	darab
Vagyontalansági bizonyítványok száma	3.831	«
Erkölcsei bizonyítványok száma.....	—	«
Orvosi bizonyítványok száma	9.015	«
Pereskedési ügyben illetékmentességi bizonyítványok száma	31.839	«
Egyéb bizonyítványok száma	21.229	«
Összesen	202.589	darab

Az 1932. évben.

Szegénységi bizonyítványok száma.....	191.947	darab
Vagyontalansági bizonyítványok száma	2.465	«
Erkölcsei bizonyítványok száma.....	—	«
Orvosi bizonyítványok száma	11.247	«
Pereskedési ügyben illetékmentességi bizonyítványok száma	45.669	«
Egyéb bizonyítványok száma	22.325	«
Összesen	273.653	darab

Az 1933. évben.

Szegénységi bizonyítványok száma.....	235.725	darab
Vagyontalansági bizonyítványok száma	3.709	»
Pereskedési ügyben illetékmentességi bizonyítványok száma	49.047	«
Egyéb bizonyítványok száma	23.872	«
Összesen	312.353	darab

A kiállított *szegénységi bizonyítványok* megoszlása pedig kerületek szerint a következő:

31. A kiállított szegénységi bizonyítványok megoszlása kerületek szerint.

É v	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	Összesen
1928.	12.496	5.632	7.731	3.296	9.869	18.394	21.325	22.389	11.704	8.820	121.656
1929.	11.151	7.822	5.755	3.723	5.589	18.977	23.208	23.689	13.172	8.215	121.301
1930.	14.827	5.626	7.080	3.476	6.582	24.240	27.168	23.147	13.411	8.162	133.719
1931.	11.226	5.301	7.794	3.405	7.259	24.901	30.895	23.024	12.619	10.251	136.675
1932.	16.731	6.955	12.036	4.420	11.244	40.360	44.281	27.619	15.614	12.687	191.947
1933.	15.983	9.171	14.144	5.536	12.491	58.093	46.611	28.070	23.118	22.508	235.725

*

A helyhatósági bizonyítványoknak, de ezeken belül főleg a szegénységi bizonyítványoknak ilyen nagyméretű felszaporodását *elsősorban a gazdasági viszonyok okozták*, miután a főváros lakosságának mindig nagyobb és nagyobb tömegei jutottak olyan helyzetbe, hogy jövedelmük csökkenése miatt egyre többen kényszerültek a *szegénységi bizonyítvány által nyújtott előnyöket igénybe venni* (például bélyegmentesség, kórházi ápolás stb.).

A kerületi előjáróságoknak a hatósági bizonyítványok körüli munkáját nagymértékben szaporítja az a tény is, hogy *a felek rendszerint egyszerre nemcsak egy, hanem két-három, esetleg nyolc-tíz példányban kérnek szegénységi bizonyítványt azzal a megokolással, hogy a bizonyítványt ott, ahol azt érvényesíteni akarják, elveszik tőlük és az ügyiratokhoz csatolják.* Így tehát egy bizonyítványt csak egy ügyben tudnak felhasználni.

*

A helyhatósági bizonyítványok és igazolványok könnyebb áttekinthetése céljából külön ismertetjük

1. a hivatalos megkeresések alapján történő igazolásokat,
2. a felek kérelmére történő helyhatósági bizonyítványokat és igazolványokat, valamint a különleges eljárást igénylő peres ügyekben kért hatósági bizonyítványokat.

Ad 1. *A hivatalos megkeresésekre végzett nyomozóügyi szolgálat.*

A fővárosi hivatalok, de igen sok más, nem fővárosi hivatal is — vagy az összes ügyiratok elküldése mellett, vagy azok nélkül — átiratban keresik meg a kerületi előjáróságokat, például *lakáscímek megállapítása* céljából is. Felhívják például a kerületi előjáróságot, állapítsa meg, hogy a keresett fél az ügyiratokból megtalálható, vagy a hivatal által közölt lakáscímen lakik-e még, vagy ha már nem ott lakna, akkor hol lakik.

Természetesen, aki ismeri a budapesti viszonyokat, az jól tudja, hogy ilyenkor a kerületi előjáróság nyomozóüztjének a jelzett címre *ki kell mennie*, hogy az adatokat a helyszínen megállapíthassa. Amennyiben a fél már nem lakik a jelzett címen, akkor az előjáróság válaszában erről értesíti a megkereső hatóságot, amely azután már a rendőrség bejelentő hivatalához kénytelen fordulni az új cím megállapítása céljából.

*

Igen sok olyan megkeresést kapnak a kerületi előjáróságok például a m. kir. postától, a MÁV-tól, a biztosító intézetektől, amelyek *mind helyszíni nyomozásokat tesznek szükségessé*, mert bennük ügyfeleiknek vagyoni helyzetére vonatkozó adatszolgáltatást kérnek. Például minden év őszén — a fürdőszезón lejárta után — a Balatonmenti járások főszolgabírái tömegesen keresik meg a kerületi előjáróságokat budapesti lakosok *vagyoni helyzetének* megállapítása céljából. Nekik a vagyoni helyzet megállapítására azért van szükségük, miután egyes budapesti lakosok, akár mint nyaralók, akár mint telektulajdonosok, a nyaralóhelynek *nem fizették meg a gyógydíjat*. Az előzetes vagyoni helyzetkutatásokkal pedig a céljuk az, hogy az érdekelt intézmények a tervbevetett végrehajtási eljárásokat már a *biztos eredményre számítva indíthassák meg*.

*

A kerületi előljáróságok a *m. kir. díj- és illetékkiszabási hivataltól* is kapnak nagyon sok olyan megkeresést, amely nyomozást tesz szükségessé.

*

A hatóságok megkeresik a kerületi előljáróságokat például *özvegyi nyugdíjigény* megállapítása esetén annak igazolására is, hogy az elhunyt köztisztviselő halála előtt feleségével együtt élt-e. *Családi pótlék* engedélyezése esetében is a kerületi előljáróság igazolja a családi pótlék-jogosultság feltételeit.

*

Nagyszámban kérnek helyhatósági bizonyítványt a kerületi előljáróságoktól a *betegsegélyző pénztárak*, a családtagok és az eltartottak számának megállapítására vonatkozólag.

*

A telefonközpont és a postaigazgatóság is igen sokszor keresik meg a kerületi előljáróságokat annak a ténynek az igazolására, hogy *egy üzlet, vagy kereskedés jogosult-e valamilyen elnevezés használatára*. A telefonközpontnak és a postának erre az igazolásra azért van szüksége, hogy a céget ezen különleges elnevezés alatt szerepeltetheti-e a telefonkönyvben, vagy ilyen címre érkező postai, főleg ajánlott küldeményeket kézbesíthet-e.

*

A belügyminisztérium a rászorult *hadikölcsöntulajdonosoknak* segélyezése előtt környezettanulmányt kíván a kérelmezőkről, amelyet szintén a kerületi előljáróságok állítanak ki.

*

Honosítási ügyben a kerületi előljáróságoknak kell igazolniok azt, hogy a honosítást kérő el tudja-e magát tartani a köz megterhelése nélkül.

*

A nyomozótisztek kutatásokat végeznek a polgármesteri elnöki (I.) ügyosztály részére is *kegydíj- és havisegélyügyekben*, amikor azt kell megállapítaniok, hogy a fél kegydíjra, vagy havisegélyre rászorult-e.

*

A polgármesteri szociálpolitikai és közjótékonyági (IX.) ügyosztály részére kutatják a *szegényházi felvétel* iránti kérelem elbírálásához szükséges adatokat. De ugyanennek az ügyosztálynak a megbízásából kutatják azt is, hogy *a városi házak lakói meg tudják-e fizetni lakbérhátralékukat*.

*

A nyomozótisztek tartanak vizsgálatot *a gyermekmenhelyi felvételek és kiadások* esetében is, amikor azt kell megállapítaniok, hogy a szülők a gyermek eltartására képesek-e, vagy sem.

*

A kihágási ügyek tárgyalása előtt — a mai gyakorlat szerint — minden esetben meg kell vizsgálni *a terhelt anyagi viszonyait* is. Természetesen ez a rendelkezés is nagy munkatöbbletet okoz a nyomozótiszteknek, miután a vagyoni viszonyok megállapítására ők az illetékesek.

*

Többször előfordult, hogy vidéki hatóságok, jegyzők, közjegyzők, polgármesterek, árvaszékek és városi, községi közüzemek stb. *még adásvételi szerződéseket is a kerületi előjáróságokhoz küldtek azzal a megkereséssel, hogy idézzék be a Budapesten lakó szerződő felet, szerezzenek két tanut, írassák alá a szerződést a szerződő féllel a két tanu jelenlétében és az így elkészített szerződést küldjék nekik vissza.*

*

A fenti ismertetésből megállapítható, hogy nemcsak a vidéki, hanem még a Budapesten székelő hatóságok is, sokszor olyan esetekben kérik a kerületi előjáróságok részéről a hivatalos igazolást, vagy helyzetmegállapítást, esetleg lakáscímek közlését, amikor *ugyanazt saját maguk is meg tudnák állapítani*. Különösen a vidéki hatóságok élnek sokszor abban a téves felfogásban, hogy Budapesten is ép olyan könnyű egy-egy lakosra vonatkozó személyi adatokat megállapítani, mint vidéken, ahol a lakosság jórésben személyesen ismeri egymást — és elfeledkeznek arról, hogy Budapesten olyan közigazgatási terület is van, amelynek lakosszáma a 200.000-et is eléri, ahol tehát az ilyen adatok beszerzése és közlése körülményes, sok idővesztéssel és költséggel jár.

Ad 2. *A magánfelek által kért hatósági bizonyítványok ügye.*

Könnyebb áttekinthetőség céljából külön ismertetjük:

- I. az általános helyhatósági bizonyítványokat,
- II.* a kórházi felvételhez szükséges szegénységi bizonyítványokat és
- III. a peres ügyekben kért szegénységi bizonyítványokat.

Ad I. A kerületi előjáróságoktól a *legkülönbözőbb célra* szolgáló, de legtöbbször szegénységi és helyhatósági vagyoni bizonyítványokat kérnek, még pedig túlnyomórészt a következő esetekben: például ha a fél állásért folyamodik és kérvényét bélyegmentesen szeretné benyújtani; ha vala-

milyen okmányt akar beszerezni (például anyakönyvi kivonatot), akkor szegénységi bizonyítvány ellenében azt ingyen kapja meg; ha ingyen-útlevelet akar szerezni, vagy ha ingyenvízumot akar kérni; szegénységi bizonyítványt kérnek, ha orvosi kezelésre, vagy ha ingyengyógyszerre van szükségük; szegénységi bizonyítványra van szükség, ha a külföldről érkezett csomagot vámmentesen szeretnék kiváltani; szegénységi, vagy vagyon-talansági bizonyítványt kérnek egyetemi tandíjkedvezményhez, ösztöndíjak iránti kérelmekhez és még rendkívül sok más esetben is.

A mai joggyakorlat szerint *szegénységi bizonyítványt csak az a budapesti lakos kaphat, akinek a jövedelme napi öt pengőn alul van.* Akinek ezen felüli jövedelme van, annak a kerületi előjáróság már nem szegénységi, hanem hatósági vagyoni bizonyítványt ad.

A napi öt pengős értékhatárt *a kerületi előjárók értekezlete állapította meg*, az 1911. évi I. tc., a polgári perrendtartás 112. §-a (1) bekezdésére hivatkozva, amely így szól:

»Szegénységi jogban rendszerint az a fél részesíthető, akinek jövedelme nem nagyobb, mint a lakóhelyén szokásos közönséges napszám.«

Ugyanezt mondja a 72.500/1914. évi I. M. számú rendelet 1. §-ának (1) bekezdése, amely szerint »A Pp. 112. §-ának (1) bekezdése szerint a bíróság szegénységi jogban rendszerint azt a felet részesítheti, akinek jövedelme nem nagyobb, mint a lakóhelyén szokásos közönséges napszám.«

Az említett törvény és miniszteri rendelet alapján a kerületi előjárók értekezlete a ma Budapesten érvényben levő napszámot napi 5 pengőben állapította meg. Ez az értékhatár ugyanis a közigazgatási bíróság döntése alapján mindig *a vásárcsarnokok központi igazgatósága által fizetett napszám-bérekhez igazodik*, azonban most már huzamosabb idő óta állandó. Ennek az értékhatárnak méltánytalan és időszerűtlen voltának igazolására csupán annyit tartunk szükségesnek megjegyezni, hogy az eltartandó családtagok számát egyáltalában nem veszi tekintetbe. Egy öttagú család feje már nem kaphat szegénységi bizonyítványt, ha jövedelme havi 151 pengő, míg a magánosan élő ember, ha jövedelme öt pengőnél nem több, megkaphatja azt, a jogszabály rendelkezéseinek szigorú betartása miatt.

*

Mindazok, akiknek keresetük a napi öt pengőn felül van, miként említettük, *nem szegénységi, hanem vagyoni bizonyítványt kaphatnak.* Ezek a vagyoni bizonyítványok azonban már bélyegkötelesek, de szintén a legkülönbözőbb esetekben elérhető kedvezmények biztosítására használhatók. A vagyoni bizonyítványt *ugyanazon a nyomtatványon* állítják ki, mint a szegénységi bizonyítványt, csak a »szegénységi bizonyítvány« elnevezést megfelelően kijavítják.

*

A szegénységi és a vagyoni bizonyítványon a 4691/1927. számú belügy-miniszteri rendelet értelmében *meg kell jelölni a célt, amelyre azt kiállították*. Emiatt a felek *minden célra* külön szegénységi, illetőleg vagyoni bizonyítványt kénytelenek kérni. Külön kérnek tehát szegénységi bizonyítványt, ha kórházba akarnak kerülni, ha ingyen orvosi rendelést akarnak igénybevenni stb. Az így, egy-egy célra és egy-egy esetre kiállított szegénységi bizonyítványt pedig az a hatóság vagy hivatal, ahol azt érvényesítik, *elveszi a féltől és saját eljárásának igazolására az ügyirathoz csatolja*.

Ez a rendszer szintén oka a szegénységi bizonyítványok rendkívül nagy számának, de hozzájárul ehhez még az a körülmény is, hogy *a szegénységi bizonyítványok érvényességének időtartama, hatálya, ma még teljesen rendezetlen kérdés*. A 72.500/1914. I. M. számú igazságügyminiszteri rendelet 13. §-ának (1) bekezdése kimondja ugyan, hogy »a városi hatóság bizonyítványát kiállításától, a községi előjáróság bizonyítványát pedig a főszolgabíró láttamozásától számított fél éven belül lehet használni a bíróságnak«, azonban *más hatóságok, hivatalok és intézmények rendszerint esetről-esetre saját maguk állapítják meg, hogy a szegénységi bizonyítvány érvényességét a kiállítástól számítva milyen időhatáron belül fogadják el*.

*

Általános tapasztalat a kerületi előjáróságok részéről az is, hogy egyes felek igen sokszor négy-öt darab szegénységi bizonyítványt is kérnek, *de később nem jönnek el azok átvétele végett*, tehát az előjáróság hiábavaló munkát végzett és hiába pazarolt el nyomtatványokat.

*

Ugyancsak nagy tömegekben kérik magánfelek a kerületi előjáróságoktól az úgynevezett *helyhatósági bizonyítványokat is*. Ezek legtöbbször a nőtlenség, a gyermektelenség, válás esetén a különélés igazolására kellenek. Váloperekben, ha az utolsó együttélés külföldön történt, a helyhatósági bizonyítványt az egész főváros területén a IV. kerületi előjáróság állítja ki.

Továbbá: helyhatósági bizonyítványban igazolja a kerületi előjáróság *az ipar tényleges folytatását* például a fényűzési adó alól való mentesség céljából és helyhatósági bizonyítványt ad ki például saját bútornak külföldre való szállítása esetében is. Természetesen ezeken kívül *rendkívül sok más tényállás igazolását is kérik a felek*. A helyhatósági bizonyítvány, ha a fél keresete a napi öt pengőn alul van, bélyegmentes, ha azonban azon felül van, bélyegköteles.

*

Ad II. Az előbbi szegénységi, vagyoni és helyhatósági bizonyítványoknál sokkal alaposabb vizsgálat alapján adják ki a kerületi előjáróságok a kórházi felvétel céljára szolgáló szegénységi bizonyítványokat.

A kórházi ápolás céljára kiadott szegénységi bizonyítványok alapján ugyanis a kórházak *ingyen ápolják a betegeket*. A szigorú vizsgálatra egyrészt okul szolgál az, hogy a kórházi ápolási költségek *súlyosan terhelik a fővárost*, tehát itt a főváros anyagi érdekeinek a megvédéséről van szó akkor, amikor alaposabban kutatják a fél fizetőképességét, másrészt, miután a kórházi ápolási költségek megfizetésére *az eltartásra képes hozzátartozók is kötelezve vannak*, azoknak anyagi helyzetét is kutatni kell.

Épen ezért a fővárosi kórházi ápolási ügyekre vonatkozó szegénységi bizonyítványok kiadása *azelőtt centralizálva volt* és azt az egész város területére vonatkozólag a központi városházán működő és a közegészségügyi (X.) ügyosztályhoz tartozott kórházi alosztály végezte. Ebbe az alosztályba nyomozótisztek voltak beosztva, akik munkájukat körzetek szerint elosztva végezték el.

Az 1932. évi október hóban ezt az alosztályt megszüntették és az alosztály nyomozótisztjeit az egyes kerületi előjáróságokhoz osztották be. Amíg ez az alosztály működött, a kerületi előjáróságok csak az állami klinikák, valamint a magán- és vidéki kórházak megkeresései alapján adtak ki ingyenes kórházi ápolás céljából szegénységi bizonyítványokat.

Ma minden egyes kerületben a központi alosztályból odahelyezett *külön nyomozótisztek végzik a kórházi ápolási ügyekben a helyhatósági vizsgálatokat* és tesznek javaslatot a szegénységi bizonyítványok kiadására. Ezek a nyomozótisztek minden más előjárósági bizonyítványi ügykörtől függetlenül, csakis a kórházi ügyekben kért szegénységi bizonyítványokhoz szükséges előzetes ténymegállapításokkal és a javaslatok megtételével foglalkoznak.

*

Ha valamely budapesti lakos *kórházi felvétel céljára szegénységi bizonyítványt kér*, a kerületi előjáróságnak az általános feltételeken kívül ki kell vizsgálnia még azt is, hogy a kérelmező fél nem tagja-e valamely segítő-pénztárnak, az Országos Társadalombiztosító Intézetnek vagy a Magánalkalmazottak Biztosító Intézetének. Ezt a körülményt a felek *igen sokszor elhallgatják, sőt letagadják* a kerületi előjáróságon és így a kerületi előjáróság kénytelen eziránt a feltételezhető segélypénztárhoz kérdést intézni.

Megjegyezzük a teljesség kedvéért, hogyha a fél szegénységi bizonyítvány nélkül jelentkezik kórházi felvételre és a kórházi orvos azt állapítja meg, hogy *a felvétel halasztást nem tűr*, akkor azonnal felveszik a felet a kórházba, még szegénységi bizonyítvány nélkül is és a kórház a felvétel után keresi meg a kerületi előjáróságot a felvett beteg vagyoni helyzetének megállapítására.

Újabban a polgármesteri közegészségügyi (X.) ügyosztály a kórházba felvett szegénybetegek és fizetőköteles hozzátartozóinak anyagi helyzetét még saját szervei útján is külön kutatja.

Ugyancsak a kórházi ügyvel foglalkozó nyomozótiszt vizsgálja azoknak az anyagi helyzetét is, akik *ingyenes kórházi ambulancia* igénybevétele céljából, vagy *a kerületi orvos* által történő vizsgálatra, vagy pedig a betegápolási alapot terhelő *ingyen gyógyszer*, vagy gyógyászati segédeszköz igénybevételére kérnek szegénységi bizonyítványt.

*

Ad. III. A legszigorúbb vizsgálat alá veszik a kerületi elöljáróságok a peres ügyekben kiadott szegénységi bizonyítványokat, minthogy ezeknek kiállítását már tételes jogszabályok írják körül. Ezekre nézve az 1911. évi I. tc. (polgári perrendtartás) 112—115 §§, valamint a 72.500/1914. I. M. számú rendelet, továbbá a törvénykezési illetékekről szóló 1914 évi XLIII. tc. 75. §-a rendelkeznek. Ezek a jogszabályok peres ügyekben kétféle, A), és B) jelzésű szegénységi bizonyítványt ismernek.

Az A) jelzésű szegénységi bizonyítványt csak az kaphatja, akinek jövedelme nem nagyobb, mint a lakóhelyén szokásos közönséges napszám, tehát ezidőszert nap 5 pengő. A B) jelzésű bizonyítványt azonban kaphatja az is, akinek jövedelme a napi 5 pengőn felül van ugyan, de ebben az esetben a hatósági bizonyítványnak igazolnia kell a fél állását, vagyoni viszonyait és az általa fizetett állami adó összegén kívül még a félnek családi viszonyait is, azoknak a személyeknek a megnevezésével, akiknek tartásáról gondoskodni köteles, továbbá a félnek a perköltségek viselésére való képességét.

Az A) jelűnek mondott szegénységi bizonyítvány tulajdonosa a perben felmerülő bélyeg és illetékek fizetése alól fel van mentve. A B) jelűnek mondott szegénységi bizonyítvány tulajdonosa azonban illetékmentességben csak akkor részesül, ha részére ügyének díjtalan képviselőre hivatalból rendelik ki az ügyvédet.

Természetesen a felek mindannyian igyekeznek A) szegénységi bizonyítványt szerezni, hogy így teljesen díj- és illetékmentesen perelhessenek és ügyvédjüket is saját maguk választhassák meg. Az ilyen szegénységi bizonyítványokat a kerületi elöljáróságok adják ki ugyan, *azonban a bíróságnak jogában áll mérlegelni azt, hogy a szegénységi bizonyítványt elfogadja-e és ennek alapján a perköltségeket elengedi-e, vagy sem.*

Ezek a szegénységi bizonyítványok tehát a kerületi elöljáróságnak legkényesebb bizonyítványai, épen ezért a kerületi elöljáróságok ezeknek kiállítására fordítják aránylag a legtöbb gondot, *miután itt velük szemben a legkomolyabban érvényesülhet a vagyoni felelősségrevonás is.*

*

Meg kell említenünk továbbá azt is, hogy a nyomozótisztek munkakörébe tartozik még a kerületben levő *nyomdák*nak az *ellenőrzése*. A nyomdák kötelesek havonta egyszer kimutatásban összefoglalni a bemutatásra köteles sajtótermékeket. Ezt a nyilvántartást az előjáróságon kell beszolgáltatni. A jegyzékeket minden kerületi előjáróság havonta egyszer összegyűjtve, a sajtóügyekkel is foglalkozó polgármesteri IV. ügyosztálynak küldi meg. Azonban ha valamelyik nyomda ezirányú kötelezettségének nem tesz eleget, az előjáróság végzésben hívja fel annak teljesítésére, ha pedig ennek ellenére sem terjeszti be a kimutatást, akkor a fennálló rendelkezések szerint *a nyomozótiszt köteles azt a nyomda helyiségében az üzleti könyvek alapján megállapítani és elkészíteni*. Ezért a munkáért a nyomdatulajdonos a kerületi előjáróság pénztárába 10 pengőt köteles befizetni.

*

Ezekután rátérünk a hatósági bizonyítványok kiállításának az előjáróságokon szokásos módjára.

Vannak olyan előjáróságok, ahol naponta kb. 200—300 egyén kér személyesen hatósági bizonyítványt.

Ha a fél *személyesen* kéri a bizonyítvány kiadását a kerületi előjáróságon, akkor kérelmét jegyzőkönyvbe foglalják, de ezeket a jegyzőkönyveket az előjárósági segédhivatalban *nem iktatják*, hanem külön nyilvántartásba veszik.

A jegyzőkönyveket előbb az adószámviteli osztályhoz küldik át ellenőrzés céljából és ha innen — *az adózásra vonatkozó adatokkal együtt* — visszaérkezik, a nyomozótisztek kapják meg, a helyszíni vizsgálatok elvégzése végett. A nyomozótisztek jelentésüket a jegyzőkönyvre vezetik rá és visszaadják annak az irodának, ahol a kérelmet felvették. Ez az iroda a szegénységi bizonyítványt lemásolja és kiadja a félnek.

Egyes előjáróságokon, ha a fél sürgeti a szegénységi bizonyítványt, azt saját maga is viheti aláírni; ha pedig a kész bizonyítványért nem jön el, kikézbessítik azt neki. A bizonyítvány kiállítása iránti jegyzőkönyv a felvételi iroda irattárába kerül, tehát a bizonyítványok ügykezelése úgyszólván teljesen ki van kapcsolva a segédhivatalok munkaköréből.

A bizonyítványok kiállításának a rendszere egyébként *kerületenkint más és más*. Van olyan kerületi előjáróság, ahol az a szokás, hogy a bizonyítványokat a rendes hivatalos időben, 8—2 óra között állandóan kiadják. Másutt a kiadás csak a kezelőtisztek hivatalos órája alatt, tehát 12—2 óra között történik. A nyomozótisztek ugyanis — épen külső szolgálatukra való tekintettel — csakis ebben az időben kötelesek az előjáróságon tartózkodni.

*

Minden egyes kerületi előjáróság területe a nyomozótisztek száma szerint megfelelő körzetekre van felosztva és minden körzetben egy-egy nyomozótiszt látja el a munkát. Van olyan kerület, ahol pl. a kórházi szegénységi bizonyítvány ügyeket az egész kerületben külön kórházi nyomozótiszt vizsgálja. Másutt azonban a kórházi szegénységi bizonyítvány-ügyekkel is a rendes körzeti nyomozótisztek foglalkoznak.

*

Ezekben ismertettük a kerületi előjáróságoknak a hatósági bizonyítványok és a szegénységi bizonyítványok kiállításával, valamint a nyomozótisztek tevékenységével kapcsolatos munkakörét.

Meg kell állapítanunk, hogy a nyomozótiszteknek tulajdonképen *semmilyen hivatalos jogcímük nincs arra, hogy helyszíni ténymegállapításukat elvégezzék.* Ezért a szükséges adatokat rendszerint csak kerülő úton, a házmestertől, a szomszédoktól, a cselédektől, az üzleti alkalmazottaktól stb. tudják megszerezni.

Anélkül, hogy ennek az egész munkakörnek további részletezésébe, vagy bírálatába bocsátkoznánk, csak annyit kívánunk megállapítani, hogy ez a munkakör *a kerületi előjáróságok közigazgatási tevékenységének egyik igen sürgős és alapos rendezésre váró fontos munkaköre,* amely igen nagy megterhelést jelent a fővárosra nézve.

Miként ugyanis ismertettük, részint az egyre rosszabbodó gazdasági viszonyok miatt, részint egyes hatóságoknak *túlzott bürokratizmusa miatt,* a helyhatósági és különösen a szegénységi bizonyítványok száma az utolsó években nagymértékben megnövekedett. A szegénységi bizonyítványok alapján igénybevehető kedvezmények (kórházi ápolás, szegénybetegrendelés és ingyen gyógyszer) *nemcsak tényleges megterhelést jelentenek a főváros költségvetésének,* hanem azonkívül pl. a bélyegmentesség stb. révén bizonyos hatósági bevételek *elmaradását* is előidézik. Ezek a körülmények indokolttá teszik tehát, hogy *a helyhatósági, különösen szegénységi bizonyítványok számának nagy tömegére való tekintettel a kerületi előjáróságok a főváros anyagi érdekeinek megvédése végett, nagy körültekintés és alapos ténymegállapítás után, csupán azoknak adják ki a szegénységi bizonyítványt, akik arra valóban és kétséget kizáróan rászorulnak.*

X.

A kerületi előjáróságok gyermekvédelmi munkaköre.

A magyar gyermekvédelem, az elhagyott gyermekekről való gondoskodás, valamint a kerületi előjáróságok ezirányú mai teendői tulajdonképen a kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. életbeléptetése

után alakultak ki. A gyermekvédelem a XX. század első éveiben kifejezetten állami feladattá lett és a gyermekvédelmi feladatok túlnyomó részét ma — egy-két magánmenhely mellett — az állami gyermekmenhelyek látják el. Ennek az állami feladattá tett gyermekvédelemnek a megszervezésénél halhatatlan érdemeket szerzett többek között a nemrég elhunyt dr. Ruffy Pál államtitkár is, aki nyugalombavonulása után életének utolsó idejéig társadalmi úton is fáradhatatlanul működött a magyar gyermekvédelem terén.

*

A kerületi előjáróságok mai gyermekvédelmi munkájának ismertetése előtt az ide vonatkozó *jogszabályokat* ismertetjük.

A székesfőváros kerületi előjáróságairól alkotott 1893. évi XXXIII. tc. 18. §-a (5) és (6) bekezdése a kerületi előjáróságok feladatává teszi a lelenckéről való *gondoskodást*, az elárvult vagyontalan gyermekek *nyilvántartását* és a róluk való *gondoskodást* is. Ugyanezen törvény 20. §. (9) bekezdése a kerületben levő *gyermekmenhelyek feletti felügyeletet* teszi az előjáróságok feladatává, de foglalkozik a gyermekvédelmi munkakörrel ugyanezen §. (10) bekezdése is.

Az idézett törvény alapján a kerületi előjáróságok részére kiadott 472/1894. kgy. számú székesfővárosi *szabályrendelet* 5. §-ának d) pontja *előjárósági feladattá teszi az árvaügyeket*. Azonkívül a szabályrendelet 11. §-ának (4) pontja és 12. §-a foglalkozik még a gyermekvédelmi munkakörrel.

Az előjáróságokra vonatkozó 43.810/1899. számú *szolgálati utasítás* 1. §-ának 77. pontja, 87. pontja, valamint a 221., 228. §§. írják elő a kerületi előjáróságok gyermekvédelmi munkakörének gyakorlati lebonyolítását.

Természetesen ezeket a jogszabályokat az idők folyamán számos más törvény, miniszteri rendelet, tanácsi határozat, polgármesteri rendelet és fővárosi árvaszéki rendelkezés változtatta meg.

Az államháztartás egyensúlyának helyreállításáról szóló 1924. évi IV. tc. felhatalmazta a kormányt, hogy az államháztartás egyensúlyának helyreállítása céljából törvényeket s az ezeknek végrehajtására kibocsátott egyéb rendelkezéseket, miniszteri és szabályrendeleteket, részben, vagy egészben hatályon kívül helyezhessen.

A törvény alapján a 2000/1925. eln. b) számú népjóléti és munkaügyi miniszteri rendelet 19. §-a hatályon kívül helyezte az állami gyermekmenhelyekről szóló 1901 : VIII. tc.-nek és a közsegélyre szoruló hét éven felüli gyermekek gondozásáról szóló 1901 : XXI. tc.-nek, úgyszintén az 1901 : VIII. tc. 7. §-a alapján kiadott 1/V—C/1903. sz. belügyminiszteri rendeletnek (»Szabályzat az elhagyott gyermekek védelméről») azokat a rendelkezéseit, amelyek azzal (tudniillik a 2000/1925. számú rendelettel) ellenkeznek. Tehát az ellátatlan gyermekek védelmét ma túlnyomórészt a 2000/1925. eln. b) N. M. M. számú népjóléti miniszteri rendelet szabályozza. De az ebben

a rendeletben foglalt általános rendelkezések végrehajtására vonatkozóan, — részben célszerűségi szempontból, részben a további kényszerű takarékosági rendszabályok folytán — újabb rendeletek és elvi jelentőségű határozatok keletkeztek, amelyeket alább sorolunk fel:

az 5829/1918. B. M. sz. rendelet a feltételes kiadás véglegessé válásáról,

az 5180/1926. M. E. sz. miniszterelnöki rendelet a menhelyi gondozási díjak viseléséről,

a 30.762/1927—IV. N. M. M. sz. népjóléti miniszteri rendelet az illetőségi hely megállapításáról,

a 4961/1927. B. M. sz. belügyminiszteri rendelet a beszerzendő hatósági bizonyítványok tartalmáról,

a 115.919/1928. IV. N. M. M. sz. népjóléti és munkaügyi miniszteri rendelet a beszerzendő hatósági bizonyítványok- és okmányokról,

a 120.217/1930—IV. N. M. M. sz. népjóléti és munkaügyi miniszteri rendelet a menhelyi gondozási költségek behajtása iránti intézkedések mellőzése tárgyában,

a 126.172/1930—IV. N. M. M. sz. népjóléti és munkaügyi miniszteri rendelet az illetőség megállapítására vonatkozólag,

a 6000/1931. M. E. sz. miniszterelnöki rendelet a nyilvános betegápolás, az állami gyermekvédelem és a szegényellátás költségeinek fedezése ügyében,

a 131.790/1931—IV. N. M. M. sz. népjóléti és munkaügyi miniszteri rendelet az illetőség megállapítására vonatkozólag,

a 204.950/1931. B. M. sz. belügyminiszteri rendelet a hatósági bizonyítványok kiállítása ügyében,

a 137.939/1931—IV. N. M. M. sz. népjóléti és munkaügyi miniszteri rendelet a gondozásba vett gyermekek elhelyezésére és a gondozási díjakra vonatkozólag,

a 133.518/1931—IV. N. M. M. sz. népjóléti és munkaügyi miniszteri rendelet a gondozási költségek elengedése esetén beszerzendő bizonyítványokról,

a székesfővárosi árvaszék 2/20—1925. sz. alatt kelt határozata a gyermekvédelmi ügyekben a kerületi elöljáróságokra átruházott hatáskör meghatározásáról,

a székesfővárosi árvaszék 2/22—1933. sz. véghatározata a házasságon kívül született elhagyott gyermekek tartásdíjának biztosítása iránt stb.

A fent felsorolt jogszabályok közül a legfontosabb: az említett 2000/1925. N. M. M. sz. népjóléti és munkaügyi miniszteri rendelet, valamint a 6000/1931. M. E. számú miniszterelnöki rendelet, amelyek már *egészen lényegesen módosították* a kerületi elöljáróságok addigi gyermekvédelmi tevékenységét.

*

Már az 1903. évi 57.600/1903. számú belügyminiszteri rendelet értelmében is, *a kerületi előjáróságok gyermekvédelmi munkakörüket csupán a székesfőváros árvaszéke részéről átruházott hatáskörben végezték.* Ennek a belügyminiszteri rendeletnek alapján tehát a kerületi előjáróságok gyermekvédelmi munkakörében *a központi irányító szerv* a főváros árvaszéke, vagyis a kerületi előjáróság ezen a téren már nem tartotta meg a kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc.-ben biztosított önállóságát és függetlenségét.

A székesfőváros árvaszéke pedig, fenti jogköréből kifolyólag, az előjárói értekezlettel együttesen, *időközönként utasításokat ad ki a kerületi előjáróságok részére a gyermekvédelmi munkakör lebonyolításának irányítása és az időközönként megjelenő új rendelkezések helyes és egyöntetű értelmezése céljából.*

*

A kerületi előjáróságok gyermekvédelmi tevékenysége ma mégis meg lehetőségen *széles keretek között mozog.*

A kerületi előjáró intézkedik például a kerületben talált, vagy szülőházban, vagy kórházban, vagy a kerületben bárkinél tartózkodó elhagyott gyermekeknek, létérdeküket fenyegető veszély elhárítása céljából *ideiglenes gyermekmenhelyi gondozásba vétele iránt.*

Ha valaki elhagyott gyermeket talál és azt a kerületi előjáró hivatali helyiségébe viszi, akkor a kerületi előjáró mindenekelőtt *jegyzőkönyvet* vétet fel a megtalálóval a gyermek megtalálásának körülményeiről (helyéről, idejéről), azután megbízza a tiszti orvost, hogy a talált gyermek *vélelmezett korát* orvosi látélet kapcsán állapítsa meg. Ennek megtörténte után a kerületi előjáró a gyermeket feltételesen *elnevezi*, de az elnevezést úgy kell megválasztania, hogy az ne legyen megbélyegző a gyermek későbbi életében.

Mindezekután a kerületi előjáró a gyermeket a kísérő iratokkal (beutaló határozat, tiszti orvosi látélet és a megtalálás körülményeinek rövid leírása) beszállíttatja az állami gyermekmenhelybe. Egyúttal az Anyakönyvi Utasítás 99. §-a (3) és (4) bekezdései értelmében, mint illetékes anyakönyvvezető, a gyermeket *a születési anyakönyvbe bejegyezteti* és megkeresi a budapesti m. kir. államrendőrség főkapitányságának *bűnügyi osztályát is*, a találás körülményeiről felvett jegyzőkönyv csatolása mellett, aziránt, hogy ismeretlen tettes ellen indítson eljárást a családi állás ellen elkövetett bűncselekmény miatt és nyomozzák ki a talált gyermek hozzátartozóit.

*

Amennyiben a talált gyermeket a megtaláló közvetlenül, *a kerületi előjáró intézkedése nélkül*, szállította volna a gyermekmenhelybe és a gyermekmenhely erről a felvételi jegyzőkönyv megküldése mellett a megtalálás helye szerint illetékes kerületi előjárót értesíti, — ami sokkal gyakrabban

előforduló eset, mint az előbbi — a kerületi előljáró mindenekelőtt azt vizsgálja meg, hogy az előzőleg felsorolt intézkedések közül melyek történtek már meg. A netalán hiányzó intézkedéseket pótolja és ennek megtörténte után teszi folyamatba az eljárást a kiskorú elhagyottságának megállapítása iránt.

*

De *kérhetik* a gyermekeknek menhelyi gondozásba való vételét, a kerületi előljáróságon személyesen előterjesztett kérelem alapján, akár a szülők, akár más olyan hozzátartozók, akik bár kötelesek volnának a gyermek tartására, erre akár anyagi, akár más körülményeik következtében képtelenek.

A kerületi előljáróság a hatósági gondozásbavétel iránt *az erre jogosított* hozzátartozó részéről szóbelileg előterjesztett kérelmet elsősorban jegyzőkönyvbe foglalja. A jegyzőkönyvben a következő adatokra vonatkozó kérdéseket teszik fel a kérelmezőnek: a kiskorú neve, anyakönyvezési helye és ideje, az apa, az anya, illetve házasságon kívül született gyermeknél csakis az anya neve, lakása, az apai és anyai nagyszülők neve, mindkét nagyanyának születési leányneve és pontos lakásuk, a házasságon kívül született gyermeknél a vélelmezett természetes apa neve, foglalkozása, lakása és annak megemlítése, hogy a gyermeket elismerte-e magáénak, vagy hogy a gyermektartás iránt folyamatba tették-e a pert s ha igen, hol, melyik bíróságnál; hozott-e már a bíróság ebben az ügyben jogerős ítéletet, s végül: a folyamodó hajlandó-e a kiskorút tényleg menhelyi gondozásba beadni.

*

Ha a kérelemnek jegyzőkönyvbe foglalásakor valószínűsítve van az, hogy *azonnali intézkedésre, illetve beutalásra van szükség*, akkor a kerületi előljáróság a kiskorú környezetét nyomozótiszt kiküldése által *soronkívül megvizsgáltatja* és ha a vizsgálat eredményéről szóló végleges jelentés tartalma szerint tényleg fennforog a kiskorú létérdekét közvetlenül fenyegető veszély, akkor a kiskorút azonnal beutalja a menhely gondozásába. Ha azonban ez a közvetlen veszély nem valószínű, akkor a kerületi előljáróság *előbb bonyolítja le az anyagi elhagyottság megállapításához szükséges eljárást* és csak azután intézkedik a kiskorúnak menhelyi elhelyezése iránt. Az előbbi esetben az elhagyottá nyilvánítási eljárás viszont csak a menhelyi beutalás után indul meg.

*

Gyermekmenhelyi gondozásra csak *elhagyottá nyilvánított* gyermeknek van joga. Az elhagyottságot kétféle alapon mondhatják ki: anyagiilag, vagy erkölcsileg elhagyott gyermek szorul rá menhelyi gondozásra.

*

Anyagi jellegű okok alapján, tehát anyagilag elhagyottá kell nyilvánítani azt a 15. életévét meg nem haladott vagyontalan gyermeket, akinek — akár mint ismeretlen eredetű talált gyermeknek, akár egyéb okokból — eltartására és nevelésére köteles, vagy erre képes hozzátartozói nincsenek és akinek eltartásáról és neveléséről rokonok, vagy jótevők, továbbá jótékony intézetek, vagy egyesületek nem gondoskodnak.

A menhelyi elhelyezésre irányuló kérelemnek jegyzőkönyvi felvétele után megindul az a tulajdonképeni eljárás, amelynek során elsősorban a gyermek születési anyakönyvi kivonatát kell beszerezni s egyidejűleg — a nem abban a kerületben lakó felmenő hozzátartozók vagyoni és kereseti viszonyainak megállapítása végett — a lakóhely szerint illetékes közigazgatási hatóságot (más kerületi előljárót) kell megkeresni, *hogy a szükséges hatósági vagyoni bizonyítványokat küldje meg.*

A válaszok beérkezése után a kerületben lakó felmenő hozzátartozók vagyoni és kereseti viszonyainak megállapítására az előjáróság nyomozó tisztet küld ki, akinek jelentése után — amennyiben újabb megkeresés nem válik szükségessé — *meghozza a kiskorú anyagi elhagyottsága kérdésében véghatározatát.*

Ebben a véghatározatban a kerületi előljáró a kiskorút

- a) *vagy véglegesen nyilvánítja anyagilag elhagyottá,*
- b) *vagy csakis a menhelyi gondozás tartamára, illetve a véghatározat meghozataláig terjedő időre állapítja meg az anyagi elhagyottságot;*
- c) *az anyagi elhagyottságot egyáltalában nem állapítja meg.*

Ebben az utóbbi esetben a szülő, illetve a tartásra köteles felmenő (nagyszülő) hozzátartozó *köteles a gyermeket, ha már be volna utalva, a gyermekmenhelyből kivenni.*

Ha az atya, vagy atya nemlétében az anya, az anyagi elhagyottá nyilvánítást megtagadó *jogerős véghatározat ellenére sem veszi át a kiskorút a m. kir. állami gyermekmenhelytől, — bár a véghatározat megállapítása szerint a kiskorút saját erejéből képes volna eltartani, — ez esetben az erkölcsi elhagyottság esete forog fenn. A kerületi előjáróság ilyenkor az iratokat, a tényállásra vonatkozó jelentés mellett, a székesfehérváros árvaszékéhez terjeszti be a további illetékes eljárás lefolytatása végett, mert az erkölcsi elhagyottság megállapítására nem a kerületi előjáróság, hanem csakis az árvaszék illetékes.*

*

A gyermekmenhelyi gondozás beszüntetése, illetve a kiskorú kiadatása iránt az a kerületi előljáró illetékes intézkedni, aki a kiskorút a menhelyi gondozásba utalta, illetve anyagilag elhagyottá nyilvánította.

Ha az arra jogosult hozzátartozó a kiskorúnak a menhelyi gondozásból való kiadatása iránt kérelmet terjeszt elő a kerületi előljáráson, akkor a kerületi előljárásnak nemcsak azt kell elbírálnia, hogy a kérelmező megfelelő vagyonnal, keresettel rendelkezik-e, amiből képes eltartani a kiadandó kiskorút, hanem el kell még bírálnia azt is, hogy a kiskorú egészsége, testi épisége, erkölcsisége a kiadatással nem lenne-e veszélyeztetve. Különösen fontos a serdültebb gyermekeknél annak a megállapítása, hogy a szülő, vagy törvényes képviselő, vagy rokon nem azért kéri-e a gyermek kiadatását, hogy a gyermek munkaerejét túlzottan kihasználja, vagy őt koldulásra, csavargásra, lopásra kényszerítse s ezzel a saját megélhetését megkönnyítse.

*

A gyermekmenhelyen elhelyezett gyermekek gondozásának költsége 1925. július hó 1-e előtt a hét éven aluli kiskorúaknál az Országos Betegápolási Alapot, a hét éven felüli kiskorúaknál pedig az illetőségi községet terhelte. A menhelyi gondozásba utalt kiskorúak *illetőségének* megállapítása ebben az időben gyakran rendkívül hosszú ideig tartott és sokszor évek mulva tudták csak az egyes hatóságok az illetőséget véglegesen megállapítani. A *budapesti illetőségű*, hét éven felüli gyermekek gondozási díját 1925. július 1. előtt a IX. kerületi előljárásg központilag utalványozta.

1925. július 1. óta azonban az 5180/1926. M. E. számú miniszterelnöki rendelet értelmében a gyermekmenhelyen gondozott gyermekek után felmerült gondozási költségek *teljesen a betegápolási és gyermekgondozási pótadóból befolyó alapot terhelik*, tehát az említett időpont óta felmerült gyermekmenhelyi gondozások esetében *nincs többé szükség a kiskorú illetőségének megállapítására, csupán a magyar állampolgárság igazolására.*

*

Ha a kiskorú *illetőségi helyének* megállapítása szükséges, az elhagyott-sági véghatározat jogerőre emelkedése után a kerületi előljáró a felvételi jegyzőkönyv és a születési anyakönyvi értesítés, illetve kivonat csatolása mellett, a székesfőváros polgármesteréhez (IV. üo.) tesz ezirányban előterjesztést, ha pedig a születési anyakönyvi kivonatot, vagy értesítőt beszerezni nem sikerült, ezt a körülményt az előterjesztésben szintén jelenti.

*

A három éven aluli gyermekek menhelyi gondozásba való vételét leg-többször az Országos Stefánia Szövetség védőintézetei kérik, de ha a szülők, vagy gondozók fordulnak ilyen kéréssel a kerületi előljárásgokhoz, rend-

szerint már ők is csatolják az Országos Stefánia Szövetség védőnöi jelentését. Az Országos Stefánia Szövetség védőintézetei az ilyen kérelmeket vagy jelentéseket a kiskorú hozzátartozói anyagi viszonyainak *pontos mérlegelése után* szokták előterjeszteni.

*

Egyes kerületi előjáróságok a felmenő hozzátartozók felkutatásánál olyan aprólékos gonddal járnak el, hogy beszereztetik még az elhalt felmenő hozzátartozók anyakönyvi kivonatát is, valamint hagyatékáról is közlést kérnek, sőt, ismeretlen helyen tartózkodó, de tartásra kötelezhető hozzátartozók tartózkodási helyének kinyomozása iránt *még a hivatalos lapban is hirdetéseket tettek közzé.*

*

A gyermekvédelmi munkakör jelentőségének kidomborítása céljából közöljük az alábbi statisztikai adatokat :

32. A kerületi előjáróságok gyermekvédelmi tevékenységének áttekintése.

Gyermekevédelmi ténykedés	1928	1929	1930	1931	1932	1933
	é v b e n					
Gyermekmenhelybe való felvételt kérők	4.106	3.299	3.198	3.223	2.000	1.898
Menhelybe való beutalás	3.611	2.621	2.763	2.862	1.839	1.817
Beutalási kérelem elutasítása	489	681	424	287	154	86
Anyagilag elhagyottá nyilvánított gyermekek száma	3.473	5.863	5.888	4.419	3.522	1.904

*

Gyermekevédelmi munkakörben a kerületi előjáróságok *központi irányító szerve, miként már említettük, a székesfőváros árvaszéke*, amely hivatva van az egyes kerületi előjáróságok között a munka egyöntetűségét is biztosítani.

Megjegyezzük még, hogy a kerületi előjáróságoknak az állami gyermekvédelem keretén belül végzett tevékenységét *állandóan újabb és újabb miniszteri rendeletek szabályozzák*, amelyek az állam pénzügyi helyzetéhez igazodva módosítják az előjáróságok ezirányú tevékenységét. Ezeket a rendeleteket a székesfőváros árvaszéke is közli a kerületi előjárókkal, akik mindenkor az *árvaszék utasításainak megfelelően* kötelesek eljárni.

*

Az állam által elvégzett gyermekevédelmi tevékenységen felül azonban *a székesfőváros is foglalkozik szociális és iskolai gyermekevédelemmel*. A fővárosnak ezirányú szervezetei és intézményei azonban *teljesen polgármesteri hatáskörben működnek*, az előjáróságok pedig *ebből a munkakörből csak annyit végeznek el, amennyit a polgármester esetről-esetre esetleg rájuk bíz.*

XI.

Iskolaköteles gyermekek és tanoncok nyilvántartása.

A kerületi előjáróságok szervezetéről alkotott 1893: XXXIII. tc. 18. §-ának (4) bekezdése »a tanács helyett« az előjáróságok köteleességévé teszi »a tanköteles és kisedóvodákba, vagy gyermekmenhelyekbe való járásra kötelezett gyermekek *összeírását* és állandó *nyilvántartását*; a *felügyeletet* a tanköteles gyermekeknek az iskolába való beíratására és járására, az *iskolát mulasztó* gyermekek szülőjének (gyámjának), megbüntetését.« Az említett törvény alapján a kerületi előjáróságokról alkotott 472/1894. kgy. számú székesfővárosi *szabályrendelet* 10. §-a már bővebb utasítást ad a kerületi előjáróságok ezirányú feladatkörük elvégzésére.

A kerületi előjáróságok részére kiadott 43.810/1899. számú *szolgálati utasítás* 1. §-ának 94., 95., 96. pontjai szintén az előjárósági feladatok közé sorolják az iskolakötelesek nyilvántartását, míg ugyanezen szolgálati utasítás XIII. fejezete (269—271. §§.) az előjáróságok ezirányú teendőit *egész részletességgel* írja elő.

*

A kerületi előjáróságok mai szervezetének megalkotása előtt már a népoktatásról szóló 1868: XXXVIII. tc., a kisedóvodákról szóló 1891: XV. tc. és a népiskolai hatóságokról szóló 1876: XXVIII. tc. is foglalkoztak az iskola- és óvodaköteles korú gyermekek *nyilvántartásába* vételének szabályozásával. Az ezirányú legutolsó törvény azonban *a világháború után készült* — még pedig az iskoláztatási kötelezettség teljesítéséről szóló 1921: XXX. tc., — amelynek végrehajtási utasítása a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1922. évi 130.700/1922. számú rendelete. *Ez utóbbi törvény és miniszteri rendelet írják elő a fenti munkakörre vonatkozólag ma is érvényben levő összes teendőket*, egyúttal felhatalmazzák a törvényhatóságokat arra, hogy *a még szükséges szabályrendeleteket saját hatáskörükben megalkotassák*.

Meg kell azonban állapítanunk, hogy ebből a törvényből és a végrehajtási utasításból is igen világosan kitűnik, hogy mennyire szükséges bizonyos közigazgatási kérdések szabályozásánál *tekintetbe venni a fővárosnak különleges*, a vidéki közigazgatástól merőben elütő *adottságait* és mennyire nem célszerű a főváros hatósági szerveit azonos elbírálásban részesíteni a vidéki hatóságok ugyanazon feladatokat végző közigazgatási szerveivel.

*

A kerületi előjáróságoknak ezzel a munkakörrel kapcsolatos feladata ma a következőkből áll:

a) *nyilvántartja* a kerületében lakó iskolaköteles korú gyermekeket, valamint azokat az iskolákat, ahová ezek a gyermekek járnak;

b) megbírságolja, illetőleg kihágási eljárás alá vonja azokat, akiket felelőssé tehet a gyermekek iskolamulasztásaiért ;

c) ugyanez a munkakör foglalkozik a *leventeoktatást elmulasztó leventék* bírságolásával is.

*

Az 1921. évi XXX. tc. értelmében minden gyermeket, hatodik életévének betöltését követő tanévtől kezdődően, *kilenc tanéven át* a törvényben meghatározott iskolai oktatásban kell részesíteni. Az *iskolaköteles korhatár tehát a gyermek 6—15 éves koráig terjed*. Budapesten a polgármesteri VII. (közoktatási) ügyosztály minden évben rendeletben közli, hogy a szeptember hónapi beíratásra melyik korosztály van kötelezve.

*

A kerületi előjáróságoknak az iskolakötelesek nyilvántartásával kapcsolatosan a legnagyobb nehézséget az *iskolaköteles korba kerülő gyermekek összeírása*, illetőleg személyi adatainak megszerzése okozza. A 130.700/1922. V. K. M. számú rendelet II. fejezete írja elő azokat a módokat, amelyek az iskolakötelesek nyilvántartásba való vételét vannak hivatva szolgálni. A rendelet 6. §-a értelmében az iskolaköteles korba kerülő gyermekek adatainak megszerzésére a következő eszközök állnak az illetékes hatóság rendelkezésére :

1. a tankötelesek *általános* — minden népszámlálással kapcsolatban megismétlődő — *összeírása*,
2. a tanköteles korba lépő gyermekekről a háztartások fejének, háztulajdonosoknak, vagy ezek megbízottjainak *bejelentési kötelezettsége*,
3. a) az anyakönyvi hivatalok,
b) a bejelentő hivatalok,
c) az elsőfokú iparhatóság,
d) a községben működő iskolák által rendelkezésre bocsátott adatok.

Ismételten megjegyezzük, hogy az iskolaköteleseket nyilvántartó előjárásnak *mindenkor a 6. életévbe kerülő gyermekek új adatainak megszerzése okoz nehézséget*, mert a már egyszer nyilvántartásba vett gyermekek későbbi helyváltoztatását és körülményeinek változását a nyilvántartások alapján már könnyebben követni tudja.

*

A fentemlített rendelet adatmegszerzési eszközei közül, főleg a fővárosban, *nem mindegyik nyújt módot* a pontos anyag összegyűjtésére. Tekintetbe kell venni azt, hogy pl. *népszámlálás csak minden 10. esztendőben van*, tehát az ilyen adatok csak minden tíz évben lehetnének hasznosak. Azonban a

népszámlálás útján beszerzett adatok használhatóságánál még tekintetbe kell vennünk azt, hogy a népszámlálás időpontját december hó 31-ében szokták megállapítani, már pedig köztudomású, hogy ebben az időben — épen az iskolai szünetek miatt — igen sok ideiglenes helyváltozás módosítja a valódi helyzetet, miután sok vidéki család tartózkodik a karácsonyi időben Budapesten és viszont : sok budapesti család tesz ebben az időben látogatást vidéken. Ennél az adatszolgáltatásnál tekintetbe kell még venni *a fővárosi kórházakban tartózkodó nagyszámú gyermekeket* és egyéb olyan körülményeket is, amelyeknek az eredmények helyes megállapítása végett való kikutatása külön nagy munkát ad az iskolaköteleseket nyilvántartó kerületi előjáróságoknak.

Az anyakönyvi hivatalok is közlik ugyan az előjáróság iskolaköteleseket nyilvántartó hivatalával a 6. éves korba lépő gyermekek adatait, azonban nyilvánvaló, hogy ezek az adatok sem fogadhatók el teljes pontosságúaknak az iskoláztatás szempontjából, mert pl. az anyakönyvi bejegyzés idejétől eltelt idő alatt sok olyan gyermek meghalt, akiknek elhalálózását más kerületben, vagy vidéken anyakönyvezték. Azonkívül igen sok gyermek az eltelt 6 év alatt már régen lakást változtatott, sokan pedig csupán azért lettek Budapesten anyakönyvezve, mert anyjuk az itteni kórházakat, vagy szülőotthonokat vette igénybe a szülés idejére.

A budapesti rendőrségi bejelentőhivatal adatai ugyancsak *nem kielégítőek ebben a tekintetben.*

Az elsőfokú iparhatóság adatszolgáltatása viszont *kizárólag az iparostanoncokra vonatkozik.*

*

Budapesten tehát az említett törvényben felsorolt összeírási módozatok közül *a kerületi előjáróságok számára az iskolakötelesek nyilvántartásának felfektetésére csupán egy módszer felel meg a célnak: az évenként ismétlődő, házak szerinti összeírás.*

*

A kiosztott és kitöltés után beérkezett kérdőlapok alapján a kerületi előjáróság iskolaköteleseket nyilvántartó osztálya minden egyes iskolaköteles gyermekről *törzslapot* fektet fel.

A gyermeket szülőik, vagy hozzátartozóik június, vagy szeptember hónapban beiratják az iskolába. Az *iskola mindkét beiratás alkalmával egyéni lapokon jelenti a beiratkozottakat* az előjárósági nyilvántartó osztálynak.

Az előjárósági nyilvántartó osztály a törzslapok és az egyénilapok adatait *összeegyezteti* és megállapítja, hogy van-e olyan iskolaköteles gyermek a kerületben, akit *még nem íratnak be.* Az ilyen gyermeknek szülőjét, vagy hozzátartozóját behívják a kerületi előjáróságokra és a gyermeket hivata-

losan beiskolázzák. Ha a szülő, vagy hozzátartozó a behívás ellenére nem jelentkezik, akkor megindítják ellene a *kihágási eljárást*, amelynek eredményeképpen a kerületi előjáróság *iskolaköteleseket nyilvántartó osztálya* a szülőt pénz- sőt elzárásbüntetésre is ítélheti.

*

Ha a gyermek a kerületből *elköltözött*, akkor a nyilvántartó osztálynak kutatnia kell a gyermek hollétét és ha a gyermeket megtalálja, a törzslapot annak az illetékes kerületnek küldi át, amelyik köteles a gyermeknek beiskolázását ellenőrizni. Ha egy már iskolába járó gyermek *meghal*, törzslapját a többiek közül kiemelik és külön kezelik. Ha egy iskolába járó gyermek egyik kerületből *elköltözik és iskolát is cserél*, a régi előjáróság a gyermek törzslapján ezt az adatot keresztülvezeti, a törzslapot megküldi a lakás szerint illetékes másik kerületi előjáróságnak, amelyhez a másik iskola szintén jelentést tesz és így az újonnan illetékes kerületi előjáróság a gyermeket nyilvántartásába veszi.

*

Az előjárósági nyilvántartó osztályok a törzslapokat *fiúk és lányok szerint elkülönítve, abc sorrendben kezelik*, az egyéni lapokat pedig *iskolák szerint* osztályozzák, míg a házmesterek által beküldött *kérdőíveket szintén abc sorrendbe* sorozzák. Ezenkívül a kerületből *elköltözött gyermekekről külön könyvet is vezetnek*.

A gyermekekről vezetett nyilvántartások mellett *külön könyvalakú nyilvántartásuk van azokról az iskolákról*, ahová a kerületben lakó gyermekek járnak. Az egyes iskoláknál azonban csak azt jegyzik meg, hogy oda hány gyermek jár az illető közigazgatási kerületből.

*

A kerületi előjáróság iskolakötelesek nyilvántartó osztálya ellenőrzi az *igazolatlan iskolamulasztásokat is*, sőt meg is bírságozhatja a szülőket igazolatlan mulasztás esetén, még pedig *első esetben 32 fillér erejéig*. Az ismétlőiskolákba járó gyermek hozzátartozóját vagy szülőjét *első esetben 2 pengőre, második esetben 4 pengőre bírságolják*, harmadikban pedig kihágási eljárást indítanak ellene. Meg kell itt említenünk, hogy a 2 pengőn aluli bírságokat közigazgatási úton behajtani egyáltalán nem lehet.

Megjegyezzük azt is, hogy a *polgári és középiskolába járó gyermekek szüleinek iskolamulasztási stb. ügyből kifolyó bírságolása nem tartozik a kerületi előjáróságok hatáskörébe*, ellenben a *leventeoktatást igazolatlanul elmulasztó leventék szüleinek, illetőleg munkaadóinak a megbírságolása már igen*. A mulasztó leventék bírságösszege *ma átlag 5 pengőt tesz ki* és fellebbezés esetén az ilyen bírságokat a polgármesteri közművelődési (XIV.) ügyosztály bírálja el másodfokon.

*

A kerületi előljáróságok iskolaköteleseket nyilvántartó osztályain kívül működik még *a központi iskolaköteles-nyilvántartó hivatal*, amelyik a polgármesteri közoktatásügyi (VII.) ügyosztály irányítása alatt áll. A kerületi előljáróságok *minden évben* a központi nyilvántartó hivatalba kötelesek beküldeni a fentebb már említett *egyéni lapokat*, ahol azokat *lemásolják*. A központ az így beérkezett lapokat *kartonlapokra másolja*, ezeket a kartonlapokat kartotékszerűen nyilvántartja, az egyéni lapokat pedig visszaküldi a kerületi irodának.

Az iskolai év folyamán a kerületi nyilvántartók *a bekövetkezett változások egyéni lapjait* is kötelesek beküldeni a központnak, amely a változásokat szintén keresztülvezeti saját nyilvántartásán.

Ezenkívül a kerületek meghatározott időközökben és külön nyomtatványokon *statisztikai adatokat* is kötelesek a központ részére beszolgáltatni.

*

Az iskolakötelesek központi nyilvántartójának feladata többek között még *azoknak a gyermekeknek a felkutatása is, akiket a kerületi osztályok megtalálni már nem tudnak*, de akikről az egyéni lapok, vagy törzslapok megvannak. Ilyen eset állhat elő pl. ha egy vidéki iskola Budapestre küldi egy ottani tanulónak a törzslapját azzal, hogy az Budapestre költözött, azonban közelebbi lakáscímét nem tudja közölni. Ugyancsak a központ feladata az egyéni lapokon előforduló neveknek, vagy egyéb adatoknak elírása esetén *a kiigazításokat* elvégezni.

*

A fentiekből kiderül tehát, hogy az iskolaköteleseket *a kerületi előljáróságokon kívül még a központi hivatal is nyilvántartja*, amely tehát a kerületek ezirányú munkájának egyöntetűvé tétele mellett, még a kerületek nyilvántartásaival párhuzamos nyilvántartásokat is vezet.

Tudomásunk szerint a közeljövőben *ez a párhuzamos kettős nyilvántartás meg fog szűnni és az iskolaköteleseket csakis a kerületi előljáróságok fogják nyilvántartani*, a központi hivatal tevékenysége pedig csupán a kerületek nyilvántartásának *egyöntetűvé tételét fogja biztosítani*.

*

Az előljáróságok iskolaköteleseket nyilvántartó tevékenységéről a következő statisztikai adatokat említjük :

az 1932/33. tanév végén törzskönyvezett tankötelesek száma : 104.672,
pótbeírásokra felhívott tankötelesek száma : 29.844, kihágásért tett feljelentések száma : 4.161. Elzárási büntetés kiszabása 49 esetben fordult elő (az V., VI. és VIII. kerületben).

*

Teljesség okából megemlíthjük még, hogy az *iskolaköteles iparostanoncok nyilvántartása kizárólag központilag történik*. A kerületi előjáróságok és az ipartestületek az előttük megkötött tanoncszerződések másolatait a központi tanoncnylvántartó hivatalhoz küldik. Az iparostanonciskolák ugyancsak értesítést küldenek az oda beiratkozott iparostanoncokról. Ezekből a két oldalról érkező jelentésekből a központi nyilvántartó megállapítja, hogy vajjon minden iparostanonc eleget tett-e iskoláztatási kötelezettségének. Ez a tevékenység azonban a kerületi előjáróságoktól már teljesen független.

XII.

A kerületi előjáróságok szerepe a levente- és hadirokkantnyilvántartási ügyek terén.

A kerületi előjáróságokról alkotott 1893. évi XXXIII. tc., valamint annak alapján kiadott *szabályrendelet és szolgálati utasítás* természetesen nem foglalkozik a levente és hadirokkantnyilvántartási munkakörökkel, miután ez a munkakör újabb keletű: az 1914—18. évi világháború utáni időkből ered. A testnevelésről szóló 1921. évi LIII. tc., valamint az Országos Testnevelési Alapról szóló 1924. III. tc. életbelépte és az idevonatkozó miniszteri rendeletek kiadása után azonban még közgyűlési és tanácsi határozatok, illetőleg polgármesteri rendeletek is elég gyakran foglalkoznak ezekkel a munkakörökkel.

A kerületi előjáróságok a fentebb már említett új jogszabályok alapján *nyilvántartást vezetnek a leventeoktatásra kötelezettekről*, vagyis minden 12—21 éves fiúgyermekről, — kivéve azokról, akik leventeoktatási kötelezettségüknek az iskolai oktatás keretében tesznek eleget, vagy tagjai olyan cserkészcsapatnak, amely az O. T. T. keretébe tartozik. A nyilvántartáshoz szükséges adatokat részint a legutóbbi *népszámlálás* alkalmával szerezték be, részint — a későbbi évfolyamokról — az iskolaköteleseket nyilvántartó osztályoktól értesülnek.

Ha a kerületből egy levente *elköltözik*, az előjáróságnak kötelessége erről azt a kerületet, vagy vidéki várost, vagy községet *értesíteni*, ahová a levente költözött. Épen így az előjáróságok is kapnak értesítéseket más kerületekből, vagy vidékről azokról a leventékről, akik az illető kerületbe költöztek.

A kerületi előjárók elnökei *a kerületi testnevelési bizottságoknak*, amelyek a leventeoktatást irányítják. Az előjáróságok számvevősegei, illetőleg pénztárai pedig kezelik a leventeoktatás költségvetését, amely áll: a rendes költségvetési hitelek, a leventebírságokból, az adományokból, valamint a magánvállalatok által fizetett járulékokból.

A leventeoktatás költségvetéséből a kerületi előjáró, mint a kerületi testnevelési bizottság elnöke *jogosult utalványozni.*

A kerületi testnevelési bizottságon kívül minden kerületben még külön *testnevelési felügyelőség is működik,* amelyik a leventefoglalkoztatást tulajdonképpen irányítja.

A leventeoktatást a fővárosban a kerületi testnevelési bizottságokon és testnevelési felügyelőségeken kívül a *törvényhatósági (központi) testnevelési bizottság is irányítja,* amelynek elnöke a polgármester, aki ezt a jogkörét a polgármesteri XIV. ügyosztályt vezető tanácsnoka útján látja el. A bizottság részint a törvényhatósági bizottság által választott bizottsági tagokból, részint pedig az OTT elnöke által kinevezett közéleti férfiakból áll. *A bizottság előadója: a székesfőváros testnevelési felügyelője,* akit a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevez ki. Ez a központi bizottság minden évben megállapítja a leventeoktatás költségvetését, amelynek bevételeit kb. 90—95%-ban a főváros által nyújtott támogatás szolgáltatja. *Tehát ma a leventeintézményt a fővárosban majdnem teljesen a főváros maga tartja fenn, miután az általa juttatott összegekből fizetik a leventeoktatókat és fedezik a szükséges dologi kiadások nagy részét is.*

*

A kerületi előjáróságoknak a *hadirokkantak és hadigondozottak ügyeivel* kapcsolatos teendőit legutóbb az 1933. VII. tc. részletesen szabályozta. Az erre vonatkozó végrehajtási utasítás csak az 1934. évi február hó 5. napját jelölte meg a hatálytalanítás napjául. A polgármester az idevonatkozó rendelkezéseket magábanfoglaló részletes rendeletével a kerületi előjáróságok ezirányú tevékenységét *szabályozta ugyan,* de a munkaköréről bővebb ismertetést adni ezúttal még korai volna.

XIII.

A kerületi előjáróságok közjótékonyági és népjóléti munkaköre.

Valamikor a kerületi előjáróságok csupán *közjótékonyági ügykörben* végeztek népjóléti munkát, ma azonban a hosszú ideje tartó gazdasági válság következtében ez a működési kör *alaposan kiszélesült.* Igen jelentős munkakörre nőtt, nemcsak azért, mert a rászoruló *szegények száma* jelentékenyen megszorodott, hanem azért is, mert gondoskodni kellett a munkanélküliség következtében nyomorba jutott *munkaképes egyénekről* és azok hozzátartozóiról is, nehogy az a nagyarányú *ínség,* amely ma Budapest székesfővárosban fennáll, *társadalmi elégtelenségek kirobbanásának legyen talaja.*

Addig, amíg kizárólag *közjótékonyági tevékenységről* volt szó és amíg a kerületi előjáróságok ezirányú feladatait a törvények, miniszteri rendelet, szabályrendeletek és szolgálati utasítások *kellőképpen körülhatárolták:*

a kerületi előljáróságok a jogszabályokban körülírt rendelkezéseknek *önálló végrehajtói voltak*, feladatukat a jogszabályokban meghatározott hatáskörükön belül önállóan el is tudták végezni. Ma azonban, az általánosan ismert ínség hatalmas arányai mellett, az élet maga fejlesztette ki *az erőteljes központi irányítást, mert csakis ez képes biztosítani a nyomorenyhítés zavartalan lebonyolítását és mind a 11 kerületi előljáróság népjóléti tevékenységében a teljes összhangot.*

*

Hogy a kerületi előljáróságok mai kiszélesedett népjóléti tevékenységének kifejlődését *a mindennapi élet* gyakorlata kényszerítette ki, azt már az idevonatkozó jogszabályok vizsgálatából is megállapíthatjuk, amelyre az alábbiakban térünk ki.

A szegények gondozása valamikor még csupán kizárólag karitatív, vagyis *emberbaráti szereteten alapuló tevékenység volt*, amellyel elsősorban az egyes vallásfelekezetek, valamint a társadalmi jótékonyági szervek foglalkoztak. Az idők folyamán azonban a munkaképtelenekről, az elaggottakról, a nyomorékokról és a gyógyíthatatlan betegségben szenvedőkről *fokozatosan gondoskodni kezdtek a hatóságok is.*

Az 1872. évi XXXVI. tc. (fővárosi törvény) 105. §-a, valamint az 1886. évi XXII. tc. (községi törvény) *még nem mondják ki a szegények feltétlenül kötelező hatósági segélyezését.* De már fokozottabb közjótékonyági tevékenységet írnak elő a hatóságok számára a gyámságról és gondnokságról szóló 1877. évi XX. tc. és ennek novellája: az 1885. évi VI. tc. és a cselédügyről szóló 1876. évi XIV. tc. is. Nagy haladást jelentett a nyilvános betegápolás költségeinek fedezéséről szóló 1898. évi XXI. tc. és az ennek alapján kiadott 1899. évi 51.000. B. M. számú körrendelet, amelyek *már részletesen előírják a helyi hatóságok, különösen a fővárosi kerületi előljáróságok szegényügyi kötelezettségeit.* De ugyancsak előírják ezeket az 1901. évi VIII. tc. (az állami gyermekmenhelyekről) és az 1901. évi XXI. tc. (a közsegélyre szoruló 7 éven felüli gyermekek gondozásáról).

A főváros már 1875-ben alkotott *szegényügyi szabályrendeletet*, amit a belügyminiszter 1876-ban jóváhagyott. Az 1905. évben 933. kgy. szám alatt újabb szegényügyi szabályrendeletet készített a főváros, amelyet 1916-ban az 1092. kgy. számú *népjóléti szabályrendelet váltott fel.* Ezt megváltoztatta ugyan az 1014/1924. kgy. számú szabályrendelet, azonban ez utóbbi még nem nyert belügyminiszteri jóváhagyást, úgyhogy a székesfővárosnak ma nincs érvényes szegényügyi, vagy közjótékonyági, vagy népjóléti szabályrendelete.

*

Részletesen foglalkozik *a kerületi előljáróságok szegényügyi feladataival* a székesfőváros kerületi előljáróságairól szóló 1893. évi XXXIII. tc. 17. §-ának 9. és 10. bekezdése, valamint a 18. §. 5. és 6. bekezdése, továbbá az

ezen törvény alapján kiadott 472/1894. kgy. számú szabályrendelet 11. és 12. §-ai, azonban a legrészletesebben a 43.810/1899. sz. *szolgálati utasítás*. A szolgálati utasítás 1. §-ának 78—93. pontjai, valamint a 207—216. §§. foglalkoznak különösen a kerületi előjáróságok népjóléti tevékenységével. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a 35 év előtti szolgálati utasítás rendkívül részletes és különösen a 213. §-a igen sok tekintetben modern szellemben, *előrelátóan sorolja fel az egyes segélyezési módokat*.¹⁾

¹⁾ Érdekesnek tartjuk a 35 év előtt kiadott, 43.810/1899. sz. szolgálati utasításnak ezeket a szakaszait leközölni, mert nyilvánvalóvá lesz, hogy jöllehet akkoriban a segélyezés mennyiségileg még aránylag szűk keretek között mozgott, — a hatóság már akkor is szükségesnek találta annak egészen modern megtervezését, de természetesen minden kerületi előjáró önálló hatáskörében.

207. §.

A kerületi előjáróság a választmánnyal a helyi közjótékonsági ügyet, kivéve az egyes jótékonyintézetekbe való felvételeket, melyek a tanácsnak tartatnak fenn, első fokban önállóan kezeli, mely tevékenységében a nyilvános betegápolás fedezéséről szóló 1898. évi XXI. tc., az ennek alapján kiadott belügyminiszteri és törvényhatósági szabályrendeletek és egyéb rendeletek és utasítások keretén belül kizárólag a humanizmus a vezérelve. Ez irányú működésében igyekezzék az igazi nyomort felkutatni és a rendelkezésre álló eszközökkel annak megszüntetésére, illetőleg enyhítésére minden lehetőt megtenni. A cél sikeresb elérhetése végett körébe a társadalmat is be kell vonni, melynek kebeléből választandó független polgárok és polgárnők részvétele mellett egyes hatósági intézkedést nem igénylő ügyek előmozdítására egy, vagy több jótékonsági külön bizottságot, illetőleg egyesületet alakíthat.

208. §.

Minden kerület a közjótékonsági ügy sikeres ellátása céljából a kerületi választmány, illetőleg jótékonsági bizottsága tagjainak számához képest megfelelő számú jótékonsági alkerületre osztandó fel. Az egyes alkerületekben egy-egy bizottsági tag állandó felügyeletet gyakorol az alkerületben lakó összes szegényekre, árva-, tartásdíjas és dajkaságba adott gyermekekre.

209. §.

Minden előjáróságnál a kerületben lakó közsegélyre szorultakról a 140. sz. mintának megfelelő nyilvántartó (törzskönyv) vezetendő. A közsegélyre szorultak nyilvántartója három részre oszlik: a) a budapesti, b) az idegen és c) a még meg nem állapított illetőségűek csoportjára. A nyilvántartóban minden szegénynek mozgó lapja van, melynek illető rovatában minden, bármi néven nevezendő segélyezés beírandó.

A közsegélyre szorultak nyilvántartójának kiegészítő részét a 155. sz. mintának megfelelő segélyezési napló képezi, mely a közsegélyezési mozgalmaknak időrendben való kitüntetésére szolgál.

Újabb segélyezés, illetőleg valamely újabb ügy elintézése alkalmával a szóban forgó szegény nyilvántartási lapját okvetlenül meg kell tekinteni.

210. §.

A közsegélyre szorultak nyilvántartójába és a naplóba való felvétel előtt a ker. előjáróság a közsegélyre szoruló egyént vagy hozzátartozóit a családi és illetőségi, valamint a hozzátartozók vagyoni viszonyainak felderítése végett a 141. sz. jegyzőkönyvben kihallgatja és csak azután vezeti be a kihallgatás eredményét a naplóba és a nyilvántartóba.

A kerületi előljárásságoknak szegénységélyezési teendőit legújabbán lényegesen megváltoztatta a 6000/1931. M. E. számú kormányrendelet, amely előírja, hogy *a hatóságoknak a rászorultak segélyezésénél többé nem a községi illetőséget, hanem az állandó tartózkodási hely szerinti illetékességet kell tekintetbe venniök.*

*

211. §.

A nyilvántartókba történt felvétel után az előadó haladéktalanul megvizsgáltatja a ker. orvos által a közsegélyre szorult egészségi állapotát, munka- és keresőképességét, azután kiadja a jegyzőkönyvet a közsegélyre szorult, illetőleg hozzátartozói vagyoni viszonyainak kinyomozása végett a kezelőtisztnek, aki sürgősen, de legkésőbb három nap alatt teendő jelentésében egyúttal a közsegélyezés módjára és mérvére nézve is javaslatot tenni köteles.

212. §.

A kezelőtiszt javaslatához képest a kerületi előljárásság a nem budapesti illetőségűek illetőségének megállapítása iránt azonnal jelentést tesz a tanácsnak, egyúttal intézkedik a közsegélyre szorult segélyezése iránt.

213. §.

A közsegélyezés tekintetében a ker. előljárásságoknak a következő módok állanak rendelkezésre :

- a) a rögtöni, illetőleg esetről-esetre való segélyezés,
- b) az állandó havi segélyezés,
- c) a szegényházba leendő felvétel iránt való javaslat,
- d) kenyér, tűzifa, szén stb. természetben való segély nyújtása,
- e) népkonyhában való étkezés,
- f) szükséglakásban való elhelyezés,
- g) melegedőszobákban való tartózkodás,
- h) gyermekeknek hatósági ápolásba való vétele,
- i) árváknak árvaházba való felvétele iránt teendő javaslat,
- k) gyermekeknek szeretetházba, javítóházakba vagy egyéb jótékony intézetekbe való felvétele iránt teendő javaslat,
- l) ingyen orvoslás,
- m) szülésznői segély ingyen nyújtása,
- n) ingyen gyógyszerrendelés,
- o) gyógyászati segélyeszközök rendelése,
- p) ingyen eltemetés.

214. §.

Az előljárásság az előbbi §-ban felsorolt segélyezési nemek közül azt alkalmazza, melyet a viszonyok között legalkalmasabbnak vél. E tekintetben különösen szem előtt kell tartania a községek által gyakorlandó közsegélyezés módjáról és mérvéről 1899 május 19-én 51.000. sz. alatt kiadott belügyminiszteri szabályrendeletet, amelynek 17. §-a szerint az illetőségi község a segélyezési (gondozási) költségeket a tartózkodási községnek csak attól a naptól fogva tartozik megtéríteni, amelyen a közsegélyre szorult átvételét elmulasztotta. Ugyanazért a ker. előljárásság oly egyénnel szemben, akiknek budapesti illetősége még megállapítva nincsen, a segélyezésnek csak a legelkerülhetetlenebb módját és mérvét alkalmazza, erről is azonban a vélelmezett illetőségi községet a közsegélyre szorult hazaszállítása iránt egyidejűleg értesítse.

Mielőtt a mai inségenyhítő tevékenység ismertetésére térnénk, néhány adattal kívánjuk megvilágítani a kerületi előljáráásoknak szorosan vett, *törvényes kötelezettségen alapuló szegényügyi tevékenységét.*

A fentebb említett jogszabályok alapján a helyi hatóság kötelessége gondoskodni *a munkaképtelenekké vált elaggottakról, rokkantakról, nyomorékokról és gyógyíthatatlan betegségben szenvedőkről.* De a fővárosra nézve ez a szegényügyi tevékenység *kötelezően* csakis a megállapított budapesti illetőségre vonatkozott. Azoknak a segélyezésére, kiknek budapesti illetősége még nem volt megállapítva, a fővárost *kötelezettségek egyáltalában nem terheltek, az ilyen rászorulókat csupán ideiglenesen kaphattak* bárminemű szegényügyi támogatást — és csakis a rendelkezésre álló eszközök mennyiségének korlátain belül —, amit a később megállapítandó illetőségi községtől a székesfőváros visszakövetelt.

A kötelező szegényügyi tevékenységet kétféleképpen osztályozták :
a) zárt intézetekben való szegénygondozás és b) nyílt szegénygondozás.
 Az első : a szegényházakban való ápolásra, a második : a régi környezetben való meghagyás melletti segélyezésre vonatkozott. Egyébként ez a kötelező szegénygondozás a következő háromféle segélyezési módra terjeszkedett ki :

a) zárt intézetekben való gondozás :

1. munkaképtelen egyéneknek a szeretetotthonokba (szegényházakba) való felvétele,

b) nyílt szegénygondozás :

2. munkaképtelen egyéneknek rendszeres havi segélyezése,

3. rögtöni segélyek, pénzben és természetben.

Ad 1. A székesfővárosnak jelenleg három *szeretetotthona van*: *a) a VII. ker., Alsó erdősor 7. szám alatti Erzsébet-szeretetotthon,* amelyben — a fiókin tézetekkel együtt — jelenleg 1654 munkaképtelen egyént ápolnak ; *b) az I., Attila-utcában levő dunajobbparti szeretetotthon,* amelyben 530 munkaképtelen egyént, továbbá : *c) az I. ker., Kőérberek-dűlőben levő Kamaraerdei szeretetotthon,* amelyben 312 ápoltat ápolnak. A szegényházi ápolás teljes ellátást, tehát : lakást, élelmezést, ruházatot és betegség esetén orvosi kezelést jelent.

Hogy a mai nyomorúság mellett a rendelkezésre álló szegényházi férőhelyek száma milyen kevés, annak élénk bizonyítéka az, hogy az Erzsébet-szeretetotthonban 384, a dunajobbparti szeretetotthonban 183, a Kamaraerdei szeretetotthonban pedig 83 olyan fővárosi szegény felvételi kérelmét tartják nyilván, akiknek a szeretetotthonba való felvételét a polgármester már el is rendelte. *Ennyien várnak tehát a halálkozás, vagy esetleg kilépés folytán megüresedő helyekre.¹⁾*

¹⁾ Az 1933. év végére vonatkozó adatok.

A zsúfoltságot és az igényjogosultak számának nagymértékű emelkedését elősegítette a már említett 6000/1931. M. E. számú kormányrendelet, amely nem köti többé kifejezetten budapesti községi illetőséghez a szegényügyi gondozás kötelezettségét, sőt azt a 210.637/1932. XII. B. M. számú belügyminiszteri rendelet még egyes külföldi államok polgáira vonatkozólag is kiterjesztette, a viszonyosság alapján.

*

Szeretettotthoni felvételre mindenkor a kerületi előljárásságok tesznek javaslatot. A felvételt kérők, valamint a tartásukra köteles hozzátartozóik anyagi körülményeit a nyomozótisztek vizsgálják meg és ők tesznek elsőfőben javaslatot a felvételre vonatkozólag is. A kerületi orvos viszont megvizsgálja a kérelmezőket munkaképesség szempontjából.

Ha az előfeltételek megvannak, a kerületi előljárásság megállapítja, hogy a kérelmező körülményei megfelelnek-e a vonatkozó jogszabályokban előírt feltételeknek, és ha igen, az iratokat *további intézkedés végett saját javaslatával együtt beküldi a polgármesteri szociálpolitikai és közjótékonyági (IX.) ügyosztálynak, amely elbírálja a kérelmek jogosultságát, részint ráutaltság, részint pedig a szegényügyi illetőség szempontjából.* Ha az elbírálás során ellenkező észrevétel nem merül fel, akkor kiadja az összes iratokat a kérelmező felvétele végett valamelyik szeretettotthon gondnokságának.

Természetesen, miként már fentebb említettük, az ügyosztály utasításának a szeretettotthonok sokszor csak hosszabb idő eltelte után tudnak eleget tenni.

33. Szegényházi (szeretettotthoni) ellátásra vonatkozó kerületi előljárássági javaslatlétel.

Megnevezés	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Szegényházi felvételt kérők száma	721	877	895	1.042	1.512	1.695
Ténylegesen elhelyezettek száma	218	142	154	173	454	369

Ad 2. A kerületi előljárásságoknak *joguk van állandó havisegélyben részesíteni* a kerületükben lakó azokat a munkaképteleneket, akikre nézve a törvényes szegénységélyezési kötelezettségük fennáll. Erre a célra 1932-ben a következő összegeket fizették ki az egyes előljárásságok:

I. kerület	23.736 pengőt,
II. „	12.980 „
III. „	15.048 „
IV. „	2.944 „
V. „	9.400 „
VI. „	24.181 „
VII. „	18.286 „
VIII. „	23.488 „
IX. „	12.812 „
X. „	8.468 „
Összesen tehát .	151.343 pengőt.

A munkaképteleneknek engedélyezhető állandó havisegélyek kiosztása ugyanolyan előfeltételektől függ, mint a szeretetotthoni felvételek javaslása.

Ezekkel a segélyekkel a hatóságoknak az volt a céljuk, hogy *a munkaképtelen rászorult igényjogosultakat ne vonják ki feltétlenül addigi családi környezetükből szeretetotthoni (szegényházi, zárt) ápolásra, hanem hagyják meg hozzátartozóik körében.* Azonkívül azért is előnyben részesítették ezt a segélyezési módot, mert a megállapított havisegély mindenkor csak kis részét tette a szegényházi ápolási költségeknek és így azzal szemben bizonyos megtakarítást jelentett.

A segélyezésnek ez a módja azonban a mai viszonyok között már *időszerűtlennek tekinthető.* Az engedélyezett 8—10 pengő havisegély a segélyezett teljes havi ellátásának fedezésére nem elegendő, ennél fogva a havisegélyesek *épen úgy rá vannak szorulva az inségenyhítő akciók további segélyeire,* mint a nem havisegélyesek.

Ad 3. Ugyancsak a szorosan vett szegényügyi tevékenységhez tartozik *a rögtöni segélyek* kiutalása. Erre a célra 1932-ben a következő összegeket fizették ki a kerületi előljáróságok :

I. kerület		36.978 pengőt,
II. „		31.430 „
III. „		35.195 „
IV. „		14.469 „
V. „		29.918 „
VI. „		55.400 „
VII. „		48.856 „
VIII. „		56.179 „
IX. „		71.122 „
X. „		41.985 „
Összesen tehát ..		421.532 pengőt.

A rögtöni segélyek kiutalása *a kerületi előljárók személyes hatáskörébe tartozik.*

Ez a segélyezési mód ma már nem is tekinthető szorosan vett szegényügyi tevékenységnek, hanem *inkább az inségenyhítés céljait szolgálja,* hiszen a rögtöni készpénzsegélyezésnél ugyanazok a szempontok irányadók, mint az inségakciók egyéb természetbeni segélyeinél.

* *

A fent felsorolt állandó, szorosan vett, kötelező szegényügyi tenni-valókon kívül a kerületi előljáróságoknak sokkal nagyobb munkát ad ma a polgármesteri szociálpolitikai és közjótékonyági (IX.) ügyosztály által *központilag irányított inségenyhítő akciók lebonyolítása,* amelyeket a gazdasági válság következtében előállott inség hívott életre.

Amíg a szorosan vett szegényügyi tevékenységnek igazi alapja *a munkaképtelenség*, addig az inségenyhítő tevékenység a munkaképesség vizsgálatával egyáltalában nem, vagy legfeljebb mellékesen (statisztika, avagy inségmunkához való juttatás szempontjából) foglalkozik és *a ráutaltságot egyedül csak a tényleges nyomortól teszi jüggővé*. Az inségenyhítő tevékenység ma túlnyomórészt természetbeni segélyezésből áll, készpénzsegélyt — az előbb említett esetektől (állandó segély, rögtöni segély, alkalmi segély) eltekintve — *csak a legritkább esetben kapnak az inségesek*.

A polgármesteri szociálpolitikai és közjótékonyági (IX.) ügyosztály az inségenyhítő tevékenységgel kapcsolatban ma a következő segélyezési módokat alkalmazza :

Az inségesek étkeztetése. Az 1934. év első felében 109 nyilvános konyhán főztek naponta 63—65.000 inséges számára ebédet. Az ebédben részesülők egyharmadrésze óvodás és iskolás gyermek volt, kétharmadrésze pedig felnőtt. A nyilvános konyhák közül a legtöbb konyha fővárosi iskolákban, azonkívül más különféle fővárosi középületekben, 21 konyha pedig társadalmi, jótékonyági és felekezeti intézmények helyiségeiben volt elhelyezve.

Az étkeztetett óvodás és iskolás gyermekek részben ingyen, részben pedig *napi 4 fillér ellenében kapnak ebédet és kenyeret*. Az ebédek száma — a ráutaltság mértékétől eltekintve — nincs korlátozva, tehát akiket az iskolanővérek ebédsegélyre javasolnak, *azok mind kapnak ebédet*. Vannak *teljes árat* fizető gyermekek is, akik közül az óvodások egy hétre 60 fillért, az elemi iskolások IV. osztályig 90 fillért, a magasabb osztályokba járók pedig 1 pengő 20 fillért fizetnek. Az óvodás gyermekek étkeztetését oly módon is kívánja a polgármesteri IX. ügyosztály elősegíteni, hogy a főváros több óvodáját *gyermekotthonokká alakította át*, ahol a gyermekeket teljes napközi gondozásban részesítik és ezért *heti 40 fillért* köteles a szülő fizetni.

A felnőttek heti ebédjegyének az ára 1 pengő 60 fillér, azonban az étkezőknek *túlnyomó része ingyenesen étkezik*. Az *értelmiséghez tartozó inségesek* részére a főváros öt külön főzőhelyet jelölt ki, ahol a heti ebédjegy ára 2 pengő. A *főiskolai hallgatók* a IX., Ráday-utca 33. szám alatt létesített főzőhelyen kapnak ebédet.

Az ingyenes hetijegyek kiosztása *a kerületi elöljáróságok hatáskörébe tartozik*. A hetijegyeken kívül napijegyeket is adnak ki sürgős segélyezés szükségse esetén.

A központi tejakció az 1934. év első felében naponta 6000 terhes és szoptatós anyát, csecsemőt, tüdőbeteget és egyéb tejellátásra rászorult inségest részesített napi $\frac{1}{2}$, illetőleg 1 literes adag tejsegélyben.

Az arra rászorult iskolásgyermekeket minden esztendőben rendszeres *felruházási segélyben* is részesítik. Az 1934. év első felében 20.000 darabnál több ruhát osztottak ki körülbelül 6000 gyermek között, azonkívül körülbelül 10.000 iskolásgyermek cipőjét meg is talpaltatták.

A *felnőttek felruházására* részint a társadalom adományaiból, részint beszerzés útján fordít nagyobb ruhamennyiséget a főváros és az 1934. év első felében körülbelül 9000 felnőtt kapott ruházati cikkeket.

A téli hideg idők beálltával a székesfőváros különböző helyeken *melegedőszobákat* nyit, amelyekben tartózkodhatnak azok, akiknek erre szükségük van. Minden jelentkező felnőtt naponta kétszer meleg levest és kenyeret is kap. A téli hónapokban naponta átlagosan 7000 felnőtt vette igénybe a melegedőszobákat.

Ugyancsak a téli időszakban szokott kiosztani a főváros *éllelmiszer-csomagokat és tüzelőanyagot*. Az 1934. év első felében 362 vagón tüzelőszert osztottak ki.

Azok az *ínségesek*, akik nem jutnak ebédjegyhez, $\frac{1}{2}$ kilogramm *kenyérre* szóló *utalványt* szoktak kapni. Az 1934. év első felében naponta átlag 20—25.000 *ínséges* részesült kenyérsegélyben.

Ugyancsak az ilyen *ínségeseknek* osztanak ki *jótekonysági utalványokat* is, amelyek tejre, vagy hentesárura, vagy lóhúskészítményre érvényesek. 1934. évi január hóban ebből kiosztottak 219.180 darabot, február hóban 152.260 darabot, márciusban 166.930 darabot, áprilisban 185.490 darabot, május hóban 171.807 darabot, június hóban 136.907 darabot.

A munkanélküli *ínségesek foglalkoztatása* végett a székesfőváros az »*ínségesek Székesfővárosi Hatósági Foglalkoztatóját*« tartja fenn, ahol a munkáért jelentkező *ínségesek* vagy varrási munkákat kapnak, amelyeket megfelelő előfeltételek fennforgása esetén otthon is végezhetnek, vagy emléktárgyak és játékszerek készítésénél, festésénél vagy pedig fafűrészelésnél és aprításnál alkalmazzák őket.

Az *anya- és csecsemővédelem* terén a székesfőváros, a már említett tejakción kívül, rendes *anya- és csecsemővédő intézeteket*, mellette *bölcsődéket*, valamint 1—3 éves korú *kisdedek* részére *napközi otthonokat* tart fenn. A csecsemőket és a *kisdedeket* a munkába járó, vagy rászoruló *ínséges* anyáktól reggel átveszik, megfürdetik, majd az intézet ruháiba öltöztetve, egész nap ápolják és gondozzák. A gondozás legnagyobbbrészt ingyenes; a fizető gyermekek közül a teljes díjat fizetők: napi 30 fillért, a féldíjat fizetők: napi 15 fillért fizetnek.

A *magános hajléktalan egyéneket* az 1932. év végétől kezdve a Hajléktalanok Menhelyeinek Központi Irodája utalja be, rendszerint egy-egy hónapi időre, még pedig *a munkaképeseket* könnyebb természetű munka elvégzésének *kötelezettsége* ellenében, *a munkaképteleneket pedig teljesen ellenszolgáltatás nélkül*. A hajléktalanok a szálláson kívül ebédjegyeket és *jótekonysági utalványokat* is kapnak, a munkaképesek pedig ennek az egész hónapig tartó segélyezésnek ellenértékeképen *60 munkaórát tartó* könnyebb munkát kötelesek elvégezni, amelyeket a kerületi előjáróságok műszaki osztályai jelölnek meg. Aki a központi menhelyirodától helyszűke miatt

ellátást nem kaphat és rendes lakáshiány miatt a kerületi előjáróságon segélyben nem részesülhet, minden hétköznapon délután 4 órakor az egyik hajléktalanok menhelyén 10 dekagramm kenyér és 8 dekagramm lóhúsáru beváltására szóló utalványt kap.

Az anya- és csecsemővédelem munkájának elősegítésére a székesfőváros a rászorultaknak 8—10 hónapi használatra még *csecsemőkelengyét* is kölcsönöz, amelyet a határidő lejártá után vissza kell szolgáltatni. Havonta átlag 400—410 anya kap kölcsön csecsemőkelengyét.

A székesfőváros 1933. év június hó 1-én a X., Külső Jászberényi-úton *városszéli telepet* létesített, amely a szociális szempontból hozzáfűzött reményeket beváltotta, különösen a telepítés gazdasági, valamint a gyermekek egészségügyi szempontjaira vonatkozólag.

A hajléktalanok menhelyeinek túlszűfolttsága miatt a székesfőváros még külön *éjjeli menedékhelyeket* is létesített és ezeket az ideiglenesebb jellegű intézményeket állandóan fejleszteni igyekszik.

A hajléktalanok elhelyezésének egyik módja még az is, hogy a *magán-bérházakban üresen álló szobakonyhás lakások* közül a székesfőváros ezidő-szerint 122 lakást állandóan kibérel szükséglakásként való felhasználás céljából.¹⁾ Természetesen az ilyen ideiglenes jellegű szükséglakásbérlet mellett a székesfővárosnak *állandó szükséglakástelepei is vannak*.

A kerületi előjáróságok népjóléti osztályai útján azt is lehetővé tette a főváros, hogy az *ínségesek kiválthassák elzálogosított téli ruhaneműiket*, de a kiváltott ruhaneműket megjelölték, hogy azokat újból ne lehessen elzálogosítani.

A szeretetotthonok túlszűfolttsága miatt az egyes kerületek *kisegítő szeretetotthonokat* is létesítettek. Ilyen szeretetotthonok vannak az alábbi kerületekben : ²⁾

I.	5	szeretetotthon,	10 férfi és	46 nő részére
II.	3	„	58 nő részére	
III.	3	„	27 „	„
IV.	2	„	10 „	„
V.	4	„	42 „	„
VI.	9	„	6 férfi és	62 nő részére
VII.	11	„	12 „	„
VIII.	9	„	10 „	„
IX.	2	„	17 nő részére	
X.	5	„	5 férfi és	30 nő részére

Összesen tehát 53 kis szeretetotthon felett rendelkeznek a kerületi előjáróságok, amelyekben 43 férfi, 408 nő, vagyis 451 személy talál teljes ellátást. Ezek közül egy szeretetotthont a IV. kerületi előjáróság teljesen

¹⁾ 1933. évi adatok.

²⁾ 1933. évi adatok.

önállóan tart fenn, 52 szeretetotthon fenntartásához pedig a többi előjáróság havi 10.000 pengővel járul hozzá. A fővárosi római katolikus egyházközségek 35, a református egyházközségek 11, az izraelita nőegyletek pedig 4 szeretetotthont támogatnak, a Magyar Vöröskereszt Egylet és a VII. kerületi Testnevelési Bizottság ugyancsak hozzájárulnak 1—1 szeretetotthon fenntartásához.

*

Arra való tekintettel, hogy a székesfőváros népjóléti tevékenységét a mostani időknek megfelelő népjóléti szabályrendelet nem szabályozza, — mert, miként említettük, a székesfőváros által az 1924. évben készített népjóléti szabályrendelet-tervezetet a kormányhatóság nem hagyta jóvá, — a polgármester az új helyzetnek megfelelően végrehajtási utasításokat adott ki *a kerületi szegénygondozás ügymenetének szabályozására*. Az első ilyen végrehajtási utasítás az 1931—32. évi tevékenységre vonatkozott, amit az 1934. évi április 7-én kiadott újabb végrehajtási utasítás helyezett hatályon kívül.

Ez az új végrehajtási utasítás mindenekelőtt azt határozta meg, pontosan, hogy a székesfőváros inségenyhítő tevékenységében *milyen előfeltételek mellett* részesülhetnek a rászorulóak. Megállapítja azonban a végrehajtási utasítás, hogy a fővárosnak nagy anyagi megterhelést jelent a vidékről feljött inségesek megsegélyezése is, ennél fogva *a fővárosnak érdekében áll azokat eltávolítani Budapest területéről*. Az útiköltséget nem adják az inségesek kezébe, hanem a pályaudvari misszió útján váltják meg a jegyét, amit a vonatkísérő személyzetnek adnak át. A hazautaztatott inségesekről a kerületi előjáróságok jegyzéket vezetnek és azt kötelesek havonta megküldeni az összes többi kerületi előjáróságoknak. Ha a már egy ízben elutaztatott inséges netalán visszatér a fővárosba, a kerületi előjáróság *a rendőrség toloncügyosztálya útján* gondoskodik Budapestről való eltávolításáról.

Az inségsegélyezés alapelve az, hogy minden rászorultat *a lakása szerint illetékes kerületi előjáróság népjóléti osztálya* részesítsen közsegélyben, vagy bármilyen természetbeli hatósági ellátásban. Ha nem állapítható meg az inségesnek az utolsó bejelentett lakása, akkor a hajléktalan inséges család segélyezését központilag az V. ker. előjáróság, a hajléktalan magánosok segélyezését pedig a központi menhelygondnok látja el.¹⁾

*

A kerületi előjáróságokon a népjóléti ügyeket külön *kerületi népjóléti osztály intézi*, amelyet a népjóléti előadó vezet. A népjóléti osztály személyzete az előadóból, esetleg helyetteséből, továbbá *»igénybevételük tartamára«* a Magyar Vöröskereszt Egylet szociális osztályának gondozónőiből és az illető kerületi előjáróság népjóléti osztályába beosztott szellemi szükségmunkásokból áll.

¹⁾ Könyvünk nyomása közben értesültünk arról, hogy a segélyezés rendszerét a polgármester újabb rendelettel megváltoztatta és fokozottabb mértékben vezette be a munka ellenében való segélyezést.

A polgármester említett végrehajtási utasítása egyúttal utasítja a kerületi előjárókat arra, hogy *a népjóléti előadói munkakört csakis fogalmazói szakbeli végleges alkalmazottakra bízzák. A kerületi vöröskeresztes gondozónők pedig, a belső szolgálat terén, az erre kijelölt fogadási napokon meghallgatják a segélykérőket, kijelölik a gondozási ívek alapján a segélyben részesítendőket, kiosztják a segélyeket, felülvizsgálják a környezet-tanulmányokat, stb., stb. A külső szolgálat terén pedig kötelességük a környezettanulmány elkészítése, a szellemi szükségmunkások igénybevételével, valamint »különleges elbírálást igénylő, vagy kétes esetekben« a segélykérő család helyzetének személyes látogatás útján való felülvizsgálása és a családgondozás összes teendőinek ellátása.*

A vöröskeresztes gondozónők szolgálati viszonyára vonatkozólag az említett polgármesteri végrehajtási utasítás a következőket mondja :

»A Magyar Vöröskereszt Egylet Szociális Osztálya által alkalmazott és a székesfőváros kerületi előjáróságainak népjóléti osztályain szolgálatot teljesítő gondozónők szolgálati tevékenységük szempontjából a *kerületi előjáró irányítása, felügyelete és ellenőrzése alatt állanak*, hivatali boesztásukat, illetőleg áthelyeztetésüket pedig a Magyar Vöröskereszt Egylet Szociális Osztálya elnöknőjének javaslatára a kerületi előjáró meghallgatása után, vagy a kerületi előjáró javaslatára a Magyar Vöröskereszt Egylet Szociális Osztálya elnöknőjének meghallgatása után, a polgármesteri IX. ügyosztály vezetője foganatosítja.«

*

A székesfőváros hosszabb ideig kísérletezett a népjóléti megbízottak tisztét betöltő önkéntes díjtalan munkaerőkkel is, azonban a polgármesteri végrehajtási utasítás megállapítja, hogy ezt a szervezetet megfelelően szabályozni és irányítani nem lehetett. Ennélfogva az ínségnyíltásnak nagy és fontos feladatkörét a nyomor nagyarányú emelkedése és a nyomor következményeinek állandó súlyosbodása következtében kifogástalanul nem tudta betölteni. Ezért kénytelen volt a polgármester ezt a munkakört *fizetett szellemi szükségmunkásokra* bízni, akiket szociális tanfolyamon oktatnak ki feladataikra. A szellemi szükségmunkásokon kívül a szociális munkában résztvehetnek fizetéstelen önkéntes jelentkezők is, akik azonban kötelesek a reábfizott feladatokat lelkiismeretesen elvégezni, mert ellenkező esetben megbízójuk tisztségük alól felmenti őket.

*

A munkaerőkkel így ellátott kerületi népjóléti osztályok az illetékeségük alá tartozó kerületeket *nagy- és kiskörzetekre osztják fel*. A nagy-körzetbe tartozó ínségesek segélyezésének felelős irányítása bent, a népjóléti osztályban működő *körzetvezető* útján történik, a kis-körzetbe tartozó ínsé-

gesek vizsgálatával és gondozásával kapcsolatos teendőket pedig a népjóléti megbízottak, vagy az azok munkáját végző szellemi szükségmunkások látják el.

*

Az említett polgármesteri végrehajtási utasítás részletesen szabályozza azt is, hogy *miképpen részesíthetők* a rászoruló az inségsegélyben.

A segélykérelem előterjesztése *szóbelileg* történik. A polgármesteri utasítás megállapítja, hogy »a kerületi népjóléti osztály minden tagjának oda kell hatnia, hogy a segélyt kérők segélyezésének minden ügyét folyamodvány beadása nélkül intézhesse el, mert az írásos folyamodványok a segélyt kérőket a zugírássok üzemi köreibbe terelik, akik ügyeiknek esetleg helytelen irányt adhatnak és amellet nekik felesleges költséget okozhatnak.« A segélyek engedélyezését vagy megtagadását *ugyancsak szóval adják tudtul* a folyamodónak. Csak az esetben kell erről írásbeli határozatot hozni, ha a folyamodó azt kifejezetten kéri.

Aki *elsőízben* jelentkezik segélyért, azt a lakása szerinti nagykörzet vezetője hallgatja meg a népjóléti osztályon, ahol a segélyt kérő köteles bemutatni lakásbejelentőlapját. Ha már más kerületben segélyezettként nyilvántartották, át kell kérni gondozási ívét az előző lakás szerinti kerülettől. A polgármesteri utasítás megjegyzi, hogy »az elsőízben jelentkező segélyt kérőt legfeljebb abban az esetben szabad helyszíni környezettanulmány nélkül elutasítani, ha a bementott adatokból minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy az illető elemi életszükségletei biztosítva vannak.«

*

A kérelmet *környezettanulmányozásra* kell kiadni.

A helyszíni környezettanulmány nemcsak azt vizsgálja meg, hogy a kérdőíven megadott válaszok a valóságnak megfelelnek-e, hanem figyelme egyúttal kiterjed az illető segélyt kérő egyéni körülményeire, lakásviszonyaira, hozzátartozóira stb. A környezettanulmányban a népjóléti megbízott egyúttal arra is javaslatot tesz, hogy *a legsürgősebben milyen segélyezési mód felelne meg legjobban* az illető inséges életkörülményeinek?

Ha a ráutaltságot a vizsgálat alapján megállapították, akkor a környezettanulmány *a gondozóítvek közé kerül*, az inségesről pedig *kartotéklapot* állítanak ki, valamint *ellenőrző könyvecskét* adnak át neki. Az ellenőrző könyvecskében fel van tüntetve a körzet száma és minden más szükséges adat. Ebbe jegyeznek be minden segélyt, amit az inséges résztint a kerületi előljáróságtól, résztint valamelyik társadalmi jótékonyasági szervtől, vagy pedig a vallásfelekezetek karitás szervtől kap. A segélyeket a gondozási íven és a kartotéklapon egyaránt nyilvántartják.

*

Első pillanatra fölöslegesnek tűnik fel a kartotékok és a gondozási ívek külön-külön való vezetése. Azonban, amíg a kartotékok *abc* sorrendben tartalmazzák a kerületi népjóléti osztály gondozása alá tartozó összes inségeseket és ebben a kartoték nyilvántartásban külön vannak megjelölve a minősítés alapján az iskolázott, vagyis az értelmiséghez tartozó inségesek, a kiképzett iparosok és a szakmunkások, valamint a napszámosok, addig a gondozási ívek a lakások, illetve a körzetek szerint vannak szétosztva. *Ezzel a rendszerrel minden inségesről, vagy pedig minden körzetről percek alatt áttekintést lehet kapni.*

*

A kartonlapok, a gondozási ívek és az ellenőrzőkönyvecskékbe való feljegyzések a segélyesek *ellenőrzésének célját szolgálják*, hogy a segélyekkel való visszaélést ezáltal is megnehezítsék. *Rendkívül fontos ez a fokozott ellenőrzés akkor, amikor a segélyeszközök csak olyan korlátolt mennyiségben állnak a hatóság rendelkezésére, mint a mai időkben.*

*

Budapest területén 1933. január hó 1-én a nyilvántartott szegény családok száma 67.474 volt. A családok számát átlag 3-mal kell megszoroznunk, hogy képet kapjunk a budapesti inségesek szomorúan nagy lélekszámáról.

Az egyes kerületi eljáróságok népjóléti osztályainak a munkáját érdekesen világítja meg a polgármesteri IX. ügyosztálynak az a kimutatása, amely a közsegélyben részesülő lakosok *arányát mutatja* a kerület összlakosságához viszonyítva. Eszerint az I. kerületben a közsegélyesek arányszáma 9·56%, a II. kerületben 11·48%, a III. kerületben 26·97%, a IV. kerületben 11·48%, az V. kerületben 9·68%, a VI. kerületben 18·97%, a VII. kerületben 14·20%, a VIII. kerületben 16·70%, a IX. kerületben 16·82%, a X. kerületben 17·80%, átlagban tehát a székesfőváros lakosságának 15·40%-a szorult közsegélyre.

Az inséges családok *családtagjainak átlagszáma* is kerületenkint változik. A rendelkezésre álló adatok szerint ez az átlagszám kerületenkint a következő megoszlást mutatja: az I. kerületben egy inséges családban átlag 2·70 családtag van, a II. kerületben 2·24, a III. kerületben 2·90, a IV. kerületben 1·91, az V. kerületben 2·38, a VI. kerületben 2·87, a VII. kerületben 2·42, a VIII. kerületben 2·20, IX. kerületben 2·87, a X. kerületben 3·71.

*

Az egyes kerületi eljáróságok a kiosztásra kapott segélyeket a polgármesteri IX. ügyosztálytól az úgynevezett *szegénykulcs alapján* kapják.

*

A mai általános nyomorúság nem mutat gyökeres javulási tendenciát és ezért a polgármesternek napról-napra újabb intézkedéseket kell elrendelnie az inségenyhítés érdekében. Mindig újabb és újabb megoldási módok merülnek fel, amelyeknek *gyakorlati eredményei csak bizonyos tapasztalati idő elteltével mutatkoznak meg annyira, hogy azokat többé-kevésbé meg is lehessen rögzíteni.*

Ez az inségenyhítő tevékenység, amely, miként az előadottakból megállapítható, fokozatosan háttérbe szorítja a kerületi előljáróságok szorosan vett szegényügyi munkakörét, nem köthető merev jogszabályokhoz, *mert mindenkor a pillanatnyi helyzet követelményeihez kell alkalmazkodnia.*

*

A fenti ismertetésnek a jogszabályokra vonatkozó részéből kitűnik, hogy a közigazgatásnak a XIX. század korszakában megalapozott rendészeti jellege *fokozatosan szociális jelleggé alakult át* és ma a szociális szellem sokkal nagyobb mértékben észlelhető, mint pl. ezelőtt négy évtizeddel, a kerületi előljáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. alkotása idején.

A szociális szempontok térhódítása miatt azonban a kerületi előljárónak addig a népjóléti, szegénygondozási téren is fennállott önálló, egymástól és a közigazgatás központi szerveitől való független hatósági jellege szintén *nyagmértékben csökkent.* A segélyezéshez szükséges pénzbeli és természetbeli eszközöket, valamint a kisegítő személyzetet *ma a polgármester bocsátja* a kerületi előljárók rendelkezésére s ugyancsak ő állapítja meg az inségenyhítő tevékenység lebonyolításának módját. Ez a helyzet pedig megköveteli azt is, hogy *a kerületi előljárók ezirányú tevékenysége tulajdonképpen ma már csakis a polgármesteri akarat végrehajtására korlátozódjék.*

A polgármester, miként említettük, a polgármesteri szociálpolitikai és közjótékonyági (IX.) ügyosztály útján intézi a kerületi előljáróságok népjóléti igazgatását. *A kerületi népjóléti osztályok vezetői állandóan értekezletekre jönnek össze az ügyosztályban és közvetlenül kapják meg a központ utasításait.*

*

A tételes jogszabályoknak nem a maihoz hasonló rendkívüli, hanem mindig a rendes gazdasági viszonyokra kell vonatkozniok, de mindenesetre már a jogszabályokban gondoskodni kell arról is, hogy pl. a maihoz hasonló gazdasági válság idején, vagy az esetleg bekövetkező más körülmények között, szükség esetén *a kerületi előljáróságok és a polgármesteri központi népjóléti szervek együttműködésének törvényes akadályai ne legyenek.* Vagyis: *ennél a közigazgatási munkakörnél a későbbi jogszabályok alkotóinak szintén figyelembe kell venniök a gyakorlati élet tapasztalatait, hogy a gyakorlati követelményeket az általános elvi megállapításokkal szemben mindenkor előnyben részesíthessék.*

XIV.

A kerületi előljárásságok anyakönyvi tevékenysége.

Az állami anyakönyvi hivatalokat az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. tc. állította fel s ennek a törvénynek az életbelépte, vagyis 1895. évi október hó 1. után a születések, a házasságkötések, valamint a halálozások *állami hitelességű anyakönyvekben kerülnek feljegyzésre*, amiről az érdekeltek tanusítványt, illetve hiteles anyakönyvi kivonatot kapnak. A kerületi előljárásságok szervezéséről szóló korábbi keletű, 1893. évi XXXIII. tc. az anyakönyvvezetői teendőkről természetesen *még nem intézkedhetett*.

Az anyakönyvvezetők teendőit legutoljára az 1906. évi Anyakönyvi Utasítás szabályozta, amelytől eltérni általában nem lehet. Azonban ennek a jogszabálygyűjteménynek megjelenése óta igen sok miniszteri és polgármesteri rendeletben szabályozták az azóta felmerült egyes aktuális kérdéseket és ez az új jogszabályanyag tulajdonképpen ma sincs még összegyűjtve és kiadva. A belügyminisztériumban mostanában folynak az előkészítő munkálatok az új Anyakönyvi Utasítás kiadására vonatkozólag.

*

Az anyakönyvi törvény *a belügyminiszterre ruházta azt a jogot, hogy az anyakönyvi kerületeket megállapítsa, elnevezésüket, székhelyüket meghatározza, az anyakönyvvezetőket és az anyakönyvvezetőhelyetteseket kinevezze. Elhatározása előtt azonban köteles mindenkor és mindenütt a közigazgatási bizottság véleményét is meghallgatni.*

A székesfőváros közigazgatási bizottsága már 1895-ben azt javasolta, hogy *mind a tíz közigazgatási kerület külön-külön anyakönyvi hivatalt kapjon.* A belügyminiszter azonban takarékosági szempontból 1895-ben még kielégítőnek tartotta csupán 1 dunajobbparti és 1 vagy legfeljebb 2 dunabalparti, tehát összesen 3 anyakönyvi kerület felállítását. Az anyakönyvi hivatalok élére a belügyminiszter Budapesten eredetileg *tanácsjegyzőket* kívánt állítani és az anyakönyvi kiadások fedezetül részint az anyakönyvi kivonatokért befolyó díjakat, részint az első tíz évben 15.000 forint, a következő öt évben pedig 5—5000 forint megtérítési összeget helyezett kilátásba a székesfővárosnak.

Az először felállított 3 anyakönyvi kerület azonban csakhamar elégtelennek bizonyult és ezért *az anyakönyvi kerületeket, valamint a beosztott személyzetet is folytonosan szaporítani kellett.* 1919. május havában *minden kerületi előljárásság megkapta a maga külön anyakönyvi hivatalát és ezt az állapotot, mint leginkább célravezetőt, később sem változtatták meg.*

A 256.992/1924. számú belügyminiszteri körrendelet, valamint az ennek alapján kiadott 1927. évi 37.545/1927—I. számú polgármesteri rendelet gyökeres változást hozott az anyakönyvi munkakör szervezetében, amennyiben megszüntette az addig független állami anyakönyvi hivatali jellegűt és így az anyakönyvvezetői teendők elvégzése rendes közigazgatási feladattá alakult át.

Az említett rendelet *jogilag is kimondja, hogy a székesfőváros minden egyes közigazgatási kerülete önálló anyakönyvi kerület és minden közigazgatási kerület anyakönyvvezetője a kerületi előljáró.* Az anyakönyvi teendőkért befolyó jövedelmek pedig az általános közigazgatási, illetve a közjogi bevételek között kerülnek elszámolásra. Az 1932. évben anyakönyvi teendőkért összesen 85.582-50 pengő bevétele volt a fővárosnak, ami természetesen korántsem fedezi a kiadásokat.

*

Budapesten a kerületi anyakönyvi hivatalok *felügyeleti hatósága a polgármester*, aki ezt a jogkörét a polgármesteri közjogi, katonai és illetőségi (IV.) ügyosztály útján végzi. Ez az ügyosztály negyedévenként *megvizsgálja* az anyakönyvi hivatalok működését, erről a vizsgálatról két példányban jegyzőkönyvet vesz fel, amelyek közül az egyik példány az előjáróságon marad, a másik példány az ügyosztályba kerül. Időnkint vizsgálatokat szokott tartani az egyes kerületi anyakönyvi hivatalokban *a belügy-minisztérium is.*

*

Minden anyakönyvvezetőség *három anyakönyvet vezet :*

- a) házassági anyakönyvet,
- b) születési anyakönyvet,
- c) halálozási anyakönyvet.

Befejezett, lezárt anyakönyvekben *bármilyen kiigazítást csak a felügyelő-hatóság (Budapesten a polgármester) rendelhet el.* Ennek az intézkedésnek az a jelentősége, hogy senki ne korrigálhassa ki önkényesen saját hibás bejegyzéseit, mert ezáltal az anyakönyvvezetés eredeti pontossága és az anyakönyvek hitelt érdemlő jellege csökkenne.

A felügyeleti hatóság mindenkor megkapja *az anyakönyvek másolatait is,* amelyeket felülvizsgálat után megőrzésre a levéltárnak ad át.

Bármilyen anyakönyvi ügyben az anyakönyvvezető döntését az érdekelteknek *joguk van megfellebbezni* és az esetben a polgármester, mint másodfokú hatóság jár el a már említett polgármesteri IV. ügyosztály útján.

*

Az egyes kerületek anyakönyvvezetői munka szempontjából *nagy különbségeket mutatnak*. Azok a kerületek, amelyekben kórházak, klinikák, szülőotthonok stb. vannak, természetesen sokkal több halálozási és születési adatot anyakönyveznek, mint a többi kerületek.

34. Élveszületések száma kerületek szerint.

	1881	1890	1900	1910	1920	1928	1929	1930	1931	1932
I. kerület	914	1.023	1.333	1.610	1.890	1.304	1.270	1.316	1.284	1.214
II. „	976	879	965	879	895	510	519	509	457	459
III. „	998	1.093	1.337	1.489	1.199	1.053	976	918	958	896
IV. „	543	499	390	363	482	223	213	185	181	168
V. „	870	992	1.409	1.334	1.392	747	773	764	727	688
VI. „	2.134	2.702	4.136	3.860	3.390	2.510	2.491	2.457	2.335	2.247
VII. „	1.934	2.913	5.201	4.357	3.473	2.228	2.239	2.147	2.055	2.042
VIII. „	3.089	2.861	4.798	3.798	3.156	1.871	1.705	1.658	1.612	1.624
IX. „	1.242	1.635	2.441	2.228	2.009	1.377	1.246	1.174	1.185	1.223
X. „	493	773	1.247	1.426	1.230	1.198	1.214	1.190	1.069	1.080
Idegen és ismeretlen	—	1.616	242	862	1.952	4.116	4.022	4.405	4.624	4.354
Összesen	13.193	16.986	23.499	22.206	21.068	17.137	16.668	16.723	16.487	15.995

35. Halálozások száma kerületek szerint és a halálozási arányszám, ezrelékben.

É v	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	Összesen ¹⁾	Halálozási arány ¹⁾ ‰
1917.	1.275	729	1.039	330	910	2.680	2.865	2.698	1.577	928	24.371	24-6
1918.	1.663	913	1.323	496	1.316	3.425	3.673	3.234	1.867	1.172	29.903	30-8
1919.	1.459	794	976	410	1.095	2.676	2.849	2.549	1.573	945	20.887	21-9
1920.	1.556	837	1.133	456	1.153	2.934	2.955	2.884	1.721	991	22.053	23-5
1921.	1.373	723	935	365	1.073	2.456	2.422	2.248	1.444	929	18.981	20-3
1922.	1.311	686	900	341	965	2.394	2.516	2.242	1.498	971	19.054	20-3
1923.	1.282	642	1.035	314	898	2.356	2.313	2.261	1.485	888	18.549	19-6
1924.	1.240	725	920	313	922	2.439	2.435	2.172	1.466	1.020	18.644	19-6
1925.	1.098	578	770	289	790	1.974	2.120	1.848	1.242	872	15.749	16-4
1926.	1.065	565	793	314	792	1.965	2.040	1.782	1.261	787	15.301	15-8
1927.	1.196	602	799	291	833	2.222	2.132	1.955	1.184	820	16.529	17-0
1928.	1.078	572	813	236	803	2.100	2.136	1.825	1.173	889	16.315	16-6
1929.	1.185	617	782	296	845	2.186	2.309	1.884	1.266	871	17.300	17-4
1930.	1.099	528	719	229	765	2.032	2.071	1.651	1.017	773	15.292	15-3
1931.	1.135	574	730	259	865	2.222	2.313	1.773	1.191	804	16.551	16-4
1932.	1.259	630	844	294	830	2.243	2.242	1.878	1.254	892	17.400	17-1
1933.	1.278	568	712	248	842	2.105	2.139	1.705	1.119	763	15.599	15-1

*

Az anyakönyvi hivatalok az egyes bejegyzésekről szükség esetén hivatalból is értesítik a többi hivatalokat. Így például a *születésekről az anyakönyvi hivatalok ma 16 különböző értesítést kötelesek szétküldeni*; a halálozásokról valamivel kevesebbet.

*

¹⁾ A kerületekbe be nem osztható, idegen és ismeretlen lakóhelyűek beszámításával.

Házasságot ma az anyakönyvi törvény szerint — egyes kivételektől eltekintve — csak azok köthetnek, akiknek ezirányú szándékát vagy 21 napon át szabályszerűen kihirdették, vagy ez alól a kötelezettség alól felmentést kaptak.

A szabályszerű, törvényesen megállapított 21 napos kihirdetés alá kerülő házasságkötésekre irányuló bejelentéseket az anyakönyvvezetői hivatalok *kötelesek kifüggeszteni a vőlegény és a menyasszony lakása szerint illetékes kerületi előjáróságokon, valamint a Központi városházán is*. Igen sok esetben meg kell küldeni az értesítéseket egyes vidéki hatóságoknak is.

36. A házasságkötések száma Budapesten az 1919—1933. években a következőképen alakult:

1919. évben	22.942	1927. évben	10.537
1920. „	11.677	1928. „	10.894
1921. „	10.819	1929. „	10.476
1922. „	11.444	1930. „	10.782
1923. „	10.960	1931. „	10.524
1924. „	9.892	1932. „	10.626
1925. „	9.731	1933. „	10.667
1926. „	9.866		

*

A törvény alapján Budapesten a polgármesternek joga van a kihirdetés kötelezettsége alól *felmentést adni*, amit *eleinte csak alapos indokolás mellett, rendkívül ritkán* lehetett megkapni. Azonban az ilyen engedélyek kiállítására illetékes polgármesteri IV. ügyosztály — egészen helyesen és alkalmazkodva a főváros különleges viszonyaihoz — *ma már meglehetősen könnyen adja ki ezeket*.

A kihirdetés alóli felmentés *díjkötelezettség* alá esik ugyan, de szegénységi bizonyítvány felmutatása esetén díjmentesen is kérhető. A fizetendő díjakat az 1921. évi november hó 1-től kezdve állapították meg és ettől az időtől a felmentések száma — szembeállítva a díjfizetéses és szegénységű felmentéseket — a következőképen alakult:

1921. november 1-től 1921. december 31-ig a díjfizetéses felmentések száma: 420, a szegénységi jogon, díjmentesen kiállított felmentések száma: 6.

1922. évben a díjfizetéses felmentések száma	5.296,	a díjmenteseké	239
1923. „ „ „ „	5.912, „	„	123
1924. „ „ „ „	4.681, „	„	413
1925. „ „ „ „	4.776, „	„	700
1926. „ „ „ „	4.836, „	„	762
1927. „ „ „ „	4.876, „	„	1.103
1928. „ „ „ „	5.398, „	„	1.256
1929. „ „ „ „	5.380, „	„	1.291
1930. „ „ „ „	5.220, „	„	1.849
1931. „ „ „ „	4.746, „	„	2.353
1932. „ „ „ „	3.209, „	„	3.621

Tehát a gazdasági helyzet rosszabbodása folytán rohamosan növekedett a szegénységi bizonyítvány alapján megadott díjmentes felmentések száma is.

*

A kihirdetett és a kihirdetés alól felmentést nyert házassági kérelmeknek egymáshoz való viszonya — kikerekítve — a következőképen alakult :

1922. évben	kihirdetés	8.200,	felmentés	5.500
1923. „	„	7.100,	„	6.000
1924. „	„	6.900,	„	5.000
1925. „	„	6.700,	„	5.400
1926. „	„	2.800,	„	5.600
1927. „	„	7.100,	„	6.200
1928. „	„	6.600,	„	6.100
1929. „	„	6.800,	„	6.600
1930. „	„	8.800,	„	7.000
1931. „	„	8.400,	„	7.100
1932. „	„	8.600,	„	6.800

Ezek a statisztikai adatok eltérnek a tényleges házasságkötések számát feltüntető fenti adatoktól, aminek az oka az, hogy sokkal többen jelentkeznek házasságkötés céljából és kérnek a kihirdetés kötelezettsége alól való felmentést, mint ahányan tényleg megkötik a házasságot.

*

Ugyancsak a polgármesteri IV. ügyosztályban és nem a kerületi anyakönyvi hivatalokban kötik meg a *vegyes házasság előtt a gyermekek vallására vonatkozó megegyezéseket*, ha az 1894. évi XXXII. tc. rendelkezéseitől el akarnak térni, vagyis hogy a születendő gyermekek ne kövessék automatikusan szüleik vallását nemük szerint (fiúgyermek az apáét, leánygyermek az anyáét). Ezek a megegyezések a törvény értelmében csak akkor érvényesek, ha azokat királyi közjegyző, királyi járásbíró, polgármester, vagy főszolgabíró előtt kötik meg, a törvényben megállapított alakszerűségek mellett.

*

A kerületi elöljárók, mint anyakönyvvezetők, egyébirányú nagyszámú lekötöttségük miatt az anyakönyvvezetői munkakörrel ténylegesen és személyesen nem foglalkozhatnak azzal a szakszerűséggel és odaadással, amellyel többi munkakörüket ellátják. Ezért a munkát helyettük a régebbi jogszabályok és a 256.992/1924. B. M. sz. rendelet értelmében *anyakönyvvezetőhelyettesi teendők végzésére feljogosított székesfővárosi tisztviselők végzik*.

Ma a 256.992/1924. B. M. számú rendelet kétféle anyakönyvvezető-helyettesi megbízást ismer: *teljes jogkörűt és korlátolt jogkörűt*. Azelőtt ezt

a megkülönböztetést nem ismerték. Ma csakis a teljes jogkörű anyakönyvvezetőhelyettes végezheti a polgári esketést, míg a korlátozott jogkörű anyakönyvvezetőhelyettes az anyakönyvvezetőség munkakörében csupán a kisebb jelentőségű: nyilvántartási, bejegyzési, anyakönyvi kivonat- és tanúsítványkiállítási joggal bír.

Az említett belügyminiszteri rendelet előtt még jobbára a kezelési szakra előírt képesítéssel bíró tisztviselők végeztek minden anyakönyvvezetőhelyettesi ténykedést, *a rendelet azonban a teljes jogkörű anyakönyvvezetőhelyettesi megbízást ma már csakis jogvégezett, tehát a fogalmazási karhoz tartozó tisztviselők részére tartja fenn.* Régi joron azonban a megbízható, bár nem jogvégezett, régi anyakönyvvezetőhelyettesek mindaddig, amíg jelenlegi beosztásukban működnek, továbbra is változatlanul végezhetik teendőiket.

Budapesten ma — a kerületi előjárókon kívül — *68 tisztviselő működik a kerületi anyakönyvi hivatalokban.* Azonban sokkal több fővárosi tisztviselőnek van anyakönyvvezetőhelyettesi felhatalmazása, hogy szükség esetén anyakönyvvezetői minőségben is felhasználhatók legyenek.

Az anyakönyvvezetőhelyettesi megbízást a polgármester adja ugyan, de az *csak akkor válik érvényessé, ha a megbízást előzőleg a m. kir. belügyminiszter is jóváhagyta.*

XV.

A kerületi előjáróságok hagyatékfelvételi munkaköre.

A kerületi előjáróságok *hagyatéki eljárására* vonatkozó alapvető jogszabály: az 1894. évi XVI. tc., amely az örökösödési eljárásról szól. Ennek a törvénynek végrehajtási utasítása: a 43.194/1895. sz. igazságügyminiszteri rendelet. A munkakört legújabbán az előbbi törvényt módosító 1927. évi IV. tc. és a 11.000/1928. sz. igazságügyminiszteri rendelet szabályozta, amely az újabb törvény végrehajtási utasítása, de ugyanez a rendelet módosította, illetve kiegészítette az említett 43.194/1895.—I. M. sz. rendeletet is.

A székesfőváros kerületi közigazgatásának szervezésről szóló 1893. évi XXXIII. tc. *még nem foglalkozhatott ezzel a munkakörrel,* miután az említett alapvető jogszabály csak később keletkezett, ellenben a kerületi előjáróságok részére kiadott 43.810/1899. sz. szolgálati utasítás XII. fejezete (258—268. §-okig) már foglalkozik ezzel a munkakörrel is.

*

A munkakör *feladata,* röviden összefoglalva, a következő: ha Budapesten valaki meghal, a halálesetről vagy a tisztiorvos, vagy ha az illető kórházban halt meg, akkor a kórház vezetősége köteles jelentést tenni ahhoz a kerületi előjárósághoz, amelynek területén az elhalálozás történt.

Ez az elöljáróság megállapítja az elhunyt személyi adatait és ha az elhalálozás nem az állandó lakás szerinti kerületben történt, akkor a »halálesetfelvétel« című nyomtatványon értesíti az elhunyt lakása szerint illetékes kerületi elöljáróságot, vagy pedig ha az elhunyt lakása vidéken volt, az illetékes vidéki hatóságot. A jogszabályok értelmében hagyatéki eljárásra ugyanis Budapesten az a kerületi elöljáróság illetékes, ahol az elhunyt legutoljára lakott.

Kivétetnek ez alól a rendelkezés alól a külföldön elhalt magyar állampolgárok és a külföldön elhalt olyan egyének, akiknek Magyarországon ingó, vagy ingatlan vagyonuk van. Ezeknek ügyét, valamint a főváros területén holtak nyilvánítottak hagyatékára vonatkozó teendőket központosítva, a IV. kerületi elöljáróság intézi.

A jelentések az elöljárósági segédhivatalon keresztül a szokásos postaelosztás útján kerülnek a hagyatéki előadóhoz, aki a halálesetekről külön nyilvántartást is vezet.

Amint az előadó megkapja a halálesetről szóló értesítést, kétféleképpen járhat el. Ha az adatokból azt vélelmezi, hogy az elhunyt után vagyon nem maradt, akkor behívja magához az elöljáróságra az elhunyt hozzátartozóit és ezeknek bemondása alapján tölti ki a »halálesetfelvétel« című nyomtatványt. Ha azonban az adatokból úgy látja, hogy esetleg maradt vagyon, vagy főleg, ha a tisztí orvos, vagy bárki más sürgősnek jelzi a hagyaték felvételét, akkor kimegy az elhunyt lakására és ott veszi fel a »halálesetfelvételi jegyzőkönyvet.«

A »halálesetfelvétel« feliratú szokásos nyomtatvány már maga is tartalmaz rovatokat a hagyaték feltüntetésére, amelyet az előadónak minden esetben ki kell töltenie. Ezenkívül azonban az 1894. évi XVI. tc. 2. §-ában felsorolt esetekben, tehát amikor az örökös kiskorú, vagy gondnokság alá van helyezve, vagy az örökös valamely közérdekű alapítvány, vagy az örökös ismeretlen helyen tartózkodik, vagy örökös egyáltalában nem létezik, vagy a hozzátartozók azt kifejezetten kérik, — akkor az előadónak külön hagyatéki leltárt is fel kell vennie.

A kerületi elöljáróságnak kötelessége a jogszabályok értelmében a halálesetfelvételt és az elsorolt esetekben a hagyatéki leltárt is, 8 napon belül felvenni és azt a 11.000/1928. I. M. sz. rendelet előírásai szerint a kellő példányszámban meg kell küldeni az illetékes közjegyzőnek, az illetékes árvaszéknek, valamint a m. kir. díj- és illetékkiszabási hivatalnak. Külföldi állampolgár elhalálozásáról az illetékes állam budapesti konzulátusát is értesíteni kell.

*

Ha a kerületi elöljáróság a halálesetfelvételi iratokat 8 napon belül nem tudná elkészíteni, akkor a késésről és annak okáról az előadó az illetékes közjegyzőt értesíteni tartozik. Budapesten ugyanis minden kerület, hagyatéki

eljárás szempontjából, *közjegyzői körzetekre van felosztva* és a halálesetfelvételt mindenkor annak a közjegyzőnek kell megküldeni, akinek körzetében a haláleset történt.

Ha a közjegyző az előjáróság által megküldött »halálesetfelvétel«-ből azt állapítja meg, hogy nem maradt vagyon, akkor a halálesetfelvételi iratokat félvévenként az illetékes *járásbírósághoz küldi meg*, hogyha netalán későbbben mégis előkerülne valami hagyatéki vagyontárgy — új eljárás indítása esetén — az alapiratokat meg lehessen találni. Ha azonban a közjegyző ingó, vagy ingatlan *hagyatékról* értesül, vagy azt vélelmezi, akkor a halálesetfelvételi jegyzőkönyvet visszaküldi az azt kiállító előjáróságnak, a hagyatéki leltár kiegészítő-felvétele céljából.

*

Ha hagyatéki leltárt kell felvenni, akkor az előjárósági előadó *leltárba veszi* az elhunyt után maradt vagyontárgyakat és egyúttal hites szakértők útján *felértékeli azokat*. A hozzátartozók bemondása alapján megállapítja a betegséggel, a halálesettel, illetve a temetéssel kapcsolatos *kiadásokat is* és azokat a hagyaték értékéből levonja. Ezután a hagyatéki felvételt a leltárral és az értékeléssel együtt visszaküldi a közjegyzőnek, aki *hagyatéki tárgyalást* tűz ki, amelynek befejezése után az iratokat az illetékes járásbírósághoz küldi jóváhagyás, vagy szükség esetén további eljárás céljából.

A jóváhagyott egyezséget a közjegyző megküldi a m. kir. díj- és illetékszabási hivatalnak *az örökösödési illeték kirovása végett*. Ez az illeték progresszív: gyermeknél és feleségnél 1—5%-ig terjed, másoknál a jogszabályokban megállapított módon egészen 55%-ig emelkedhet.

A jogszabályokban megállapított bizonyos esetekben esetleg a hagyatékot el is kell árverezni. *A bíróságok erre a kerületi előjáróságokat szokták utasítani*, jóllehet ez a törvény értelmében a bírósági végrehajtó kötelessége. Van olyan előjáróság, amely eleget tesz a bíróság felhívásának és megtartja az árverést, más előjáróság azonban elintézetlenül visszaküldi a bíróság megkeresését, a törvényre való hivatkozással.

*

Hangsúlyoznunk kell azt, hogy ez a munkakör *kapcsolatban van az árvaszékkel és az illetékes közjegyzőkkel*. Az árvaszékkel fennálló összeköttetés eléggé szoros, miután olyan halálesetnél, amely *kiskorúakkal van kapcsolatban*, az árvaszéket is értesíteni kell. A halálesetek legtöbbször kiskorú-ról is szó van, tehát a legtöbb halálesetfelvételi ügy az árvaszékhez is kerül.

Az árvaszéknek az eljárása a továbbiakban már *teljesen független a kerületi előjáróságokétól*. Amint az értesítést az árvaszék megkapja, az ügygel

az előjáróságnak tovább foglalkoznia nem kell, kivéve akkor, ha az árvaszék az iratokat visszaküldi a kerületi előjáróságnak pl. bizonyos okmányok (anyakönyvi kivonatok stb.) beszerzése céljából.

*

A kerületi előjáróknak az egész ügykör lebonyolításához csak annyiban van közük, hogy az 1894. évi XVI. tc. 10. §-a alapján kijelölik azt a tisztségviselőjüket, akire ennek a munkakörnek az intézését bízzák és az illető nevét a járásbírószágon bejelentik.

A kijelölt előjárósági tisztségviselő ezután már a kerületi előjárótól függetlenül végzi el a maga feladatait, a fentebb említett jogszabályok alapján. Elvégzi a halálesetfelvételi ív kitöltését, a hagyaték leltározását és az ezzel kapcsolatosan reá bízott teendőket, még pedig rendszerint az illetékes közjegyző utasításainak megfelelően.

Függetlensége és önállósága annyira terjed, hogy az 1927. évi IV. tc. 3. §-a alapján a kerületi előjáró által kijelölt előjárósági tisztségviselőt, mint a halálesetfelvételre hivatott »hivatalos közeget«, a járásbírószágot teljesen önállóan, az előjáró tudta és hozzájárulása nélkül rendbírással is sújthatja és ezt a bírásgolást csak utólag köteles a hivatalos felettesek tudomására hozni.

A kerületi előjáró tehát egyik tisztségviselőjét a királyi közjegyzőnek, a királyi járásbírószágnak bocsátja rendelkezésére, az állami illetékkiszabás céljából, *anélkül, hogy ez a működése a fővárost közelebbről érdekelné.* Jár ugyan bizonyos költségmegtérítés ez után a munka után, azonban az ilyen címen felvett összegeket a »hivatalos közeg« saját maga nyugtázza, saját céljaira fordítja és erről semmiféle fővárosi szervnek elszámolni nem tartozik.

Ennek a munkakörnek az ellátásához a főváros kénytelen kipróbált, hosszú szolgálattal bíró, tehát *magas fizetési osztályba sorozott tisztségviselőt rendelkezésre bocsátani*, akit az előjáró más munkakör ellátására nem is vehet igénybe, mert ez a munkakör teljesen lefoglalja.

*

A kerületi előjáróságok működését a hagyatéki eljárás terén az 1927—1932. években az alábbi kimutatások szemléltetik:

1927. évben mind a tíz kerületi előjáróságon összesen		1928. évben összesen	
Halálesetfelvétel	20.023	Halálesetfelvétel	19.877
Halálesetfelvételi kiegészítés	9.991	Halálesetfelvételi kiegészítés	8.746
Hagyatékbiztosítás	203	Hagyatékbiztosítás	282
Hagyatékfeltározás	1.147	Hagyatékfeltározás	1.237
Hagyatékárverés	74	Hagyatékárverés	62

1929. évben összesen		1931. évben összesen	
Halálesetfelvétel	17.009	Halálesetfelvétel	16.227
Halálesetfelvételi kiegészítés	9.982	Halálesetfelvételi kiegészítés	10.170
Hagyatékbiztosítás	175	Hagyatékbiztosítás	146
Hagyatékeltározás	1.168	Hagyatékeltározás	1.091
Hagyatékárverés	63	Hagyatékárverés	71
1930. évben összesen		1932. évben összesen	
Halálesetfelvétel	15.259	Halálesetfelvétel	16.567
Halálesetfelvételi kiegészítés	9.001	Halálesetfelvételi kiegészítés	9.927
Hagyatékbiztosítás	129	Hagyatékbiztosítás	180
Hagyatékeltározás	1.047	Hagyatékeltározás	997
Hagyatékárverés	61	Hagyatékárverés	51

XVI.

A kerületi előljáráóságoknak az egyesületek ellenőrzésével kapcsolatos munkaköre.

A kerületi előljáráóságok ellenőrzése alatt állanak a székesfőváros területén működő *egyesületek* is.

A kerületi előljáráóságok szervezéséről alkotott 472/1894. kgy. számú székesfővárosi *szabályrendelet* 5. §-ának *f)* pontja állapítja meg a kerületi előljáráóságok hatáskörét egyesületi ügyekben. A kerületi előljáráóságok részére kiadott 43.810/1899. számú *szolgálati utasítás* 1. §. 116. pontja, továbbá az utasítás 284. és 285. §-ai szabályozzák még a kerületi előljáráóságok ez irányú munkakörét.

A *kerületi előljáráók értekezlete* szintén többízben foglalkozott az egyesületi ellenőrzési ügykörrel és igyekezett biztosítani az eljárás egyöntetűségét.

Az egyesületi jogot összefoglalóan legutóbb a 77.000/1922. számú belügyminiszteri *körrendelet* szabályozta.

*

A kerületi előljáráóságok ellenőrzése alá kétféle egyesület tartozik:

1. az 1884. évi XVII. tc. (ipartörvény) alapján alakult *ipartársulatok*, amelyek a szakmabeli iparosoknak, vagy kereskedőknek egyesülései, tagjaik támogatása céljából. Ipartársulatok alakítását csak a kereskedelemügyi minisztérium engedélyezi;

2. a *társadalmi egyesületek*, amelyek alapszabályainak engedélyezése és felügyelete a belügyminisztérium hatáskörébe tartozik.

Politikai szervezetek nem tartoznak az előljáráóságok ellenőrzése alá.

*

Ad. 1. Az ipartársulatok elsőfokú hatósága az előjáróság, *mint elsőfokú iparhatóság*, tehát ebben a minőségében *önhatalmúlag* illetékes az ellenőrzésre és minden ügyben való eljárásra.

Ad. 2. A belügyminisztérium hatásköre alá tartozó egyesületek *elsőfokú hatósága a polgármester*, aki az ellenőrzést az előjáróságok útján látja el. Ezeknek jelentése és javaslata alapján hoz a polgármester véghatározatot.

*

A kerületi előjáróságok egyesületi ellenőrzése arra szorítkozik, hogy az egyesületek nem működnek-e *államellenesen*, alapszabályszerű működést fejtenek-e ki, vagyis *szabályszerűen választják-e meg* az elnökséget és az alapszabályokban meghatározott tisztsíkat; kiterjed a vizsgálat az egyesületi *vagyoni kezelésére*, vagyis, hogy készítene-e költségelőirányzatot és zárószámadást, szabályszerűen vezetik-e az előírt hiteles könyveket, különösen a tagok nyilvántartására és a *pénzkezelésre* vonatkozó könyveket; szabályszerűen történnek-e a *pénzutalások és a bevételeknek az alapszabályokban előírt célokra való fordítása*.

A nagyobb egyesületeket a kerületi előjáróságok ritkábban, a kisebb egyesületeket sűrűbben vizsgálják. A rendes vizsgálatok időpontjáról *mindenkör előre értesítik* az egyesületet, hogy az elnök, a pénztáros, a titkár, valamint a szükséges iratok és könyvek a helyszínen rendelkezésre álljanak.

Minthogy az egyesületek vizsgálata *sokszor igen nagy körülmékként* igényel, a legtöbb kerületben az *előjáró helyettese* végzi ezt a munkakört.

*

A kerületi előjáróságok a szolgálati utasítás 285. §-a alapján a kerületükben lévő egyesületekről *nyilvántartó könyvet vezetnek*, amelyben az egyesületekre vonatkozó összes ellenőrzéseket és hatósági észrevételeket feljegyzik. Ezenkívül az előjáróságok kötelesek megszerezni és az irattárban külön megőrizni a hatáskörük alá tartozó minden egyesület *alapszabályait is*.

*

Az *ipartársulatok* ügyében *másodfokon a polgármesteri közgazdasági és ipari (XV.) ügyosztály jár el*, a főfelügyeleti jog pedig a m. kir. kereskedelemügyi minisztert illeti.

A többi egyesületek ügyében az *elsőfokú hatóság*, miként említettük, a *főváros polgármestere*, aki ezt a hatáskört az egyesületek *különböző céljának megfelelő* különböző polgármesteri ügyosztályok útján gyakorolja. (Jótékony-sági, sport, közművelődési stb. egyesületek.)

Az egyesületek *központi nyilvántartása* azonban a polgármesteri közjogi, katonai és illetőségi (IV.) ügyosztályban történik.

*

Ha valamely társadalmi egyesület működése ellen *konkrét, panasz érkezik*, akár a belügyminiszterhez, akár a polgármesterhez, akár pedig a kerületi előljáráshoz, ebben az ügyben *a polgármester jogosult intézkedni* és ha a panaszok ügyében vizsgálatot tart szükségesnek, akkor *vagy a kerületi előljárást bízza meg a vizsgálattal, vagy pedig külön polgármesteri biztost küld ki.*

*

Tájékoztatásul közöljük a kerületi előljárásságok által nyilvántartott különböző célú egyesületek számát:

37. A kerületi előljárásságok által nyilvántartott egyesületek száma 1924—1933.

É v	Munkás- szak- egyesületek	Ipari- és kereskedelmi egyesületek	Jótekon- yság- egyesületek	Egyéb egyesületek	Összesen
1924	114	180	238	719	1.251
1925	120	180	249	766	1.315
1926	139	197	197	950	1.483
1927	143	208	249	941	1.541
1928	176	255	210	1.085	1.726
1929	162	360	313	993	1.828
1930	177	198	228	1.392	1.995
1931	187	202	193	1.465	2.047
1932	170	196	213	1.541	2.120
1933	169	203	216	1.652	2.240

XVII.

A kerületi előljárásságok rendőri büntetőbíráskodási munkaköre.

A kerületi előljárásságok, mint elsőfokú közigazgatási hatóságok látják el Budapesten *elsőfokon a rendőri büntetőbíráskodást is* azokban az ügyekben, amelyeket a jogszabályok nem utaltak kifejezetten az állami rendőrség hatáskörébe. Ugyanezekben az ügyekben *másodfokon a polgármester jár el, harmadfokon pedig a belügyminiszter*, illetőleg olyan kihágási ügyben, amely valamelyik szakminiszter ügykörében merült fel, *a belügyminisztériumban szervezett kihágási tanács.*

A kerületi előljárásságokról szóló 1893 : XXXIII. tc. 21. §-a a következőkben állapítja meg a kerületi előljárásság kihágási bírói hatáskörét: »A kerületi előljárásság kihágási bíró minden más hatóság ezen jogának megszüntetésével azon esetekben, melyekben a 20. §. 1—11. pontja alá tartozó ügyekben miniszteri rendelet, vagy törvényhatósági szabályrendelet kihágást állapít

meg, továbbá az 1880 : XXXVII. tc. vonatkozó intézkedések hatályon kívül helyezésével az 1879. évi XL. tc. 99., 102., 103., 104., 105., 107., 123. és 125. §-aiban körülírt kihágási ügyekben.»

Azonban a rendőri büntetőbírói hatáskör *tulajdonképpen a kerületi előjáróságokról szóló 1893:XXXIII. tc. 16. §-ának általános felhatalmazásából is folyik*, azonkívül pl. a 18. §. is utasítja az előjáróságokat az út- és csatorna-építési ügyekben kiróható büntetésekre.

Ebből a jogszabályból kifolyólag a kerületi előjáró *széleskörű felhatalmazást kap*, mint rendőri büntetőbíró, a közigazgatási rendelkezések megszövegezésével, mulasztóival szemben.

*

A kerületi előjárók rendőri büntetőbíráskodásának *eljárási jogát* szabályozza az 1879. évi XL. tc., azonkívül az 1908. évi XXXVI. tc. (I. büntetőnovella), továbbá az 1928. évi X. tc. (a büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról), valamint az 1929. évi XXX. tc. (a közigazgatás rendezéséről). A rendőri büntetőeljárás egyes kérdéseinek szabályozása tárgyában a m. kir. bel- és igazságügyminiszterek 65.000/1909.—B. M. számú rendeletükben intézkedtek, azonkívül a 105.000/1909. B. M. sz. rendeletben részletes ügyviteli szabályzatot állapítottak meg a rendőri büntetőeljárásra vonatkozólag.

Ezek az *eljárási jogokat* szabályozó jogszabályokon kívül az *anyagijogot* rendkívül sok törvény, miniszteri rendelet és törvényhatósági szabályrendelet állapítja meg, hiszen a kerületi előjáróságnak úgyszólván minden egyes munkakörében vannak büntetőszankciók is.

Megtaláljuk a *büntetőszankciókat* az iparügyi, a közéleti, az állatorvosi, a tisztiorvosi, a műszaki stb. munkakörökben egytől-egyig. Éppen ezért a kerületi előjáróságoknál az a gyakorlat fejlődött ki, hogy a kihágási rendőri büntetőbíráskodást, mint munkakört, *elválasztották minden más munkakörtől*. Szükség volt erre elsősorban azért, mert jogszabály írja elő, hogy kihágási bíráskodással csakis jogi képzettségű tisztviselő foglalkozhatik, másodsorban azért, mert nem lenne jogszerű eljárás az, ha ugyanaz a tisztviselő *végezné a bírói funkciókat, aki a kihágási eljárást maga után vonó rendelkezést, határozatot készítette, vagy aki a kihágási cselekményt megállapította*. De szükségessé teszi ezt az elválasztást a jogszabályok hatalmas tömege is, amelyeket megismerni, megtanulni és a bíráskodásnál alkalmazni tudni : nagy szakképzettséget igényel.

Ezek szerint tehát a kerületi előjáróságokon is fennáll egy bizonyos mértékű elválasztódás a közigazgatás és a kihágási bírói funkciók között.

*

Ma minden kerületi elöljáróság foglalkozik a rendőri büntetőbíráskodással és ezeket a tennivalókat a kerületi elöljáróságon a kerületi elöljárók, illetve helyettük a törvényhatósági bizottság közgyűlésétől erre felhatalmazást nyert tisztviselők, mint megbízott rendőri büntetőbírák jogosultak elvégezni.

Azonban a rendőri büntetőbíráskodásra vonatkozó *anyag* jogszabályok nagy terjedelme és állandóan változó anyaga miatt ezen a téren is feltétlenül szükségessé válik *a szakszerűség felé való törekvés*. Ma egyes kisebb kerületi elöljáróságokon a kihágási előadók a legkülönbözőbb kihágási ügyekkel, tehát iparügyi, közéletmezési, közegészségügyi stb. kihágási ügyekkel egyaránt foglalkoznak. Nagyobb elöljáróságokon a kihágási ügyek viszont *fel vannak osztva* úgy, hogy az előadók csak meghatározott ügykörhöz tartozó kihágásokkal foglalkoznak. Van azonban olyan elöljáróság is, ahol a rendőri büntetőbíró ezirányú munkája mellett más közigazgatási ügyek intézésével is meg van bízva.

A főváros közigazgatásában sajnos, eddig sem lehetett mindig biztosítani azt, hogy a rendőri büntetőbíráskodással *állandóan, vagy legalább hosszú éveken keresztül ugyanazok az előadók foglalkozzanak*, hanem őket természetesen egyik ügyágazatból a másikba kellett szolgálati érdekből áthelyezni. Így tehát kellő tapasztalattal és hozzáértéssel rendelkező rendőri büntetőbírók *nem mindig álltak kellő számban rendelkezésre* és a fővárosnak mindenkor gondot okozott ennek a munkakörnek megfelelő ellátása.

*

A kihágási eljárás általában *írásbeli feljelentés alapján* indul meg. A feljelentők lehetnek: vagy elöljárósági, vagy más hatósági személyek, vagy akár magánosok is. Pl. *ipari kihágási* ügyben a feljelentést leggyakrabban az iparügyi előadó, az ipartestület, a konkurrens kereskedők és iparosok teszik meg. *Közegészségügyi kihágásoknál* a feljelentések túlnyomórészt a tisztiorvosok, a rendőrök, vásárfelügyelők és a Vegyészeti Intézet részéről érkeznek. *Közéletmezési kihágásoknál* a feljelentők túlnyomórészt a vásárfelügyelők, tisztiorvosok, állatorvosok, a közvágóhidak, a csarnokfelügyelők és a fővárosi Vegyészeti Intézet. Az *utcán való engedély nélküli árusítást* rendszerint a rendőr állapítja meg, úgyszintén a házalási kihágást, a zárórakihágást is stb. Az *ebkihágás* az állatorvos munkakörét érinti. A *tanonckihágási* eljárás, amely a tanonc iskolamulasztásán alapszik, a *tanonckiskola igazgatójának* feljelentése alapján indul meg. A *mezőrendőri* kihágás, valamint a halászati és egyéb kisebb kihágások részint az elöljáróságok tisztviselőinek, az erdő- és mezőgazdasági hivatalnak, részint a rendőrhatalóságnak, vagy magánosoknak följelentései alapján indulnak meg stb.

A *kihágási feljelentéseket* a kerületi elöljáróságok az általános iktatástól elkülönítve, az ú. n. *kihágási segédhivatalban* kezelik. Ez a segédhivatal

teljesen külön áll az általános előjárásági segédhivaltól, az iktatás és a mutatózás is külön segédkönyvekben történik. Az iktatás rendszerint: *lajstromos iktatás*, vagyis a kihágási ügy egy első iktatószámot kap és az ugyanarra az ügyre vonatkozó későbbi ügyiratokat csak alszámok alatt tartják nyilván.

*

Vannak olyan kihágási ügyek, amelyeknél az előjáráságnak külön *előzetes nyomozást* kell végeznie, pl. magánosok feljelentései esetén, vagy pedig iparügyben, amikor az iparügyi előadó a hozzá érkezett iratok alapján látja fennforogni a kihágás cselekményét. *A nyomozást vagy az előjáráság illetékes előadója* pl. vásárfelügyelő, állatorvos stb. végzi el, vagy *pedig a nyomozótisztek*, esetleg a rendőrhatalóság.

A hatósági személyek feljelentése alapján indított kihágási eljárásoknál előzetes nyomozásra *általában szükség nincsen*, miután a tényt az illetékes szaktisztviselők már megállapították. Ilyen előzetes ténymegállapítások legtöbbször a közvédelemzési és a közegészségügyi kihágási esetekben fordulnak elő.

*

Az 1928. évi X. tc. főbb rendelkezéseinek végrehajtása tárgyában kiadott 1.000/1928. B. M. kih. sz. belügyminiszteri rendelet kimondja, hogyha a terhelt *vagyoni helyzete és kereseti viszonyai* nem ismeretesek, akkor a rendőri büntetőbíró ezek felől az ítélet meghozatala előtt *tájékozódni köteles*. Ezt a rendszert a kerületi előjáróságok a gyakorlatban olyképen hajtják végre, hogy minden kihágási ügyet a tárgyalás előtt kiadnak a *nyomozdsokat végző kezelőtisztnak* és az illetékes adóhivatalnak, a vagyoni helyzet megállapítása céljából.

Kihágási ügyekben a terheltekre vonatkozó előzetes büntetéseket, az ügynevezett *priuszt*, *ma csakis az élelmiszerkihágási ügyekben kutatják*. A polgármesteri közvédelemzési (VIII.) ügyosztályban központi nyilvántartót vezetnek, ahol *nyilvántartják mindazokat, akiket élelmiszerkihágási ügyben már megbüntettek*.

*

A közigazgatás rendezéséről szóló 1929. évi XXX. tc. életbelépte előtt *csakis a kerületi előjárók voltak a kihágási rendőri büntetőbírók* és csak ők hozhattak ítéletet. A kihágási munkakör előadói azelőtt csupán az előzetes eljárásokat végezték és a tárgyalást tartották meg és annak eredményéhez képest tettek javaslatot az előjárónak a büntetés kiszabására. Ez tartathatatlan helyzet volt, mert hiszen az előjáróknak olyan ügyekben kellett ítélezniük, amelyeket ők maguk nem vizsgálhattak át részletesen s így azokat csupán az előadók jelentéséből ismerték.

Az 1929. évi XXX. tc. 59. §-a alapján a törvényhatósági bizottság közgyűlése ma már megbízást ad a kerületi előljáróságok kihágási előadóinak a *rendőri büntetőbírói teendők elvégzésére*, tehát ezek az előadók most már önállóan hoznak ítéletet is.

*

Az ítélet jogerőre emelkedése után a kerületi előljáróság kihágási előadója az ügyiratot *átadja a kerületi számvevőségnek a pénzbüntetés behajtása céljából*. A számvevőség az ítéletet feljegyzi könyveiben, zálogolási jegyzőkönyvet állít ki és azt átküldi az illetékes adóhivatalnak, behajtás végett.

Amikor az adószámviteli hivatal a zálogolási jegyzőkönyvet megkapja, elsősorban *«felinti»* a felet 8 napos határidővel a jogerős büntetéspénz befizetésére. Ha a fél nem fizet, illetékes eljárásra a végrehajtóhoz kerül az ügy.

A felek, főleg a mai viszonyok között, igen sok esetben *részletfizetési kedvezményt kérnek* kihágási pénzbüntetések megfizetésére. Ezt a rendszert a jogszabályok lehetővé teszik.

*

Itt meg kell emlékeznünk még az élelmiszer-, gyógyszer- stb. *vizsgálati díjakról*. Amint az idevonatkozó részben ismertettük, a közélélmészési és a közegészségügyi ellenőrzésnek egyik módja az, hogy a kerületi előljáróságok tisztviselői az egyes kereskedőknél és iparosoknál a megvizsgálni szándékolt cikkekből mintákat vesznek. A mintákat vizsgálat céljából a fővárosi Vegyészeti Intézethez küldik be. Ha a Vegyészeti Intézet azt állapítja meg, hogy a beküldött minta rossz, *akkor a vizsgálati díjat a fél köteles megfizetni*, aki ellen ugyanakkor egyúttal kihágási eljárást is tesznek folyamatba. A 2489/929. sz. belügyminiszteri rendelet azt írja elő, hogy az elmarasztalt által teljesített bírságbefizetésekből *elsősorban a pénzbüntetést, nem pedig a vizsgálati költséget kell kiegyenlítettnek venni*. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a rendelkezés a székesfővárost anyagi szempontból károsan érinti.

*

A közigazgatás rendezéséről szóló 1929. XXX. tc. 59. §-a határozza meg kihágási ügyekben a *fellebbezési fórumokat*. A törvény szerint — miként említettük — másodfokon a polgármester, harmadfokon pedig a belügyminiszter dönt, illetőleg olyan kihágásokban, amelyek valamely szakminiszter ügykörébe tartozó esetekben merültek fel, a belügyminisztériumban szervezett kihágási tanács.

A kihágási ügyeknek másodfokú elbírálása tehát a *polgármester hatáskörébe tartozik* és az ide tartozó ügyek a polgármesteri ügyosztályok között a következőképen oszlottak meg:

			1930	1931	1932
Polgármesteri	II. ügyosztály		—	—	7
«	III. «		9	4	1
«	IV. «		1	2	4
«	V. «		3.463	652	—
«	VI. «		216	156	81
«	VIII. «		2.584	1.827	1.878
«	IX. «		61	15	1
«	X. «		450	669	612
«	XIV. «		—	—	35
«	XV. «		—	2.154	2.345
	Összesen		6.784	5.479	4.964

A fenti kimutatásból megállapítható, hogy másodfokú elbírálásra legfőképpen a közélélmezési és iparügyi kihágások kerülnek.

*

Az 1929. évi XXX. tc. módosításáról szóló 1933. XVI. tc. a közigazgatás ügyekben általában *már csak egy fellebbviteli fórumot ír ugyan elő, de a kihágási ügyekben egyelőre még fenntartotta a harmadik fórumot is.*

*

Meg kell említenünk azt is, hogy a székesfőváros polgármesterének a székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. tc. 55. §-a megadja a felhatalmazást arra, hogy *egyes ügyek intézését a többi kerületi előljárók kizárásával, egy vagy több kerületi előljárra bízza.* Ennek alapján a polgármester — a rendőri büntetőbíráskodás szakszerűbbé tétele céljából — 1933. évi március hó 1-től kezdődően *az ételmiszerkihágásokat* a belügyminiszter hozzájárulásával, az egész főváros területére, központosítottan a IV. ker. előljáróságra bízta. Ugyanilyen központosító intézkedéseket tett folyamatba az ipari kontárkodási kihágásokra vonatkozólag is.

Ha azonban a rendőri büntetőbíráskodás egységesítése és *szakszerűbbé* tétele az ilyen központosítás útján fontos a közélélmezési és az ipari kontárkodási ügyekben, akkor véleményünk szerint kell, hogy *az összes többi kihágási ügyekben is fontos legyen az, mert mindazok az indítóokok, amelyek a fenti munkakörhöz tartozó kihágási ügyek központosítására vonatkozólag fennállanak, a többi kihágási bíráskodási ügyekben is helytállók.*

Ily módon a fővárosnak módjában lenne gondoskodni arról, hogy a rendőri büntetőbíráskodás céljára *kiválóan alkalmas és megfelelően kiképzett,* nagy gyakorlattal és hozzáértéssel bíró tisztviselői kar álljon rendelkezésre. Megjegyezzük azt is, hogy a központosított ügyintézés mellett *sokkal kevesebb munkaerőre* is lenne szükség, mint ma a 11 és a közeljövőben 14 kerületi előljáróságon. Miután pedig a kihágási ügyeket külön segédhivatalban kell nyilvántartani, *a központosított rendőri büntetőbíráskodás segédhivatali munkáját* is kevesebb tisztviselő tudná, — esetleg több szakszerűséggel is — ellátni, mint a mai körülmények között.

Az ilyen rendszer mellett a mai közélélmzési kihágási *priusz-nyilvántartást* ki lehet egészíteni a többi fontos kihágási ítéletek nyilvántartásával is, aminek a büntetések kiszabásánál való előnyét nem kell külön hangsúlyozni.

A központosított rendőri büntetőbíráskodásnak a *fokozottabb szakszerűség* biztosítása végett állandó ügyész és különböző szakközegek : vegyész stb. is állhatnának rendelkezésre.

De nem fordulhatnának elő *felfogásbeli különbségek* sem és nem lehetne olyan könnyen hivatkozni *jogszabálysértésekre sem*, mint ma az egyes kerületi előljáróságok kihágási gyakorlatában ; így viszont kevesebb lenne a fellebbezés, tehát gyorsabban is fejeződnenek be az ügyek.

Ugyanis ma az a helyzet, hogy a *fellebbezéseknél mindhárom fellebbezési fórumot is végigjárhatja egy ügy, ha a kihágás elkövetője például egyszerűen jogszabálysértésre hivatkozik.*

*

Rendkívül sok egymásba kapcsolódó kérdés merül fel még a rendőrség és a kerületi előljáróság között is a kihágási ügyek tekintetében. A rendőrség ad például a kerületi előljáróságnak szükség esetén *karhatalmat, elővezetéseket végez*, az előljáróságokhoz tartozó kihágási ügyekben *feljelentéseket tesz*, figyelőlapot állít ki és *vagy a kerületi kapitányság, vagy a toloncügyi osztály végrehajtja az elzárási büntetéseket.*

*

A rendőri büntetőbíráskodás a kerületi előljáróságoknak olyan munkaköre, amely szorosan összefügg *az elsőfokú hatósági jelleggel.*

*

Az itt következő statisztikai táblázat az egyes kihágási ügyek szerint elkülönítve mutatja a kerületi előljáróságok kihágási bíráskodásával kapcsolatban hozott ítéletek számát :

38. A kerületi előljáróságok kihágási bíráskodásával kapcsolatos ítéletek száma 1924—1933.

Kihágási ügyek	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Közegészségrendészeti	2.229	1.936	2.248	2.147	1.915	2.720	2.090	2.907	2.864	1.640
Állategészségrendészeti	816	321	499	266	244	714	352	348	168	147
Mezőgazdasági terményhamisítás..	6.524	5.863	5.882	3.492	2.574	2.868	2.226	1.547	1.502	1.943
Iparrendészeti	6.244	6.390	7.097	4.705	6.999	6.375	8.538	7.842	9.500	8.675
Mezőrendészeti ...	3.426	4.180	2.893	1.540	1.497	2.134	1.363	1.029	805	752
Erdei	1.917	1.193	860	743	681	423	365	217	587	542
Vízrendészeti	823	673	383	63	342	43	43	12	47	—
Halászati	111	70	117	49	3	46	22	4	1	12
Ebtartási	3.842	3.185	3.222	2.187	2.153	982	899	499	805	1.210
Egyéb kihágási ..	2.797	4.883	3.997	6.772	5.092	5.790	7.858	6.340	6.646	5.208
Összesen ...	28.729	28.694	27.198	21.964	21.500	22.095	23.756	20.745	22.925	20.129

XVIII.

A kerületi elöljáróságoknak a városi vám-ügyekkel kapcsolatos munkaköre.

Az 1899. évi 127. kgy. számú szabályrendelet szabályozza *a városi vámokat.*

Minden áru, amelyet Budapest területére behoznak, *városi vámkötelezettség alá esik.* A szabályrendelet az árukat minőség szerint hét különböző díjtételcsoportba, mennyiség szerint pedig öt különféle díjtételcsoportba osztja.

A városi vámhatárnál a javadalmi őr az áru szállítóját a vámépületbe küldi, ahol a kirendelt tisztviselő a fél bemondása alapján *kirója a városi vámot*, amelynek befizetése után a félnek nyugtabárcát ad. Ezt a szállító felmutatja a javadalmi őrnek, aki szemle útján ellenőrzi, hogy a fél bemondása szerint elvámolt áru megfelel-e a tényleges rakománynak. Ha megállapítja, hogy a rakomány nem felel meg a bemondott mennyiségnek vagy minőségnek, hanem attól eltér, vagy pedig be nem vallott árut talál, akkor a rakomány szállítóját a kirendelt tisztviselőhöz kíséri, aki az ügyet kivizsgálja és amennyiben tényleg *vámkihágás* esetét látja fenforogni, tényleírást vesz fel.

A tényleírás alapján a féllel elsősorban *lefizetteti a vámkülönbözetet*, azonkívül *bírságbiztosítékképen* a vámkülönbözet tízszeresét is lefizetteti. A bírságbiztosítékot letétbe veszik és a tényleírást a vámkirendeltség a szolgálati út betartásával felterjeszti a polgármesteri pénzügyi (VI.) ügyosztályhoz.

A tényleírás felvételekor a kirendeltségi tisztviselő a felet *nyilatkozattételre* szólítja fel és védekezését a tényleírási jegyzőkönyvbe is felveszi, amit a féllel aláírat. Igen sok esetben a fél a tízszeres bírságbiztosíték kivetésének jogosságát a kellő felvilágosítás után elismeri, fellebbezési jogáról lemond és ezzel a bírság jogerőre emelkedik. Ilyen esetekben az ügy további eljárást nem igényel és a polgármesteri VI. ügyosztály a kirótt bírság 50%-át a szegényügyi kiadások javára, másik 50%-át pedig a tettenérők jutalmazására véglegesen elszámolja.

*

Amennyiben azonban a fél nem nyugszik meg a bírságbiztosíték kirovásában és *fellebbezési jogát a tényleírásban fenntartja*, akkor az ügy a polgármesteri VI. ügyosztályhoz kerül felülbírálás céljából, amely az összes iratot viszont, az említett szabályrendelet értelmében, további eljárásra kiadja *a tettenérés színhelyének megfelelően illetékes kerületi elöljáróságnak.*

*

A kerületi előjáróság *mint elsőfokú hatóság bírálja el az ügyet.*

Ha az előjáróságnak minden szükséges adat rendelkezésére áll, tárgyalásra idézi be a terheltet. Amennyiben a tényállás kiderül, *kirója a bírságot.* Ha az előjáróság által kirótt bírság nem fedezhető a visszatartott bírság-biztosítékból, akkor a különbözetet a terheltten végrehajttják.

*

Az előjáróság vámkihágási ítélete ellen a terhelt *a közigazgatási bizottsághoz fellebbezhet,* amely, másodfokon, a polgármesteri VI. ügyosztály által készített előterjesztés alapján bírálja el az ügyet.

A harmadfokú fellebbezési hatóság : a közigazgatási bíróság.

*

A kerületi előjáróságoknak más szerepük is van a városi vámokkal kapcsolatban. Ha ugyanis a fél *kijogásolja a kirótt vámtétel nagyságát,* akkor azt is megfellebbezheti, ugyancsak az illetékes kerületi előjáróságon. A kerületi előjáróság ezeket a fellebbezéseket, mint elsőfokú hatóság, mindenkor a polgármesteri VI. ügyosztály meghallgatása után bírálja el és vagy elutasítja a felet, vagy pedig megállapítja a téves vámkirovást. Ez utóbbi esetben *az előjáró »utasítja« a polgármestert, mint vámtulajdonost, hogy térítse vissza a kirótt nagyobb vám különbözetét.*

A tévesen kirótt vámvisszatérítési ügyek túlnyomórészt a vasúti szállítások alkalmával szoktak felmerülni, amikor is a főváros megbízásából *az államvasút rója ki a városi vámot,* a már említett városi vámszabályrendelet alapján.

XIX.

A kerületi előjáróságoknak a vízbírsággal kapcsolatos munkaköre.

A székesfővárosi Vízművek ellenőrei állandóan ellenőrzik az összes budapesti házakat és lakásokat, még pedig az alábbi szempontokból :

1. megállapítják, hogy nem történik-e oktan vízpazarlás azáltal, hogy valaki a lakásában levő vízvezetékét ok nélkül folyini hagyja ;

2. ellenőrzik, hogy az új, vagy átalakított házak tulajdonosai a vízvezeték terveit bemutatták-e ;

3. megállapítják, hogy az új, vagy átalakított házakban végeztettek-e nyomáspróbát a Vízművekkel ;

4. ellenőrzik a vízvezetéki szerelvények jókarbantartását ;

5. megállapítják, hogy a mosókonyhákban a vízvezetékek fel vannak szerelve vízsűrőkészülékkel, hogy ilymódon a vízfertőzést megakadályozhassák ;

6. ellenőrzik, hogy a vízmérőaknát előkészítették-e a vízmérő elhelyezésére ;

7. ellenőrzik, hogy a háztulajdonos a vízmérőt nem használja-e jogtalanul ;

8. ellenőrzik, hogy a háztulajdonosok nem használják-e jogtalanul az utcai vízcsapokat ;

9. állandóan ellenőrzik a színházakban és a középületekben levő tűzcsapokat és megállapítják, hogy az előírt ólomzárak sértetlenek-e.

A székesfővárosi Vízművek ellenőrei az 1. alatti esetben a lakót, a 2—8. pont alatti esetekben a háztulajdonosokat utasítják arra, hogy *a kifogásolt felszereléseket 7 nap alatt hozzák rendbe.*

Erről a felszólításról *jegyzőkönyvet* vesznek fel, amit a ház tulajdonosával, vagy a házfelügyelővel iratnak alá. Ha az előírt 7 nap alatt a háztulajdonos a hibát nem javíttatja meg, az ellenőr jelentést tesz erről a Vízművek igazgatóságához. Ha pedig az ellenőr *vízparlást*, vagy olyan cselekményt állapít meg, amely akár a háztulajdonosnak, akár pedig valamelyik lakónak a mulasztásából *a vízszolgáltatás érdekeit sérti*, köteles azonnal jelentést tenni a Vízművek Igazgatóságához.

A Vízművek Igazgatósága a vízszolgáltatásról szóló 934/1923. kgy. számú és a 668/1924. kgy. számú szabályrendeletek rendelkezései alapján, az ellenőrök jelentésének csatolásával, *feljelentést tesz az illetékes kerületi előljárásnál*, egyúttal pedig a hivatkozott szabályrendelet 24. §-a alapján javaslatot is tesz a büntetés mértékére.

A Vízművek Igazgatóságának feljelentése alapján a *kerületi előljárátság a fél meghallgatása nélkül véghatározatot bocsát ki*, amelyben a felet megbírságorolja. A bírság összege 5—200 pengőig terjedhet. A szabályrendelet ugyanis a pénzbírság határösszegéül a víz köbméterének egységárát veszi alapul és a bírságot annak tízszeresétől ezerszereséig állapítja meg.

A fél *megfellebbezheti ugyan* a véghatározatot, azonban ez a fellebbezés kizárólag a megállapított bírság *mértéke ellen* irányulhat, mert hiszen *a tényállást* a vízművek ellenőre által felvett jegyzőkönyv alapján tagadni nem lehet. De kérheti a fél azt is, hogy mentségeit kifejthesse. Ez utóbbi esetben a kerületi előljárátság *köteles tárgyalást tartani*, amelyen a Vízművek szakértője is megjelenik. Azonban a Vízművek Igazgatóságának is van fellebbezési joga, ha az előljárátság által kirótt pénzbírsággal nincs megelégedve.

*

A fellebbezések *másodfokú* elbírálás céljából a polgármesteri XII. ügyosztályhoz kerülnek.

XX.

A kerületi városbíró munkaköre.

Minden kerületi előjárásagon van egy-egy városbíró is. A városbírói intézmény célja az, hogy a kisebb jelentőségű ügyeknek a közigazgatási hatóságok által való elintézésével *mentesítse a kir. bíróságokat*. A közigazgatási hatóságoknak bírói ténykedése még arra az időre nyúlik vissza, amikor még *nem voltak külön alsófokú bíróságok*, hanem a jogszolgáltatást is a közigazgatási hatóságok látták el. Csak a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869: IV. tc. alapján választották szét a közigazgatást és a jogszolgáltatást egymástól.

Azonban a törvényhozás a városbírószék felállításával a kir. bíróságok mentesítésén kívül még azt a célt is kívánta szolgálni, hogy *a kisemberek apróbb ügyeikben a saját körükből kikerült bíró elé mehessenek, akit lakóhelyükhöz közel megtalálnak és akiben különös bizalmuk van*.

Valamely ügynek a városbíró döntése elé való bocsátása azzal az előnnyel is jár a kir. bíróságok ügyintézésével szemben, hogy *gyorsabb és olcsóbb*. A városbírószéknél lefolytatott peres ügyekben *nincs perkölttség, csupán bélyegkölttség*.

A kerületi városbírói intézmény a következő jogszabályokra támaszkodik:

a kisebb polgári peres ügyekben való eljárásról szóló 1877. évi XXII. tc., valamint annak végrehajtási utasításai: az 1878. évi február hó 4-én kelt bel- és igazságügyminiszteri rendeletek és az 1878. évi február hó 5-én kelt pénz- és igazságügyminiszteri rendelet, továbbá a sommás eljárásról alkotott 1893. évi XVIII. tc. stb.

*

A kerületi előjárások szervezéséről szóló 1893. évi XXXIII. tc. 4. §-a a kerületi városbíró *a kerületi előjáráságot alkotó személyzet között sorolja fel*. Ugyanezen törvény 10. §-a alapján a kerületi városbíró *a törvényhatósági bizottság választja és részére tiszteletdíjat engedélyez*. Ugyanennek a törvénynek 15. §-a szerint viszont a városbíró a törvényhatósági bizottságnak is tagja lehet. A kerületi városbíró munkakörét ugyanennek a törvénynek 22. §-a szabályozza.

A kerületi előjárások szervezetéről alkotott 472/1894. kgy. számú székesfővárosi *szabályrendelet* 16. §-ának 7. pontja, valamint a 20. és 25. §-ok foglalkoznak a városbíróval és meghatározzák azt, hogy kit és milyen

módon lehet városbíróvá választani. A szabályrendelet a városbíró tisztelet-diját *évi 600 forintban állapította meg* és egyúttal meghatározta a városbíró fegyelmi felelősségét.

A kerületi előjáróságok részére kiadott 43.810/1899. számú *szolgálati utasítás* 1. §-ának 162. pontja, továbbá a 8. §., 12. §. és XXV. fejezete (349—352. §.) foglalkoznak a kerületi városbíróval.

A kerületi előjáróságokról szóló törvénynek, szabályrendeletnek és szolgálati utasításnak a városbíróval foglalkozó rendelkezései *nagyrészt már elavultak*. A székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. tc. 56. §-a értelmében a városbírót már nem a székesfőváros törvényhatósági bizottsága választja, hanem a főváros polgármestere nevezi ki és kötelezi ez a §. a székesfővárost arra is, hogy *a városbíró munkaköréről szabályrendeletet készítsen. Ezt a szabályrendeletet a székesfőváros időközben el is készítette.*

Értesülésünk szerint azonban a városbírói intézmény újjászervezésével újabban a m. kir. igazságügyminisztérium is foglalkozik és tervezete szerint *a városbírói tisztség elnyerését ügyvédi és bírói oklevélhez kívánja kötni*, míg ezideig a városbírótól semmiféle különös elméleti képesítés igazolását nem kívánták.

Ezidőszerint a 100 pengő értékhátáron aluli ügyek tartoznak a kerületi városbírók hatáskörébe.

*

A kerületi városbírók munkakörüket a következőképen bonyolítják le :

a panaszos fél *szóbelileg, vagy írásban* megteszi panaszát a kerületi városbírónál. Szóbeli panasz esetén jegyzőkönyvet vesznek fel és a feleket annak alapján idézik meg a tárgyalásra. Ha az alperes fél nem jelentkezik, akkor *elmakacsolják*, ha pedig jelentkezik, akkor a felek, a bíró közvetítésére, vagy megegyeznek egymással, vagy a városbíró a jogszabályok alapján ítéletet hoz. Az ítélet ellen való fellebbezés esetén az ügy a kir. járásbírószághoz kerül.

*

Ma minden egyes kerületi előjáróságon egy-egy városbíró működik, akihez a kezelői státushoz tartozó jegyzőkönyvvezetők vannak beosztva. A városbíró szűkség szerint hetenkint egy-két tárgyalási napot tart, egyéb szolgálata nincs.

Tekintettel az ügyek gyors és olcsó vitelére, a városbíróságokat *ma már elég sok panaszos fél keresi fel*. Tájékoztatásul közöljük az alábbi statisztikai adatokat :

39. A kerületi városbírók munkássága 1927—1932.

Kerület	1927					1928					1929				
	Panaszok száma	Ítélet	Egyesség és egyéb	Jogerős	Fellebbezés	Panaszok száma	Ítélet	Egyesség és egyéb	Jogerős	Fellebbezés	Panaszok száma	Ítélet	Egyesség és egyéb	Jogerős	Fellebbezés
I.	1.674	789	865	748	41	1.430	757	513	370	59	1.333	1.050	83	1.050	33
II.	728	282	446	243	39	729	429	242	145	35	709	455	210	359	52
III.	1.403	240	1.163	185	65	1.712	180	587	215	62	1.323	748	575	682	66
IV.	504	347	157	294	53	650	277	269	653	163	783	353	212	292	52
V.	1.711	670	1.041	535	135	1.555	816	739	653	163	1.251	559	692	394	165
VI.	4.636	2.772	2.028	2.375	397	3.351	2.009	1.396	1.652	357	3.035	1.353	1.281	989	364
VII.	4.065	2.608	1.048	2.380	228	3.712	2.152	1.560	1.697	455	3.646	2.302	1.344	1.749	553
VIII.	3.913	2.464	1.021	2.131	333	3.363	2.482	881	2.070	412	2.634	1.592	1.042	1.233	359
IX.	2.643	1.588	1.055	1.426	162	1.986	616	481	536	80	1.974	894	448	894	170
X.	1.937	829	1.108	725	176	2.197	1.089	1.108	1.038	51	2.682	1.547	658	1.493	54
Összesen	23.214	12.589	9.932	11.042	1.629	20.685	10.807	7.776	8.376	1.674	19.370	10.853	6.545	9.135	1.868

Kerület	1930					1931					1932				
	Panaszok száma	Ítélet	Egyesség és egyéb	Jogerős	Fellebbezés	Panaszok száma	Ítélet	Egyesség és egyéb	Jogerős	Fellebbezés	Panaszok száma	Ítélet	Egyesség és egyéb	Jogerős	Fellebbezés
I.	1.002	800	202	900	102	1.332	540	395	341	199	1.271	490	369	344	146
II.	644	258	298	208	47	656	197	459	144	53	626	244	382	344	60
III.	1.236	453	783	1.083	85	1.651	417	1.218	382	65	1.206	236	970	1.145	61
IV.	847	427	191	310	58	593	342	251	342	92	423	186	237	186	—
V.	1.202	563	639	415	148	1.379	622	757	460	162	1.264	559	705	440	119
VI.	3.087	1.024	1.563	2.126	680	3.636	1.885	1.751	1.217	668	2.440	1.224	1.216	911	253
VII.	3.157	1.650	1.507	1.572	359	3.793	2.253	352	1.687	566	3.168	1.878	1.290	1.767	111
VIII.	3.121	2.181	940	1.731	450	3.056	2.192	864	1.758	434	2.081	1.537	544	1.276	261
IX.	2.274	1.075	1.199	864	221	1.881	1.049	435	1.049	184	1.585	764	821	1.039	—
X.	1.749	776	973	1.319	84	1.843	853	590	1.352	132	1.355	754	651	1.181	101
Összesen	18.319	9.207	8.295	10.528	2.254	19.820	10.350	7.072	8.732	2.555	15.419	7.872	7.185	8.633	1.112

XXI.

A kerületi előljáróságok számvevőségei és pénztárai.

A kerületi előljáróságok szervezéséről szóló 1893. évi XXXIII. tc., valamint az ennek alapján kiadott 472/1894. kgy. számú fővárosi *szabályrendelet* VI. fejezete foglalkozik a kerületi előljáróságok számvevőségeivel. Ezek szerint minden előljáróságon *külön számvevőségi osztály és külön adószámviteli osztály, de közös pénztár és közös végrehajtói osztály* állítandó fel, amelyeknek működésére a fővárosi szervek kötelesek felügyelni. A szabályrendelet alapján kiadott 43.810/1899. számú kerületi előljárósági *szolgálati utasítás* 5. §-a és 18. §-ának *h)* pontja röviden, a XXVI. fejezet 354—431. §-ai pedig már részletesen foglalkoznak az előljárósági számvevőségi osztályok teendőivel és pontosan előírják feladataikat és könyvelési rendszerüket.

A kerületi pénztárakra vonatkozólag megjegyezzük, hogy a kerületi előljáróságoknak a székesfőváros egyesítéséről szóló 1872. évi XXXVI. tc. 82—87. §-aiban megállapított első szervezése óta a kerületi pénztárak *többször mentek át szervezeti változtatásokon*. A kerületi előljáróságok újjászervezése, tehát 1894 előtt, a kerületekben *csupán decentralizált adópénztárak működtek*, a fővárosi pénztár kerületi kirendeltségein kívül. 1894 után a fővárosban a pénzkezelést a *fővárosi központi pénztár* és a teljesen különálló *adófőpénztár* látta el olyképen, hogy ez az utóbbi az adóbevételeket az általános fővárosi pénzkezelésektől teljesen elkülönítve kezelte. Ettől az időponttól kezdve a kerületekben *egyideig csupán az adópénztárak maradtak fenn*, amelyek egyúttal ellátták a kerületi előljáróságok szervezéséről szóló 1893. évi XXXIII. tc. alapján felállított kerületi előljáróságok pénzkezelését is.

*

A kerületi pénztárak működését elsősorban a kerületi előljáróságok szervezéséről szóló 1893. évi XXXIII. tc. szabályozza, amely a 23. §. 2. bekezdésében kimondja, hogy *»felállítandó minden kerületi előljáróság mellett a városi pénztár egy osztálya, amely a kerületi előljáróság ügyköréből jolyó pénzkezelési teendőket végzi«*.

Ennek a törvénynek rendelkezései értelmében készült a 319/1899. kgy. számú fővárosi szabályrendelet, amely 12. §-ában a kerületi pénztárak feladatát a következőkben állapítja meg:

A kerületi előljáróságok pénztári osztályának feladatát az adókezelésből s a kerületi előljáróságok egyéb ügyköréből kifolyólag a kerületi adószámviteli és számvevőségi osztályoknál előírásra került összegek bevételezése, a bevételezett összegek őrzése s a központi pénztárba, illetőleg az adófőpénztárba való beszállítása, továbbá a reá utalványozott kiadások foganatosítása s mindezeknek naplókban való elszámolása képezi.

A kerületi pénztár összes kezeléséről a kerületi adószámviteli és számvevőségi osztályok útján az előljárónak, illetőleg a tanácsnak számol.

A kerületi előljáróságok részére kiadott 43.810/1899. számú szolgálati utasítás 1. §-ának 3. pontja, a 18. §. k) pontja, a 21. §-a és a 379—391. §-ig terjedő része foglalkoznak a kerületi előljárósági pénztárak teendőivel A XXVIII. fejezet 598—654. §-ai pedig pontosan szabályozzák a kerületi előljárósági pénztárak működését.

*

1908-ban megszüntették a központi adófőpénztárt, illetőleg beolvasztották ezt a székesfővárosi központi pénztárba és azóta a fővárosi pénzkezelést ugyanaz az egy székesfővárosi központi pénztár bonyolítja le. Az új helyzetnek megfelelően, a székesfőváros törvényhatósági bizottsága megalkotta az 1.122/1909. kgy. számú székesfővárosi szabályrendeletet, a pénztárak szolgálati utasítása pedig : a 71.827/1910—VI. számú tanácsi határozat, amely egyúttal a központi és a kerületi pénztárak működését is egységessé tette.

Jóllehet ezeket az alaprendelkezéseket egyes részleteiben már rendkívül sok tanácsi határozat és polgármesteri rendelet változtatta meg, ma a kerületi és a központi pénztár működésének még mindig ezek a rendelkezések képezik az alapját.

*

A kerületi számvevőségek ugyancsak változásokon mentek keresztül a megszervezés óta. Az 1899. évi *szolgálati utasítás* rendelkezései értelmében az előljárósági számvevőségi osztályok eleinte szoros kapcsolatban voltak az előljáróságokon felállított *adószámviteli osztályokkal*. A két osztály *közös vezetője* az adószámviteli osztály élén álló számtanácsos volt. Az idők folyamán azonban mindkét osztály munkaköre annyira felszaporodott és annyira elkülönült egymástól, hogy *a két osztályt külön kellett választani* és mindegyiknek élére külön vezetőt állítani.

A kerületi számvevőségek kötelessége a 43.810/1899. sz. szolgálati utasítás 355. §-a szerint a következő :

- A ker. számvevőségi osztály teljesíti :
- a) a számvevőségi segédszolgálatot,
 - b) a közigazgatási számfejtést (érvényesítést),
 - c) a ker. előljárósági pénztáraknál teljesítendő fizetéseknek előírását és az előirányzati hitelek nyilvántartását,
 - d) a pénztári számfejtést,
 - e) a ker. előljárósági pénztár által az adókezelésen kívül vezetett naplók számtani vizsgálatát (szigorlatát),
 - f) a naplók könyvelését,
- szerkeszti :
- g) a főkönyvi kivonatot (kezelési kimutatást),
 - h) a zárszámadást,
 - i) a vagyonszámadást,
 - k) a költségelőirányzatot,
 - l) közreműködik a pénztári vizsgálatoknál,
 - m) vezeti a számadási perfolymot,
 - n) teljesíti a hátralékos követeléseknek behajtásra való kimutatását.

A kerületi előjáróságok költségvetései a székesfőváros közigazgatási költségvetésében külön fejezetet alkotnak.

*

Ha a kerületi előjáróságok költségvetéseit évekre visszamenőleg megvizsgáljuk, első pillanatra szembeötlik, hogy *az utóbbi időben a polgármesteri ügyosztályok részéről erős centralizáló folyamat indult meg*, amelynek következtében az ügyosztályok mindig több és több munkakört vontak be saját hatáskörükbe és így évről-évre fokozatosan csökkent a kerületi előjáróságok költségvetési hiteleiőirányzata is. *Teljesen központi kezelésbe kerültek* — miként azt az egyes munkaköröknél kifejtettük — pl. a fővárosi iskolák és fővárosi házak karbantartási munkálatai, valamint a fővárosi bérházaknak a kerületi előjáróságokon való kezelése és annak megfelelően részint teljesen megszűnt, részint pedig nagymértékben csökkent az előjáróságoknak idevonatkozó költségvetési hiteleiőirányzata is. Nagymértékben csökkent ugyanilyen okokból pl. a kerületi előjáróságok *útépítési hitelkerete is*.

Évekkel ezelőtt még a fővárosi bérházak *lakbéréit is* a kerületi előjáróságok számvevőségei szedték be az illetékes központi ügyosztály által megállapított összegekben. *A lakóknak a lakbért minden bérfizetés alkalmával a kerületi előjáróságokon kellett befizetniök*. Később módosították ezt a rendszert és a lakbéreket már az egyes *házigazdók* szedték be ugyan, azonban ők is az előjáróság számvevőségének tartoztak elszámolni.

Noha a legutóbbi időben a lakberek sedése és elszámolása a kerületi számvevőségektől már az illetékes polgármesteri ügyosztályok, illetőleg a központi számvevőség hatáskörébe került át, *még mindig van a főváros tulajdonában néhány olyan épület, amelynek lakbérzedése továbbra is a kerületi előjáróságok hatáskörében maradt*. Ez az eljárás azonban minden valószínűség szerint már csak átmeneti.

Igen fontos tételei még a kerületi előjáróságok költségvetésének: a közélémezési és a közegészségügyi ellenőrzéssel kapcsolatban felmerült *vegyvizsgálati díjak* elszámolása, amelyet a minisztérium nem térít meg a székesfővárosnak, de azért az így nyilvántartott összegeket a kerületi előjáróságok évről-évre átviszik a következő esztendei könyvekbe; — valamint a nyilvántartott bírságpénzek, büntetéspénzek stb.

*

Ugyancsak a kerületi előjáróságok számvevőségei készítik el az *előjáróságok zárószámadásait*, azonban ezek a székesfőváros egyesített zárószámadásáiban már *nem külön szerepelnek*, hanem annak egyes fejezetei beolvadnak az általános összefoglaló zárószámadási fejezetekbe.

*

A kerületi előljárásságok *bevételeinek és kiadásainak* könyvelését ugyan-csak a kerületi előljárássági számvevőségek végzik. A *bevételi és kiadási főkönyvek a székesfővárosi költségvetés fejezeteinek és címeinek* megfelelően vannak felosztva. Ezeken a főkönyveken kívül még igen sok *segédkönyvük* is van a számvevőségeknek : pl. az iskolamulasztási bíróságokról, a kihágási büntetéspénzekről, a különféle bírságokról, az ebvédjegyekről, a halászati engedélyekről, a leventeszolgálat bevételeiről. Azonkívül külön letétkönyvük is van, továbbá értéknilyántartójuk stb.

*

Az előljárássági számvevőségek nyilvántartják mindazokat az *előljárássági követeléseket, amelyek közadók módjára hajtandók be.* Ezeket a kerületi adószámviteli osztályok kötelesek behajtani. Amint azonban azt az adóügyi igazgatásról szóló részben már kifejtettük, a kerületi adószámviteli osztályok munkáját *annyira lefoglalja az adóbevételek nyilvántartása és behajtása, hogy a községi jellegű de közadók módjára behajtandó bevételek behajtása ma bizonyos mellőzést szenved.* Épen ezért a kerületi előljárássági számvevőségek *negyedévenként szokták a saját kerületi adószámviteli osztályaiknál az előljárássági követelések behajtását sürgetni.*

*

A kerületi előljárásságok számvevőségi osztályai a fennálló jogszabályok értelmében *a kerületi előljárásságoknak vannak alárendelve,* azonban az évek alatt kifejlődött gyakorlat és különböző rendelkezések alapján az előljárásságok számvevőségi munkáját *a székesfőváros főszámvevője is irányítja és ellenőrzi,* ami természetes is, mert hiszen a főszámvevő a székesfőváros egész számvitelért felelősséggel tartozik. A kerületi előljárásságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. rendelkezései következtében ezen a téren *szintén nincs meg a kellő mértékű összhang,* mert a kerületi előljárásságok — a törvény alapján állva — sokszor érelyesen helyezkednek arra az álláspontra, hogy miként a többi előljárássági szaktisztviselőkkel, a kerületi előljárássági számvevősséggel is, *közvetlenül csakis ők rendelkezhetnek.*

A kerületi számvevőségek működését az 1927—1933. évek közötti időben az alábbi statisztikai kimutatás tárja elénk :

40. A kerületi számvevőségi hivatalok működése az 1927—1933. években.

É v	Kiadási tételek	Bevételi tételek	E b b ő l			
			ház- és lakbér	járadatfoglalási díj	ehadó	kerékpár- és közlekedési adó
1927.	17.835	128.478	9.630	889	23.458	25.677
1928.	25.482	93.679	9.397	1.180	21.304	5.115
1929.	19.250	79.684	10.894	1.224	21.485	1.378
1930.	27.691	85.864	11.601	935	20.813	1.030
1931.	19.520	79.982	8.809	831	19.031	422
1932.	21.098	97.654	13.702	1.032	21.032	433
1933.	16.787	79.172	274	1.048	21.863	233

*

A kerületi pénztárak, amelyek, miként már említettük, egyúttal az adószámveteli osztályoknak is a pénztárai, ma a következő munkakört végzik :

1. a kerületi pénztár kezeli a kerületi elöljáróság költségvetési hitelét, még pedig a kerületi számvevőség útján,

2. a hozzá beérkezett adóbevételeket a pénztár és a főváros vezetősége által megállapított %-os kulcs alapján felosztja és a felosztott összegeket részint a székesfővárosi központi pénztárnak, részint az állami pénztárnak, részint pedig más szervezeteknek pl. OTI, egyházközségek, Kereskedelmi és Iparkamara, stb. stb. szállítja. Az adóbevételek felosztásának helyességét az illetékes adószámveteli osztály ellenőrzi ;

3. a kerületi elöljáróság költségvetésében előirányzott hitelfedezetek terhére a kerületi elöljáró utalványoz a kerületi pénztárak útján.

*

A kerületi pénztár a kiadásait részint saját bevételeiből, részint pedig a központi pénztártól igényelt ellátmányokból fizeti ki. A kerületi pénztár egyébként csakis bizonyos előre jelzett kifizetések eszközölhetése céljából tarthat magánál pénzt, egyébként minden felesleget köteles naponta a fővárosi központi pénztárba beszállítani.

A kerületi pénztárak forgalmának és működésének ismertetésére az alábbi statisztikai adatokat közöljük :

41. A kerületi pénztárak működése (pengőben).

	Bevétel	Kiadás
1924. évben	53,302.038-50	52,589.428-73
1925. «	109,108.991-30	108,333.515-46
1926. «	171,023.246-66	170,738.717-96
1927. «	130,627.074-59	130,358.698-85
1928. «	187,039.134-84	186,688.945-85
1929. «	237,284.984-85	236,918.627-09
1930. «	235,620.131-19	234,698.210-43
1931. «	243,185.304-28	242,872.601-53
1932. «	241,712.374-47	241,414.703-59
1933. «	213,474.477-51	213,034.494-46

*

A kerületi pénztárak személyzetét és a kerületi pénztár működését szolgálat szempontjából a kerületi elöljáró ellenőrzi. Azonban a fővárosi központi pénztári igazgatónak a kötelessége biztosítani az egyes kerületi pénztárak működésében az ügymenet egységességét és egyúttal ő köteles ellenőrizni különféle szempontokból a pénztárakat. Az egyes pénztári tisztviselők munkaköreit a központi pénztárigazgató állapítja meg. Betegség, illetőleg szabadság esetén ő gondoskodik a szükséges helyettesítésekről. Ilyen módon tehát a kerületi pénztár személyzetének a tényleges főnöke ma már a székesfővárosi központi pénztár igazgatója.

A kerületi pénztárak vizsgálatát régebben az egyes ügyosztályokat vezető tanácsnokok végezték, újabban azonban a polgármester rendelkezése alapján már a főszámvevő látja el azt.

*

Amint említettük, minden egyes kerületi előljáráson van pénztár, amely *közösen látja el a kerületi előljárást és a kerületi előljárást épületében levő adószámveteli osztály pénzforgalmának lebonyolítását.* Minthogy azonban a főváros ma 18 adószámveteli kerületre van felosztva, *a 11 kerületi előljárási pénztáron kívül még további 7 pénztár is működik azok mellett az adószámveteli osztályok mellett, amelyek nem az előljárást épületében vannak elhelyezve. Így tehát ma a székesfővárosnak összesen 18 kerületi pénztára van.*

XXII.

A kerületi előljáráások segédhivatalai.

Az eddigiekben ismertettük a kerületi előljáráások óriási kiterjedésű közigazgatási tevékenységét. *A székesfőváros közigazgatásában a kerületi előljárást a közönséggel legtöbbet érintkező hivatal és így a leggyakrabban van kitéve az adófizető polgárság kritikai megjegyzéseinek is.* Érthető tehát, hogy milyen nagy jelentősége van a kerületi előljáráások *segédhivatali szolgálatának*, mert hiszen a legtöbb ügyirat a segédhivatalon keresztül jut az illetékes előadóhoz és később újra a segédhivatalon keresztül jut az érdekelt félhez.

*

A kerületi segédhivatali szolgálat szabályozására vonatkozólag a kerületi előljáráásokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. *csak nagy általánosságban* tartalmaz alapintézkedéseket, amennyiben a 4. §. megállapítja, hogy a kerületi előljáráásoknál szükséges számú segéd- és kezelőhivatalnokok *az előljárást alkotó tisztviselők közé tartoznak*, a 11. §. pedig felhatalmazza a polgármestert, hogy a szükséges számú segéd- és kezelőhivatalnokokat az előljáráshoz beosztassa, egyúttal a 24. §-ban előírja, hogy a polgármester a szolgálati utasításban köteles megállapítani az egyes tisztviselők teendőit és utasítani az előljáráások ügyvitelének egyöntetűségét.

A törvény alapján kiadott 472/1894. kgy. számú székesfővárosi szabályrendelet 30. §-a szerint *minden kerületi előljáráshoz a kezelési iroda élére egy irodavezetőt kell állítani*, a 43.810/1899. szolgálati utasítás pedig *már nagy részletességgel tárgyalja a kerületi előljáráások segédhivatali munkáját.*

*

Amikor a kerületi előjáróságok segédhivatali tevékenységét szabályozó fenti jogszabályokat tanulmányozzuk, megállapíthatjuk, hogy *azok aránylag modern elgondolás szerint készültek el.* Már a törvény előírja (24. §.), hogy *»a kerületi előjáróságoknak a közönséggel való érintkezése lehetőleg közvetlen legyen és a felesleges írásbeli teendők mellőztessenek.«* A szolgálati utasítás pedig előírja például, hogy a kerületi előjáróságok ügyvitelének egyöntetűvé tétele céljából az összes kerületi előjáróságokon *egyforma nyomtatványokat kell használni* és az általuk használt összes nyomtatványok *csak a polgármester által ezzel megbízott kerületi előjáró utasításai és láttamozásai után nyomathatók.*

De a szolgálati utasítás 22. §-a aziránt is rendelkezik, hogy *»minden ügyirat az előadó által az iktatói számsor rendje szerint legfeljebb 15 nap alatt elintézendő.«* A 29. §. pedig bővebben előírja, hogy *»a székesfőváros hivatalaival, vagy intézeteivel való érintkezésben az írásbeli közléseket lehetőleg kerülni és egyáltalában oda kell törekedni, hogy a szükséges adatok az illető hivatal által az ügyiratra vezetett rövid jegyzetkép szóbeli érintkezés útján szereztesse meg.* Ahol a vélemények, értesítések, nyilatkozatok stb. írásbeli közlése el nem kerülhet, ott azokat lehetőleg röviden, minden felesleges kifejezés mellőzésével oly irányban kell megtenni, hogy mégis kimerítőek, világosan és könnyen érthetőek legyenek. Ezeket — eltekintve a kivételektől — sem tisztázni, sem külön iktatni nem kell.«

A szolgálati utasítás IV. fejezete (33—85. §.) már részletesen szabályozza a kezelési tennivalókat, az irodavezetőknek és a kezelőirodába besztott összes hivatalnokoknak kötelességeit stb.

*

Meg kell állapítanunk azonban, hogy noha a szolgálati utasításnak a kerületi előjáróságok segédhivatali teendőire vonatkozó része sokkal kevésbé elavult, mint a többi ügykörre vonatkozó rész, mégis épúgy hiányzik az egyes kerületi előjáróságok segédhivatali szolgálatában a teljes egyöntetűség, mint más munkakörökben. A legtöbb kerületi előjáróságon külön helyi szokások alakultak ki, *amelyek néhol gyakorlati szempontból tényleg beváltak, néhol azonban erősen hátráltatják a közigazgatás legfőbb alapelvét, a gyorsaságot, a pontosságot, az egyszerűséget és az olcsóságot.*

*

Az ügyiratkezelés a székesfőváros közigazgatásában általában alapos reformra szorul. Ma a legtöbb hivatalban *a beiktatásra kerülő ügyiratok számából akarják az illető hivatal munkateljesítményét kimutatni, jöllehet ez nemcsak félreértésre ad alkalmat, hanem egyes hivatalvezetőket arra a téves intézkedésre késztet, hogy még olyan iratokat is beiktassanak és keresztülvezessenek a legkülönfélébb nyilvántartókönyveken, amelyeknél erre a kezelésre*

egyáltalában nincs szükség. Az iktatások nagy száma nem jelenti egyúttal az érdemi munka tömegét és a felesleges iktatás csak meghosszabbítja az ügyiratok útját és az ügyek elintézését.

Azonban azt is meg kell állapítanunk, hogy egyes kerületi előjáróságok *már maguk is rájöttek*, hogy bizonyos munkakörhöz tartozó ügyiratokat nem szükséges iktatni, hanem az *előadók külön nyilvántartást vezetnek a hozzájuk beérkezett ügyiratokról*. Vannak azonban mégis olyan előjáróságok, ahol az egymástól elkülönített munkakörök külön ügyiratnyilvántartása megvan ugyan, de emellett még az általános segédhivatal is iktatja az ügyiratot.

*

Minden kerületi előjáróságon van még külön *előjárósági irattár is*, ahol a már elintézett ügyiratokat gyűjtik, őrzik és időnkint kiselejtezik.

*

Nem célunk, hogy a kerületi előjáróságok ismertetésével kapcsolatosan részletesen tárgyaljuk az előjárósági segédhivatali szolgálatot, mert hiszen ennek gyakorlati jelentősége a kerületi előjáróságok érdemi munkájának ismertetése mellett nem nagyon volna.

Külön kell azonban megemlítenünk a kerületi előjáróságok segédhivatali munkájának keretében az *előjárósági kézbesítéseket*. Minden kerületi előjáróság megfelelő számú kézbesítő altiszttel rendelkezik. Az általuk kikézbesítendő anyag: mindazok az ügyiratok, amelyeket kézbesítés céljából a székesfőváros törvényhatósági bizottságának közgyűlése, a közigazgatási bizottság, a főpolgármester, a polgármester, az egyes polgármesteri ügyosztályok, a tiszti főorvos, a tiszti ügyészség, a központi pénztár, az árvaszék, az anyakönyvvezetőségek, a kerületi pénztárak és általában a székesfővárosi hivatalok, vagy maguk az előjáróságok kiadnak. *Ma egy kézbesítő-altiszt naponta átlag 80 ügydarabot kézbesít, de vannak olyan időszakok, amikor naponta 120, sőt 150 kézbesítendő ügydarab jut egy-egy kézbesítőre.*

Azonban a fővárosi hivatalokon kívül ugyancsak nagy tömegben küldenek kézbesítés céljából ügydarabokat a kerületi előjáróságokhoz *a vidéki hatóságok is*, jöllehet ez az eljárás tulajdonképen szabályellenes, mert hiszen ezt a munkát *nem a kerületi előjáróságoknak kell elvégezniök*. Már a 4600/1902. M. E. számú kormányrendelet és az 5047/1909. számú, valamint a 25.800/1929. B. M. számú belügyminiszteri rendeletek értelmében is, az ilyen kézbesítések a m. kir. államrendőrség főkapitánysága mellett fennálló *bejelentőhivatal kebelében szervezett külön kézbesítő hivatal kötelessége*. A vidéki hatóságok azonban továbbra is ragaszkodnak a kerületi előjáróságok ezirányú igénybevételéhez, arra való hivatkozással, hogy egyes törvényes rendelkezések bizonyos ügyekben a kézbesítéseket *a községi előjáróságok köteleességévé teszik.*

Ezek a vidéki hatóságok pedig a székesfőváros kerületi előjáróságait a vidéki kisközségek előjáróságaival *azonos elbírálás alá vonják*, ami nyilvánvalóan helytelen és a székesfőváros különleges viszonyaira való tekintettel, teljesen méltánytalan is.

*

Az egyes kerületi előjáróságok segédhivatali munkájáról az alábbi statisztikai kimutatás nyújt tájékoztatást. Ebben csupán az iktatószámokat vesszük figyelembe, még pedig elkülönítve a közigazgatási és a kihágási iktatásokat és figyelmen kívül hagyva azokat a munkaköröket, amelyeknek ügyiratai a külön nyilvántartás miatt nem kerülnek a kerületi előjáróságok segédhivatalaiban iktatásra.

42. A kerületi előjáróságok kezelési irodáinak iktatószámai 1927—1933.

Kerület	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
I. { közigazgatási	43.500	47.500	50.170	49.205	66.490	59.536	55.280
I. { kihágási	2.511	2.534	7.500	2.426	2.706	2.387	2.221
II. { közigazgatási	21.906	22.814	26.498	27.805	33.466	34.501	32.016
II. { kihágási	1.024	1.089	1.005	1.136	1.034	1.034	1.220
III. { közigazgatási	27.568	28.157	26.594	26.740	30.600	30.600	30.565
III. { kihágási	2.489	2.119	1.448	1.448	1.560	1.327	1.294
IV. { közigazgatási	16.004	17.000	16.680	16.981	22.800	27.000	30.000
IV. { kihágási	1.373	1.218	1.067	1.158	1.255	775	1.500
V. { közigazgatási	34.000	31.310	32.440	32.960	41.407	40.380	35.245
V. { kihágási	1.690	1.870	1.500	1.585	1.590	2.209	2.463
VI. { közigazgatási	62.861	65.580	71.442	67.570	71.291	86.384	81.888
VI. { kihágási	5.183	5.004	4.555	4.626	4.314	4.504	5.364
VII. { közigazgatási	68.706	70.840	76.052	72.444	96.743	80.000	87.132
VII. { kihágási	4.202	4.133	4.312	4.831	4.656	5.121	4.886
VIII. { közigazgatási	50.955	51.190	52.991	49.800	52.874	58.281	64.659
VIII. { kihágási	3.666	3.704	3.651	3.721	3.939	6.403	6.836
IX. { közigazgatási	36.200	40.330	51.871	48.715	46.431	48.000	50.690
IX. { kihágási	2.369	2.216	1.870	1.972	2.071	1.732	1.602
X. { közigazgatási	26.920	29.757	33.137	36.952	36.148	33.906	37.134
X. { kihágási	1.891	1.935	2.191	1.994	1.686	1.637	1.447
Összesen { közigazgatási ..	388.620	404.478	437.875	429.172	498.250	498.588	504.609
Összesen { kihágási	26.398	25.822	29.099	24.897	24.811	27.129	28.833

HARMADIK RÉSZ.

A székesfőváros kerületi előljáróságai további kifejlődésének irányító szempontjai és az új előljárósági törvény hivatása.

A közönség és a közigazgatás.

A mostani időkben, amikor az egész társadalmi berendezkedés új életformák kialakítását követeli, amikor az állami berendezkedések is átalakulóban vannak, amikor a közigazgatás teljes szervezete valószínűleg ugyancsak reform előtt áll, — *sajnálatos kell tapasztalnunk, hogy a szorosán vett közigazgatási problémáknak a szakirodalomban való tárgyalása mennyire szegényes.* Vannak ugyan egyes részletkérdések, amelyek a legaprólékosabb részletekbe menő szakirodalmat mutatják fel és vannak olyan nagy általános problémák is: az államformák, a társadalmi berendezkedések egyes kérdései, stb., amelyeket hatalmas arányú szakmunkák tárgyalnak, — azonban *a közigazgatás általánosabb jellegű szakkérdéseit* ezek is mellőzik, vagy csak mellékesen érintik. Talán csak épen a Városi Szemlé és a székesfővárosi Statisztikai Hivatalnak különálló Statisztikai Közlemények című sorozatát tekinthetjük ebben a tekintetben kivételeknek, mert lehetővé teszik főképen a magyar közigazgatási szakkérdéseknek részletesebb és alaposabb tárgyalását.

A közigazgatási apparátusnak vannak olyan tevékenységi körei is, amelyeknek az eredményeit a közönség, a lakosság *szinte nem is veszi észre.* Ma már mindenki egészen természetesnek találja, hogy pl. Budapest utcái szabályozva vannak, hogy azok tiszták és túlnyomórészt kifogástalan állapotban állanak a lakosság közlekedésének rendelkezésére; hogy pl. mindenki egészen nyugodtan vásárolhat Budapesten élelmiszereket, mert azok a szigorú hatósági ellenőrzés következtében ma már az egészségre ártalmatlan alakban kerülnek forgalomba; hogy a fővárosi lakos egészséges és tiszta ivóvizet kap; hogy lakásában villamosvilágítás van; hogy olcsó és gyors közlekedési lehetőségek vannak a nagyvárosban, az országban, sőt nemzetközi viszonylatban is; hogy a tűzveszély minimális és tűz esetén Budapesten modernül felszerelt tűzoltóság védi meg a vagyonát; hogy a közbiztonság kifogástalan; hogy a csatornázás és a jó vízvezeték következtében a járvá-

nyos betegségek, — amelyek még nem is olyan régen évtizedenkint többször is megtizedelték a lakosságot, — ma már alig-alig fordulnak elő; hogy a halandóság arányszáma csökkent, különösen pedig a csecsemőhalandóságé; hogy az átlagos élettartam meghosszabbodott; hogy betegség esetén mindenki, vagyoni helyzetére való tekintet nélkül, részesülhet orvosi segítségben, gyógyszerekben, gyógyászati segédeszközökben, sőt kórházi ápolásban, ahol szükség esetén a legszegényebbeket is a legkiválóbb egyetemi orvosprofesszorok kezelik; hogy nyugodtan bérelhet ki lakást bármelyik fővárosi házban, mert azok a házak a stabilitás, a biztonság és a közegészségügy szempontjából kellő szabályozással épültek; hogy nyugodtan haladhat el egy folyamatban levő építkezés állványai alatt is, mert azok ugyancsak a hatóság által megállapított szigorú szabályok szerint épültek; hogy az évek óta tartó gazdasági válság és a munkanélküliek nyomorgó tömege a társadalmi elégtelenséget mindezideig mégsem robbantotta ki; hogy a gyermekek még a szülői akarat hiánya esetén is megszerezhetik az elemi tanulmányi ismereteket, amelyeknek a mindennapi életben majdan hasznát veszik; — egyszóval: ezer és egy vonatkozásban lépten-nyomon találkozik mindenki a közigazgatással és élvezheti annak előnyeit, anélkül, hogy gondolnia kellene arra: *mennyi előkészítő munkába került ezeknek az egyes közigazgatási feladatoknak a megszervezése és lebonyolítása, amíg a mai mértékig és a mai eredményekig el tudott érkezni.*

A helyihatóságok közigazgatási tevékenységének kialakulása.

Eleinte az egyes helyihatóságok csupán a legfontosabb alapkérdésekkel törődtek: utakat építettek, vásárokat rendeztek azért, hogy az iparosok és a kereskedők találkozhassanak vevőikkel, amire annál is inkább szükség volt, mert az állandó üzletek még nem voltak annyira elszaporodva; azonkívül az állami igazgatás által rájuk ruházott különböző feladatokat végezték, amelyek túlnyomórészt kimerültek — *az ujoncsorozásokban és a hadiadók beszedésében.* Egyébként azonban a helyihatóságoknak a hatásköre nem terjedt ki többre, mint hogy a polgárjog elnyerésének a feltételeit megállapítsák, letelepedési jogot engedélyezzenek és bizonyos mértékben, egészen általános szempontok szerint, összpontosítsák magukban az egyes letelepedési helyek polgárságának a képviselését. Rá kell még mutatnunk arra is, hogy a *helyi közigazgatási hatóságok látták el a társadalmi béke és rend fenntartását is a hatáskörük alá tartozó területeken,* amibe beleértendő az is, hogy az egyes polgárok között felmerülő vitás esetekben, vagy pedig az egyes polgárok által elkövetett bűncselekményeknél *a döntő bíró és a megtorló bíró szerepét is elvégezték.*

Az élet azonban nem állt meg. Állandóan fejlődött, tökéletesedett abban az irányban, hogy *az ember, az egyén életét minél kényelmesebbé és*

minél biztonságosabbá tegye. A technikai találmányok egész sora javította meg pl. a közlekedést, ami által az egyes közigazgatási területek között az érintkezés is egyre könnyebb és sűrűbb lett. De ezzel kapcsolatban *a közigazgatás is megfelelően átalakult.* Elszaporodtak pl. a kívülről behurcolt járványos betegségek. A közegészségügyről szóló fejezet elején felsoroltunk a Budapesten észlelt járványos betegségek egész sorát és rámutattunk arra, hogy a közigazgatási hatóságok tulajdonképpen csak igen későn ébredtek rá arra a kötelességükre, hogy *tekintélyükkel, erejükkel és hatalmukkal az egyes betegségek elfojtása érdekében beleavatkozzanak az egyének magánéletébe.*

Lassan-lassan azonban a közegészségügyi kérdésekhez hasonlóan kialakultak a többi közigazgatási feladatok is, amelyek végeredményben mind azt a célt kívánták szolgálni, hogy *a hatáskörük alá tartozó területeken az egyes egyéneknek, a lakosoknak úgynevezett egyéni érdekeit megóvják és összhangba hozzák a közösségnek az érdekeivel.*

A közigazgatás eredeti rendeltetését, vagyis azt, hogy *bizonyos rendszert vigyen az egyesek életébe, életmódjába,* még pedig olyan rendszert, amely a köznek az érdekét *fölébe helyezi az egyéni szabadságnak és az egyént* ennek a köznek szerves alkotóelemévé teszi, eleinte a tekintély elve alapján, rendészeti úton vélték megoldani.

A rendészeti és szociális közigazgatás.

A XIX. század közigazgatása, miként azt említettük, még ennek *a rendészeti közigazgatásnak* a jegyében épült ki. Később azonban mindinkább előtérbe nyomultak *a szociális problémák* és a közigazgatás nem tudott többé kitérni a szociális követelmények figyelembevétele elől sem. Ennek az új szellemnek megfelelően a közigazgatás feladata már nem csupán az egyéni szabadság korlátozása volt a köz érdekében, hanem egyúttal *az egyénnek a támogatása, segítése, életének, életfunkcióinak, kényelmének, kenyérkereseti lehetőségének, egyszóval egész létfenntartásának jobb és biztosabb keretek közt való elősegítése lett.*

A mai közigazgatási szervezet megalapozói tehát *ideális célokat* tűztek ki maguk elé és ezeknek a célkitűzéseknek megfelelően rakták le a közigazgatási feladatok meghatározásának és a feladatok megoldására hivatott szervezetnek az alapjait. Ezeken az alapokon épült ki az utolsó néhány évtized alatt a mai szétágazású közigazgatás nálunk és a nyugati államokban egyaránt.

Tulajdonképpen — egyes történelmi nyomoktól eltekintve — a mai közigazgatás *a XIX. század közepétől kezdve épült ki,* mert — a legrégibb korszakoktól (rómaiak) eltekintve, — a XIX. századot tekintjük általában a nagy jogalkotások, a törvénykodifikálások századának, különösen annak

a második felét, *amely az Európában lezajlott szabadságmozgalmak után következett*. Magyarországon is ez félévszázad, sőt ennek is csak az 1867.-i kiegyezés után bekövetkezett három évtizede és a XX. század első negyede a nagy jogalkotások időszaka.

A magyar országgyűlés 1867—1929. között összesen 2537 törvény-cikket alkotott és úgyszólván minden egyes kormánynak a nevéhez fűződik néhány nagyjelentőségű és a közigazgatást bizonyos vonatkozásban még jobban kiterjesztő vagy szabályozó törvény.

Az 1914—18. évi világháború azonban a közigazgatás addigi fejlődését részint *megakasztotta*, részint egészen más irányba terelte és *a szociális szellemnek* még az addiginál is erősebb *befolyást engedett*.

Ma a közigazgatás — kétségtelenül ennek a rövid néhány évtizedes fejlődésnek eredményeképpen — *súlyos fordulópothoz érkezett*.

A közigazgatás mai válsága.

A lakosság — különösen a világháború után átmenetileg mutakozó gazdasági fellendülést közvetlenül követő rendkívül súlyos gazdasági válság hatása alatt — a közigazgatás iránt *már nem mutat kellő mértékű tárgyi-lagosságot a megítélésben*. Állandóan erős hangok és kifogások merülnek fel a közigazgatás ellen. Panaszolják részint azt, hogy a közigazgatás ma már az egyéni életnek minden egyes területére kiterjeszti a maga hatalmát, tehát a közönség *»agyonközigazgatásról«* beszél, ami, valljuk be, bizonyos mértékben nem egészen jogosulatlan panasz ; — részint pedig panaszkodik a lakosság azok miatt *a súlyos közterhek miatt*, amelyeket a mai közigazgatási gépezet fenntartása jelent.

Ezeknek az általános jellegű problémáknak a tárgyalására ezúttal nem kívánunk rátérni, csak megemlíti, hogy a közigazgatás, mai túlméretezettségében, eljutott addig a pontig, amikor már halaszthatatlan kötelessége *egészen hideg tárgyi-lagossággal megvizsgálni* ezt a hatalmas gépezetet, ezt a hatalmas előnyöket adó, de ugyanakkor nagy terheket is jelentő közigazgatási apparátust, nehogy bekövetkezzék az, amitől minden tárgyi-lagos, de a javítás lehetőségeivel szemben pesszimista szemlélő joggal tarthat : *a közigazgatás teljes csődje*.

Rá kell mutatnunk arra, hogy *jó közigazgatásnak azt mondhatjuk, amelyik pontosan el tudja határolni működésének egyes területeit és pontosan meg tudja állapítani azt, hogy az egyének életfunkcióinak szabályozásában milyen határig kell, vagy szabad elmennie*, részint a közösség, részint — és sokszor — magának az illető egyénnek az érdekében. Ezt a beavatkozást, ezt a szabályozást azonban a közigazgatásnak feltétlenül *jól, olcsón és gyorsan* kell elvégeznie.

A mai közigazgatás megjavítása.

Kétségtelen, hogy a közigazgatás mai túlméretezésében vannak orvoslásra váró hibák, tökéletlenségek, amelyeket elsősorban *magának a közigazgatásnak kell felismernie és azonnal orvosolnia is*. Épen ezért tartjuk súlyos hiányosságnak azt, hogy a közigazgatási problémák össze, de mindenkor tárgyilagos feltárása *még a mai időkben is hiányzik*, amikor pedig tulajdonképpen már, miként említettük, a közigazgatás csődjének a gondolata is felmerült. Nagy hiba, hogy a közigazgatás problémáiba, *szakszerű szempontok szerint*, ma már alig-alig mélyednek el.

A közigazgatás egyes munkaterületeinek tárgyilagos bírálata azonban egyúttal magában involválja azt, hogy *egyes könnyebben, vagy nehezebben megváltoztatható hiányosságokra, vagy kinövésekre is őszintén rámutassunk*. Ez nem baj, sőt előny, hiszen elméletileg a közigazgatást nem a merev jogszabály, hanem a rugalmas mindennapi élet irányítja és így a közigazgatási feladatok is *mindenkor átalakulnak* a mindennapi élet követelményeinek megfelelően. A közigazgatás szabályozásának tehát elsősorban *rugalmasnak, alkalmazkodónak és főleg előrelátónak kell lennie*, mert hiszen a közigazgatás tulajdonképpen egy része a kormányzásnak, már pedig a híres francia szállóige szerint: *»gouverner c'est prévoir«*, kormányozni annyit tesz, mint előrelátni. Előrelátás nélkül pedig a közigazgatást nem lehet jól szabályozni.

A nagyvárosi közigazgatás külön problémája.

Különösen *a nagyvárosok közigazgatásának problémája* ma még véglegesen egyáltalában ki nem alakult, vajudó kérdés — nemcsak Budapesten, hanem a világ összes nagyvárosaiban. Hogy a nagyvárosi közigazgatás az általános közigazgatási kérdésektől eltérő *külön probléma*, azt abból is látjuk, hogy pl. *az egymilliónál nagyobb lélekszámú városokat még Kínában is a »különleges jogokkal bíró város«* kiváltságaival ruházták fel, tehát még ott is, ahol pedig a közigazgatás a mai kor civilizációjának szemlélete szerint *meglehetősen primitívnek tekinthető*, — bár többezerestendős kultúráján épült fel, — teljesen tisztában vannak azzal, hogy a *millió nagyváros közigazgatása ma olyannyira önálló probléma*, amit nem is lehet a többi közigazgatási egységek problémáival azonos elbírálás alá vonni.

Wien pl. ma 21 kerületre oszlik és minden kerületnek van kerületi előjárója, valamint kerületi képviselte. Egy-egy kerületi előjáróságnak tisztviselői kara *alig pár főnyi* létszámból áll. *A kerületi előjáró csupán a polgármester utasításainak végrehajtója*, míg a kerületi képviselő tevékenysége kizárólag a véleményadásra és a javaslattevésre terjed ki. *Elhatározási joga azonban csak a főváros önkormányzati szervének van.*

Berlin kerületi közigazgatása ma teljesen *forrási stádiumban van*. A központi igazgatás szabja meg az *irányelveket*, az egyes kerületek pedig

— amelyek majdnem külön városoknak tekinthetők — széleskörű önkormányzattal rendelkeznek és bizonyos ügyköröket (mint pl. az iskolaügyeket, valamint a népjóléti feladatokat) önállóan intéznek el, sőt költségvetéseik határain belül még sok más területen is önállóan gazdálkodnak. Nagy eltolódásokat jelent Berlin közigazgatásában az, hogy az egyes kerületek — épügy, mint Budapesten, különböző nagyságúak. Így pl. Kreuzberg kerületének lakossága 349.500 lélek, míg pl. Zehlendorf kerületének lakossága mindössze 63.502 lélek. Az előbbi kerület lakossága viszont sokkal szegényebb sorsú és így ott a kerületi költségvetés kiadásainak 62%-át kénytelenek fordítani szegénygondozási kiadásokra, míg a módosabb Zehlendorf költségvetésének kiadásaiból mindössze 27% esik a szegénygondozási költségekre.

Berlinben tehát a kerületi városok tényleges önkormányzattal rendelkeznek, önállóan intézik a kerület lakosainak ügyeit, részint saját önkormányzati jogukból kifolyóan, részint pedig a központi igazgatás utasítása szerint. A berlini közigazgatás szervezetének végleges kialakulása azonban, miként említettük is, még mindig nyitott kérdés és a központi, valamint a kerületi igazgatás között folytonos harc, súrlódás áll fenn. Végleges megoldásról, vagy iránykialakulásról ma még beszélni sem lehet, aminek oka részint az, hogy az ilyen nagytömegű lakosságot kizárólag központosított igazgatás segítségével kormányozni nem lehet, részint pedig az, hogy a mai Berlin 85 községből, illetőleg városból tevődött össze és ezek régi önállóságuk jogait igyekeznek megvédeni.

Párizs közigazgatása teljesen centralizált és a kerületeknek autonómiájuk nincs. A kerületi hivatalok a központi igazgatásnak egyszerű végrehajtószervei. Azonban már Párizs közigazgatásában is erős viták és harcok folynak a centralizált közigazgatás megdöntésére és a decentralizálás elvének hívei az utóbbi időben igen megerősödtek.

Londonnak egészen különleges szervezete van. Közigazgatásilag 29 kerületi városra oszlik és az egyes kerületi városok között az összeköttetést egy szövetségi alakulat, az úgynevezett London-grófság alakjában oldották meg. Ezen a szövetségen belül a kerületi városok önállóak, még hivatalnokaik kinevezése tekintetében is. Ha azonban valamelyik kerületi város olyan határozatot hoz, ami sérti az úgynevezett London-grófság érdekeit, tehát a közösség érdekét, akkor a felügyeletre hivatott miniszter ezt a határozatot megsemmisítheti. A London-grófságban szövetkezett kerületi városoknak azokat a feladatait, amelyek egységes irányítást követelnek, pl. a vízellátás, az áramszolgáltatás stb., központi hatósági jogkörrel bíró különleges alakulatok intézik. Meg kell jegyeznünk, hogy Angliában a városok jövedelmüknek felét állami szubvencióból kapják. London közigazgatásának óriási szervezetét mutatja az, hogy kb. 85.000 közigazgatási alkalmazottja van, 91 kórháza 42.000 ágygal és 14.000 iskolája is, amelyekben 30.000 tanítót tanít.

New York közigazgatása teljesen a polgármester kezében van összpontosítva. A városi közigazgatás szervének azonban joga van a *közigazgatási feladatok közül egyeseknek az intézését rábízni a kerületi városokra*, amelyek a reájuk átruházott hatáskörben saját kerületükön belül meglehetősen nagy önállósággal rendelkeznek. *Minden kerületi városnak megvan a maga önálló önkormányzati testülete is* és az összeköttetést a központi, valamint a kerületi közigazgatás között úgy biztosítják, hogy a kerületi városok polgármesterei egyúttal tagjai a központi legfőbb hatóságnak is.

A decentralizált nagyvárosi közigazgatás.

Már ebből a néhány példából is látszik, hogy *a nagyvárosok igazgatásának problémája még a külföldön sincs véglegesen megoldva*. Mindenütt kutatják azt a szervezeti formát, amelyik a legalkalmasabbnak látszik az igazgatás lebonyolítására. Annyit azonban mindenesetre megállapíthatunk, hogy a többmillió lakossal rendelkező városok igazgatásukat *kénytelenek városrészek szerint felosztani* és kerületeiknek bizonyos fokú — több-kevesebb — önállóságot biztosítani, miután a nagyszámú lakosságot egy helyről nem tudják közmegnyugvást keltő módon igazgatni.

Ha azonban Budapest méreteihez közelebb álló, kisebb lakosszámmal bíró nagyvárost veszünk tekintetbe, mint pl. Wient, *ott már alig találunk önálló kerületi igazgatást* és a kerületi szervezetek kizárólag a központi igazgatásra hivatott akarataknak, elgondolásnak *végrehajtószervei*. New York 7 millió lakosával viszont csupán 5 kerületre oszlik fel, *tehát egy-egy kerület lakosainak száma nagyobb, mint egész Budapest lakosainak száma*. Ezek a kerületek pedig további alkerületekre már nem is oszlanak fel.

Ez a vajúdás, ez a ki nem alakult nagyvárosi közigazgatási rendszer tulajdonképpen *érthetővé teszi* azt, hogy *miért nem alakult ki eddig Budapesten* sem teljesen megnyugtató biztonsággal a nagyvárosi közigazgatásnak helyes, észszerű, a közigazgatás egyre átalakuló, módosuló feladataival, valamint az igazgatott lakosság érdekeivel teljes mértékben összhangba hozott, végleges közigazgatási szervezete.

A nagyvárosok stagnálása és közigazgatási feladataik átalakulása.

A gazdasági krízis mai hatása többek között abban is mutatkozik, hogy a nagyvárosok fejlődésének, illetve a nagyvárosok rohamos kialakulását elősegítő legfőbb tényezőnek, *a városokba való bevándorlásnak* az elmúlt évtizedekben megszokott mérete nemcsak hogy *teljesen lecsökkent*, hanem ellenkezőleg, bizonyos mértékben a kivándorlás lett erősebb. Ezt tapasztaljuk pl. Berlinben is, ahonnan az utolsó években évenként átlag 51.000 lakos vándorolt ki, bár igaz, hogy a nagyvárosokból való ilyen kivándorlás inkább csak a periferiákig, vagy pedig az elővárosokig terjed. Azonban

mégis megállapíthatjuk, hogy *a nagyváros fejlődése megállt* és így a mai kerek egyelőre többé-kevésbé állandóak maradnak, noha ugyanakkor *az elővárosok közigazgatásának és a nagyvárossal való kapcsolatainak a kérdése* viszont egyre inkább *önálló problémává* súlyosbodik.

Ez a mai helyzet már egymagában is a közigazgatási feladatok bizonyos fokú *átalakulását követeli*. De fokozottabban alakítja át a közigazgatás feladatait pl. az a jelenség, hogy a munkalehetőségek éveiben a nagyvárosokba való bevándorlás majdnem kizárólag *a munkaképes rétegekre korlátozódott*. A válság esztendeiben azonban, ha a megindult kivándorlási folyamattal egyidejűleg jelentkező csekélyebb mértékű bevándorlást is figyeljük és vizsgáljuk, azt kell megállapítanunk, hogy inkább *a munkaképtelen korosztályok bevándorlását* észlelhetjük, aminek az oka *a városi szociális intézmények fejlettségében keresendő*, ami ismét új feladatok elé állítja a közigazgatást.

Ugyancsak új közigazgatási problémákat jelent pl. a születéseknek *az utolsó esztendőben tapasztalható csökkenése*, valamint a halandóság apadása is. Új közigazgatási feladatokat állít elénk pl. a *belső városi közlekedés fejlődése*, amely az egyes városrészek közötti távolságokat csökkenti és ezáltal az egyes, addig talán jobban elkülönített városrészek között bizonyos *gyorsabb kiegyenlítődési folyamatot* is előidéz.

Új közigazgatási feladatoknak tekinthetjük a *háború után kialakult különleges intézkedéseket*, (hadirokkantak ügye, levante-ügy) és nagymértékben átalakította a közigazgatás irányát pl. *a községi illetőség jelentőségének a gyermekvédelem, valamint a szociális segítség terén való mellőzése*. Rá kell mutatnunk pl. arra a tényre is, hogy amíg az 1904—1906. években átlag mindössze 25—26.000 szegénységi bizonyítványt állítottak ki Budapesten a kerületi előjáróságok, addig ez a szám 1932-ben 191.947-re emelkedett s *ugyanannyiszorosan nőtt a közületnek olyan megterhelése*, amelyet a polgárság a szegénységi bizonyítványok alapján *díjmentes* szolgáltatásként igényelhet a közület terhére.

Budapest közigazgatási szervezetének kialakulása.

Sajnos, *épen a székesfőváros közigazgatási apparátusának a megszervezésénél, fejlesztésénél*, valamint a közigazgatási feladatoknak a megállapításánál többízben találkoztunk olyan jelenségekkel, amelyek bizonyos mértékben az előrelátás hiányára, illetve figyelmen kívül hagyására mutatnak. Így pl. a rosszul értelmezett takarékoság elve miatt már az 1873. évi szervezés idején is, a három alkotó város egyesítésének *szinte legnagyobb előnyét sokan csakis abban látták, hogy az egyesített székesfőváros közigazgatási tisztviselői karának létszámát jóval alacsonyabban állapíthatták meg, mint amennyi a három alkotó város külön-külön közigazgatásának tisztviselői létszáma volt.*

Ezt a szervezéshez kirendelt miniszteri biztos, *Havas Ignác*, igen helyes meglátással, erősen kifogásolta és különvéleményét a belügyminiszter elé is terjesztette, mert előre látta azt, amit a kiküldött szervező bizottság nem akart tudomásul venni, hogy *a három város egyesítése egyúttal óriási fejlődés kezdetét jelenti, amikor pedig a közigazgatást nem lehet majd a szűkkeblűen megállapított kislétszámú tisztviselői karral jól és gyorsan ellátni.*

Az egyesített székesfőváros közigazgatásának vezetői kénytelenek voltak *lépésről-lépésre utána kullogni az élet által teremtetett szükségleteknek és újabb és újabb kisegítő erőknél — nemcsak antiszociális, de a városi közigazgatás érdekeit sem szolgáló — ideiglenes jellegű alkalmazásával próbálták a felmerülő szükségleteket időről-időre, jól-rosszul, de főleg olcsó munkaerők útján kielégíteni.*

Ugyanezt láttuk *a kerületi előljáróságok megszervezésénél.* Az akkori (1872—73. évi) időknek talán megfelelt még a kerületi előljáróságoknak pl. a főváros egyesítéséről szóló 1872. évi XXXVI. t.-c. 82—87. §-aiban körülhatárolt hatásköre és szervezete, de ez a szervezet a további fejlődés követelményeit annyira nem tudta már kielégíteni, hogy miként azt tanulmányunk első részében is említettük, *alig három évvel a megszervezés után,* már bebizonyosodott a kerületi előljáróságok hatásköre kiszélesítésének és a szervezet további kiépítésének a szükségessége.

Ugyancsak a gondos előrelátás szempontjai mellőzésének kell betudnunk azt is, hogy amikor a székesfőváros az 1880-as évek alatt oly rohamosan kifejlődött, akkor ismét *nem előrelátóan, hanem kizárólag az akkori kor szemléletének és az akkori szükségleteknek megfelelően* alkották meg a kerületi előljáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc.-et, amely az *akkori adottságoknak megfelelt ugyan,* de bizonyos *merevséget* vitt azóta is a székesfőváros kerületi közigazgatásába és ez a merevség több munkaterületen *ismét meggátolta, vagy legalább is megnehezítette a további fejlődéshez való rugalmas alkalmazkodást.*

De meg kell állapítanunk, hogy nemcsak a székesfővárosi közigazgatás vezetői, hanem még a *kormányzat is a rosszul értelmezett takarékoság jelszava után indult,* amikor pl. az állami anyakönyvvezetőségeknek a megszervezésével kapcsolatban nem teljesítette a székesfőváros közigazgatási bizottságának azt a kérelmét, hogy *Budapest székesfővárosnak minden közigazgatási kerülete különálló állami anyakönyvvezetőséget kapjon,* hanem teljesen elegendőnek vélte az akkori belügyminiszter azt, hogy a dunabalszéli részen kettő, a dunajbalszéli részen pedig egy állami anyakönyvvezetőség létesüljön, *tehát az egész, nagykitérjedésű Budapest területén összesen három.* Azonban később ismételen kénytelen volt fokozatosan szaporítani az állami anyakönyvvezetőségek számát akkor, amikor már ez elől a szaporítás elől nem tudott többé kitérni.

Mennyi hiábavaló utánjárást és keresgélést jelent a székesfőváros polgárságának az a körülmény, hogy egy-egy anyakönyvi kivonatnak a megszerzéséért esetleg 2—3 helyen kell kutatnia, amíg meg tudja állapítani azt, hogy egy bizonyos időben Budapest székesfőváros egyik bizonyos területe melyik anyakönyvvezetői körzethez tartozott és az akkori anyakönyvek ezidőszerint melyik kerület anyakönyvvezetőségén található meg. Csupán az 1919. évben állították fel minden közigazgatási kerületi előjáróság mellett a megfelelő állami anyakönyvi hivatalt, ami pedig egészen természetes velejárója lett volna már az 1894—1895. években — más tekintetben egyébként erősen keresztül-vitt közigazgatási decentralizálásnak is.

A székesfőváros közigazgatásának tehát épen úgy megvannak a maga könnyen módosítható hiányosságai és túlzásai, mint pl. az állami közigazgatásnak.

Ezekre a hiányosságokra és hibákra rámutatni nemcsak a közigazgatásnak, hanem véleményünk szerint a közigazgatott lakosságnak az érdekében is feltétlenül fontos kötelesség. Mert nemcsak azért hívja ki maga ellen a közigazgatás az erősebb kritikát, mivel az élet nehézségei folytán amúgy is zaklatott és túlterhelt polgárság vállain ennek a hatalmas közigazgatási apparátusnak a fentartása súlyos terhet jelent, hanem azért is, mert sujtják azok a súlyos mellékterhek is, amelyek pl. egyes közigazgatási ügyeknek elintézésével kapcsolatban terhelik: a többszörös utánjárás, sürgetés költsége, idővesztése, a későn érkezett közigazgatási intézkedések folytán bekövetkező különböző köz- és magánkárosodások stb., amelyek bizonyos láthatatlan és semmiféle statisztikával ki nem mutatható mértékben terhelik a polgárságot és növelik a közigazgatásellenes hangulatot.

A kerületi előjáróságok önállósítási törekvései.

Budapest székesfőváros kerületi előjáróságai munkaköreinek alapos vizsgálása önkéntelenül eléink tárja azokat a problémákat, amelyeket a kerületi előjáróságok működésével kapcsolatban előbb-utóbb meg kell oldani. Nem volt szándékunk, hogy pl. kiélezzük az egyöntetűség hiányát, valamint a központi közigazgatási szervek és a kerületi közigazgatási szervek közötti összhang hiányát, mindazáltal a munkakörök ismertetésénél, épen a tárgyilagosság miatt, mégsem tudtuk elkerülni, hogy egyes kirívó esetekben rá ne mutassunk ezekre.

A kerületi előjáróságok kialakításának az volt és ma is az a célja, hogy a közigazgatást a decentralizálás útján közelebb vigye a lakossághoz, azonkívül, hogy a központi igazgatás intézkedéseinek végrehajtását a több párhuzamosan, de teljesen egyöntetűen működő szervezet között megosztva, gyorsabbá tegye. Ez az elgondolás azonban még nem jelenti azt, hogy a kerületi előjáróságok egyúttal feltétlenül független, önálló igazgatással bíró, önálló

városrészekké, szinte kisvárosokká fejlődjenek ki. Az önálló kerületi városok kialakulására, azoknak a történelmi tradíciók szerinti kiépítésére való törekvést meg tudnánk érteni akkor, ha Budapest pl. az 1872. évi egyesítés előtt, tehát történelmi jogokkal bíró három külön városa szerint alakította volna ki decentralizált közigazgatási szervezetét. Ebben az esetben az egyes részvárosok lokálpatriotizmusából még meg lehetne magyarázni az egyes kerületi előljáróságoknak a teljes közigazgatási függetlenség és önállóság kialakítása felé haladó tendenciáját.

Budapest kerületi előljáróságai azonban nem a saját történelmi ősi jogforrásaikból merítik a maguk jogait, hanem a fővárosi autonómia egységes jogforrásából. Ily módon a kerületi előljáróságokkal kapcsolatban történelmi tradíciókra, régi szerzett jogokra hivatkozni nem lehet.

Bármilyen nagy kiterjedése is van Budapestnek és bármennyire is figyelembe vesszük azt, hogy lakossága elérte az 1 milliós lélekszámot, mégsem lehetünk hívei Budapest székesfőváros közigazgatása olyan irányú decentralizálásának, amely tisztán a provinciális rendszer elveit követi, tehát az egységes közigazgatási gépezetnek kizárólag területi megosztását tartja szem előtt. Sokkal inkább vagyunk hívei annak, hogy a közigazgatás decentralizálása a reárendszer szerint menjen végbe, — vagyis ahelyett, hogy minden közigazgatási feladatot elsőfokon csakis a kerületi előljáróságok lássanak el, csupán azokat a közigazgatási feladatokat véljük célszerűnek az alsófokú helyihatóságok, azaz: a kerületi előljáróságok hatáskörébe utalni, amelyeket az ügyforgalom nagy száma miatt nem is lehetne centrálisan intézni, hanem csakis megosztva — és amely feladatokban a felmerült ügyek elintézése a közönség érdekében célszerűbben valósítható meg a lakóhelyhez közelebb eső kerületi előljáróságokon, mint a központban.

Budapest székesfőváros közigazgatásának decentralizálásánál, vagyis a mai kerületi előljáróság megszervezésénél, annakidején nem a reál, hanem inkább a provinciális-rendszer szempontjait vették figyelembe. Pedig a székesfőváros lakosságának egyetemes érdekei szempontjából sokkal helyesebb lenne, ha a már említett reárendszer alakjában szerveznék át a decentralizált közigazgatást, főleg azokban a közigazgatási feladatokban, amelyeket nem lehet kizárólag egy-egy kerület határain belül megoldani, mert azok az egész főváros lakosságának egyetemes érdekét érintik, (mint pl. útéptetés, élelmiszerellenőrzés, stb.) és amelyeknél nem elsőrendűen fontos szempont az, hogy a közönség az illetékes hatósági szervet okvetlenül a lakóhelyéhez közelebb találja meg.

A provinciális rendszer alapján kiépített decentralizálás célszerűtlenségét pl. az utak, csatornák karbantartásánál, az utak építésénél, az élelmiszerek ellenőrzésénél, a közegészségügy terén, sőt részben a rendőri büntetőbíráskodásnál is láttuk, míg a reárendszerű decentralizálás alapján teljesen az alsófokú hatóságok önálló, elsőfokon független elintézésére bízható fel-

adatok közül megemlíthetjük: az iparügy intézését, az elsőfokú közegészségügyi, állategészségügyi, műszaki rendészeti hatáskörök, a szociális és gyermekvédelmi feladatok elvégzését, a helyhatósági megállapítások és bizonyítványok ügyét stb., egyszóval azokat a feladatokat, amelyeknek elintézéséhez, elbírálásához már bizonyos fokú külön helyi ismeretekre, különleges tájékozottságra és a különleges helyi viszonyok figyelembevételére van szükség. De ugyanide sorozhatjuk a közigazgatott városrész kívánságainak, fejlődésének helyes megfigyelését, megfigyelését, és ezeknek a megfigyeléseknek, helyi kívánságoknak, esetleg konkrét javaslatok alakjában, az illetékesek elé való terjesztését.

Bár csak mellékesen, mégis érdemesnek találjuk megemlíteni még azt is, hogy a reális rendszerű decentralizálás jóval *olcsóbb és szakszerűbb*, mint a mai provinciális szempontok szerint történt decentralizálás, mert ehhez az utóbbihoz mindig több, önálló intézkedésekre, elhatározásokra képes és feljogosított, tehát magasabb állású és ezáltal természetesen nagyobb fizetésű, tehát drágább tisztviselő kell.

A kerületi előljáróságok bírálata.

Budapest székesfőváros kerületi előljáróságai, miként azt az eddig előadottakból megállapíthatjuk, a kerületi előljáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. rendelkezései értelmében, *nagyobbrészt az elsőfokú hatósági teendőket látják el a hatáskörük alá tartozó területeken és csak kisebb mértékben végzik a székesfőváros autonóm szervei és a székesfőváros polgármestere által rájuk bízott teendőket.* A kerületi előljáróságokról szóló említett törvény alapján az *elsőfokú hatósági jogkör* azonban annyira erősen domborodik ki ma a kerületi előljáróságok majdnem minden ténykedésénél, hogy végeredményben a kerületi előljáróságokat egymástól, valamint az autonóm és adminisztrációs központi szervektől is különálló, független szervekké teszi.

A kerületi előljáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. ugyanis, miként már említettük, az előljáróságok közigazgatási jellegének meghatározásánál *szóról-szóra alkalmazta a községi törvénynek a kisközségekre vonatkoztatott meghatározását, mintha az egységes Budapestnek minden egyes kerületi előljárósága közigazgatásjogilag azonos, vagy legalább is hasonló volna egy meghatározott, zárt területen élő község, vagy kisebb város közigazgatási hatóságához.* Pedig a kerületi előljáróságok területét egymástól Budapesten túlnyomórésztben csak *egy-egy utcák eszményi középvonala választja el* és a székesfőváros lakossága szabadon költözhet át egyik kerületből a másikba, azonban természetesen, minden egyes kerületben *egyforma közigazgatási elbánást kíván.*

A fővárosban a kerületi előljáróság végeredményben *nem ugyanazt a hivatást tölti be, mint egy vidéki község előljárósága, amely a maga zárt területén*

az összes közigazgatási feladatokat kénytelen egymaga elvégezni. A fővárosban a kerületi előjáróságok által önállóan elvégezhető közigazgatási tennivalókon kívül még számtalan más olyan közigazgatási tennivaló is van, amelyet nem a kerületi előjáróságok végeznek, hanem más, közvetlen központi irányítás alatt álló hivatalok, szervek, vagy intézmények. Mind a kerületi előjáróságok, mind pedig ezek a központi szervek, néha egy és ugyanazon közigazgatási feladat szolgálatában állnak, ilyenmódon működésük is teljesen párhuzamosan halad. Ez a párhuzamos ténykedés azonban nemcsak irracionális, hanem a közigazgatott lakosság érdekeinek és a takarékoság szempontjainak sem felel meg.

Dr. Némethy Károly székesfővárosi tanácsnok a Városi Szemle 1927. évi 5—6-ik számában a kerületi előjáróságokról a következőket állapította meg: »A kerületi előjáróságok, túlnyomórésztben rajtuk kívülálló okokból, nem váltak azokká az ideális elsőfokú közigazgatási hatóságokká, amelyekké őket törvényeink intenciói, szakemberek véleménye s a polgárság óhajtásai tenni akarták.«

Ennek a megállapításnak a szigorúságát kénytelenek vagyunk a magunk részéről is aláírni, jóllehet már az eddig előadottakból is látszik, hogy a nagyváros közigazgatásának minden tekintetben célszerű, helyes szervezete még mindig nincs kialakulva s így Budapest mai közigazgatásának felépítőitől sem követelhetjük meg, hogy az összes milliós nagyvárosok között itt legyen a legtekélyesebben és véglegesen kiforrott közigazgatási rendszer. Azonban kétségtelen, hogy a decentralizálásnak nem egyedül csupán a területi hatósági elkülönülés a helyes alapja, hanem az egyes munkakörök lényege szerinti átcsoportosítást is figyelembe kell venni és ebben az irányban kell a javulásnak is bekövetkeznie.

Az egységes irányítás biztosítása.

Vannak ugyanis egyes közigazgatási feladatok, mint pl. a közéletmezés, a közegészségügy, az állategészségügy, a rendőri büntetőbíráskodás stb., amelyekben az ügyintézés racionálisabb megszervezése, a személyzet célszerűbb kihasználása, valamint a közérdek szempontjából gyakran nagy nehézségeket idéző elő a kerületi előjáróságoknak egymástól és a központi igazgatástól önálló és független mai jellege, valamint a ténylegesen nem, csak eszméileg fennálló területi elkülönülése.

Ismét hivatkozunk dr. Némethy Károly tanácsnoknak már említett cikkére, aki a közegészségügyi, közéletmezési, forgalmi stb. ügyekben nemcsak Budapest székesfőváros területe egységes elgondolásokon alapuló igazgatásának fokozottabb kidomborítását tartotta fontosnak, hanem ebben a tekintetben még a környéki városokkal való teljesen harmónikus együttműködés mellett is állást foglal.

Nekünk is meggyőződésünk, hogy *Nagy-Budapest jövőbeni kialakulása a szövetségi városok rendszere alapján fog megtörténni*, azonban a mai Budapest még ebben a szövetségi rendszerben is megmarad, a maga összes kerületeivel együtt, *egységes zárt területnek, amely bizonyos kérdésekben szigorúan egységes közigazgatás alatt marad és a hatósági jogkör csupán azokban a kérdésekben oszlik meg az önálló, decentralizált közigazgatási kerületek között, amelyek a reálrendszer figyelembevétele mellett, a közösség érdekeinek sérelme nélkül, önálló hatáskörben, decentralizáltan is intézhetők.*

A hatósági fokozatok megóvása.

A reálrendszer mellé való csatlakozás egyáltalában nem jelenti a nagyváros közigazgatásában is *feltétlenül szükséges és célszerű különböző hatósági fokozatok rendszerétől való eltávolodást*. A kerületi elöljáróságoknak elsőfokú hatósági hivatását bizonyos munkaterületeken véleményünk szerint *feltétlenül meg kell őrizni, sőt tovább is kell építeni.*

A közigazgatási szakirodalomban a különböző *hatósági fokozatokat* az alábbi szempontokból szokták megindokolni:

1. az alsófokú hatóságok vannak hivatva biztosítani a közigazgatási decentralizálást, vagyis azt, hogy *a lakosság mindennapi ügyeinek elintézését lehetőleg a lakásához közel kaphassa meg,*

2. a középfokú hatóságokra azért van szükség, hogy az elsőfokú hatóságok munkáját *felülbírálják,*

3. a felsőbb hatóságokra viszont azért van szükség, hogy az *elsőfokú hatóságok munkáját egységesen irányítsák és a felügyeleti jogot is gyakorolják.*

Budapest székesfőváros igazgatásában a központi igazgatás ma, túlnyomórésztben, *csupán másodfokú jogköréből kifolyólag,* tehát kizárólag a másodfokú elbírálás céljából hozzákerülő konkrét ügyekből ítélheti meg a kerületi elöljáróságok tevékenységét, ennél fogva azt *helyesen elbírálni, ellenőrizni és irányítani alig tudja.* Pedig az egyes elöljárósági munkakörök lebonyolításáról szóló ismertetéseink is világosan feltárják annak szükségességét, hogy *miért kell egyes munkakörökben az egész fővárosra egyformán kiható, egységes irányító elvnek érvényesülnie.*

A szakszerűség biztosítása a közigazgatásban.

Ezek nagyjából ugyanazok a közigazgatási ágak, amelyekben *mindjobban előtérbe lép a fokozottabb szakszerűség szükségessége is.* Kétségtelen, hogy a közigazgatási munka területe is *mindjobban differenciálódik a szakszerűség felé* és a közigazgatási szakkérdésekben mind nagyobb tekintélyre tesznek szert *a képzett szakemberek.*

Ennek a fokozottabb kihangsúlyozásától még nem látjuk *veszélyeztetve az úgynevezett jogász* jellegű közigazgatás *mai gyakorlatát,* mert az kétség-

telen, hogy a közigazgatás a jövőben is elsősorban a jogászai képezésével bíró egyének irányítására vár. De ugyanakkor feltétlenül igénybe kell venni minden egyes szakkérdés eldöntésénél a megfelelő szakértők szakvéleményét is és a szakvélemények mérlegelésével kell tudni összhangba hozni a közigazgatás különböző érdekeit és célkitűzéseit.

Sőt még a jogászai képezésű tisztviselők között is célszerű volna a szakgyakorlat alapján való differenciálódást jobban figyelembe venni. Egyes munkaköröknek az elvégzésénél ugyanis néha többesztendős, nagy gyakorlatra van szükség, hogy az előadó, különösen a bonyolultabb jogszabályokkal bíró munkakört, megtanulja. Az ilyen szakszerűen képzett, gyakorlott tisztviselőket lehetőleg továbbra is abban a munkakörben kellene foglalkoztatni és előbbrejutásukat is biztosítani, amelyekben már kellő jártasságra tettek szert. Csak akkor volna célszerű őket kiemelni begyakorolt munkakörükből, ha egyúttal gondoskodás történhetik arról, hogy helyükre már ugyanolyan szakszerűen képzett tisztviselőket állíthatnak. Meri rendkívül drága az a tanulópenz, amelyet a közönségnek és az adminisztrációnak is fizetnie kell azért és addig az ideig, amíg egy különlegesebb gyakorlatot igénylő munkakörben egy új tisztviselő a maga szaktevékenységéhez a kellő szakismereteket és gyakorlatot megszerzi.

A munkakörök helyes megosztása.

A feltétlenül szakszerű irányítást igénylő kérdésekben minden bizonnyal az egységes, központi irányítás elvének kell jobban kidomborodnia, tehát az ilyen munkakörökben a kerületi eljáróságoknak decentralizált helyi-hatósági jellege visszafejlesztésre szorul. Kétségtelen ugyanis, hogy a szakszerűség előfeltételeit és a tudomány haladásának figyelemmel kísérését egy központi szerv sokkal jobban tudja biztosítani, mint ha Budapesten a 11, vagy később 14 kerületi eljáró önállóan, egymástól és a központtól is teljesen függetlenül, saját elgondolásai szerint járna el. Ez a szempont vezetett többek között pl. az útépitéseknek teljes centralizálására is.

Viszont azonban az is kétségtelen, hogy a székesfőváros közigazgatásában vannak egyes olyan feladatok és munkakörök, amelyeknek elvégzése ma a központi közigazgatás szerveit terheli, noha azokat épen olyan jól, sőt talán sokkal jobban tudnák elvégezni a közönséghez sokkal közelebb álló kerületi eljáróságok, — akár helyi-hatósági jogkörükben, akár pedig csak egyszerűen a területi decentralizálás előnyeinek felhasználásával, átvitt hatáskör alapján. Ezeket a munkaköröket pedig viszont feltétlenül célszerűbb volna az eljárók hatáskörébe utalni és ily módon a központi közigazgatási szerveket mentesíteni.

Mindezekből tehát nem lehet azt a következtetést levonni, mintha Budapesten nem volna szükség a közigazgatás kerületi decentralizálására.

Az egészséges decentralizálás a közigazgatás ügymenetében és a lakosság érdekében feltétlenül nagy előnyöket jelent. Azonban Budapest közigazgatásának a decentralizálását nem szabad azonos elbírálásban részesíteni az országos közigazgatásban már sokkal inkább keresztülvihető provinciálrendszerű decentralizálással.

A kerületi előjárók jellege.

Budapesten az *önkormányzati közigazgatás élén* — a székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. tc. 48. § (2) bekezdés c.) pontja értelmében — a *polgármester áll, a kerületi előjáró pedig ennek az önkormányzati közigazgatásnak a kerületi hatósága, akit a polgármester állít a kerület élére.*

A kerületi előjárósági közigazgatás történeti kifejlődésének folyamata, miként azt a történeti részben kifejtettük, az, hogy eleinte, az előjáróságokról szóló javaslatokban, a közigazgatási kerületek élére *elnököket* kívántak állítani, *akit az érdekelt kerületi polgárság választott volna.* Később, a székesfőváros egyesítéséről szóló 1872. évi XXXVI. tc. alapján, ezt úgy valósították meg, hogy a kerület élére *a kerületi előjárót állították, akit a laikus polgárság sorából* már nem a kerület polgársága, hanem a székesfőváros polgárságának *egyetemes* képviselőtestülete, a törvényhatósági bizottság választott. Ezzel a ténnyel is igazolható, hogy a kerületi előjárótól elvárták a *pártatlanságot* és az egész polgárság *egyetemes* érdekeinek a helyiérdekek fölé való helyezését. A kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. alapján pedig a kerületi előjárót a törvényhatósági bizottság már a *jogvégzett hivatásos tisztviselők sorából*, életfogytiglan választotta, míg az 1930. évi XVIII. tc. a kerületi előjárók külön jogállását *megszüntette* és a polgármester diszkrecionális jogává tette azt, hogy *melyik fogalmazási karbeli tisztviselőjét bízta meg a kerületi előjáróság vezetésével.*

A székesfőváros igazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. tc., valamint ennek novellája, az 1934. évi XII. tc. a központi közigazgatás egységét *épen a polgármesteri hatalom széleskörű kiterjesztése által kívánta biztosítani.* A központi igazgatás pedig a polgármesteri hatalmat gyakorló I—XV., különféle polgármesteri ügyosztályon keresztül tartja fenn a kapcsolatot a kerületi előjárókkal. *A legtöbb előjárósági munkakör ugyanis vagy az egyik, vagy a másik polgármesteri ügyosztályhoz kapcsolódik, de több olyan munkakör is van, amelyik nemcsak egy, hanem több polgármesteri ügyosztállyal is összeköttetésben áll.*

A központi összefogó szerv hiánya.

Kénytelenek vagyunk azonban megállapítani, hogy a székesfőváros központi igazgatásában hiányzik olyan szerv, amelyik a kerületi előjárók általános közigazgatási munkájának *összefogására, egyöntetűvé tételére és*

a központi igazgatással kellő összhangbahozatalára volna hivatva. Egy ilyen központi szervnek lenne a hivatása, hogy Budapest egységes területén *egységes közigazgatást biztosítson* és megszüntesse a kerületi előjáróságok mai elkülönülését. *Elméletileg* ezt a célt volna hivatva ugyan szolgálni a kerületi előjárók értekezlete, azonban ez az intézmény, miként ezt az idevonatkozó részben kifejtettük, ennek a feladatnak a betöltésére csak kevésbé alkalmas.

Az egységes szempontoknak a kidomborítása és az egyöntetűségnek a biztosítása feltétlenül megkívánja azt, hogy a székesfőváros kerületi előjáróságainak a munkáját *nemcsak az egységes részletfeladatok, hanem a nagy, általános szempontok figyelembevételével is, egységesen irányítsák.*

Még a tisztán elsőfokú hatósági jogkörbe tartozó feladatokkal kapcsolatban is felmerült az a gondolat, hogy azok közül is előnyös volna *egyeseket* a célszerűség figyelembevételével *centrális ügyintézés keretébe vonni, mert hiszen a mai közlekedési viszonyok között a területi decentralizálás eredeti előnye és jelentősége már amúgyis csökkent.* Ilyen — többek között — pl. a rendőri büntetőbíráskodás, a vámbírságokkal és a vízbírsággal kapcsolatos munkakör. Ezeknél természetesen olyan *közvetítő megoldást volna célszerű találni,* hogy a székesfőváros polgármestere a *másodfokú elbírálás jogát* tartsa továbbra is fenn magának, de — a centralizálás tényleges előnyeinek kihasználásával — az *elsőfokú hatósági jogkörű* elintéztet is biztosítsa. Ennél a kérdésnél önkéntelenül szemünkbe ötlik a vármegyék központjában található *központi főszolgabíróság* példája és így felvethető a kérdés, hogy nem volna-e lehetséges valamilyen, az elsőfokú hatósági jogkört sértetlenül megőrző *előjárósági központi szerv* létesítése által biztosítani az ilyen, centralizáltan célszerűbben ellátható ügyintézés előnyeit?

A központi előjáró feladatai.

Az így felvetődő elgondolás szerint létesíthető *központi előjáróság* vezetőjének *kettős jogköre lehetne, még pedig: részint, mint a polgármester közvetlen szerve, részint, mint önálló elsőfokú hatóság működne.*

A felállítandó központi előjáróság irányítása alá kerülhetnének még azok a kérdések is, amelyek *szigorúan egyöntetű megoldást kívánnak* az összes kerületi előjáróságokon. Rá akarunk mutatni arra, hogy a már említett különböző közigazgatási jellegű munkakörökön kívül ma a 11 kerületi előjáróságon pl. *különböző szempontok szerint* olyan nyilvántartásokat vezetnek, amelyek *úgyszólván minden budapesti lakost, születésétől kezdve haláláig, végigkísérnek.* (Anyakönyv, anya- és csecsemővédelmi nyilvántartás, iskolakötelesek nyilvántartása, leventenyilvántartás, katonai nyilvántartás, népjóléti nyilvántartás, választójogi nyilvántartás, stb.) Ezeknek a különböző szempontokból, de sokszor *nem egyöntetűen, hanem az illetékes*

kerületi előjáró, vagy előjárósági előadó *egyéni elgondolása szerint* vezetett nyilvántartásoknak *egységes elgondolás szerint való vezetését is* a központi előjáró irányíthatná. Annál is inkább szükség volna erre, mert Budapesten évenként átlag 120.000 család változtat lakást, sőt a legtöbben közigazgatási kerületet is. Ez, családonként 4 személyt számítva, összesen 480.000 budapesti lakost jelent, tehát az egyes előjáróságoknak ugyanannyi nyilvántartási adatkiigazítás iránt kell kutatásokat végezniök és így a régi előjárósági nyilvántartásokból való kivezetés, valamint az új előjárósági nyilvántartásokba való bevezetés évente kb. 960.000-1.000.000 *kiigazítást jelent*. Mennyi idő és munkamegtakarítást jelentene, ha az ilyen nyilvántartásokban egy központi irányító szerv a tényleges irányítást és a teljes egyöntetűséget tudná biztosítani !

A kerületi választmányok.

Itt kell még röviden érintenünk *a kerületi választmányok kérdését is*. A kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc. 2. §-a szerint a kerületi választmány *a közigazgatás közege volt* és az előjárósági törvény III. fejezete részletesen felsorolta a kerületi választmány szervezetét és hatáskörét.

A székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. tc. 5. §-ának 3. pontja az önkormányzati közigazgatás *kerületi hatóságának már egyedül csak a kerületi előjárót teszi meg* és nem tesz említést a kerületi választmányról. Az 55. § (6) bekezdése azonban meghatározza a kerületi választmány megalakításának módját és szervezetét, valamint utasítja a törvényhatóságot egy olyan szabályrendelet elkészítésére, amely *a kerületi választmány szervezetének és feladatkörének* részletes szabályozására van hivatva.

Ezt a szabályrendeletet a székesfőváros 150/1933. kgy. szám alatt már elkészítette és ez a 79.482/1933.—V. számú belügyminiszteri leirattal jóváhagyást is nyert.

A szabályrendelet szerint a kerületi választmány többé már nem véleményező, ellenőrző és határozó szerve a kerületnek, hanem csupán *közreműködik a közigazgatásban, figyelemmel kísér egyes jelenségeket és javaslatot tesz a szabályrendeletben meghatározott ügyekben.*

A hivatkozott szabályrendelet 8. §-a a kerületi választmányok *hatáskörét* a következőkben állapítja meg :

»(1) A kerületi választmány *közreműködik*
 a) a jótékonyság útján történő gyűjtéseknél és
 b) a segélyezésre vagy gondozásra szorulóakra vonatkozó környezet-tanulmányok felvételénél.

(2) A kerületi választmány *figyelemmel kíséri*
 a) a kerületi népkonyhákat és melegedőszobákat,
 b) a lelenceknek, valamint a gyermekmenhelyek és magánosok által tartás céljából gondozásba adott gyermekeknek neveltetését,

c) a kerület köztisztasági, közbiztonsági, közlekedési és közvilágítási viszonyait,

d) a kerületben levő közjótékonyági intézményeket és épületeket,

e) a közsegélyben részesülő kerületi szegények anyagi és erkölcsi viszonyait.

(3) A kerületi választmány *javaslatot tesz*

a) a kerület költségvetési tervezete,

b) az utcák, utak és terek létesítése és megszüntetése,

c) az utcák, utak és terek burkolása és fenntartása,

d) az utcák, utak és terek öntözése és portalanítása,

e) az utcák, utak és terek befásítása és a meglevő ültetvények védelme,

f) a kerületben foganatosítandó közmunkák és középítkezések, csatornázások, kövezések, útépitések, és azok sorrendje,

g) a kerület szegényeinek rögtöni és állandó havi segítése,

h) az alapítványi és a szegényházi helyek betöltése,

i) a gyermekeknek árvaházban, községi szeretetházban, gyermekmenhelyben, siketnémák, vagy hülyék intézetében való elhelyezése,

j) az elhagyott gyermekek részére gyám, vagy gondnok kirendelése,

k) a közsegélyben részesülő kerületi szegények anyagi és erkölcsi viszonyainak javítása,

l) az (1) és (2) bekezdésben említett ügyek tekintetében.

(4) A kerületi választmány hatáskörébe tartoznak az (1) — (3) bekezdésekben felsorolt ügyeken kívül azok az ügyek, amelyeket jogszabály fog a jövőben a kerületi választmány hatáskörébe utalni.»

Megjegyezzük azonban, hogy a kerületi választmányok ezidőszent még nem *működnek*, jöllehet a törvényhatósági bizottsági tagok választásával egyidejűleg megválasztották mind az I—XIV. kerületek választmányainak tagjait is. Minthogy azonban ma még *csupán az I—XI. kerületi elöljáróságok működnek*, a kerületi választmányok összehívásának és működésük megkezdésének akadályai vannak. Épen ezért a kerületi választmányokról szóló szabályrendelet 65. §-a a szabályrendelet életbelépésére vonatkozóan úgy intézkedik, hogy »ez a szabályrendelet a kihirdetést követőleg azon a napon lép életbe, amely napon a m. kir. belügyminiszter úr az 1930. évi XVIII. tc. 3. §-ának (5) bekezdésében meghatározott közigazgatási kerületi beosztás érvénybelépését az 1930. XVIII. tc. 3. §-ának (6) bekezdése alapján rendelettel megállapította.«

Ennek az életbelépési záradéknak az értelmében tehát a kerületi választmányok működésüket előreláthatólag csak akkor kezdhetik meg, ha a székesfőváros már mind a 14 kerületi elöljáróságot megszervezte és azok működésüket is megkezdhetik.

A kerületi előljárásságok jövő kialakulása.

Ezek után fel kell vetnünk a kérdést: *milyennek látjuk a székesfőváros közigazgatásában a kerületi előljárásságok jövő szerepét?*

Erre a kérdésre tulajdonképen már az eddig előadottakból is lehet következtetni, azonban szükségesnek tartjuk itt összefoglalni a leszűrhető eredményeket, annál is inkább, mert ezzel az összefoglalással kapcsolatban néhány új, eddig nem érintett szempontra is kiterjeszkedünk.

Budapest székesfőváros kerületi előljárásságainak fenntartására *feltétlenül továbbra is szükség van*, de jobban kell kidomborodnia annak *a kettős* jellegnek, amely az előljárásságok szükségességét tulajdonképen indokolja:

a) a polgármester *végrehajtószervei* mindazokban a közigazgatási feladatokban, amelyek csakis egységes, központi irányítás mellett végezhetők el közmegelegedésre,

b) *elsőfokú helyi hatóságok* mindazokban az ügyekben, amelyeket a közönséggel való közvetlen érintkezés folytán a kerületi előljárásságok önállóan is el tudnak végezni és amelyeknél csupán *a másodfokú elbírálás* jogát célszerű a székesfőváros polgármestere számára fenntartani.

Hogy melyek legyenek azok az ügyek, amelyeket a kerületi előljárásságok egyik vagy másik jellegükben végezzenek, azt legcélszerűbben *a gyakorlati élet* követelményeit figyelemmel kísérő legfőbb helyi közigazgatási szervek, vagy az autonómia szervei tudják leginkább megállapítani. Ennél fogva biztosítani kell ebben a kérdésben *a rugalmas alkalmazkodás lehetőségét* azáltal, hogy ne a törvényben való taxatív felsorolás kösse meg a közigazgatás vezetőinek kezét, hanem *a törvénytől sokkal könnyebben megváltoztatható jogszabályok* (szabályrendelet, polgármesteri szolgálati utasítás stb.) szabályozzák ezt a kérdést.

A kerületi előljáró pedig, akit a polgármester állít a kerületi előljárásság élére, ne csak helyi hatóság legyen, hanem a polgármester által kirendelt ellenőrző szerv is, minden egyes előljárássági munkakörben, — ő legyen a polgármester *szeme* a kerületben és a kerület polgárságának *jó pásztora*. Szükség van továbbá egy olyan *központi szerv* (központi előljárásság) szervezésére, amely

1. hivatva van egyesíteni mindazokat az *elsőfokú hatósági teendőket*, amelyeknél a központosítás fontos előnyökkel járna, de amelyekben a polgármester hatáskörében volna megtartandó a *másodfokú elbírálás* joga,

2. egységes *irányításával* az eddiginél is jobban biztosítja az összes kerületi előljárásságok között az *egyöntetűséget*,

3. közvetlen *összeköttetést* létesít a kerületi előljárók és a polgármester központi szervei között s *biztosítja ezáltal a szükséges összhangot*.

A központi előjáróság létesítésével *sok függő kérdés is megoldódik*, amelyeket már érintettünk, így pl. a kerületi előjáróságok munkaköreiben fontos jogszabályok *egyöntetű kiadásának és egyöntetű magyarázatának* a kérdése is. Ugyanígy hivatva volna az előjárósági munkakörökben ma érvényben levő jogszabályok megállapítására is.

Az egyes előjárósági munkakörök tárgyalásánál felsorolt jogszabályok ugyanis ma nincsenek munkakörönként összegyűjtve, amit feltétlenül meg kellene kezdeni. De épen így feltétlenül halaszthatatlan szükség van arra is, hogy az új előjárósági törvény meghozatala után elkészüljön az új előjárósági szabályrendelet és főképp: *egy ugyanolyan széleskörű, alapos szolgálati utasítás*, mint amilyen a tanulmányunk első és második részében többször említett 43.180/1899. számú szolgálati utasítás. Ezt a kerületi előjáróságok előadói még ma is használják olymódon, hogy az előjárósági törvényt, az előjárósági szabályrendeletet és a szolgálati utasítást magában foglaló kézikönyvüknek megfelelő oldalára beragasztják az időközben hozott új jogszabályokat. Ilymódon a régi kézikönyv már évekkel ezelőtt szinte használhatatlanná vált. Az elkészítendő szabályrendeletnek és szolgálati utasításnak összeállítása, véleményünk szerint, szintén a központi előjáróság feladata lenne.

De ugyancsak a központi előjáróság lenne hivatva még arra is, hogy kidomborítsa a kerületi előjáróságok mostani felemás helyzetében a székesfővárosi jelleget. Hiszen az egyes munkakörök vizsgálatából az is kiderül, hogy pl. *a kerületi előjáróságokat ma már az állam is fokozatosan saját szerveinek kezdi tekinteni*. Az adóügyi igazgatás terén a kerületi előjáróságok teljesen állami felügyelet alatt működnek. A hagyatéki eljárásnál, állami szervek irányítása alatt, tisztán állami feladatot látnak el. A levénte- és katonaugyek terén ugyancsak teljesen állami irányítás alatt állanak. Szükséges tehát egy olyan központi szerv, amely *az előjáróságoknak az állami szervekkel való kapcsolatában is közvetítő szerepet vigyen és a kerületi előjáróságokat visszavezesse a székesfővárosi közigazgatási szervezet keretébe*.

Az új előjárósági törvény hivatása.

Miként már említettük, a székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. t.-c. hatályon kívül helyezte a kerületi előjáróságokról szóló 1893. évi XXXIII. tc.-nek a kerületi előjáróságok *szervezetére* vonatkozó rendelkezéseit, azonban kimondotta azt, hogy az előjárósági törvénynek a kerületi előjárók *hatáskörére* vonatkozó rendelkezései *mindaddig érvényben maradnak*, amíg erre vonatkozólag új törvényes intézkedés nem történik. Egyúttal pedig az 53. §. (2) bekezdésében a törvény ezt mondja: »A törvényhozás utasítja a belügyminisztert, hogy a kerületi előjárók hatás-

körének szabályozásáról, e törvény életbelépésétől számított három éven belül, törvényjavaslatot terjesszen elő.»

Ennek, a tanulmányban egyébként már már több ízben hangoztatott törvényes rendelkezésnek megfelelően, remény van arra, hogy *a m. kir. belügyminiszter úr mielőbb a törvényhozás elé fogja terjeszteni a kerületi előljárásságok közigazgatási tevékenységének szabályozására hivatott új törvényjavaslatot.*

Ebben a készülő új előljárássági törvényben több igen fontos meghatározásra és elvi állásfoglalásra van szükség.

Ennek a törvénynek kell eldöntenie, hogy milyen szerepet töltsenek be a kerületi előljárásságok a főváros jövőbeni közigazgatásában. Milyen szerepet szán majd a törvény a kerületi előljárásságoknak a főváros önkormányzati igazgatásában? Vajjon teljesen önálló szervek lesznek-e, amelyek munkájukat saját hatáskörükből eredő joggal végzik, vagy pedig beleilleszkednek majd a székesfőváros közigazgatásának egységességébe? Milyen úton fogja biztosítani az új előljárássági törvény az előljárásságok feletti felügyeletet és irányító jogkört és mennyire és hogyan biztosítja majd a kerületi igazgatásban a székesfőváros polgármesterének, valamint a törvényhatósági bizottságnak irányító felügyeleti és ellenőrző hatalmát? Önálló hatóságokká teszi-e az előljárásságokat, vagy pedig olyanokká, amelyeket csakis az egységes központi akarat irányít? Milyen feladatok elvégzését fogja a kerületi előljárásságok hatáskörébe utalni és milyen feladatok elvégzését tartja fenn a közigazgatás központi szerveinek?

Az új kerületi előljárássági törvénynek módjában áll majd, hogy *mind-ezekre a kérdésekre végleges választ adjon*, de módjában áll majd az is, hogy a törvény megalkotásánál teljes mértékben kidomboríthassa és keresztülvihesse mindazokat a szempontokat, amelyeket tanulmányunkban kifejtettünk. A törvényjavaslat elkészítésénél *minden bizonnyal figyelemmel lesznek arra*, hogy az új törvény ismét *több évtizedre előre* fogja megállapítani a főváros legfontosabb közigazgatási szerveinek, a kerületi előljárásságoknak működését.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy *az új kerületi előljárássági törvény megalkotása egyúttal alkalmat szolgáltat a törvényhozásnak arra is, hogy megfelelően módosítsa és Budapest székesfőváros különleges viszonyaihoz alkalmazza a közigazgatással vonatkozásban álló többi törvényeknek olyan rendelkezéseit is, amelyeknek végrehajtása a székesfővárosban különleges szabályozást kíván.*

Nagyon fontos hivatása lesz tehát ennek a megalkotásra kerülő új előljárássági törvénynek, amely csak akkor fogja igazán beváltani a hozzáfűzött reményeket és akkor fog igazán megfelelni a célszerűség követelményeinek, ha *módot és alkalmat* ad arra, hogy a székesfőváros közigazgatásának központi intézői a kerületi előljárásságok közigazgatási tevékenységét jogosultak és képesek

legyenek *időről-időre gyakorlatilag rendezni*, az idők változásainak és a napról-napra felmerülő közigazgatási feladatoknak megfelelően, *de Könnyebben megváltoztatható* jogszabályok által.

Erre a célra pedig, véleményünk szerint, sokkal jobban megfelel az, ha az új előjárósági törvény a kerületi előjárók hatáskörét *többé nem merev, taxativ felsorolásban tartalmazná*, mert hiszen egy *kerettörvény*, rugalmas alakjában, *könnyebben igazodhatik* az élet állandóan változó követelményeihez és adottságaihoz és így mindenkor lehetővé teszi az egyes munkaköröknek célszerű megosztását a központi és a kerületi igazgatás szervei között. Lehetővé teszi azt is, hogy a központi közigazgatási szervek még a kerületi előjáróságok egyes munkakörei *lebonyolításának módját* is a törvéynél könnyebben megváltoztatható olyan jogszabályokkal (fővárosi szabályrendelet, szolgálati utasítás, polgármesteri rendelet) szabályozhassák, amelyek *mindenkor alkalmazkodhatnak* a közigazgatott budapesti lakosság életének hullámvonalához. A kerettörvény mellett szól az a körülmény is, hogy *a közigazgatás még soha nem fejlődött annyit és olyan rohamosan*, mint az utóbbi évtizedekben, amikor szinte teljesen átalakult a közigazgatás régi szelleme, *de átalakult a hivatása is*.

A közigazgatás rohamos fejlődése mellett ma még azt sem láthatjuk teljesen tisztán, hogy a mai közigazgatási feladatok közül *melyek kerülnek ki, esetleg egészen rövid idő alatt, a közigazgatás tennivalói közül és helyettük milyen más feladatok elvégzése* háramlik majd a közigazgatás szerveire. Mindezekre pedig épen Budapest székesfőváros közigazgatásában kell különleges figyelemmel lennünk, mert hiszen Magyarországon *a fejlődés terén mindenkor a székesfőváros közigazgatása töltötte be az úttörő szerepét*.

A fejlődés ma is olyan nagy erővel halad előre, hogy még nem tudhatjuk azt sem, vajjon *milyen szellemben és milyen különleges felkészültséggel* kell majd lebonyolítani esetleg már a közel jövőben is a mai közigazgatási feladatokat.

Befejezés.

Magyarország és különösen annak fővárosa, Budapest, meggyőződésünk szerint egyre inkább fokozódó jelentőségre tesz szert. Bízunk abban, hogy azok *a szükségszerűségi szempontok*, amelyek Budapestet a teljes megsemmisülésből *több ízben is új és új virágzásra hívták*, tehát: a nagy kereskedelmi útvonalak találkozása, valamint, központi fekvése következtében, *egy hatalmas gazdasági egységet képező terület* politikai és közgazdasági egyensúlyának a fenntartására való hivatottsága, — *a mostani gazdasági krízis dekonjunktúráját is lassankint meg fogja szüntetni*. Épen ezért, ha hangsúlyozzuk is, hogy Budapest székesfőváros további felduzzadása a közel jövőben nem várható, sem terület, sem lakosság szempontjából, azonban

a meglevő keretek között a főváros közigazgatási apparátusának a modern idők szellemének megfelelő átalakítása annál fontosabb és időszerűbb feladat.

Hiszen *a várható belső fellendülés reménye megköveteli a célszerű közigazgatást és megköveteli azt, hogy ennek a közigazgatásnak a kiépítésénél ne annyira a pillanatnyilag súlyos helyzeti stagnálást, tehát a rosszul értelmezett takarékoság alapelveit, hanem a jövő szempontjait vegyük figyelembe.* Nehogy ismét elérje a székesfőváros közigazgatását az utolsó évtizedek többször megismétlődő hibája, hogy a szükségleteknek és az eseményeknek nem tudott elébeuggni, hanem mindig olyankor kullogott utánuk, amikor már ismét új és új feladatok adódtak elő és ezek a közigazgatási szervezet felépítésénél rövid időn belül ismét új szempontok szerint érvényesülő rendezést tettek szükségessé.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Előszó	3
Bevezetés	5

ELSŐ RÉSZ :

Budapest és a kerületi előljáróságok kialakulása.

I. Történelmi visszapillantás	9
II. A főváros egyesítése és a kerületi előljáróságok első szervezése.....	16
III. A kerületi előljáróságok további fejlődése, az előljárósági törvény meghozataláig	27
IV. A kerületi előljáróságokra vonatkozó alapjogszabályok ismertetése	30
V. A kerületi előljáróságok közigazgatási tevékenységének további kifejlődése napjainkig	38

MÁSODIK RÉSZ :

A kerületi előljáróságok közigazgatási tevékenysége.

Bevezetés	49
I. A kerületi előljáróságok <i>közélelmezési</i> munkaköre	51
II. A kerületi előljáróságok <i>állatorvosi</i> munkaköre	66
III. A kerületi előljáróságok <i>közegészségügyi</i> munkaköre	80
IV. A kerületi előljáróságok <i>műszaki</i> vonatkozású munkaköre.....	103
V. A kerületi előljáróságok <i>adóügyi</i> tevékenysége	118
VI. A kerületi előljáróságok <i>iparügyi</i> munkaköre	133
VII. <i>Tanoncszerződések és munkakönyvek</i> kiállítása a kerületi előljáróságokon...	141
VIII. A kerületi előljáróságok tevékenysége az üzleti <i>záróameghosszabbítások</i> engedélyezésénél	143
IX. A kerületi előljáróságoknak a <i>helyhatósági bizonyítványok</i> kiállításával és a <i>nyomozótisztek</i> tevékenységével kapcsolatos munkaköre.....	144
X. A kerületi előljáróságok <i>gyermekvédelmi</i> munkaköre	159
XI. <i>Iskolaköteles gyermekek és tanoncok</i> nyilvántartása	167
XII. A kerületi előljáróságok szerepe a <i>levente- és hadirokkantnyilvántartási</i> ügyek terén	172
XIII. A kerületi előljáróságok <i>közjótékonyági és népjóléti</i> munkaköre	173
XIV. A kerületi előljáróságok <i>anyakönyvvezetői</i> tevékenysége	188
XV. A kerületi előljáróságok <i>hagyatékfelvételi</i> munkaköre	193

	Oldal
XVI. A kerületi előljáróságoknak az <i>egyesületek ellenőrzésével</i> kapcsolatos munkaköre	197
XVII. A kerületi előljáróságoknak <i>rendőri</i> büntetőbíráskodási munkaköre	199
XVIII. A kerületi előljáróságoknak a <i>városi vámügyekkel</i> kapcsolatos munkaköre.	206
XIX. A kerületi előljáróságoknak a <i>vízbírsággal</i> kapcsolatos munkaköre.....	207
XX. A kerületi <i>városbíró</i> munkaköre	209
XXI. A kerületi előljáróságok <i>számvevőségei és pénztárai</i>	212
XXII. A kerületi előljáróságok <i>segédhivatalai</i>	217

HARMADIK RÉSZ :

A székesfőváros kerületi előljáróságai további kifejlődésének irányító szempontjai és az új előljárósági törvény hivatása	221
---	-----

